

ზ. ზენზელია

საქართველოს საგარეო მხარეები

საქართველოს სსრ
სამედიცინო გამომცემლობა
თ ბ ი ლ ი ს ი
1 9 6 2

წინასიტყვაობა

სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბოტანიკის კათედრის მიერ სამკურნალო მცენარეთა შესასწავლად 11 წლის მანძილზე ყოველ გაზაფხულსა და ზაფხულში იგზავნებოდა ექსპედიციები საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, ხოლო შემოდგომა-ზამთრის პერიოდში მუშავდებოდა და ზუსტდებოდა შეგროვილი მასალა. ამავე დროს შეისწავლებოდა თბილისის, ლენინგრადის და მოსკოვის წიგნთსაცავებში არსებული ლიტერატურული წყაროები. როგორც ექსპედიციებში, ისე შემდგომ მუშაობაში უშუალო მონაწილეობას იღებდა ამ წიგნის ავტორი.

წინამდებარე გამოკვლევა საქართველოს სამკურნალო მცენარეთა შესახებ წარმოადგენს ზემოაღნიშნული მუშაობის შედეგს.

სულ გამოყენებული გვაქვს 261 სხვადასხვა ლიტერატურული წყარო, აქედან 125 ქართული, 99 რუსული და 37 უცხოურ ენაზე.

ჩვენი გამოკვლევა უმთავრესად ეხება საქართველოში ფართოდ გავრცელებულ ველურ სამკურნალო მცენარეებს, აგრეთვე გაველსრებულ და ნაკლებად კულტურულ მცენარეებსაც.

ჩვეულებრივ, მცენარეთა მკვლევარნი მხოლოდ მათი მორფოლოგიური ნიშნების აღწერით და ქიმიური ბუნების გამოკვლევით კმაყოფილდებოდნენ და ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხები, როგორიცაა მცენარის ველურად გავრცელება, მისი სავარაუდო ბუნებრივი მარაგი და სხვ., ნაკლებ ყურადღებას იპყრობდა.

გარდა ამისა, თითოეული სამკურნალო მცენარე შეისწავლებოდა როგორც ცალკეული, იზოლირებული ინდივიდი, არა ბუნებასთან ერთიანობაში, აგრეთვე მორფოლოგიური, ფიტოგენეზური და ბიოეკოლოგიური ფაქტორების ურთიერთდამოკიდებულების გათვალისწინების გარეშე.

ცხადია, რომ სამკურნალო მცენარეთა შესწავლის ასეთი მეთოდი ვერ უზრუნველყოფს სრულფასოვანი, პრაქტიკულად გამოსადეგი მასალის დაგროვება-დამუშავებას.

ამ შრომაში შევეცადეთ გამოგვეყენებია კვლევის ისეთი მე-

თოდი, რომელიც გულისხმობს არა ასეთ ცალმხრივ მიდგომას სამკურნალო მცენარეთა შესწავლისადმი, არამედ ითვალისწინებს კომპლექსურ შესწავლას: მცენარის მორფოლოგიურ აღწერილობასა და ქიმიური შემადგენლობის ცოდნასთან ერთად მისი მკიდრო ურთიერთობის გაგებას გარემო ბუნებასთან მორფოლოგიურ, ფიტოგენეზურ და ბიოეკოლოგიურ ფაქტორთა ურთიერთდამოკიდებულების პირობებში, აგრეთვე ველურ სამკურნალო მცენარეთა მასივების გავრცელებას ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეში, მათი დამზადების საერთაშორისო მოცულობას და სხვა პრაქტიკულად მნიშვნელოვან საკითხებს ჩვენი ფარმაცოქიმიური ქარხნების ნედლეულით წმარაგების თვალსაზრისით.

სამკურნალო მცენარეთა მეცნიერული შესწავლა ჩვენში გვიან დაიწყო, მაგრამ ამ დარგში უკვე დიდი მასალა დაგროვილი.

საქართველოს ველურ სამკურნალო მცენარეთა აქამდე ცნობილ სიას ჩვენ დაუშაბტეთ ბევრი ახალი მცენარე, მაგრამ ჯერ კიდევ დიდი მუშაობის ჩატარებაა საჭირო, რომ ჩვენი ქვეყნის მრავალფეროვანი მცენარეული საფარი მთლიანად იქნეს შესწავლილი.

მრომის შედგენისას ძირითადად ვსარგებლობდი საბჭოთა ფარმაცოპეის მეშვიდე გამოცემით, ვინაიდან წიგნზე მუშაობის პერიოდში ჯერ კიდევ არ იყო გამოსული აღნიშნული ფარმაცოპეის უკანასკნელი მერვე გამოცემა.

ტექნიკური შიზეზების გამო ვერ მოხერხდა წიგნისთვის დაგვერთო საქართველოს სამკურნალო მცენარეთა გავრცელების რუკა.

ავტორი

ზოგიერთი ცნობა საქართველოში სამკურნალო მცენარეთა გამოყენებისა და წამლების მომზადების შესახებ

ცნობები საქართველოში სამკურნალო მცენარეთა არსებობისა და მათი გამოყენების შესახებ უძველეს დროს მიეკუთვნება. ბექტოვსკის მონაცემებით, დიოსკორიდე შიამიან მცენარეებს „Kisichikon“-ს უწოდებს, რაც გვაფიქრებინებს, რომ ძველ ბერძნებს ამ მცენარეთა სამშობლოდ კოლხეთი მიაჩნდათ. ძველი ბერძნული პითოლოგიაც შედეგს და მის გრძნეულ წამალს კოლხეთს უკავშირებს, რაც ცხადყოფს, რომ საქართველოში კარგად იცნობდნენ მცენარეული შხამების და საერთოდ სამკურნალო მცენარეთა გამოყენებას.

ძველი ქართული სამედიცინო ლიტერატურა („წიგნი სააქიმოი“, „უსწორო კარაბადინი“, „იადიგარ დაუდი“, ფანასკერტელის: „კარაბადინი“ და სხვ.) შეიცავს მეტად მდიდარ მასალას სამკურნალო საშუალებათა შესახებ, საიდანაც ჩანს, რომ ძველ საქართველოში ხმარებულ სამკურნალო საშუალებათა უდიდესი ნაწილი მცენარეული წარმოშობისა იყო.

განუწყვეტელ თავდაცვით ბრძოლებში ჩაბმული ქართველი ხალხი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა ქრილობის შემხორცებელ და სისხლის დენის შემაჩერებელ საშუალებათა გამოყენებას, რის გამოც ქართულ ხალხურ მედიცინაში წარსულში ფარობდნენ იხმარებოდა ამ დანიშნულების სივადასხვა მალამოები, როლებმაც უკანასკნელ დრომდე მოაღწია.

ცნობილია, რომ ზოგიერთი ძველი ხალხის (მაგალითად, ინდოელების) ცალკეული ტომების ან ცალკეული გვარების სახელწოდებას უკავშირებდნენ რომელიმე მცენარის სახელწოდებას (მაგალითად, „სენეგა“, „გუარანა“ და სხვ.).

ანალოგიურ მოვლენები აღინიშნება ჩვენშიც. სადაც ზოგიერთ სამკურნალო მცენარეს დღემდე შეერჩენია იმ ექიმის სახელი ან გვარი, რომელმაც ის პირველად იხმარა.

იტალიელი მკვლევარი ლამბერტი (1654 წ.), რომელმაც საქართველოში (სამეგრელოში) დიდი ხანი დაჰყო და თავის მეტად საინტერესო შრომაში დაწვრილებით აღწერა სამეგრელო, მოგვითხრობს საყოველთაოდ გავრცელებული სამკურნალო მცენარის „კოთხონჯის“ შესახებ, რასაც მოსახლეობა მუდამ თან ატარებდა ქისაში. ამასთან დაკავშირებით აღსანიშნავია, რომ სამეგრელოში ძველად ცნობილი იყვნენ განთქმული სახალხო ექიმები კოთხოჯიას გვარისა; ასეთივეა ხალხში ფართოდ ცნობილი სამკურნალო მცენარე „მინადორას ბალახი“ და სხვ.

ქართული სამედიცინო ძეგლების მეტად მდიდარი შინაარსი, მათში ხმარებული სამედიცინო და სამკურნალწამლო საშუალებათა ტერმინები ცხადყოფს, რომ ძველ საქართველოში წამალმცოდნეობა და წამლების მომზადების ტექნიკა მაღალ დონეზე უნდა ყოფილიყო.

ამასვე ამტკიცებს კლდეში ნაკვეთი ვარძიის ცნობილი ციხე-ქალაქი (XII საუკ.), სადაც აღმოჩენილია კლდეებში გამოკვეთილი აფთიაქისათვის განკუთვნილი სადგომი, მრავალი უჯრით წანლების შესანახად.

ისტორიული წყაროები მოწმობს, რომ საქართველოს მეფეებს თავიანთ სასახლეებთან გაშენებული ჰქონიათ „სავარდები“, რომლებშიც, დეკორაციულ და სხვა ტექნიკურ მცენარეებთან ერთად, სამკურნალო მცენარეებიც ყოფილა. XVIII საუკუნის ცნობილი ქართველი გეოგრაფი ვახუშტი მოგვითხრობს, რომ „ან არის ყვავილი ზუმბული, ფერით სპეტაკი, მსგავსი ნარისა, მიწასა ზედა განრთხმული, სურნელი, ვითარცა ამბარი და უმეტეს ფშოსანი და ეკლოვანი. მეფემან ვახტანგ მოიღო სავარდესა შინა, არამედ არა ჰყიდაყოფი“.

როგორც ცნობილია, თანამედროვე ტიპის პირველი აფთიაქი საქართველოში დაარსდა XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში. აწ საუკუნის დამლევს და XIX საუკუნის დასაწყისში ჩვენში უკვე რამდენიმე აფთიაქი არსებობდა, მაგრამ ისინი არ აწარმოებდნენ ადგილობრივი ნედლეულის გამოყენებას. 1800-იან წლებში საქართველოს მომარაგება წამლებით შემცირდა და აფთიაქები იძულებული გახდნენ გამოეყენებიათ ადგილობრივი რესურსები. ამ მიზნით 1806 წელს თბილისის პირველმა სახელმწიფო აფთიაქმა ხელი მოჰკიდა თბილისის მიდამოებში გავრცელებული ველური სამკურნალო მცენარეების შეგროვებას, რასაც ხელმძღვანელობდა გლეხი აპრიამ ტერტერაშვილი. მას მასობრივად გამოჰყავდა გლეხები სამკურნალო მცენარეთა შესაგროვებლად და ნედლეულს აბარებდა აფთიაქს, რამაც უზრუნველყო ადგილობრივ მცხოვრებთა დაკმაყოფილება წამლე

ბით. რა თქმა უნდა, მარტო ერთი აფთიაქის თაოსნობა ამ საქმეში საკმარისი არ იყო, მონაწილეობა სხვებსაც უნდა მიეღოთ, მაგრამ ამას ხელს უშლიდა ის გარემოება, რომ აფთიაქები კერძო მესაკუთრეების ხელში იყო და ზოგიერთი მათგანი ამჯობინებდა უცხოეთიდან ნედლეულის შემოტანას და ძვირად გაყიდვას. უფრო გვიან სხვა აფთიაქებმაც და, მათ შორის, სახელმწიფო აფთიაქებმაც მოკიდეს ხელი ადგილობრივ ველურ სამკურნალწამლო რესურსების მაქსიმალურად გამოყენებას. დაისვა საკითხი, რათა თბილისის ბოტანიკურ ბაღს ხელი მოეყიდა ამ საქმისათვის და შესაფერი კადრებიც ჰოემზადებინა. გამოუშვეს სპეციალური პლაკატები მცენარეთა სურათით და შეგროვების წესების აღწერით, რამაც ხელი შეუწყო ველურ სამკურნალო მცენარეთა პოპულარიზაციას და მათი შეგროვების გაადვილებას. ზოგი სამკურნალო მცენარე შემოჰქონდათ კულტურაში, მაგალითად *Lavandula vera* DC.

პირველი მსოფლიო ოპის დროს ველურ სამკურნალო მცენარეთა შეგროვება საქართველოში კიდევ უფრო ინტენსიურ ხასიათს ღებულობს. 1915—16 წლებში ბაკურიანის ბოტანიკური ბაღიდან ამერიკის შ. შ.-ში გამოიწერეს წითელი და ხორცისფერი გვირილას (*Pyrethrum roseum* M. B. და *Pyrethrum carneum* M. B.) თესლი. ენაიდან ამ მცენარეებიდან მიღებული პირეთრინი, ანუ იგივე კავკასიური სარწყილე ფხენილი, ცნობილი გახდა მსოფლიოში.

უნდა აღინიშნოს, რომ ველურ სამკურნალო მცენარეთა შეგროვებას იმ დროს სათავეში უდგნენ არც თუ ისე მცოდნე და განსწავლული სპეციალისტები, რამაც გამოიწვია საქართველოს ველურ სამკურნალო მცენარეთა მასივების თანდათან გადაშენება. ეს აიხსნება იმით, რომ წესიერი და მეცნიერულად მართებული შეგროვების ნაცვლად ამ ბუნებრივ მასივებს მეტად ველურად ექცეოდნენ და მთლიანად კრეფდნენ მცენარეს ისე, რომ არც ერთ მის ვეგეტაციურ ნაწილს არ ტოვებდნენ მიწაში. ამრიგად, ხდებოდა ამ მცენარეთა გადაშენება, მათ ადგილზე უსარგებლო მცენარე იზრდებოდა, ხოლო ბუნებრივი მასივები მცირდებოდა და ზოგი მცენარე დღეს მხოლოდ ძნელად მისადგომ ადგილებშიღა შეგროვდება.

მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების პირობებში გახდა შესაძლებელი ამ ძვირფასი ბუნებრივი საწარმოო მასივების წესიერი მეცნიერული შესწავლა, რასაც სათავეში ჩაუდგა ბოტანიკური ბაღი, სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 1925 წლიდან ფარმაცოქიმიური ინსტიტუტი და მთავარი სააფთიაქო სამმართველოს სამკურნალო მცენარეთა დამზადების საქართველოს კანტორა.

დასახელებული ორგანიზაციების თაოსნობით დაისვა საკითხი, რათა საქართველოში სამკურნალო მცენარეთათვის გამოყოფილიყო სპეციალური ნაკვეთები მათი კულტურაში გადატანის მიზნით, რისთვისაც 1924 წლიდან 1928 წლამდე გორის რაიონში აწარმოებდნენ სამკურნალო მცენარეთა კულტურას; შემდეგში ამ ღონისძიებამ საცდელი ხასიათი მიიღო და ამ სახით დღემდე გრძელდება სუხუმში, ქობულეთში და სხვ.

დიდი სამამულო ომის პერიოდში საქართველოს ევლური სამკურნალო მცენარეების გამოყენებით მთელა ოთხი წლის განმავლობაში დაიფარა საბჭოთა კავშირის სხვა რაიონებიდან შემოსაზიდი ნედლეულის დანაკლისი.

სამკურნალო წამლო ნედლეულის ბაზის გაფართოების და ამ ნედლეულის დამზადების ზრდის მიზნით საჭიროა შემოვიღოთ ევლურ სამკურნალო მცენარეთა თარგობრივი ან ნაკვეთობრივი შეგროვების წესი, რაც მდგომარეობს შემდეგში: მცენარის შეგროვებისას მისი ფესვები ან ფესვურები მთლიანად კი არ უნდა ამოვიღოთ, არამედ ცოტ-ცოტა ნიადაგში უნდა ჩავტოვოთ; მეორე წელს მცენარის შეგროვება უნდა ვაწარმოოთ სხვა ნაკვეთიდან, ისე რომ, პირველმა დაისვენოს, საჩამ პირველი მასივი კვლავ არ მოღონიერდება და შეგროვებისათვის შესაფერი არ გახდება. ვფიქრობთ, რომ ასეთი მეთოდით ხელს შევუწყობთ ევლური მარაგის გადიდებას, რაც შესაძლებელს გახდის, რომ საქართველოში დამზადდეს გაცილებით მეტი რაოდენობის ნედლეული, ვიდრე ამჟამად, ხოლო თუ ამასთან სამკურნალო მცენარეთა კულტურულ ნათესებსაც შევქმნი, ეს დიდ შესაძლებლობას მოგვცემს უზრუნველყოთ ჩვენი რესპუბლიკა სამკურნალო მცენარეებით. მით უმეტეს, რომ საქართველოში შეიძლება მრავალი სამკურნალო მცენარის აკლიმატიზაცია, რაც ქობულეთის, სუხუმის, ბიჭვინთის სამკურნალო მცენარეთა ზონალურმა საცდელმა სადგურებმა უკვე თვალნათლად დავიდასტურეს.

სამკურნალო მცენარეთა ზრდის ძირითადი ფაქტორები

დიდი ხანია შემჩნეულია, რომ ველური სამკურნალო მცენარე კულტურაში გადმოტანისას აშკარა განსხვავებას იძლევა, როგორც ალკალოიდთა ან სხვა მოქმედ საწყისთა შემცველობის მხრივ. ისე მასის მხრივაც. მაგალითად, ველურ პირობებში მზარდი წითელი ფუტკარა და ტილჭირი უფრო ძლიერ მოქმედ საწყისებს იძლევა. ვიდრე კულტურაში გადმოტანილი, ისე, რომ ხშირად მათი კულტურული ფორმებიდან დამზადებული წამლეული ნივთიერება გამონაცემია, ნაყენისა და წყლიან ნაყენთა სახით ორგანიზმისათვის უვნებელი აღმოჩნდა, იმ დროს როდესაც იმავე მცენარის ველური ფორმიდან დამზადებული ნაყენის იგივე რაოდენობა მომწამვლელია. მეცნიერულ კვლევათა საფუძველზე დამტკიცდა, რომ ამ მოვლენის მთავარი მიზეზი ის გაჩვენა ფაქტორები ყოფილა, რომლებიც გავლენას ახდენენ მცენარეზე, ვინაიდან როგორც კი პლანტაციას დაუბრუნეს ის ბუნებრივი გარეგანი პირობები, რომლებიც მას ველურად ზრდის დროს გააჩნდა, მცენარეს კვლავ დაუბრუნდა პირვანდელი თვისებები და შოვნების მასამაც საგრძნობლად იმატა. შემჩნეულია ისიც, რომ ალკალოიდის შემცველ მცენარეებში მორწყვის შემდეგ ალკალოიდების რაოდენობა კლებულობს ან მათი მოქმედება სუსტდება.

ამნაირად, ცხადია, რომ სამკურნალო მცენარეთა ზრდის ძირითად ფაქტორებს გახსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს, როგორც ველურად ზრდის პირობებში, ისე მათი კულტურაში გავრცელების დროს. ამ ფაქტორებიდან აღსანიშნავია კლიმატური პირობები, ნიადაგის სინესტე, მისი ფიზიკური და ქიმიური თვისებები, სინათლე, სიმაღლე ზღვის დონედან, დაქანება, ცენოზი და სხვა ბიოლოგიური ფაქტორები. ყველა ეს ფაქტორი უეჭველად გათვალისწინებულ უნდა იქნეს ამა თუ იმ სამკურნალო მცენარის აკლიმატიზაციის დროს. განვიხილოთ მოკლედ თითოეული მათგანი ცალ-ცალკე.

კლიმატური პირობების საერთო გავლენა. ჩვენ შეგვხვებით ზოგადად იმ კლიმატურ პირობებს, რომლებიც ძირით

თად როლს ასრულებენ სამკურნალო მცენარეებში ამა თუ იმ მოქმედ საწყისთა დაგროვების მხრივ. ამ მიმართულებით პირველი დავიკრავ ბა ჩატარდა თორმეტ სხვადასხვა სახის სამკურნალო მცენარეზე ბუნებრივ პირობებში. ამ ცდებისათვის ამორჩეულ იქნა 4 სხვადასხვა სახის ფუჭკარა, კატაბალახა, ტილქირი, პიტნა, ლემა და სხვა. ცდები ჩატარდა ორ ადგილზე: ზღვის დონედან 167 და ალპებში 1860 მ სიმაღლეზე. კლიმატური პირობებით ეს ადგილები არსებითად განსხვავდებოდა ერთიმეორისაგან, როგორც ატმოსფერული წნევის მხრივ, ისე ჰაერის ტემპერატურის, ჰაერის შეფარდებითი სიბინძურის, მოღრუბლულობის, ატმოსფერული ნალექების. ვანათების ხანგრძლივობისა და ინტენსივობის მხრივ. ასევე განსხვავდებოდნენ ისინი ნიადაგითაც და მისი ფოტოქიმიური სიმკვრივით: ერთი შედარებით უფრო მშრალი და ქარებისაგან დაუცველი იყო. ხოლო მეორე ქარებიდან დაცული, ხასიათდებოდა მეტი რაოდენობის ატმოსფერული ნალექებით, ჰაერის მეტი სიბინძურით, უფრო დაბალი საშუალო წლიური ტემპერატურით და მზის უფრო ხანგრძლივი, ინტენსიური ნათებით. აღმოჩნდა, რომ მოსავლის მასა ერთი კვადრატული მეტრიდან მაღლობში უფრო მეტი იყო, ვიდრე დაბლობში, ხოლო მოქმედ ნივთიერებათა პროცენტული შემადგენლობა კი მეტ შემთხვევაში დაბლობში აღებულ მასალაში ქარბობდა. ამრიგად, აქედან გამოიტანეს ასეთი დასკვნა: 1. კლიმატი ახდენს გავლენას პირველ რიგში მოსავლის ხარისხზე, 2. ნიადაგის პირობები გავლენას ახდენენ უმთავრესად მოსავლის რაოდენობრივ მხარეზე და მეტად მცირე გავლენას—მოქმედ ნივთიერებათა შემცველობაზე, 3. არსებობს ერთგვარი შეფარდება მოსავლის რაოდენობასა და ხარისხს შორის სხვადასხვა მცენარეებში. ამ აზრს მრავალი მკვლევარი უარყოფს და უპირისპირებს შეხედულებას, რომელიც გულისხმობს, რომ მოსავლის რაოდენობრივი მხარე განუწყვეტლად დაკავშირებულია მის ხარისხთან, მიუხედავად გარეგანი ფაქტორების მოქმედებისაო. მიუხედავად აზრთა ასეთი სხვადასხვაობისა, ფაქტია, რომ ის პიტნა, რომლის პლანტაციებიც მთაშია, ხარისხობრივად უმჯობესია, ვიდრე ზღვის პირას. შემჩნეულია, რომ წვიმიან წლებში, განსაკუთრებით ცივ ამინდში, ალკალოიდიანობა სხვადასხვა სამკურნალო მცენარეში ძლიერ ეცემა, და არა მარტო ალკალოიდიანობა, არამედ ეთერზეთოვნობაც. მაგალითად, ჯორის ძუაში ალკალოიდები მეტად მცირეა წვიმიან პერიოდში მაისსა და აგვისტოში, მაგრამ ნოემბერში

მატულობს და ზამთარში ისევ კლებულობს. ხოლო მცენარე გვიმ-
რას ფესვურაში კი ასეთი მერყეობა შემადგენელ ნივთიერებათა
მხრივ ბევრი ცდის შემდეგაც არ დადასტურდა.

ნიადაგის სინესტის გავლენა. ამ ფაქტორის მნი-
შვნელობაც ასევე უდავოდ დადასტურდა მრავალი ცდის შედე-
გად. მაგალითად, გამოიკვია, რომ მდინარე მტკვრის სანა-
პიროზე წყალში გაზრდილი ძირტებილას ფესვურა შეიცავს გლი-
ცირიზინს $9,7\%$ -ის რაოდენობით, იმ დროს, როდესაც ბექობებზე
მოყვანილი — 12% -დე. ასევე, კატაბალახას ფესვურებიც ნეს-
ტიან ნიადაგზე უფრო დაბალ და მდარე მასალას იძლევა ქიმი-
ური შემცველობის მხრივ; ვიდრე მშრალზე.

ნიადაგის ფიზიკური თვისებების გავლენაც
მრავალი დაკვირვებით მტკიცდება, რომ მაგალითად, პიტნა უფრო
ეტანება ტორფიან ან კირიან ნიადაგებს, ირჩევს მყუდრო, ქა-
რისაგან დაცულ ადგილებს, კარგად ხარობს აგრეთვე მძიმე თი-
ხნარ ნიადაგებზეც, სადაც ზეთის გამოსავალი მასში უდრის $0,13\%$,
თავისუფალი მჟავის $0,03\%$, ეთერების $11,67\%$, თავისუფალი
მენთოლის $30,94\%$ და მთელი მენთოლის $40,13\%$; სამაგიეროდ,
დაკორდებულ შავმიწა ნიადაგებზე ან ნაწილობრივ ქვიშიან ნია-
დაგებზე პიტნა ასე კარგად ვერ ხარობს, თუმცა ასეთ ნიადაგებ-
ზე ზეთის გამოსავალი მასში უდრის $0,10\%$, თავისუფალი მჟა-
ვის— $0,05\%$, ეთერების— $9,9\%$, თავისუფალი მენთოლის— $46,48$,
ხოლო მთლიანად მენთოლის— $54,28\%$. პირველ შემთხვევაში მას
მკრთალი ყვითელი ფერი და მენთოლის სასიამოვნო სუნი აქვს,
ხოლო მეორე შემთხვევაში მკრთალი ჩალის ფერი, სუნი სასიამოვნო
სურნელოვანი, ხოლო გემო მომწარო და ოდნავ მენთოლიანი.

ნიადაგის ქიმიური თვისებები. სამკურნალო მცე-
ნარეები ამ მხრივაც ერთგვარ რეაქციას იჩენენ და ეტანებიან
ისეთ ნიადაგს, რომელიც ქიმიურად მათთვის უფრო უმჯობესია.
ლენცოფაზე, სააფთიაქო გვირილაზე და დალმაციურ გვირილაზე
ჩატარებული ცდებით გამოიკვია, რომ ლენცოფა უკეთესად ხარობს
სუსტმჟავე და ნეიტრალურ ნიადაგებზე (ოპტიმუმი pH $6,4 - 7,2$).
სააფთიაქო გვირილა—ნეიტრალურ და სუსტი ტუტე რეაქციის
მქონე ნიადაგებზე (ოპტიმუმი pH $7,3 - 8,1$), ხოლო დალმა-
ციური გვირილა განვითარების პირველ წელს საჭიროებს სუსტ-
მჟავე ან ნეიტრალური რეაქციის მქონე ნიადაგებს, მომდევნო

წლებში კი — ტუტე ქარბ ნიადაგებს. იგივე შეიძლება ითქვას ველურად მოზარდ კატაბალახზე, რომელიც მეტწილად უფრო მსხვილ და გრძელ ფესურებს იძლევა ქაობიან მებავე და ნეიტრალური რეაქციის ნიადაგებზე. აღსანიშნავია, რომ ჩვენი სამკურნალო მცენარეების უმრავლესობა უფრო ბარაქიან მოსავალს იძლევა მებავე რეაქტიის მქონე ნიადაგის პირობებში. ამ მხრივ აღსანიშნავია მცენარე ლემას ფოთლებზე და ღეროებზე ჩატარებული ცდა, რომლის შედეგადაც გამოიჩვენა შემდეგი: ლემას ფოთლების მოსავალი ერთი მცენარიდან ნიადაგის 4,3 მეავოპის დროს უდრიდა 15,0 გრამს, ხოლო ალკალოიდიანობა (მშრალი წონა) 0.256% შეადგენდა. როდესაც pH 6,9 იყო, მოსავალი უდრიდა 24,0 გრამს, ხოლო ალკალოიდიანობა 0,257% აღწევდა, pH—8,2 დროს მოსავალი 18,2 გრამს უდრიდა, ხოლო ალკალოიდიანობა 0,407%. ასევე ღეროების მხრივ: თუ pH 4,3 არის, ღეროს მოსავალი 42,2 გრამს უდრის, ხოლო ალკალოიდიანობა 0.261% შეადგენს, pH 6,9-ის შემთხვევაში ღეროს მოსავალი 60,0 გრამს აღწევს, ალკალოიდიანობა კი 0,105%, pH — 8,2 დროს მოსავალი 30,0 გრამს შეადგენს, ხოლო ალკალოიდიანობა — 0,565%. ვფიქრობთ, რომ ეს მონაცემები საკმაოდ ნათლად მოწმობენ ნიადაგის ქიმიური თვისებების გავლენას სამკურნალო მცენარის როგორც მოსავლიანობაზე, ისე მის შემადგენლობაზეც.

სინათლე. სინათლე ერთ-ერთ მთავარ საყურადღებო ფაქტორად ითვლება როგორც მოზარდი, ისე გამზმარი სამკურნალო მცენარისათვის. ამ მიმართულებითაც ჩატარდა მრავალი ცდა და, თუმცა მიღებული შედეგები ზოგჯერ ეწინააღმდეგება ერთიგორს, საერთო დასკვნა მაინც ნათელია. 1927 წელს ჩრდილოეთ კავკასიაში დ. ნ. ბეკეტოვსკის მიერ პიტნაზე ჩატარებული ცდების შედეგად გამოიჩვენა, რომ განათებულ იწყვიტებში ერთი მცენარე იძლევა საშუალოდ 68,9 გრ ნედლ მასას და 0,44% ეთეროვან ზეთს, იმ დროს, როდესაც საშუალო განათებაზე ნედლი მასის წონა 61,1 გრ შეადგენს და ეთეროვანი ზეთი 0.4%-ს. ხოლო ძლიერ სუსტად განათებულ მწყვიტებში ნედლი მასის წონა 70,1 გრ უდრის და ეთეროვანი ზეთი 0,56%-ს. სინათლის გავლენის გამოკვლევის მიზნით აგრეთვე საინტერესო ცდები ჩატარა ლენინგრადში ე. ბუსლოვმა მცენარე კატაბალახზე, რის შედეგადაც გამოიჩვენა, რომ კაოგი განათების შემთხვევაში მიწის ზედა ნაწილების მშრალი მასის წონა ერთ მცენარეში უდრიდა 14,1 გრამს, მშრალ ფესვებში 25,3 გრ, ხოლო ეთეროვანი ზეთების

შემცველობა ფესვებში—0,368% და ფესვურებში 0,193% შეადგენდა. საშუალო განათების შემთხვევაში მიწის ზედა ნაწილების მშრალი მასის წონა ერთ მცენარეში უდრიდა 15,9 გრამს. მშრალ ფესვებში—18,3 გრ.; ეთერზეთთა შემცველობა ფესვებში 0,34% შეადგენდა, ფესვურებში—0,193%. ძლიერი დაჩრდილვის შემთხვევაში მიწის ზედა მშრალი ნაწილების წონა უდრიდა 8,1 გრამს, მცირე ფესვებში—9,4 გრამს, ხოლო ეთეროვან ზეთთა შემცველობა ფესვებში უდრიდა 0,405% და ფესვურებში—0,194%. ამრიგად, როგორც ვხედავთ, ძლიერი განათების შემთხვევაში მიწის ზედა და მიწის ქვედა ნაწილების მშრალი მასა კატაბალახაში მატულობს, ხოლო ეთეროვანი ზეთების შემცველობა, პირიქით, კლებულობს. ასეთივე ცდები იმავე შედეგებით ჩატარდა სხვა სამკურნალო მცენარეების მიმართაც, როგორცაა ლენცოთა, ფუტკარა და სხვ.

გარდა ამისა, სინათლე და, კერძოდ, მზის სხივი, განსაკუთრებულ ზეგავლენას ახდენს სამკურნალო მცენარეთა გაშრობის დროსაც და იწვევს მცენარის მოქმედ საწყისთა აქროლებას; ამიტომ ა, რომ სამკურნალო მცენარეთა ხმობის მცოდნეებს მეტი დიდი ყურადღება უნდა მიექცეს და მათი გაშრობა მზეზე, გარდა მცირეოდენი გამონაკლისისა, ყოველდღე დაუშვებელია. მზეზე გახმობა შეიძლება მხოლოდ ქინისა და ხეჭრელის ქერქისა, ნაყოფებიდან კი მოცივის კენკრისა. რაც შეეხება მთლიანად მცენარეს, მის ფესვებს, ფესვურებს, ფოთლებსა და ყვავილებს, მათი გაშრობა მზეზე არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება. ამის საილუსტრაციოდ შეიძლება მოვიყვანოთ თუნდაც გვირილას მაგალითი. რომელიც გასაშლელ კოკორში უფრო მეტ მოქმედ საწყისს შეიცავს, ვიდრე გაშლილში; მზეზე გამშრალ დაღმაცურ გვირილაში პირეთრინის გამოსავალი 0,93% უდრის, ხოლო გამშრობ კარადაში შრობისას—1,5%. იგივე ითქმის ფუტკარას ფოთლის შრობის შესახებაც, რომელიც მზეზე შავდება და ლაქიანდება და მასში დიგიტოქსინის შემცველობაც საგრძნობლად ქვეითდება.

დაქანება და ცენოზი. ამ ორ მნიშვნელოვან ფაქტორს სამკურნალო მცენარეებში რატომღაც სათანადო ყურადღება არ ექცევა, თუმცა ამა თუ იმ პლანტაციის გაშენების დროს დაქანების სიმკვეთრე, მისი გეოგრაფიული მდებარეობა და რელიეფი რა თქმა უნდა, გარკვეულ გავლენას ახდენს მოქმედ საწყისებზე სამკურნალო მცენარეში. საქართველოს ველურად მოზარდ სამკურნალო მცენარეთა შესწავლის მიზნით, ხანმოკლე დაკვირვებისა და გამოცდილების საფუძველზე გამოვიტანეთ

ის დასკვნა, რომ ბევრი ველურად მოზარდი სამკურნალო მცენარე საქართველოს პირობებში არ იზრდება ძალიან მკვეთრ დაქანებაზე, ზოგი კი, პირიქით, უკეთესად ხარობს მასზე. მაგრამ ირკვევა, რომ მთავარ როლს თამაშობს ის გარემოება, თუ გეოგრაფიულად რომელ მხარეზეა მოქცეული დაქანება, სამხრეთით თუ ჩრდილოეთით. მაგალითად, ველურად მოზარდი კატაბალახა გვხვდება როგორც მთავარ, ისე მცირე კავკასიონის ქედზე, მეტწილად ჩრდილო ქანობებზე, სადაც სინესტე მეტია, მცენარეული დაჯგუფებაც განსხვავდება სამხრეთისაგან და მზის სხივიც ისე ძლიერად ვერ წვდება იას, როგორც სამხრეთ ფერდობზე. ამ პირობებში კატაბალახა უფრო დიდი სიმალისაა, ნედლი მასაც მეტი აქვს, ფესვები და ფესვურები უფრო ახლოსაა მიწის ზედაპირთან, რაც აადვილებს მის ამოღებას; ძლიერ განვითარებული, გრძელი და დიდი ზომის ფესვები და ფესვურები გადატეხისას ისეთი მკვეთრი და გამაღიზიანებელი სუნის ეთეროვან ზეთებს უშვებს, რომ მან შეიძლება გამაბრუებლადაც კი იმოქმედოს. კატაბალახა გვხვდება აგრეთვე სამხრეთის შედარებით მშრალ ფერდობებზეც, სადაც განათება უფრო ძლიერია და მცენარეული დაჯგუფებაც თავისებური; ამ პირობებში კატაბალახა უფრო ტანმორჩილია, ფესვთა სისტემა უფრო ღრმად წასული აქვს მიწაში, რაც მის ამოღებას აძნელებს; ფესვურა განაკვეთზე ისეთი ძლიერი სუნის ეთეროვან ზეთს აღარ იძლევა; როგორც მიწისზედა, ისე მიწისქვეშა ნაწილების ნედლი მასაც შედარებით ნაკლებია. ანალოგიუო მაგალითს იძლევა მცენარე საგუგაც (*Senecio platyphyllos* D. C.). საქართველოს ბუნებრივ პირობებში ველურად ზრდის დროს სამკურნალო მცენარეთა შორის გვხვდება საწინააღმდეგო მაგალითებიც. მაგალითად, წითელი სარწყილე გვირილა სამხრეთის ქანობებზე უფრო ხშირი და ბარაქიანია, ვიდრე ჩრდილოეთისაზე. სამხრეთ ფერდობებზე ნაკლებია სინესტე, მზის სხივთა მოქმედების ინტენსივობა და განათება კი უფრო ძლიერია. ამიტომ მცენარეული დაჯგუფებაც თავისებურად განსხვავებულია. უფრო ქსეროფიტული და სახეობრივი შემადგენლობით ღარიბი. ასეთ პირობებში გვირჩილას ყვავილს უფრო მკვეთრი სუნი აქვს. რაც მასში პირეთრინის მეტ პროცენტულ შემცველობას მოწმობს: ჩრდილო ფერდობებზე გაზრდილ გვირილაში კი ყველა ეს თვისება შედარებით უფრო სუსტადაა გამოხატული. ამრიგად, სამკურნალო მცენარეთა ეკოლოგიური პირობების შესწავლის დროს ყურადღება უთუოდ უნდა გამახვილდეს ამ მხრივაც; ყველა ეს დაკვირვება კიდევ უფრო დეტალურად შემოწმდეს, გამოირკვეს და

მეცნიერულად დასაბუთდეს ცდებით, ანალიზებით და ხანგრძლივ შესწავლით, რათა ჩვენმა მომავალმა მუშაობამ უფრო ნაყოფიერი შედეგები მოგვცეს.

მცენარეთა განვითარების ფაზების როლი. დიდი ხანია მკვლევარების მიერ შემზნეულია, რომ მოქმედ საწყისთა შემცველობა სამკურნალო მცენარის ზრდის სხვადასხვა ფაზებში განსხვავებულია. კერძოდ, უნდა ითქვას, რომ ეთერზეთების მაქსიმალური შემცველობა მცენარის კოკრობის ან ყვავილობის ფაზაზე მოდის. ამ პერიოდში ეთერზეთებით მდიდარია არა მარტო ყვავილები, არამედ ფოთლებიც. თუ მცენარე ორწლელულია ან მრავალწლელული, ეთერზეთების შემცველობა ფესვებსა და სხვა მიწისქვეშა სახეცვლილ ღეროებში შედარებით მიწისზედა ნაწილებთან, ყვავილობის დროს უფრო მცირეა, ხოლო ადრე გაზაფხულსა და შემოდგომაზე—პირიქით, მიწისქვეშა ნაწილები უფრო მდიდარია, ვიდრე მიწისზედა. ეს აიხსნება იმ გარემოებით, რომ ადრე გაზაფხულსა და გვიან შემოდგომაზე ეს მოქმედი საწყისები თავსდება სამარაგო ნივთიერების სახით სამკურნალო მცენარის მიწისქვეშა ნაწილებში, რათა მცენარე მომზადებული შეხვდეს მომავალ სავეგეტაციო წელს, მოასწროს დაყვავილება. თესლის მომწიფება და მისი დაცვენა გამრავლების მიზნით. მრავალ მაგალითს შორის, ამას ადასტურებს ლ. ა. უტკინის კვლევის მონაცემებიც, რომელთა თანახმადაც კავკასიური ძირტებილა იძლევა ფესვურებში გაზაფხულზე მაისამდე 5,8% გლიცირიზინს, მაისში — 5,26%, ზაფხულში — 5,02% და შემოდგომაზე — 4,62%. ეს მოელენა რომ შემთხვევითი არ არის, მტკიცდება იმით, რომ მსგავსი შედეგები მიღებულ იქნა ლენინგრადის სამედიცინო ინსტიტუტის ფარმაკო-ქიმიური ფაკულტეტის საცდელ ნაკვეთზე 1929 წელს. მეტი პროდუქციის მიღების მიზნით, მნიშვნელობა ენიჭება სამკურნალო მცენარის ტექნიკური სიმწიფის დადგენასაც. ხშირად მოქმედ საწყისთა პროცენტული შემადგენლობა ერთისა და იმავე გვარის ან სახეობის სამკურნალო მცენარეთა შორის განსხვავებულია, რაც უშეველად მცენარის ინდივიდუალური ბიოლოგიისაგანაა დამოკიდებული, რის გამოც ისინი შეიძლება ცალკე ბოტანიკურ ფორმებად ჩაითვალოს; მაგალითისათვის ჰაეასახელებ ზოგიერთ კავკასიურ შმაგას; ანუ გიჟანას, რომელიც შეიცავს 1% ალკალოიდებს, იმ დროს როდესაც დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში შმაგა ანუ გიჟანა, იძლევა ალკალოიდებს არა უმეტეს 0,5% — 0,7%-სა. სამკურნალო მცენარეთა ბუნების დეტალური მეცნიერული შესწავლა გვაძლევს სა-

შეაღებას მივალწიოთ მაქსიმალურად სასურველ შედეგებს, გარდაეცნათ მათ ბუნება ჩვენი სურვილისამებრ და მივალწიოთ უმაღლეს პროდუქტიულობას ისე, როგორც ეს შეძლეს მიჩუჩინმა და ლისენკომ, მასობრივი სელექციის საფუძველზე. სამკურნალო მცენარეთა ვარგისიანობაზე გავლენას ახდენს ზოგიერთი ზოო — და ფიტოპარაზიტი, რომელთა წინააღმდეგ საჭიროა ბრძოლა.

სამკურნალო მცენარეთა შეგროვების, გაშრობის, ტრანსპორტირების და შენახვის ტექნიკური წესები

სანამ სამკურნალო მცენარის შეგროვებას დაიწყებდეთ, საჭიროა ჩავატაროთ წინასწარი მოსამზადებელი მუშაობა, რისთვისაც პირველ რიგში წესრიგში მოგვყავს სახმობი ადგილები, ვასუფთავებთ და ვალაგებთ მათ, შემდეგ ვკიმავთ სუფთა ბრეზენტს ან უკიდურეს შემთხვევაში ფფენტ ქალაღდს. რასაკვირველია, იმ შემთხვევაში, თუ სპეციალური სახმობები არ გაგვაჩნია და ხმობას საღლის სხვენზე ან ოთახებში ვაწარმოებთ.

შემდეგ ვასუფთავებთ იმ ადგილს. სადაც მოგვიხდება სამკურნალო მცენარეთა ფესვების ან ფესვურების გასუფთავება, ან გარეცხვა. ნედლ მასალას პირველად ვყრიოთ კასრში იმდენს, რამდენსაც ერთ გარეცხვაზე მოვერევით, და ვრეცხავთ, სანამ მას არ მოშორდება მიწა და სხვა მექანიკური მინარევები; შემდეგ ეს მასალა გადაგვაქვს მაგიდაზე დადებულ გოდოროში ან ძარში და ვიდროთი ვახამთ წყალს, სანამ მას სრულიად სუფთა წყალი არ გაუფა, შემდეგ ისევ გადაგვაქვს სხვა სუფთა გოდოროში და მიგვაქვს საშრობში გასაფენად. მრეცხავს სჭირდება ერთი-ორი დამხმარე — ყველას უნდა ეცვა კაუჩუკის ჩექმები და წინსაფარი. მცენარის შეგროვებისათვის საჭიროა წესრიგში მოვიყვანოთ ინვენტარი. სამკურნალო მცენარეთა ნაწილების შესაგროვებლად საჭიროა: მჭრელი დანა, ბარულა ან წერაქვი, ცელი ან ნამგალი, კალათი, სუფთა ტილო ან ტომარა და წვრილი კანაფი. მჭრელი დანა საჭიროა ფესვებისა და ფესვურების შეგროვების დროს მათ მოსაშორებლად ღეროდან; ბარულა ან წერაქვი გვჭირდება მცენარის მიწისქვეშა ნაწილების ამოსაღებად; ცელი ან ნამგალი საჭიროა მაშინ, თუ ფესვის გარდა მთლიანი მცენარე უნდა შეგროვდეს; კალათი და გვჭირდება იმ შემთხვევაში, თუ ვაწარმოებთ ფოთლების ან ყვავილების შეგროვებას, რომლებსაც ზევიდან ეათარებთ სუფთა თეთრ ტილოს ნაქერს ისე, რომ ტილო საკმაოდ ფარავდეს კალათის ნაპირებს. თესლის მოსაგროვებლად საჭიროა პატარა ტომარაკები, ხოლო მათ თავის მოსაყრავად კანაფი უნდა მო-

ვიმარაგოთ; იმ შემთხვევაში, თუ ვაწარმოებთ მთლიანი მცენარის ან მიწისქვეშა ნაწილების შეგროვებას, დაგვეკირდება დიდი ტომრები. ვიდრე შეგროვებას შევუდგებოდეთ, საჭიროა მარშრუტებისა და შესაგროვებელ მცენარეთა მასივების შერჩევა, რომ შეგროვების დროს მათ არ აეცდეთ და არ ვიხეტიმოთ თითო-ორიოლა მცენარის მოსაპრელად. საჭიროა აგრეთვე ხელსაყრელი ამინდის შერჩევა—უმჯობესია წყნარი მზიანი დღე. ჭუშობას უნდა შევუდგეთ, როცა ცვარი საკმაოდ გაშრება, ხოლო წვიმიან დღეში სამკურნალო მცენარეთა შეგროვება ყოველად დაუშვებელია, რადგან შეგროვებული ფოთლები ან ყვავილები გაშავდება და ჩახურდება, რაც გამოიწვევს იმ ნივთიერებების დაშლასა და აქროლებას, რომლებსაც ჩვენ ვიყენებთ სამკურნალო მიზნებისათვის. შეგროვებულ მასალას, თუ საჭიროა, ვრეცხავთ, და თუ არა, მაშინ პირდაპირ მიგვაქვს და თხლად ვფენთ საშრობში წინასწარ გაქიმულ ბრეზენტზე ან გაფენილ ქაღალდზე. გასაშრობად გაფენილი მასალა დღეში ორჯერ თუ არა, ერთხელ მაინც უნდა გადაბრუნდეს. საშრობში მზის სხივი არსაიდან არ უნდა შედიოდეს, მხოლოდ ოდნავი გამკრავი ქარი კი აუცილებლად საჭიროა. თუ საშრობად ვიყენებთ სხვენს, უმჯობესია გამოვიყენოთ თუნუქის სახურავით დახურული. რადგან ასეთი სახურავის ქვეშ უფრო მაღალი ტემპერატურაა. წვიმა გასაშრობ მასალას არ უნდა მოხვდეს, წინააღმდეგ შემთხვევაში ის ფუჭდება და მკურნალობის მიზნებისათვის გამოუსადეგო იდება. სახმობის ახლოს არაა დასაშვები საქონლის ბაგა ან სუნიანი რამის მოთავსება, რომელიც შეგროვილმა მასალამ შეიძლება შეთანქვას და ამით უვარგისი გახდეს. თუ გახმობა სკოლაში წარმოებს. მაშინ უნდა ავირჩიოთ ჩრდილოეთის მხარეზე მოთავსებული ოთახები, რომლებიც მერხებისაგან უნდა განთავისუფლდეს, ხოლო იატაკი კარგად გაირეცხოს ცხელი წყლით. ნაყოფის გასახმობად იყენებენ ფურნეს, თონეს ან ჩვეულებრივ უბრალო ღუმელს. სპეციალურ სახმობებში ტემპერატურა, ჩვეულებრივ, 35°-დან 45°-მდე აპყავთ (ცელსიუსით). ეს სპეციალური სახმობი წარმოადგენს სხვადასხვა ფორმის კარადას, რომელშიც მოთავსებულია დაცხრილული წვრილი ბადისებრი უჯრები ან თაროები გასაშრობი მასალის გასაშლელად. კარადის კარი ჰერმეტიკულად იხურება და მასში სითბო თანაბრად უვლის ყველა უჯრას ან თაროს. სახმობს ათბობენ ცეცხლით, ნავთქურით ან ელექტრონით. გამშრალი მზა მასალა ადვილად ტყდება ხელში, მაგრამ ის არ უნდა იფხენებოდეს, არ უნდა შეიცავდეს მექანიკურ მინარევებს და გარეშე ან იმავე მცენარის უვარგის ნაწილებს.

2. საქართველოს სამკურნალო მცენარეები.

თუ ასეთი მექანიკური მინარევები 1% აღემატება, მისი სამკურნალო ღირსება მცირდება და ხშირად ის სრულიად უვარგისიც ხდება. მზა გამშრალ მასალას ინახავენ სპეციალურ თუნუქის დაუფანგავ სუფთა ყუთებში ან თავმოკერილ ტომრებში, რომლებსაც ათავსებენ სპეციალურ საწყობში. საწყობი არ უნდა იყოს ნესტიანი, მაგრამ ამავე დროს შიგ მზის სხივი არ უნდა შედიოდეს; საწყობი ზედმიწევნით სუფთა უნდა იყოს და არაავითარი სხვა სუნიანი ნივთიერება (ნავთი, ბენზინი და სხვ.) იქ არ უნდა იდგეს. თუ საწყობში ბუნებრივი ვენტილაცია არ არის, საჭიროა ის ხელოვნურად მოწესრიგდეს. როგორც ხმობის, ისე შენახვისა და ტრანსპორტირების დროს უნდა გვახსოვდეს, რომ სხედასხვა სამკურნალო მცენარეთა ნაწილები ერთმანეთში არ უნდა აირიოს და არც ერთ და იმავე დროს უნდა გაიფინოს, რადგან მათი სუნი ერთიმეორეზე გადადის და ზეგავლენას ახდენს; თითოეული სამკურნალო მცენარე უთუოდ ცალკე უნდა გახმეს და მას შესაფერი ეტიკეტი გაუკეთდეს. სამკურნალო მცენარეთა ტრანსპორტირება, ჩვეულებრივ, წარმოებს ურმით, ავტომობილით, რონოდით ან გემით, აგრეთვე შეიძლება თვითმფრინავითაც. გადასაზიდი საშუალება უნდა იყოს სუფთა, მასში წვიმა არ უნდა ჩადიოდეს, აგრეთვე უნდა წარმოებდეს მისი ვენტილაციაც და იგი უნდა დაცული იყოს ყოველგვარი მექანიკური დაზიანების შესაძლებლობისაგან. ტრანსპორტირება ხანგრძლივი არ უნდა იყოს. სამკურნალო მცენარის რონოდაში პირუტყვი არ დაიშვება, აგრეთვე დაუშვებელია მცენარის გადაზიდვა იმ რონოდით, რომლითაც მასზე პირუტყვი ან სუნიანი რაიმე გადაზიდეს. სამკურნალო მცენარეებით დატვირთულ რონოდასთან ახლოს არ უნდა იყოს ნავთი, მაზუთი ან ბენზინი. თუ სამკურნალო მცენარეთა ხმელი ნაწილის ვარგისიანობაზე ექვი გვეპარება, საჭიროა ავილოთ სინჯი მისი ზედა, შუა და ქვედა ფენიდან თანაბარი რაოდენობით, შემდეგ ერთმანეთში ავურიოთ და გამოვიკვლიოთ ქიმიურად მოქმედ საწყისთა შემცველობაზე. თესლის სინჯის აღება ხდება სპეციალური ხელსაწყოთი, რომელსაც იყენებენ სოფლის მეურნეობის პრაქტიკაშიც. ეს ხელსაწყო წარმოადგენს დაახლოებით ერთ მეტრამდე სიგრძის ღრუ მილს, რომელშიც მოთავსებულია ასეთივე ღრუ, ადვილად მბრუნავი მილი. თესლის სინჯის ასაღებად ამ ხელსაწყოს ჩადებენ ტომარში, რომელშიც ჩაყრილია თესლი და მოაბრუნებენ შიგნითა მილს, ისე, რომ თესლი ავტომატურად მოხვდება მილში ტომრის ყველა ფენიდან.

სამკურნალო მცენარეთა ცალკე ნაწილების შეგროვების წესები

სამკურნალო მცენარეთა სხედასხვა ვარგისი ნაწილები უნდა შეგროვდეს წლის ისეთ დროს, როდესაც მცენარე ტექნიკური სიმწიფის ფაზაშია, ან მასში ყველაზე კარბადაა დაგროვილი ესა თუ ის მოქმედი სამკურნალო ნივთიერება. შეგროვება ხდება მშრალ მზიან ამინდში სუფთად და წესიერად ისე, რომ მას სხვა შინარევები არ შეჰყვეს. უნდა ვეცადოთ, რომ ჩვენ მასალას შეგროვების დროს მზემ არ დაანათოს ან არ დასველდეს. ჩვეულებრივ, აგროვებენ მცენარეთა ფესვებს, ფესვურებს, ტუბერაკებს, მთლიან მცენარეს, ფოთლებს, ყვავილებს, ნაყოფს, ქერქს, კვირტებს და სხვა ნაწილებს. ფესვების, ფესვურების, ტუბერაკების და სხვა მიწისქვეშა ნაწილების შეგროვება ხდება მაშინ, როდესაც მცენარეს არ დაუწყია ვეგეტაცია ანდა უკვე დაასრულა ის და ფოთლები ჩამოსცვივდა. ასეთ დროდ ითვლება ადრე გაზაფხული ან გვიანი შემოდგომა. ფესვებისა და ფესვურების ამოღების დროს მათ მცირე ნაწილს მაინც სტოვებენ მიწაში, რათა არ მოხდეს მცენარის სრული ამოფესვა და მომავალი წლისათვის მცენარემ კვლავ იხაროს. ამოიღებენ თუ არა ფესვებს, მათ მაშინვე მოაცილებენ ღეროს და სხვა მიწისზედა ნაწილებს ფესვის ყელიდან ორი სანტიმეტრის დაშორებით, ასუფთავებენ მიწისაგან და უვარგისი ხმელი ნაწილებისაგან, თუ საჭიროა, აცლიან ქერქსაც და სწრაფად რეცხავენ ცივი წყლით, ხოლო თუ ფესვები ძალიან მსხვილია და გრძელი, ხშირად ხლეჩენ მათ სიგრძეზე რამდენიმე ნაწილად, რის შემდეგაც თხლად გაფენენ საშრობში და ახმობენ, დაახლოებით ცელსიუსის 50°—55°; ფესვები, როგორც ნედლი. ისე გამხმარი არ უნდა იყოს მექანიკურად ან პარაზიტებისაგან დაზიანებული, არ უნდა იყოს ნესტიანი, ობმოკიდებული ან აშმორებული; მათ უნდა ჰქონდეთ დამახასიათებელი სუნი, გემო და გარეგანი ფორმა. გამხმარი მზა მასალა ლაგდება ჰერმეტიკულად დახშულ ყუთებში, კასრებში, ხოლო თუ ფესვები და ფესვურები ეთერზეთებს შეიცავს, მაშინ მათ ინახავენ მინის ან თუნუქის ჰერმეტიკულად დახურულ ჭურჭელში. ჭურჭელს უკეთდება გარედან შესაფერი ეტიკეტი, სადაც აღინიშნება მცენარის ლათინური და ქართული სახელწოდება, აღებისა და გაშრობის დრო, თარიღი, აღების ადგილი და მცენარის ნაწილის დასახელება. ჭურჭელი უნდა ინახებოდეს მშრალ და ოდნავ თბილ ადგილას.

ფოთლებს აჯროვებენ მაშინ, როდესაც სამკურნალო მცენარე იწყებს აყვავებას; ფოთლები შეგროვებისთანავე უნდა გაშრეს სახმობში. მათ არ უნდა შეჰყვეს სხვა მცენარის ფოთლები ან იმავე მცენარის ღეროები. გროვდება ზრდადასრულებული, დაუზიანებელი და ნორმალური ფერის ფოთლები. ხმელი და მავნე მწერებისაგან დაზიანებული ან დალაქიანებული ფოთლები, როგორც წესი, არ უნდა შეგროვდეს, თუმცა არსებობს გამონაკლისიც; მაგალითად, თუ შმაგას ან გიჟანას ფოთლები დაზიანებულია მექანიკურად ამ მწერებისაგან, მათი შეგროვება მაინც შეიძლება, რადგან ატროპინი ძირითადად მიიღება ამ მცენარის ფოთლის ძარღვებისაგან; რაც შეეხება ლაქების ან სხვა წერტილების არსებობას. ზოგიერთ შემთხვევაში ესეც დასაშვებია, რადგან ზოგიერთი სამკურნალო მცენარის, მაგალითად, საქართველოს ტყეებში მოზარდი ფუტკარას ან წყავის და სხვა ფოთლებისათვის ლაქები და წერტილები სახეობრივ დამახასიათებელ ნიშნად ითვლება; შეგროვებულ ფოთოლს ვაშრობთ ჩვეულებრივი წესით უმზეო ადგილას, სადაც ოდნავი გამკრავი ქარი იქნება. მზა ხმელი მასალა უნდა აკმაყოფილებდეს შემდეგ პირობებს: მას უნდა ჰქონდეს ბუნებრივი მწვანე ფერი, ფოთლის ფორმა შეუცვლელი, სუნი და გემო დამახასიათებელი, ფოთოლი არ უნდა იფხვნებოდეს, არ უნდა იყოს წესტიანი, დაობებული ან აშმორებული; მექანიკური მინარევები და მცენარის სხვა ნაწილები დასაშვებია ძალიან მცირე რაოდენობით. მზა ხმელი მასალა ლავდება თუნუქის ან ფანერის ყუთებში, დასაშვებია კასრებშიც, შემდეგ ზემოაღნიშნული წესით უკეთდება ეტიკეტი და ინახება სუფთა, მშრალ და ოდნავ თბილ საწყობში.

ყვავილები გროვდება მაშინ, როდესაც კოკორი გაუშლილია ან მისი გაშლისთანავე. შეგროვების დროს ძალიან უნდა ვერიდოთ მზის სხივსა და წვიმას; ყვავილის გაშრობა წარმოებს ადებისთანავე ისე, რომ ის დაცული იყოს ყოველგვარი გაბინძურებისაგან და მტერებისაგან. მზა მასალას უნდა ჰქონდეს ნორმალური ფერი, დამახასიათებელი სუნი და გემო. ყვავილი არ უნდა იყოს აშმორებული და დაობებული; შენახვა ხდება ჰერმეტიკულად დახურულ სუფთა თუნუქის ყუთებში ან მინის ქურქელში, ეტიკეტი უკეთდება ჩვეულებრივი წესით.

ნაყოფი უნდა შეგროვდეს მაშინ, როდესაც ის არც ძალიან გადამწიფებულია და არც დაუმწიფებელი და ზრდადაუსრულებელი, ისე რომ მოკრეფის დროს ორ თითს შუა მომწყვდეული ნაყოფი ძალიან ადვილად არ იწყვიტებოდეს. ნაყოფის გამოშრობა

ბუნება სპეციალურ სახმობში ან ღუმელში, შეიძლება აგრეთვე ფურ-
ნეში და ოონეშიც. მზა ხმელი მასალა ინახება ტომრებში ან კას-
რებში ჩვეულებრივი წესით და ეტიკეტით. ნაყოფი უნდა აკმაყო-
ვანდეს ყველა ზემოაღნიშნულ ბუნებრივ პირობას.

მთლიანი მცენარე გროვდება ისეთივე მეთოდით, როგორც
მისი ნაწილები, მაგრამ მის მოსაპყრელად საჭიროა ცელი ან ნამ-
გალი. მისი გახმობა და შენახვა ჩვეულებრივი წესების დაცვით
ხდება. მექანიკური მინარეები აქაც უნდა მოსცილდეს, ხოლო
იგივე მცენარე ინახება ისეთივე წესით, როგორც ფოთოლი. რაც
შეეხება კვირტებისა და ქერქის შეგროვებას, მისი წესიც ჩვეუ-
ლებრივისაგან არ განსხვავდება, მხოლოდ ქერქი უნდა გას-
ცილდეს მცენარეს მაშინ, როდესაც წვენის მოძრაობა ჯერ და-
წყებული არ არის ან ეს არის დაიწყო. კვირტები გროვდება
მათ გაშლამდე.

მზა სამკურნალო მცენარის ნაწილების შესანახი შენობა
შეიძლება განკუთვნილი იყოს ხანმოკლე და ხანგრძლივი შენახვი-
სათვის. ხანგრძლივი შენახვისათვის განკუთვნილი შენობა უნდა
იყოს კაპიტალური და მასში მხოლოდ სამკურნალო მცენარეები
უნდა ინახებოდეს. ის უნდა აშენდეს მშრალ და ნათელ ადგილ-
ზე. უფრო ჩრდილოეთისაკენ; წვიმა და ნესტი მასში არსაიდან
არ უნდა შედიოდეს, იატაკი და ქერი უნდა იყოს დაგებული
მკიდროდ, სადად, სწორად და სუფთად, კედლები უნდა ჰქონდეს
წელესილი და გათეთრებული, ვენტილაცია ბუნებრივი და ხელო-
ვნური, თანჯრები ჩრდილოეთისაკენ უნდა ჰქონდეს და მათ უნდა
გაუკეთდეს დარაბები საჭიროების დროს დასახურავად. სამუშაო
ოთახი და მოწყობილობა მომუშავეთათვის უნდა მოთავსდეს წინა
მხარეს ისე, რომ პერსონალს არ მოუხდეს ხშირი გავლა იქ, სა-
დაც მზა მასალა აწყვია, რადგან სიარულის დროს შეიძლება ის
მექანიკურად დაზიანდეს ან დამტვერიანდეს; გარდა ამისა, სუნი
მოქმედებს მომუშავეზე, ამიტომ როგორც საწყობში მომუშავე, ასევე
მიმობელი უნდა ერიდოს გასაშრობ ან მზა მასალასთან დიდხანს
დარჩენას. შეგროვების შემდეგ შემგროვებლებმა, ისევე როგორც
მშრობელმა და საწყობში მომუშავემ, კარგად უნდა დაიბანონ
საპნით ხელები, რადგან ზოგიერთი სამკურნალო მცენარე ძალზე
შხამიანია და დაუბანელი ხელის პირში მოხვედრამ შეიძლება გამო-
იწვიოს მოწამელა, ხოლო თვალში მოხვედრისას შეიძლება ის
დროებით დაბრმავდეს კიდეც.

საქართველოს ოფიცინალური მელური სამკურნალო მცენარეები

სოჭი—*Abies Nordmanniana* Spach.

ეს შიშველთესლიანი მცენარე ეკუთვნის ფიქვისებრთა (*Pinaceae*) ოჯახს. სოჭი 40—50 მ სიმაღლისა და 1—1,5 მ სიგანის მცენარედ იზრდება; წიწვები ბრტყელი აქვს, სწორი ან ოდნავ მოხრილი. ბლაგვად წაწვეტებული. სიგრძით $1\frac{1}{2}$ —3 სმ, ზემოდან მუქი მწვანე, ხოლო ქვემოდან უფრო ნათელი; ხასიათდება ვერცხლისფერი თეთრი ზოლებით. სწორ პირამიდულ ვარჯზე მას განვითარებული აქვს მოგრძო ცილინდრული 15—20 სმ სიგრძისა და 5 სმ სიგანის გირჩები. სოჭის ეს სახეობა უფრო გავრცელებულია საქართველოს დასავლეთ ნაწილში, განსაკუთრებით აჭარის მთებში, აფხაზეთსა და იმერეთში, გაღმოდის ქართლშიც, მდინარე ლიახვის აღმოსავლეთ საზღვრამდე და აღწევს ატენის ხეობის აღმოსავლეთ საზღვარსაც. იგი კოლხური ტიპის მთის ტყეთა წარმომადგენელია, რომელსაც უჭირავს მთის შუა სარტყლის ტყეები 900—2200 მ სიმაღლემდე ზღვის დონედან. აქ ის მოცემულია მეტწილად წმინდა სახით ან ერევა ზოგჯერ სხვა წიწვიანებს, როგორიცაა: *Picea orientalis* (L) Link. (აღმოსავლური ნაძვი) და სხვ., მაგრამ გვხვდება ფოთლოვან ხეებს შორისაც, სადაც მარადმწვანე ქვეტყეაა წარმოდგენილი. სოჭი გვხვდება როგორც ჭუმუსით მდიდარ ღრმა ნიადაგებზე, ასევე შედარებით გაღარიბებულზედაც; ის ეტანება სინესტეს, მაგრამ იტანს ნაწილობრივ სიმშრალესაც და ჩრდილის ამტანი მცენარეა. სოჭის ეს სახეობა ამერიკასა და ევროპის დასავლეთ ნაწილში კულტივირებულია სადეკორაციო მცენარის სახით. ამ მცენარის ქერქი და წიწვები გამოყენებას პოვენს მეცნიერულ მედიცინაში. ქერქი შეიცავს სკიპიდარს, ტერპენტინს და მარიმღავ ნივთიერებებს, ხოლო წიწვებში ეთერზეთებია პინენის სახით, აგრეთვე C ვიტამინი, კამერენი და ბორნეოლი. ის გამოიყენება ჩასახელად რევმატიზმული ანთებებისა და სიმსივნეების დროს, აგრეთვე სკორბუტის საწინააღმდეგოდ.

ნედლი მასალის შეგროვება გაზაფხულსა და შემოდგომაზე ხდება. საქართველოში დამზადების საცარაუდო რაოდენობა ტონებში ასეთია: წიწვი 30 ტონა, ქერქი 10 ტონა, სულ 40 ტონა.

ამერიკასა და გერმანიაში გამოყენებულია სოკის სხვა სახეობანი: *Abies pectinata*, *Abies excelsa* D. C., *Abies nigra*.

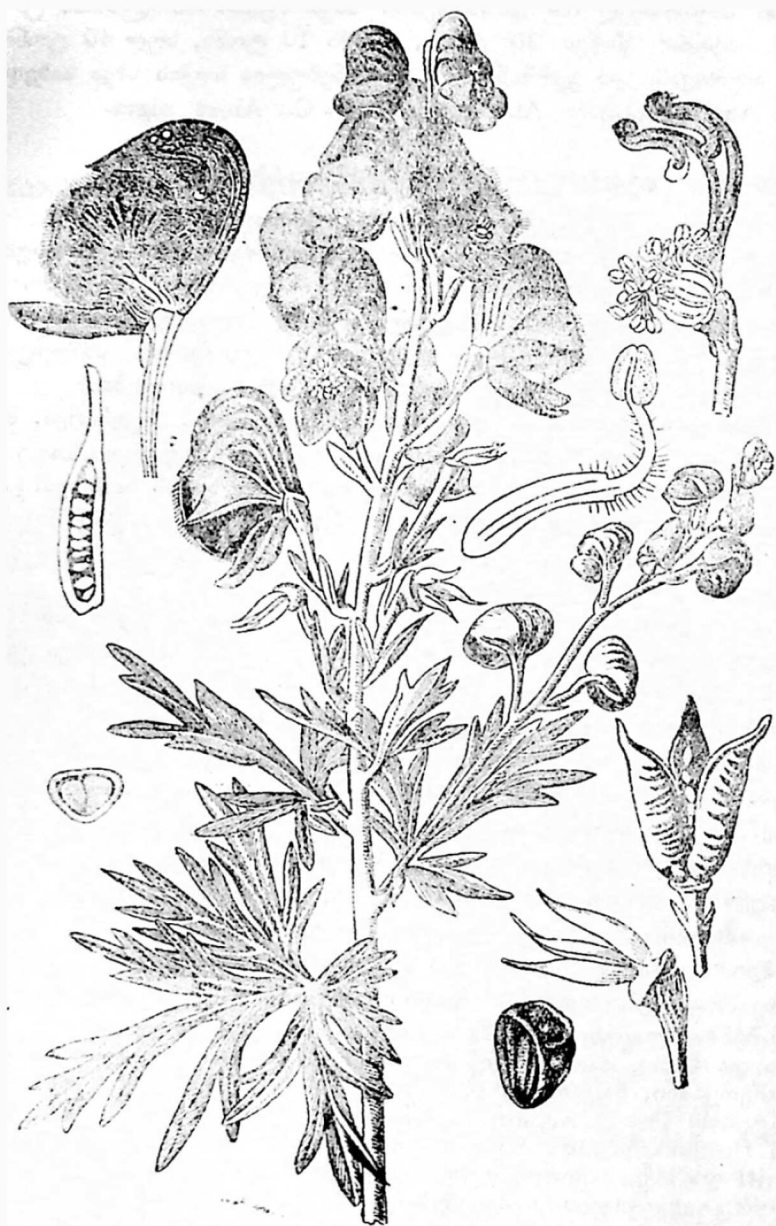
ტილქირი — *Aconitum anthora* L.

ხეესურეთში ტილქირს სატყობას უწოდებენ.

ტილქირის ეს სახეობა მეტწილად სამხრეთი მთიანეთის სუბალპებისთვისაა დამახასიათებელი. იგი ეკუთვნის ბაიასებრთა (*Ranunculaceae*) ოჯახს. ამ მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარის სიმაღლე ერთ მეტრს არ აღემატება. მის კენწეროს ამშვენებს მოყვითალო ფერის მუზარადებით შემკული ყვავილები.

ტილქირი ტენიანი ადგილისა და სინათლის მცენარეა, მაგრამ ეგუება სიმშრალესა და დაჩრდილვასაც. უფრო ხშირად მას ვხვდებით ჩრდილო-აღმოსავლეთ ფერდობებზე ან სამხრეთ-დასავლეთ კალთაზე, დაახლოებით 20°—25° ქანობზე, სადაც წყლის რეჟიმი ასე თუ ისე დაცულია და ნიადაგი გადამპალ ნივთიერებას მოკლებული არ არის.

ტილქირის გვარი მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში საკმაო რაოდენობითაა გავრცელებული, რითაც აიხსნება სხვადასხვა ქვეყანაში მისი მრავალნაირი გამოყენება როგორც ხალხურ, ისე მეცნიერულ მედიცინაში, რისთვისაც შემოდგომაზე აგროვებენ და აშრობენ ჩრდილში მის ფესვებს, რომლებსაც *Tubera Aconiti*-ს უწოდებენ. ტილქირის ქიმიური შემცველობა ასეთია: ანთორინი, ფსუდოანთორინი, აკონიტინი, აკონიტინის მჟავა, Ca მარილი, შაქარი, ამონიუმის ქლორიდი და სხვ. ალკალოიდების შემცველობა მასში ყვავილობის პერიოდში უფრო ნაკლებია, ვიდრე დაყვავილების შემდეგ, ამიტომ შეგროვება დაყვავილების შემდეგ უნდა მოხდეს. ალკალოიდები მის ღეროსა და ფოთლებშიც მოპოვება, მაგრამ მცირე რაოდენობით; მათ შორის აღსანიშნავია: აკონიტინ-ატეტილ-ბენზოილაკონინი — 0,2—1,25%, ორი იზომერიით—აკონიტინ A-თი და C-თი, აკონიტინის მჟავა, ინოზიტი, შაქარი, მთრიმლავი ნივთიერებანი, ნაცარი 16,6% და სხვ. მისი ფარმაცევტული პრეპარატებია: *Pulvis Aconiti*, *Extractum Aconiti* (*Tuberis*), *Extractum fluidum Aconiti*, *Sirupus Aconiti*, *Tinctura Aconiti*, *Oleum Aconiti* და სხვ., რომლებიც გამოიყენება სამედიცინო პრაქტიკაში, როგორც ტკივილის გამაყუჩებელი საშუალება ნევრალგიებისა და ტრემატიზმული ანთებების დროს. ამ სახეობის გარდა, მსოფლიოს სხვადასხვა ფარმაცეპიაში ძირითადად მიღებულია ტილქირის შემ-

სურ 1. ტილპირი (*Aconitum anthora* L.)

დეგი სახეობანი: 1. *Aconitum napellus* L. (საბჭოთა კავშირის ფარ-
მაკოებას მე-7 გამოცემა), რომელიც უფრო უხვად შეიცავს ზე-
მოხსენებულ ალკალოიდებს. ვიდრე აღწერილი სახეობა. ის მოხსე-
ნებულია საზღვარგარეთის სახელმწიფოების: გერმანიის, ამერიკის
შ/შ, შვეიცარიის, ბრაზილიის, იტალიის, პორტუგალიის, საფრანგე-
თის, გალიციის, ნიდერლანდების ფარმაკოპეაში. 2. *Aconitum Cana-
dium* L. შეიცავს 0,5% ალკალოიდებს, მათ შორის უმთავრესად ალკა-
ლოიდ აკონიტინს. სხვა ალკალოიდები ბენზოლისა და ძმრის მეა-
ნებით განიცდიან ჰიდროლიზს. 3. *Aconitum ferux* Woll., რომელ-
საც სხვანაირად *Aconitum viridum* Don. ეწოდება (ჰიმალაი). მისი
ფესვები შეიცავს ფსევდოაკონიტინს — ნაპელინს. მცირე რაოდენო-
ბით აკონიტინს და ერთ ამორფულ ალკალოიდს $C_{26}H_{47}NO_7$ (?), რო-
მელიც უფრო ძლიერად მოქმედებს, ვიდრე აკონიტინი. შემდეგი სა-
ხეობა (*Aconitum japonicum* Thunb.) A. Fischeri Rehb. რომლის
ფესვი შეიცავს იაპაკონიტინს. ფისს, ცხიმებს და სხვ. ნაწი ალ-
კალოიდების შემცველობა — 0,05% — 0,08% — დეა, აქედან უმთავრე-
სია იაპაკონიტინი (რომელიც აკონიტინის იდეატური არ არის) და
მცირე რაოდენობით — იაპაბენზაკონინი; *Aconitum Lyeoetorum*
Koelle, Koch (ევროპისა და შუა აზიის ტყეებში), მის ფესვურებსა და
ტუბერაკებში შემდეგი ალკალოიდები აღინიშნება: ლიკაკონიტინი
და მიკოკტონინი, ორივე ერთად თითქმის 0,9%, რომლებიც თა-
ვის მხრივ იშლებიან ლიკოკტონინად და ლიკოკტონის მექად, ხო-
ლო თვით აკონიტინი არ მოიპოვება.

ინტერესმოკლებული არ არის საქართველოში გავრცელებუ-
ლი ტილჭირის სხვა სახეობათა ქიმიურად შესწავლა; მათ შორის
განსაკუთრებით საყურადღებოა: *Aconitum nasutum* Fisch. და *Aco-
nitum orientale* Mill., რომლითაც დაფარულია საქართველოს სუბ-
ალპების საკმაოდ დიდი მასივები. *Aconitum anthora* L. ჩვენში
შეიძლება შეგროვდეს 1,5 ტ. რაოდენობით; მინარეები და გა-
რეშე ნაწილები მზა მასალაში 2% არ უნდა აღემატებოდეს. გამშ-
რალი მასალა ერთი წლის შემდეგ, როგორც სააფთიაქო საქო-
ნელი, არ ვარგა.

რეცეპტები:

Rp.: T-rae Aconiti 10,0
DS. 2—3 წვეთი დღეში
სამჯერ.
Rp.: Extr. Aconiti 1,5
Ac. Salicyl. 2,0
Ol. Terebinthinae 5,0
Lanolini
Vasellini aa 4,0
MDS. მტკივნეულ ადგილებ-
ში ჩასაზელად.

Rp.: T-rae Aconiti
T-rae jodi aa 5,0
MDS. გარედან სახმა-
რად.

ტილქირის პრეპარატები დიდი სიფრთხილით უნდა ვიხმაროთ, რადგან ის ძლიერ შხამს წარმოადგენს და გაერთიანებულია აბ ჯგუფში.

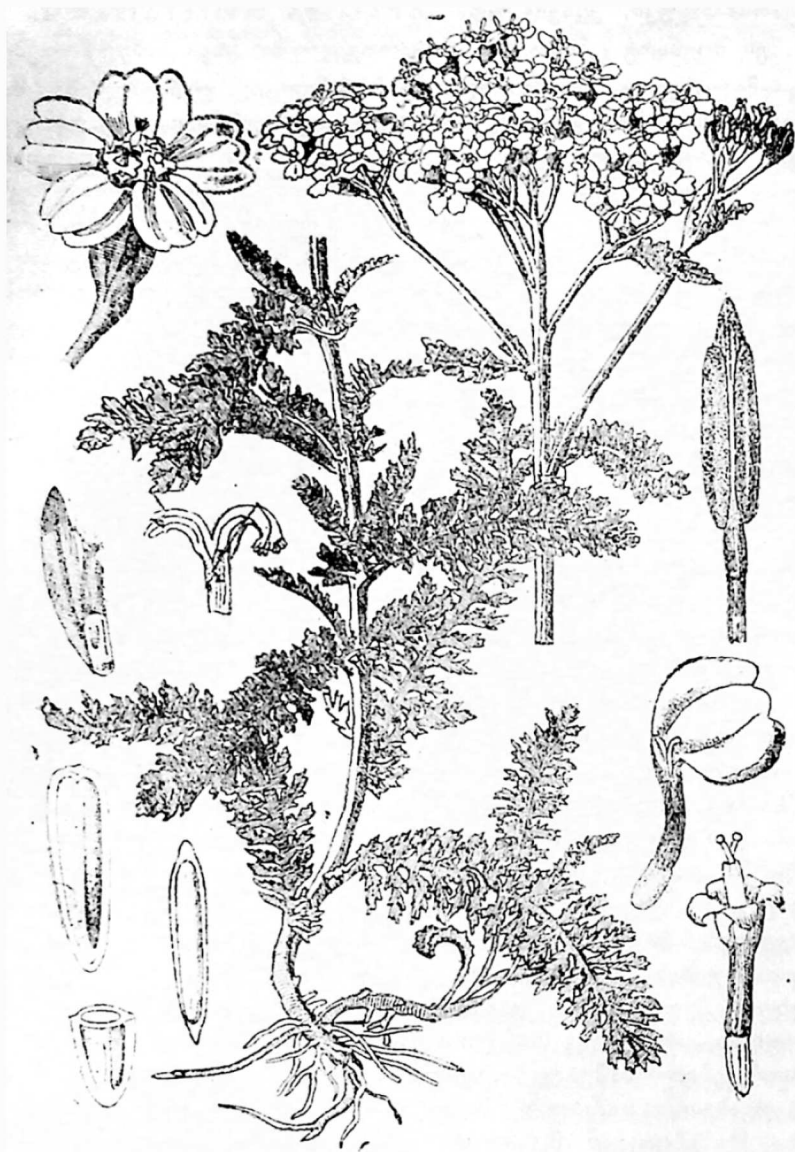
კლდის ქოჩორა—*Adiantum capillus veneris* L.

ეს მრავალწლოვანი სპოროვანი მცენარე გვიმრა ეკუთვნის Polypodiaceae-ს ოჯახს. სიმაღლით ის 35 სმ-მდე იზრდება, მას აქვს მხოხავი, მოშავო ფესვურები და ორ ან სამ ფრთად გაკვეთილი ფოთლები. მაისიდან ვიდრე სექტემბრამდე მას უვითარდება სპორები. ჩვენში გავრცელებულია როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში (აფხაზეთში, სამეგრელოში, აჭარაში, გური-აში, ქუთაისის, თბილისის მიდამოებში, მდინარე ალაზნის გასწვრივ, კოლხური ან ქალის ტიპის ტყეებში, სამხრეთ ოსეთსა და მთათუშეთში). ეს მცენარე ხმელთაშუა ზღვის გეოგრაფიული ტიპისაა, მშრალ ადგილებს ერიდება, მაგრამ ტენიან კლდეებზე კარგად გრძნობს თავს 45° ქანობზეც კი. იზრდება ქაობებში, წყალსაცავთა და მდინარეთა კლდიან ნაპირებზე, მთის ქვედა და შუა სარტყელში 1000—1200 მ სიმაღლეზე ზღვის დონედან, განსაკუთრებით ჩრდილო ან ჩრდილო-დასავლეთ კალთებზე, სადაც ინსოლაცია შედარებით მცირეა. მის დაჯგუფებაში უმთავრესად ხავსებია გავრცელებული, თუმცა მათი მონაწილეობა დიდი არ არის. ხალხურ მედიცინაში ეს მცენარე დიდი ხანია პოულობს გამოყენებას, როგორც ხველების და ქოშინის საწინააღმდეგო საშუალება. იყენებენ მას, როგორც საფაღარათოსა და შარდსადენ საშუალებასაც, ხოლო მისი ფოთლების ნახარში შექართან ერთად იხმარება როგორც ამოსახველებელი საშუალება. ქალები ხმარობენ მას თმებისათვის სიბრწყინვალის მისაცემად. მისი ძლიერი ნახარში იწვევს პირღებინებას. ჩვენი ფარმაცოპეის მე-7 გამოცემაში ის მოხსენებული არ არის. გვხვდება გერმანიისა და ბრაზილიის ფარმაცოპეაში, აგრეთვე ირანსა და ავღანისტანში, სადაც იყენებენ მთლიან მცენარეს *Herba Capilli veneris* ან *Herba Capillorum veneris* სახელწოდებით; ის შეიცავს მთრიმლავ ნივთიერებებს, მწარე ნივთიერებებს, ლორწოს, შაქარს, ეთერების კვალს, ზეთს და ნაცარს 3,5%—10%. ექვი შეაქვთ მისი ფოთლების შხამიანობაზე. მისი ფარმაცევტული პრეპარატებია: *Extractum Capilli veneris fluidum* და *Sirupus Capilli veneris*. მცენარის შეგროვება ხდება გვიან გაზაფხულზე და ზაფხულში; მისი დამზადების სავარაუდო რაოდენობა საქართველოში დაახლოებით 1,5 ტონით უნდა განისაზღვრებოდეს.

ფარსმანდუკი, ყვავისკულა—*Achillea millefolium* L.

ეს მცენარე ცნობილია საქართველოში სხვა სახელწოდებითაც—მელისკულა, ასფოთოლა, ფარსმანდუკი; ლეჩხუმელები მას თავისკულას უწოდებენ, ხევსურები—ციცისკულას და სხვ. ის ეკუთვნის რთულყვავილოვანთა (Compositae) ოჯახს, ხასიათდება 50—60 სმ სიმაღლის ღეროთი და ჰორიზონტალური მხოხავი ფესვურებით. მას აქვს ორმაგ ფრთად გაკვეთილი ფოთლები, რის გამო პირველი შეხედვით ის ამართლებს ქართულ სახელწოდებას—ასფოთოლა. ფესვთან ფოთლები როზეტისებურია, ხოლო ღეროსიკი—ყუნწის ფუძესთან გაგანიერებული. მისი ფარისებური ყვავილედის გარეთა ყვავილები ენაკიანია, შიგნითა—მილისებური და ყვითელი ფერის. გარედან ის ერთი შთლიანი საბურველითაა შემოსილი. ფარსმანდუკი ყვავილობს მაისიდან აგვისტოს ბოლო რიცხვებამდე. მისი ნაყოფი თესლურაა, მწიფდება სექტემბერსა და ოქტომბერში; ფარსმანდუკი იზრდება საქართველოს ყველა კუთხეში, როგორც მშრალ ადგილზე, ისე ნესტიანზეც; გარდა ძლიერ მლაშე ნიადაგებისა, ის თითქმის ყველა სუბსტრატზე გვხვდება (ყომრალი, შავმიწა, თიხნარი, თიხნარ-კირნარი და სხვ.). მას ვერ ნახავთ ქაობებში. ის ეტანება განათებულ ადგილებს, სადაც მზის ინსოლაცია ზოგჯერ ისეთი ძლიერია, რომ მის გარდა თითქმის ყველა მცენარე ხმება ან აჩერებს ვეგეტაციას და ისვენებს. მას ნახავთ ველზე, მდელოებზე. კლდეებზე, ნათელ ტყეებში, ბუჩქნარში, მაღალ მთებში და ბარში. ზღვის დონედან დაახლოებით 2500 მ სიმაღლეზე ის თავს კარგად გრძნობს და სუბალპთა მაღალ ბალახოვან დაჯგუფებაშიც იჭრება. ამნაირად, საქართველოს პირობებში ყვავისკულა კარგად ეგუება გარემოს და წარმოადგენს აქტიურ, პროგრესულ სახეობას, რომელიც გვხვდება სხვადასხვა დაჯგუფებებში და ერთხელ კიდევ მიგვითითებს რთულყვავილოვანთა ოჯახის ფილოგენეზის მაღალ საფეხურზე. საქართველოს ხალხურ მედიცინაში ყვავისკულა მრავალფეროვან გამოყენებას პოულობს, როგორც სისხლის დენის შემჩერებელი და ქრილობის შემხორცებელი საშუალება. ამიტომაც, რომ სამხრეთ საქართველოში (ჯავახეთში) სამკაღში მიმავალთ ხშირად ჰყიდიათ წელზე პატარა შუშებით ამ მცენარის სპირტიანი ნაყენი. მას ხშირად იყენებენ აგრეთვე როგორც ციების საწინააღმდეგო საშუალებას.

ფარსმანდუკი პოულობს გამოყენებას მეცნიერულ მედიცინაშიც, როგორც კუჭის მომწმენკველი ფუნქციის გამძლიერებელი

სურ. 2. ფარსმანდუკი—*Achillea millefolium* L.

და მადის მომგვრელი საშუალება და შეტანილია ჩვენი ფარმაკოპეის მე-7 გამოცემაში, აგრეთვე შვეიცარიისა და გერმანიის საექიმო წიგნში და სხვ. მეურნალობის საქმეში გამოყენებულია მთლიანი მცენარე *Herba Millefolii* და მისი ყვავილი *Flores Millefolii*. ქიმიური შემცველობა ამ მცენარისა ასეთია: აქილეამჟავა-აქონიტმჟავა, სუსტად შესწავლილი მწარე ნივთიერება აქილეინი, მუქი-ლურჯი ან მწვანე ფერის ეთერზეთი 0,1 — 0,2%, აზულენი, ფისი, ინულინი, ასპარაგინი და სხვ. მისი ფარმაკევტული პრეპარატია: *Extractum Millefolii fluidum*. ამ მცენარის შეგროვება ხდება ზაფხულსა და შემოდგომაზე; მისი სავარაუდო მარაგი საქართველოში დაახლოებით 5 ტონით განისაზღვრება.

ბირკავა *Agrimonia eupatoria* L.

ბირკავა მრავალწლოვანი, 1 მ სიმაღლის ბალახოვანი მცენარეა და ვარდნაირთა (*Rosaceae*) ბოტანიკურ ოჯახშია გაერთიანებული. მას ახასიათებს მოკლე და მსხვილი ფესვურა, რომელზედაც მიწისზედა ღეროა განვითარებული. მისი მარტივი ან სუსტად დატოტიანებული ღერო დაფარულია ხშირი და მკვრივი ბუსუსით. ღეროზე ვითარდება პატარა, პუსუსიანი ფოთლები; ქვედა ფოთლები ქერქლისებურია, სოლო ზედა კი როზეტისებურადაა შემჭიდროებული. მტევან ყვავილედში ყვითელი ფერის ყვავილებია. ბირკავა ყვავილობს მაისის ბოლო რიცხვებიდან სექტემბრის დამდეგამდე, გვხვდება როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში, ნეტწილად ტყის პირას, ბუჩქნარში, კეკნარებში, მდინარეებისა და არხების ნაპირას, ბალახოვან ფერდობებზე, როგორც ვაკეზე. ისე მთის მაღალ სარტყელშიც. ის ეტანება უფრო ნესტიან ადგილებს და დამლაშებული ნიადაგის გარდა თითქმის ყველგან ხარობს: იტანს ნაკლებ ვანათებას. ეს მცენარე ხშირად იზრდება ჯაგთან *Paliurus spina christi* (Mill.) C.K. Schneid. და შავჯაგასთან *Rhamnus Pallasii* F. et M. ერთად, შემდეგ ყველა იმ ბალახოვან მცენარესთან, რაც ჯაგისათვისაა (ძეძვისათვის) დამახასიათებელი ბირკას ჩათვლით, რაც მოწმობს იმას, რომ მცენარე ბირკავა სიმშრალისას და ველის პირობებში კარგად ხარობს. ხალხურ მედიცინაში მას მრავალნაირი გამოყენება აქვს, მაგალითად. როგორც ჭიის გამომდენ, ციებისა და სიყვითლის საწინააღმდეგო საშუალებას და სხვ. გარდა ამისა, მას აქვს ტექნიკური გამოყენება ტყავის გამოქნაში, როგორც ყვითელ საღებავსა და მთრიმლავ ნივთიერებას. დასავლეთ საქართველოში

მას იყენებენ აგრეთვე ფალარათობის წინააღმდეგ, რაც აიხსნება მასში მთრიმლავი ნივთიერების არსებობით. მეცნიერულ მედიცინაში ბოლო ხანებში ის გამოიყენება როგორც ღვიძლის დაავადებათა და სიყვითლის საწინააღმდეგო საშუალება. გერმანიისა და იტალიის ფარმაცოპეის გარდა, ის არსად მოხსენებული არ არის. გერმანიაში ამ მცენარეს იყენებენ მთლიანად *Herba Agrimoniae*-ს სახელწოდებით. მისგან მიღებული პრეპარატი *Herbogrimum*-ი წარმოადგენს ყვავილობაში მყოფ მცენარე *Aggrimonia eupatoria* L-ს კონცენტრირებულ ალკოჰოლის ნაზავს (ალკოჰოლით გაჯერებულ ნივთიერებას) და იხმარება სიყვითლისა და ღვიძლის დაავადების დროს (სამჯერ დღეში თითო ჩაის კოვზი). მისი შემადგენლობა ასეთია: მთრიმლავი ნივთიერება (ფოთლებში თითქმის 4,8%-მდე), მწარე ნივთიერება—გლუკოზიდი ეუპატორინი (0,2%), ეთერზეთი, ნაცარი და კაეის მჟავა 12%; მისი შეგროვება ხდება ზაფხულის პერიოდში, უფრო სწორად ყვავილობის დროს. მისი სავარაუდო რაოდენობა საქართველოში 2,5 ტონა მშრალი მასით შეიძლება გამოიხატოს.

ქანგა—*Agropyron repens* (L) P.B.

ეს მხოხავი მრავალწლოვანი მარცვლოვანი მცენარე, რომელიც გავრთიანებულია მარცვლოვანთა (*Gramineae*) ბოტანიკურ ოჯახში, ხასიათდება ღონიერი ფესვურათი და ოდნავ წამოწეული მიწველი ღეროთი, რომელიც კენწეროსავენ თანდათან ვიწროვდება და გადადის წვრილ სწორ თავთავში. მისი ფოთლები ვიწრო ხაზურია, ოდნავ წამახვილებული და ზევიდან მახვილი ხორკლებითაა მოფენილი. თავთავზე ორმწკრივად განლაგებულია თავთუნები, სადაც მოთავსებულია სამ-სამი მტვრიანა და თითო ბუტკო, რომლებიც მომწყვდეულია ორ მწვანე კილს შორის; ნაყოფი წარმოადგენს წვრილ მარცვალს.

ქანგა ძალიან გავრცელებული და საქართველოს ყველა კუთხის მოსახლეობისათვის ცნობილი მცენარეა. ის გვხვდება როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოში (აფხაზეთი, სამეგრელო, აჭარა, გურია, იმერეთი, ქართლი, კახეთი, ჯავახეთი). ქანგა წარმოადგენს პალეარქტიკულ გეოგრაფიულ ტიპს, რომელიც გვხვდება სხვადასხვა დაჯგუფებაში, როგორც ნესტიან ადგილებზე (მდინარის ნაპირები, გუბეები, მდელოები და სხვ.), ისე მშრალ ნიადაგზეც, ვაკეზე და მთის კალთებზე სუბალპურ სარტყლამდე.

ჰანგა გამოყენებულია როგორც სახალხო მედიცინაში (შარდ-
სადენი საშუალება), ისე მეცნიერულ მედიცინაში. ჩვენი ფარმა-

სურ. 3. ჰანგა—*Agropyron repens* (L.) P.B.. (*Agropyrum repens* (L.) P.B.).
კოპეის მე-7 გამოცემაში ის მოხსენებული არ არის. გვხვდება ბრა-
ზილიის, უნგრეთის, პორტუგალიის ფარმაცოპეაში. იყენებენ მის

ფესვურებსა და ფესვებს Rhizoma (Radix) Graminis სახელწოდებით; მათი შემცველობა ასეთია: ლორწო 11%, ჰემოლიზურად ნაკლებად მოქმედი ერთი საპონინი, ინოზიტი, ვანილინგლიკოზიდი, ამიგდალინი, A ვიტამინი და B ვიტამინი, ნაცარი 5—6%, პოლისაქარიდი ტრიტიცინი, ვაშლის მგავა და სხვ. მისი ფარმაცევტული პრეპარატებია: Extractum Graminis fluidum, Extractum Graminis, Decoctum rhizoma Graminis. იგი გამოიყენება როგორც შარდსადენი საშუალება, ლორწოვან გარსშემომვლებად აბების დამზადების დროს და როგორც corrigens. მისი შეგროვება ხდება გაზაფხულზე ან შემოდგომაზე. სავარაუდო რაოდენობა საქართველოსათვის 2 ტონა მზა მასალით განისაზღვრება.

რეცეპტები:

Rp.: D-ti rhiz. Graminis
20,0 — 200,0
DS. სუფრის კოვზით 3-ჯერ
დღეში.

Rp.: Acidi arsenicosi 0,02
Extr. Graminis
q. s. ut f. pil. N 30
DS. ექიმის დანიშნულებისამებრ.

მურყანი. თხმელა—*Alnus glutinosa* (L) Gaertn.

ეს მცენარე საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში სხვადასხვა სახელწოდებას ატარებს. იმერეთში მას თხმელა ჰქვია, სვანები ბელკეშს უწოდებენ, ხოლო გურულები — თხმელას. თხმელა 20—26 მ სიმაღლის მცენარეა, რომელიც ეკუთვნის არყისებრთა (*Betulaceae*) ბოტანიკურ ოჯახს. მისი მერქნის სილიდე დიამეტრში ზოგჯერ ერთ მეტრს აღწევს; გარედან ის ყომრალი ან ნათელი წითელი ფერისაა, ხოლო ახლად აღმოცენებულ მურყანს კი უფრო მწვანე ფერი აქვს და თეთრი წინწყლებითაა დაფარული. მისი ფოთლები მარტივი ფორმისაა და ღეროზე მორიგეობითაა განლაგებული. მურყანს ახასიათებს ერთსქესიანი მჟადა ყვავილედები, რომლის მდედრობითი მჟადა გირჩააავითაა გახევებული და მომწიფების შემდეგ გვიანამდე რჩება მასზე. მისი მერქანი რბილი და მეტად მსუბუქია; მისი ხვედრითი წონა 0,53 უდრის. მურყანი საქართველოს ყველა კუთხეში საკმაოდ გავრცელებული მცენარეა, მაგრამ ატმოსფერული ნალექების სიუხვისა და მეტი სინესტის გამო დასავლეთ საქართველოში უფრო მეტია. ის ქალის (ტუგაის) ტიპის მცენარეულობის ერთ-ერთი წარმომადგენელია და მისი

სხეული ხშირად დაფარულია ისეთი ლიანა მცენარეებით, როგორიცაა ეკალიქი, ციცაბარდა, სვია, ფათალო (სურო), ლემდეცი და სხვ. სამეგრელოსა და სამტრედიის რაიონებში ის ხშირად წმინდა დაჯგუფებას იძლევა და მხოლოდ აქა-იქ ხეპრელი თუ შეერგვა ხოლმე.

ქართულ ხალხურ მედიცინაში დიდი ხანია იყენებდნენ მურყანის როგორც ამ სახეობის, ისე მეორის—*Alnus barbata* C. A. M.—ქერქსა და გირჩაებს, როგორც შემკერელ საშუალებას, საღებავსა და მთრიმლავ ნივთიერებას. მისი ქერქის (*Cortex Alni*) შემცველობა ასეთია: 20%-დე მთრიმლავი ნივთიერება, წითელი საღებავი ნივთიერება, ემოლინი, ალნულინი $C_{30}H_{50}O$, პროტალნულინი $C_{32}H_{52}O$, ციმ-ზეთი და სხვ. მეცნიერულ მედიცინაში მას დღემდე გამოყენება არა ჰქონია. ამიტომაც, რომ ის არც ერთი ქვეყნის ფარმაცოპეაში არ გვხვდება. ამ მცენარის გირჩაები შესწავლილ იქნა საქართველოს ფარმაცო-ქიმიური ინსტიტუტის მიერ, რომლის მონაცემთა საფუძველზე ირკვევა, რომ მისგან მიღებული ქართული პრეპარატი თხეღლინი (იგივე ალნივალნი) საუკეთესო შემკერელი საშუალებაა კუჭ-ნაწლავის აშლილობის დროს. თხეღლინმა დიდი სამსახური გაუწია ჩვენს მეზღოვებს დიდ სამამულო ომში და საქართველოს აფთიაქებში დღესაც დიდი მოთხოვნილებაა მასზე. უეჭველია, რომ ჩვენი ფარმაცოპეის მომავალ გამოცემაში ეს ქართული პრეპარატი უთუოდ შევა. მურყანის ქერქის შეგროვება ხდება გაზაფხულზე, ხოლო გირჩაების—გვიან შემოდგომაზე. მათი დამზადების სავარაუდო მარაგი საქართველოში შეიძლება გავითვალისწინოთ შემდეგნაირად: ქერქი მზა მასალის სახით 5 ტონა, ხოლო გირჩა-ები—6 ტონა, სულ 11 ტონა.

ტუხტი—*Althaea officinalis* L.

ტუხტი მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა, 1—1,5 მ სიმაღლის ღეროთი, რომელიც ბალბანაირთა (*Malvaceae*) ბოტანიკურ ოჯახშია გაერთიანებული. მის დატოტიანებულ ღეროზე მორიგეობით განწყობილია კვერცხისებური ან ოდნავ თათვანკვეთილი ყუნწიანი ფოთლები დაკბილული კიდეებით. მთლიანად მცენარეს მონაცრისფრო იერი აქვს და ის ხშირი, წვრილი ბუსუსითაა დაფარული. საშუალო ზომის, წითელი ფერის ყუნწიანი ყვავილები თავმოყრილია ღეროს წვერში ხშირ თავთავისებურ ყვავილედში. ჯამი ორ-შავია, შიგნითა ხუთი და გარეთა 8 ან 9 ხაზურა ფოთოლაკით. წითელ ფონზე მაინც აშკარად ჩანს სამტვრე ძაფებიანი წითელი ფეხის მრავალი მტვრიანა, რომლებიც მიღისებურად შეზრდილია 3. საქართველოს სამკურნალო მცენარეები.

ძალ ღამსა და სინესტეს ტოვებს. მას ნახავთ როგორც დაბლობ-ზე და ვაკე ადგილებზე, ისე მთაშიც. ის ეტანება განათებულ ადგილებსა და ტყის პირს, ყვავილობს ივლისსა და აგვისტოში, იზრდება როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში (იმერეთი, გურია, სამეგრელო, სვანეთი, ფშავი, ხევსურეთი, თბილისის მიდამოები და სხვ.).

საქართველოს ხალხურ მედიცინაში ტუხტს მრავალფეროვანი გამოყენება აქვს: ხველების წინააღმდეგ, კუჭ-ნაწლავის კატარალური აშლილობის დროს, სასუნთქი გზების კატარალური ანთების შემთხვევებში, კანის დაავადებათა დროს და სხვ. სვანეთში ტუხტს, რომელსაც ფოხოტის უწოდებენ, იყენებენ კოსმეტიკისთვისაც: სვანი ქალები აგროვებენ მის ნაყოფს და ისვამენ ლოყებზე, რაც ლოყებს წითელ ფერს აძლევს და სამი დღის განმავლობაში არ სცილდება.

მეცნიერულ მედიცინაში ტუხტი, როგორც ლორწოს შემცველი, გამოყენებულია აგრეთვე ამოსახველებელ და სასუნთქი გზების დამამშვიდებელ საშუალებად. მას აქვს ნახველის გათხელების უნარიც. ტუხტის ძირის ფხვნილს ხმარობენ აბების დამზადების დროს, როგორც *constituens*-ს. მისი ფოთლები კი შედის მოსაფენ ნაკრებთა შემადგენლობაში. მისი ძირის (*Radix 'Althaeae*) ქიმიური შემცველობა ასეთია: 35% ლორწო, 37% სახამებელი, 8% შაქარი, 2% ასპარაგინი, 1,5% ცხიმზეთი და მინერალური მარილები, უპირატესად ფოსფატები, 11% პექტინი, 4% ბეტაინი, მქროლადი სურნელოვანი ნივთიერება, 16% ნაცარი და სხვ. მის ფოთლებზე ხშირად ნახავთ ჟანგას *Puccinia Malvacearum*-ის სპორებს; ამ მცენარის ფოთლები ძალიან ჰგავს მცენარე *Lavatera thuringiaca* L. ფოთლებს, რის გამო მას ხშირად ტუხტის ფოთლის ფალსიფიკაციისათვის იყენებენ. ტუხტის ყვავილში (*Flores Althaeae*) 0,025% ეთერზეთებია. ტუხტი მოხსენებულია როგორც ჩვენი ფარმაცოპეის მე-7 გამოცემაში, აგრეთვე გერმანიის, ბრაზილიის, უნგრეთის, შვეიცარიის და სხვ. ფარმაცოპეაში. მისი ფარმაცევტული პრეპარატებია: *Extractum pectoralis fluidum*, *Sirupus pectoralis*, *Sirupus Althaeae*, ხოლო *Fenn*-ის ფარმაცოპეის (*Suomen Pharmacopoea Editio sexta 1937 წ.*) მიხედვით: *Mucilago Althaeae*, *Maceratio Althaeae* და სხვ. ჩვენი ფარმაცოპეათი მათ ემატება კიდევ: *Jnf. rad. Althaeae*, *Species pectorales* და *Species emollientes*. ტუხტის ფესვების შეგროვება ხდება ადრე გაზაფხულზე ან გვიან შემოდგომაზე, ხოლო ფოთლები უნდა შეგროვდეს მცენარის ყვავილობის პერიოდში.

გამწვრალი მასალა უნდა სუფთად და მშრალ ადგილას შეინახოს, რადგან ფესვებში დიდი რაოდენობითაა სახამებელი და ამის გამო მოსალოდნელია მათი გამწვარება და დაობება. ტუხტის შეგროვება საქართველოში შეიძლება ვივარაუდოთ შემდეგ ფარგლებში: ფესვები 2,5 ტონა და ფოთლები 1,5 ტონა, სულ 4 ტონა.

რეცეპტები:

Rp.: Jnf. rad. Althaeae 10,0:200,0
Liq. Ammonii anisati 4,0
MDS. სუფრის კოვზით
დღეში 3-ჯერ.

Rp.: D-ti rad. Althaeae
10,0:200,0
Sir. Liquiritiae 20,0
MDS. ჩაის კოვზით
დღეში სამჯერ.

Rp.: Sir. Althaeae 50,0
DS. ყოველ სამ საათში
თითო ჩაის კოვზი.

Rp.: Jnf. rad. Althaeae
5%—40,0

Rp.: Ferri sulfurici oxydati 9,0
Kalii carbonici
Sacchari
Glycerini aa 4,0
Pulv. rad. Althaeae q.s.
utf. pi ll. N 100
DS. ექიმის დანიშნულე-
ბისამებრ.

DS. ოყნებისათვის.

Rp.: Rad. Althaeae
Flor. Chamomillae
Flor. Malvae
Herbae Meliloti aa 25,0
Sem. Lini cont. 75,0
MDS. ექიმის დანიშნულე-
ბისამებრ.

ლანძილი—Allium ursinum L.

ლანძილი ეკუთვნის შროშანისებრთა (Liliaceae) ბოტანიკურ ოჯახს; ეს 15—50 სმ სიმაღლის სუსტი ლეროიანი მცენარეა, რომლის მიწისქვეშა მოგრძო მოყვანილობის ბოლქვს აპკისებურად ზედვე შემოხვეული ვაგინები აქვს. ლანძილის ფოთლები ელიფსური ლანცეტაა. ბრტყელ ქოლგისებურ ყვავილედში შეკრებილია მისი ზედა რიგით პატარა ზომის თეთრი ყვავილეები, რომლებიც გრძელ ყუნწებზე სხედან. ზომით ყუნწები ორჯერ აღემატება 8—10 მმ სიგრძის ყვავილსაფარს. მტერიანები ყვავილსაფართან შედარებით ორჯერ უფრო პატარა ზომის არის. ლანძილი წარმოადგენს საკმაოდ გავრცელებულ მცენარეს საქართველოს როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ ნაწილში—იმერეთში, გურიაში, აჭარაში, სამეგრელოში, აფხაზეთში, სვანეთში, რაჭაში, ქართლში და თბილისის

მიდამოებში. ის ეკუთვნის ევროპულ ტყეთა გეოგრაფიულ ტიპს, ძირითადად ნესტიან ადგილსამყოფელს ეტანება, რის გამო მეტწილად ნესტიან ტყეებში, მდელოებზე და მალაღმალაზოვან დაჯგუფებაში გვხვდება. მას ნახავთ როგორც მთაში, ისე ბარში.

ქართველი ხალხი მას დიდი ხანია იყენებს როგორც ქიის გამომდენ და სკორბუტის საწინააღმდეგო საშუალებას, რისთვისაც მას ადრე გაზაფხულიდან მოყოლებული, ვიდრე დაყვავილებამდე ზარშავენ და მხალის სახით ხმარობენ. მთაში მისი ფოთლებით ხშირად იხვევენ კრილობებს, რადგან აწერენ მას კრილობის აღვილად და სასწრაფოდ შეხორცების უნარს. გარდა ამისა, მას იყენებენ ნიორის შემცვლელად და ფიქრობენ, რომ ის წარმოადგენს სისხლის მიმოქცევის მოწესრიგების საუკეთესო საშუალებას. მეცნიერულ მედიცინაში ლანძილმა, მსგავსად ნიორისა, მხოლოდ ამ ბოლო ხანებში პოვა გამოყენება, ამიტომ ის ჯერ კიდევ არც ერთი ქვეყნის ფარმაცოპეაში შეტანილი არ არის, გარდა დემოკრატიული გერმანიის საექიმო წიგნისა. მთლიანი მცენარე *Herba Allii ursini* შეიცავს ეთეროვან ზეთს *Oleum Allii ursini*, რომელიც შედგება ვინილსულფიდისაგან, პოლისულფიდებისაგან, მერკაპტანისაგან და ალდეჰიდისაგან. ბერლინ-ბრიტცაში კურტმა დაამზადა ყვავილობის პერიოდში შეგროვილი ლანძილისაგან პრეპარატი ალურზინი (*Allursin*), ალკოჰოლის მსგავსად კონცენტრირებული სითხე, რომელიც იყიდება აფთიაქებში პატარა ჭურჭლებით 50—100 გრამის რაოდენობით. ალურზინს უნიშნავენ როგორც დისპეფსიები, მეტეორიზმის, ბრონქიტისა და არტერიების გაკირვის საწინააღმდეგო საშუალებას (თითო ჩაის კოვზი დღეში სამჯერ). ალურზინი კარგი მადის მომგვრელი საშუალებაა. ერთი ნაწილი ალურზინისა ეთანაბრება ერთ წილ ახალ მცენარეს.

ლანძილის მარაგი საქართველოში საკმაოდ დიდია. მისი შეგროვების საეარაუდო რაოდენობა მზა მასალის სახით 2—2,5 ტონის რაოდენობით განისაზღვრება.

დათვის მოცვი — *Arctostaphylos uva ursi* Spreng.

მექსიკაში ამ მცენარის ნაცვლად *Arctostaphylos pungens* H. et B. იყენებენ. დათვის მოცვი ეკუთვნის *Ericaceae* ბოტანიკურ ოჯახს. ის წარმოადგენს ერთი მეტრის სიმაღლის ბუჩქს დატოტიანებული ღეროთი, რომელზედაც უკულმა კვერცხნაირი, მოგრძო, ტყავისებური და კიდეშთლიანი ფოთლებია. ახალგაზრდობის პერიოდში მისი ფოთლის კიდეები სუსტად შებუსხილია, ფოთლის

ზევითა მხარე მუქი მწვანეა, ხოლო ქვემოთა—ფერმკრთალი და ბა-
დენერვიანი. მისი თეთრი ფერის ყვავილები, რომლებსაც ზემოდან
წითელი ფერი გადაჰკრავს, მოკლე ყუნწებზე სხედან და შეკრები-
ლია მტევან ყვავილედში. თითოეული ყვავილი განაყოფიერების
შემდეგ იძლევა მწარე გემოს ნაყოფს. ველურ პირობებში ეს მცე-
ნარე იძლევა მასივებს მხოლოდ ესპანეთსა და ჩრდილო ამერი-
კაში. ჩვენში ის გავრცელებულია მთავარი კავკასიონის დასავლეთ
ნაწილში, ძირითადად, სუბალპებში 2.000 მ სიმაღლეზე ზღვის
დონედან (ბზიბის, სამეგრელოსა და ლეჩხუმის რაიონებში), მეტწი-
ლად ქვეტყეში, სადაც მზის სხივები საკმაო რაოდენობით აღ-
წევს. ის ეტანება ნესტიან ადგილებს, მაგრამ კარგად ეგუება
მწრალ ქვიშნარ ნიადაგსაც.

ჩვენში დათვის მოცვი ხშირად ბალებშიც აქვთ დარგული.
ჩვენი ხალხი დიდი ხანია მას იყენებს როგორც შარდსადენ სა-
შუალებას, თირკმლებიდან სისხლის დენის დროს და სხვ. მისი ფოთ-
ლები *Folia Uvae Ursi*-ს სახელწოდებით გამოყენებულია მეცნიე-
რულ მედიცინაში, შეტანილია ჩვენი ფარმაცოპიის მე-7 გამოცე-
მაში და შევიცარიის, ბრაზილიის, ამერიკის, გერმანიისა და ესპა-
ნეთის ფარმაცოპეაში. მათი ქიმიური შემცველობა ასეთია: ურ-
ზონი (*Urson*) $C_{31}H_{56}O_3$ 8,5—9,2%, გლუკოზიდები, რომლებიც
შეიცავენ: ფლავონოლს დამახასიათებელი ძლიერი დიურეტიკული
თვისებით, არბუტინსა და მეთილარბუტინს, რომლებიც მიიღება
ჰიდროქინონის ჰიდროლიზით, და აგრეთვე მეთილჰიდროქინონი-
სებურ გლუკოზიდს. გლუკოზიდი არბუტინი დუღილით არ იშლება.
დათვის მოცვი შეიცავს 35% მთრიმლავ ნივთიერებას, რის გამო
მას იყენებენ ნაზი ტყავების გამოსაქნელად; ამავე დროს ის აძ-
ლევს ტყავს მუქ ნაცრისფერ მომწვანო ფერს. ის შეიცავს აგ-
რეთვე 6%-მდე გალუს მჟავას, 4,4—6,3% რედუცირებულ ნივ-
თიერებას, საღებავ ნივთიერებას, ქვერკეტინს, მირიციტინს. ცი-
ტრონენს. ქინას. ქიანჰეელას მჟავას, 0,01% ეთერზეთებს, არბუ-
ტოზას, C ვიტამინს, ერიკოლინს, რომელიც მასში არბუტინზე
მეტე არ არის. დათვის მოცვის პრეპარატები გამოყენებულია მე-
ცნიერულ მედიცინაში, როგორც შარდსადენი და აგრეთვე, როგორც
ანტისეპტიკური და მწკლარტი საშუალება. ძირითადად ის იხმა-
რება ნახარშების სახით, განსაკუთრებით საშარდე გზების დაავა-
დებათა დროს. მისი ფარმაცევტული პრეპარატებია: *Decoctum*
folia Uvae Ursi, *Extractum Uvae Ursi fluidum*, *Sirupus Uvae ursi* და
სხვ. ზოგან დათვის მოცვის ფოთლები შედის *Species anticystif-*
cae-ს შემადგენლობაში შემდეგნაირი სახით: *Folia Uvae ursi*, *Folia*

Betulae, *Stigmata Maidis*, *Radix Liquiritiae* და *Rhizoma Graminis*—
 ყველა თანაბარი რაოდენობით. მისი ფოთლები აგვისტოსა და
 სექტემბერში უნდა შეგროვდეს. საქართველოს ტყეებში ეს მცენარე

სურ. 5. დათვის კენკრა, დათვის მოცი (Arctostaphylos uva-ursi (L.) Spreng.).
 მაინცდამაინც დიდ მასივებს არ გვაძლევს; ამიტომაც, რომ მისი
 შეგროვების სავარაუდო რაოდენობა ჩვენში მხოლოდ 0,5 ტონა მზა
 მასალით განისაზღვრება, მაგრამ, სამაგიეროდ, კულტურაში მისი

დანერგვის შესაძლებლობა კი ჩვენში ძალიან დიდია, დასავლეთ ნაწილის მთების პირობებში.

რეცეპტები:

Rp.: D-ti fol. Uvae Ursi
ex 10,0—200,0

DS. ექიმის დანიშნულ-
ბისამებრ.

Rp.: D-ti fol. Uvae Ursi
ex 10,0 : 200,0

— Liq. Kalii acetici 10,0—15,0
(Seu Natrii salicylici 6,0)

— MDS. ექიმის დანიშნულ-
ბისამებრ.

აბზინდა—*Artemisia absinthium* L.

აბზინდა რთულყვავილოვანთა (Compositae) ბოტანიკური ოჯახის წარმომადგენელია. მისი სინონიმია *Absinthium officinale* Lam. აბზინდა მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა, მრავალწლოვანი ქლიერი ფუნჯა ფესვებით და 60—125 სმ სიმაღლის ერთწლეულა ცილინდრული ღეროთი, რომელზეც ყვავილები მეორე წელიწადს ვითარდება. მისი ფოთლები, რომლებიც დორზალურ მხარესზე თეთრი ფერისაა, ხოლო ვენტრალურზე — მომწვანო, მორიგეობით განლაგებულია ღეროზე. ფესვთანი ფოთლები გრძელყუნწიანებია და სამმაგად ფრთართული, ყუნწის ფუძესთან ოდნავ გაგანიერებული, სიგრძით 25 სმ და სიგანით ზოგჯერ 10 სმ; ღეროს ფოთლები მჯდომარეა, ქვედა და შუა ფოთლები ფრთართულია. ზედა — საწნაწილაკიანი, ბოლო კენწეროსი კი მარტივი და ლანცეტა წილიანი კიდეებით. აბზინდას ახასიათებს კალათა ყვავილედო. ღომლის სიდიდე 5 მმ-ს არ აღემატება. ის შედგება წერილი მილისებრი მდედრობითი ყვავილებისაგან, რომლებიც გარს ეხვევიან შიგნითა ორსქესიან ძაბრისებურ ყვავილებს. მას უვითარდება თესლურა ნაყოფი. აბზინდა მშრალი ადგილების მცენარეა, იზრდება კლდის ბალახოვან დაჯგუფებებში, სადაც ის ზოგჯერ წმინდა მასივის სახითაა წარმოდგენილი, ხარობს ტყის პირად, ბუჩქებს შორის, საქონლის მიერ გათლილ და დატყეპნილ მძოვრებზე, გვხვდება მდელოებზე და ბალებშიც. ეს მცენარე აღწერილია ჩვენ მიერ ჯავახეთში მუშაობის დროს, ვნახეთ ვარძიის მიდამოებსა და მდინარე ყარაბულახის ნაპირებზე, შეგვხვდა აწყურშიც, როგორც წმინდა დაჯგუფების სახით, ასევე ფიტოცენოზშიც. ის ყვავილობს ივნისიდან სექტემბრის ბოლო რიცხვებამდე.

სურ. 6. აბზინდა—ავშანი (*Artemisia absinthium* L.).

ქართველი ხალხი უხსოვარ დროიდან ხმარობს მის თესლს
შაფლთან ერთად, როგორც ქიის გამომდენ საშუალებას „ხვარაშა-“

ნის⁴ სახელწოდებით. მას უნიშნავდნენ აგრეთვე მშობიარობის შემდეგ მოცლის არეში ტკივილების დროს, რის შესახებაც დავით ბატონიშვილი მოგვითხრობს: „მოიტანე აბზინდა ბალახი რომე თათ-ოულად ავსანთანი რუმი ჰქუიან და სპარსნი ფარიავშანს უძახიან, ვითამცდა აბზინდაო, დანაყონ, გამოწურონ და ამისი წვენი სუან, ღთითა უსათუოდ დაეხსნების“. მეცნიერულ მედიცინაში დღეს მას იღებენ როგორც მადის მომგვრელ საშუალებას, რისთვისაც იღებენ მთლიან მცენარეს ყვავილობის პერიოდში *Herba Absinthii*-ს სახელწოდებით. აბზინდას ქიმიური შემცველობა ასეთია: გლუკოზიდი აბზინთინი და ანაბზინთინი, ცილა, სახამებელი, ფისი, გვარჯილა, ქარვისა და ვაშლის მჟავა მარილები, მთრიმლავი ნივთიერებანი, 0,05% ქარვისმჟავა კალიუმი, 2%/-მდე ეთერზეთები, რომელიც წარმოადგენს მუქიმწვანე ფერის ნეიტრალური რეაქციის სითხეს 0,92—0,97 წონაკუთრით, მცენარის და მახასიათებელი სუნითა და გემოთი. ამ ეთერზეთების მთავარი შემადგენელი ნაწილია თუიონი $C_{10}H_{16}O$, რომელიც წინათ აბზინთინოლად იყო წოდებული. ის შეიცავს თავისუფალ თუილის სპირტსაც $C_{10}H_{18}O$ და ეთერებს, ეთერები კი თავისთავად შეიცავს ძმრის, იზოვალერიანას და პალმიტინის მჟავას, ფულანდრენს, პინენს, კადინენს და აზულენს. აბზინდა შეიცავს აგრეთვე კეტონებს, C ვიტამინს, ტერპენის ალკოჰოლს, 8—15% ნაცარს და სხვ. ეს მცენარე მიღებულია როგორც ჩვენი ფარმაცოპეის მე-7 გამოცემით, ასევე მსოფლიოს სხვა ფარმაცოპეებითაც. მისი ფარმაცევტული პრეპარატებია: *Juf. herbae Absinthii*, *T-ra Absinthii*, *Extr. Absinthii*, რომელსაც ბრაზილიური ფარმაცოპეათი *Extractum Chamomillae* ჰქვია, *Extractum Absinthii fluidum*, *Tinctura Absinthii composita*, *Unguentum aromaticum*, *Unguentum Absinthii compositum*, *Vinum Absinthii*, რომელიც სხვაგვარად ჰიათა ღვინის სახელითაა ცნობილი. აბზინდა შედის მადის მომგვრელ (მწარე) ნაკრებთა შემადგენლობაში *Species amarae* (*amaricanthes*) სახელწოდებით. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ მწარე ნივთიერებათა შემცველობის მაქსიმალურ რაოდენობას ეს მცენარე ყვავილობის პერიოდში აღწევს. ჩვენში ის ივნისიდან სექტემბრის ბოლომდე ყვავილობს. ხოლო ნაყოფი გამოაქვს ნოემბრის დასასრულამდე. მასზე არსებული ჟანგა სოკო *Puccinia Absinthii* D.C. მწარე ნივთიერებათა შემცველობაზე გავლენას არ ახდენს. მისი ყოველწლიური მარაგი საქართველოსათვის მზა მასალის სახით 2 ტონით შეიძლება განისაზღვროს.

რეცეპტები:

Rp.: Inf. Absinthii

10,0 : 200,0

DS. თითო სუფრის კოვზი
საქმლის მიღების წინ ნახევარი
რი საათით ადრე.

Rp.: T—rae Absinthii 15,0

DS. 3-ჯერ დღეში
15—20 წვეთი.

Rp.: Herbae Absinthii

Fol. Trifolii aa 15,0

MDS. უნდა დაყენდეს
ჩაივით და მიღებულ
იქნეს თითო სუფრის
კოვზი საქმლის მიღე-
ბის წინ.

გარდა აღნიშნული სახეობისა, საქართველოში იზრდება ამ მცენარის გვარის სხვა სახეობებიც, რომლებიც ჩვენს ფარმაკოპეაში მოხსენებული არ არის, მაგრამ საზღვარგარეთ გამოყენებულია. ასეთია ავშანი (*Artemisia maritima* L.), საქართველოში საკმაოდ გავრცელებული და, როგორც გარდაბნის, ისე შირაქის ველისათვის ერთ-ერთი დამახასიათებელი მცენარეა. ის გავრცელებულია თბილისის და მარნეულის რაიონებში, უმთავრესად მთის ხრიოკ კალთებზე, ჰლაშე ადგილებზე, საზოგადოდ ნახევრადუდაბნოს მცენარეულ ტიპში და გვხვდება აგრეთვე დაჯგუფებაში ჭანგასთან ერთად. ეს მცენარე გამოიყენება მსგავსად წინა სახეობისა *Herba Artemisiae maritimae*-ს სახელწოდებით. მისი ქიმიური შემცველობა ასეთია: არტემიზინი $C_{15}H_{18}O_4$ (γ -ოქსისანტონინი, სანტონინი, ჰელენინი, ეთერზეთები და სხვ.). ბერლინში ამ მცენარისაგან დამზადებულ იქნა ფორტამინი (*Fortamin*), რომელსაც იყენებენ როგორც *Tonicum*-ს. მისი მთავარი შემადგენელი ნაწილი ის მწარე ნივთიერებაა, რომელსაც მცენარე *Artemisia maritima* L. შეიცავს. მისი ყოველწლიური მარაგი საქართველოსათვის 2,5 ტონა მზა მასალას უდრის. შემდეგი სახეობაა *Artemisia vulgaris* L., რომელიც უფრო ფართოდ გავრცელებული მცენარეა საქართველოში, წარმოადგენს ნესტიან და მაღალბალახოვან დაჯგუფებათა ჩვეულებრივ სტუშმარს, გვხვდება ტყეებსა, ბუჩქნარებსა, ბაღებსა, ბოსტნებსა და რუდერალურ ადგილებში, როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოს რაიონებში. ყვავილობას ის იწყებს მაისის ბოლო რიცხვებიდან. ისიც *Herba Artemisiae*-ს სახელწოდებით იხმარება და უნდა შეგროვდეს ყვავილობის პერიოდში. როგორც მთლიანი მცენარის, ასევე განსაკუთრებით მოყვავილე ყლორტების ქიმიური შემცველობა ასეთია: 0,03—0,6% ეთერზეთები, რომლის მეტი წილი აბზინთოლზე, ანუ რგივე α -თუიონზე მოდის. ცინეოლი და ეკალიპტოლი, ნაცარი 4—9%-მდე. მის ფოთლებში 0,13%.

C ვიტამინი და 11,2—11,9 მგ%, კაროტინია, ფესვებში (*Radix Artemisiae*) კი ინულინი, მთრიმლავი ნივთიერებანი, ფისი, 0,1%, ყვითელი, კარაქისებური ეთერზეთი. ეს უკანასკნელი ორი სახეობა საქართველოს ხალხურ მედიცინაში საკმაოდ ცნობილ საშუალებად ითვლება, განსაკუთრებით, როგორც სისხლის დენის შემწევეტი, ეპილეფსიის საწინააღმდეგო და მოტეხილობის დროს გამოსაყენებელი სამკურნალო საშუალება. ზოგჯერ მას მუცლის არეში არსებული კვლების წინააღმდეგაც ხმარობენ. საზოგადოდ აბზინდას ყველა სახეობაში არსებული ეთერზეთები ხასიათდება ქსოვრებში შეწოვის დიდი უნარით. ამიტომაც, რომ აუშანიო ნაყვებო საქონლის რძე ან ხორცი ამ მცენარისათვის დამახასიათებელი სუნითა და გემოთი ხასიათდება.

გლერძი—*Astragalus microcephalus* Will.

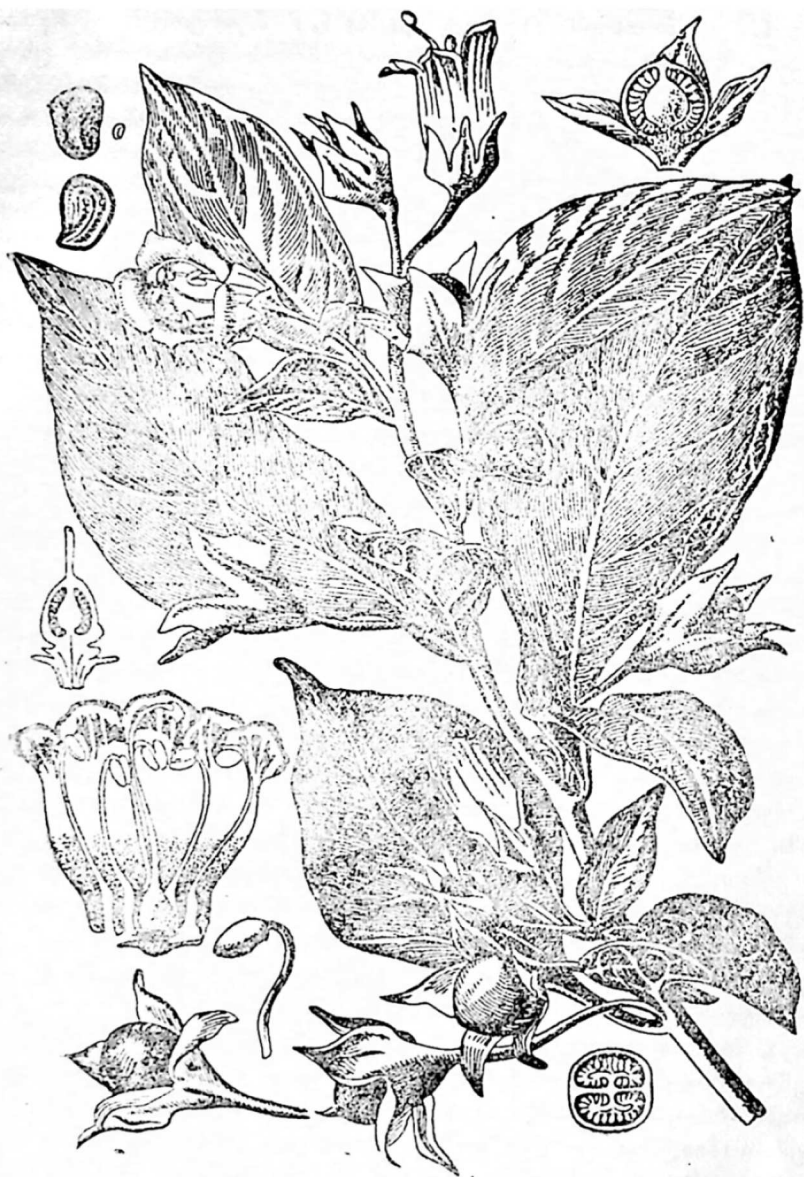
გლერძი წარმოადგენს 25—60 სმ სიმაღლის ქონდარა ბუჩქს პარკოსანთა (*Leguminosae*) ოჯახიდან. მისი ხისმაგვარი ტოტები დაფარულია ხშირი, ეკლიანი წაწვეტებული ფოთლებით, რომლებიც ფუძესთან გაგანიერებული და წვეილ-წვეილად განლაგებულია. ქვედა ფოთლების ილიაში მოთავსებულია პატარა შროშანისფერი ყვავილების გროვა. ყვავილების ჯამი დაფარულია ხშირი, გრძელი და თეთრი მატყლისებური ბუსუსით, რომლის შემდეგ ვითარდება გვირგვინი. ეს უკანასკნელი მალე ხმება, ყვითლდება და დიდხანს ზედვე რჩება. გლერძის ნაყოფი ერთთესლიანი პარკია. ის ყვავილობს ივნისში, ივლიაში და აგვისტოში. საქართველოს ქვედა და შუა მთის სარტყელთა ლორღიან და ქვიან კლდეებზე ის საკმაოდ კარგად გრძნობს თავს, განსაკუთრებით აღმოსავლეთ და სამხრეთ რაიონებში, სომხეთის საზღვრის გასწვრივ; ხარობს აგრეთვე სუსტ კარბონატთან შავმიწა ნიადაგებზე, ველის წარმომადგენლებთან ერთად, განსაკუთრებით ვაციწვერასთან.

ამ მცენარის ღეროს თუ დავსრესთ, ის გამოყოფს გუმფისის, რომელიც გამოიყენება ფარმაციაში, როგორც შემკვრელი (შემწებელი) საშუალება, განსაკუთრებით კვერაკების, ტაბლეტების და აბების მომზადების დროს. ამ მცენარიდან გამოყოფილი გუმფისი, რომელსაც ტრაგაკანთი ეწოდება, სწრაფად იკვრის ჰაერზე. ტრაგაკანთი შედგება ბასორინისაგან, რომელიც წარმოადგენს წყალში უხსნად ნივთიერებას; სამაგიეროდ წყალში ის ფუფდება. ტრაგაკანთი მცირე რაოდენობით შეიცავს არაბინს და სახამებელს. წებო ტრაგაკანთი გამოყენებულია ჩვენში, ამერიკაში, გერმანიაში, ბრაზილიაში, გალიციაში, ესპანეთსა და პორტუგალიაში. ბერლინში მისგან მიიღეს პრეპარატი ნორმაკოლი (*Nor-*

macol), რომელიც წარმოადგენს ბასორინის (Bassorin) და ტრაგაკანთის შემცველ მცენარეთა ნაზავს ხეჭრელის (*Rhamnus Frangula L.*) ან შოთხვის (*Prunus padus L.*) მცირეოდენ ქერქთან ერთად. მეორე პრეპარატი, რომელიც მიიღეს ღრეზდენში, ცნობილია ტუფონის სახელწოდებით (Tuffon). ტუფონი წარმოადგენს მკრთალი ყვითელი ფერის ფხენილს, რომელსაც იყენებენ როგორც დიდ, ისე მცირე ქირურგიაში—პარენქიმატოზული სისხლის დენის შესაჩერებლად. მოხვდება თუ არა ეს ფხენილი სისხლთან შეხებაში, სისხლის დენა მყისვე წყდება.

შმაგა, ანუ გიჟანა—*Atropa caucasica* Kreyer

შმაგა წარმოადგენს მსხვილფესეურთან მრავალწლოვან ბალახოვან მცენარეს, რომელიც ორი და ზოგჯერ სამი მეტრის (სვანეთი) სიმაღლემდე იზრდება. შმაგა ეკუთვნის ძალღუურძენასებრთა (*Solanaceae*) ბოტანიკურ ოჯახს. მისი განიერი და გრძელი ფირფიტა ფოთლები მოგრძო ელიფსისებური წამახვილებული წვეტით და მთლიანი ნაპირებით ხასიათდება. ქვედა ფოთლები ყუნწიანებია, ხოლო ზედა—მჯდომარე, უყუნწო და უფრო პატარა ზომისაა, ვიდრე ქვედა ფოთლები. შმაგას ახასიათებს გრძელყუნწიანი ერთეული ყვავილები, რომლებიც შედგება 5 ჯამის ფოთოლაკისაგან, 5 გვირგვინის ფურცლისაგან და 5 მტკრიანისაგან. დაყვავილების შემდეგ მას უფითარდება ბრწყინავი, მუქი-წითელი ფერის მოავალთესლიანი ნაყოფი, რომელიც გემოთი ტკბილი, მაგრამ ძლიერ შხამიანია. შმაგა ყვავილობს მაისიდან ვიდრე აგვისტომდე, ამავე დროს იწყებს ნაყოფობას და ამთავრებს სექტემბრის ბოლომდე. ეს მცენარე საქართველოში გავრცელებულია ნესტიან და ნახევრადნესტიან ტყეებში, განსაკუთრებით ნაკად და ნახანძრე ადგილებზე, ტყის ბილიკების, ხეებისა და მდინარეების ნაპირებზე, როგორც შავშიწა, ისე თიხა-ქირიან ნიადაგებზე, გვხვდება როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოში 2000 მ სიმაღლეზე (აფხაზეთში, სვანეთში, რაჭა-ლეჩხუმში, იმერეთში, ფშავ-ხევსურეთში, სამხრეთ ოსეთში, მთა-თუშეთში, კახეთში, ბორჯომის ხეობაში და სხვ.). მაგრამ დასავლეთ საქართველოში მოქმედ საწყისთა პროცენტი შმაგაში ჯერო დაბალია, ვიდრე აღმოსავლეთ საქართველოში, რაც, ჩვენის აზრით, გამოწვეულია ეკოლოგიური ფაქტორებით (ნიადაგი, ტენიანობა და ინსოლაცია). ამითვე უნდა აიხსნას ისიც, რომ დასავლეთ საქართველოში შმაგა უფრო დიდი ზომის იზრდება და ამავე დროს ფესვთა სისტემა მას ნაკლებად ძლიერი აქვს, ვიდრე აღმოსავლეთ საქართველოში.

სურ. 7. შმაგა ანუ გიგანა (*Atropa caucasica* Kreyer).

ქართულ ხალხურ მედიცინაში ეს მცენარე იხმარება როგორც საუკეთესო საშუალება კრუნჩხვითი ხველების, ნევრალგიის, სოკოთი მოწამელის და ასტმის დროს, ხოლო მეცნიერულ მედიცინაში კი — როგორც ტკივილების დამაყუჩებელი და სპაზმის საწინააღმდეგო საშუალება, აგრეთვე კუჭ-ნაწლავის ტრაქტიისა და ნაღვლის გზების დაავადებათა და მორთიუმით მოწამელის დროს და აგრეთვე ოფლის დენის შესამცირებლად. ის შედის ასტმის საწინააღმდეგო სიგარის შემადგენლობაში. მცენარის ეს სახეობა *Atropa caucasica* Kreyer ფარმაკოპეაში შესული არ არის და მის მაგივრად მოხსენებულია *Atropa Belladonna* L. მაგრამ ის უფრო მეტ მოქმედ საწყისებს შეიცავს, ვიდრე *Atropa Belladonna*. იგი თავისი მოქმედებით მას არაფერში ჩამორჩება. გარდა ამისა, ის უკვე დიდი ხანია მზადდება ჩვენში ზემოხსენებული მცენარის შემცვლელად, რის გამო უფლებას ვაძლევთ ჩვენ თავს აღვნიშნოთ, რომ ფარმაკოპეაში მოხსენებული *Atropa Belladonna*-სთან ერთად მცენარის ეს სახეობაც რეგულირდება.

შმაგა შესულია მსოფლიოს ყველა კუთხის ფარმაკოპეაში. იყენებენ შმაგას ფესვებს *Radix Belladonnae* და ფოთლებს *Folia Belladonnae*. შმაგას ფესვები ქიმიურად შეიცავს 0,5%-დე ალკალოიდებს; მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანია ჰიოსციამინი და სკოპოლამინი, ისე რომ შმაგას ფესვებს შეუძლია შესცვალოს მანდრაგორას ფესვები. მშრალი ფესვები ინახება დაკეტილში „ბ“ ჯგუფის სიით. საბჭოთა კავშირის ფარმაკოლოგთა კომიტეტის დადგენილებით ამ ფესვებიდან მზადდება ნახარში ღვინოში პარკინსონიზმის წინააღმდეგ — ენიშნება ავადმყოფს ერთ მილებზე 0,1 გრ, ხოლო სადღეღამისო დოზა 0,4 გრ განისაზღვრება. შმაგას ფესვების ფარმაცევტული პრეპარატია ნახარში *Decoctum vini rad. Belladonnae* შემდეგი შემადგენლობით: *Rad. Belladonnae grosso modo pulv.* 5,0, *Vini albi* 100,0, *Carbouis animalis* 0,09. ფოთლები ქიმიური შემადგენლობა შეადგენს: ალკალოიდებიდან ყველაზე მეტს შეიცავს ისინი მარცხნივმხრელ ჰიოსციამინს, შემდეგ მის იზომერ ატროპინს, სკოპოლამინს და იზომერ ჰიოსცინს, ალკალოიდ ანატროპინს, ბელადონინს, გლუკოზიდ მეთილესკულისს, და სხვ. ფოთლებიდან მზადდება შემდეგი ფარმაცევტული პრეპარატები: *Tinctura Belladonnae* (ჩვენი ფარმაკოპეას მე-7 გამოცემით უდიდესი დოზა ერთ მილებზე — 0,5 გრ, ხოლო სადღეღამისო — 1,5). *Extractum Belladonnae* (ერთ მილებზე 0,05, ხოლო სადღეღამისო დოზა 0,15); ის შედის ასტმაცილის ნაკრების შემადგენლობაში. საქართველოში შმაგას წლიური დამზადების მარაგი ვარაუდით შეიძლება განისაზღვროს 1 ტონა მშრალი ფესვებით და 3 ტონა მშრალი ფოთლებით.

რეცეპტები:

Rp.: Folia Belladonnae
Fol. Stramonii ოა 15,0
Kalii nitrici 4,0
M. f. Species
DS. ასტმის დროს მოსა-
წევად.

Rp.: Trae Belladonnae 10,0
DS: 5—8 წვეთი დღე-
ში 3-ჯერ.

Rp.: Fol. Stramonii
Fol. Belladonnae
Fol. Hyoscyami
Herbae Lobeliae ოა 20,0
Adde sol. Kalii nitrici
10% რ-ს.
DS: ასტმატოლის მსგა-
ვსად.

Rp.: Extr. Belladonnae 0,02
Saluli 0,3
M.f. pulv. D. t. d. №10
S. თითო ფხვნილი დღე-
ში 3-ჯერ.

კოწახური—Berberis vulgaris L.

კოწახური ეკუთვნის კოწახურისებრთა (Berberidaceae) ოჯახს; ის იზრდება 3—5 მ სიმაღლის ბუჩქად, რომლის ღეროზე და განსაკუთრებით ახალგაზრდა ყლორტებზე ვითარდება ეკლადქცეული ფოთლები. მისი ნამდვილი ფოთლები ჯგუფ-ჯგუფად შეკრებილია და ღეროზე მორიგეობით განლაგებული. ორსქესიანი ყვავილები შეკრებილია მტევან ყვავილედში; თითოეული ყვავილი შედგება 6 ჯამისა და გვირგვინის ფურცლისაგან, 5 მტკრიანისაგან, სანექტრეებისაგან და ერთი ნაყოფის ფოთლიანი ბუტკოსაგან. მას უვითარდება მუქი-წითელი ფერის, მჟავე, წიპწიანა ნაყოფი. კოწახური ჩრდილოეთის ზომიერი სარტყლის მცენარეა, რომელიც კარგად ევლება საქართველოს პირობებს და გვხვდება სხვადასხვა მცენარეულ დაჯგუფებაში 1500 მ. სიმაღლეზე ზღვის დონიდან, განსაკუთრებით ტყეში, ბუჩქნარში, მდინარეთა ნესტიან და ქვიშიან ნაპირებზე და სხვ.

საქართველოს ხალხურ მედიცინაში კოწახურს მრავალფეროვანი გამოყენება აქვს, მაგალითად: სურავანდის დროს, გულის დაავადებათა პრაქტიკაში და სხვ. წიგნი სააქიმოის მიხედვით ის გამოიყენება სხეულის რომელიმე ნაწილის ნერვული კანკალის დროს. რომლის მიზეზად ავტორს ზოგადი სისხლმეტობა მიაჩნია, „კურნებაი მისი იგი არს, რომელ ადამიანსა მატბუხსა და კოწახურსა და მაშასა, ნუშის გულსა და ქათმის მუზაფარსა და ბატკნის ხორც-

სა და ახალსა თევზსა რომელ ძმრითა შექმნილ იყოს, და ბრო-
წეულსა და ვაშლსა და ბაჭესა და შავსა ტყემალსა (იხმარებოდეს)*.
დავით ბატონიშვილი ურჩევს ავადმყოფს მიიღოს ის სისხლის გა-
ღების შემდეგ: „და ლიმოსა, ისრიმოსა, კოწახურისა. თუთუბოსა,
მოცხარისა და ამავე რიგის მგავისა და შემკრავისა რისამე შეკამა-
დები“ და სხვ. უსწორო კარაბადინით ქანანელი უნიშნავს მას ავად-
მყოფს; შეუკავებელი შარღის დროს, ელენთისა და ღვიძლის ტკი-
ვილების დროს, აგრეთვე თირკმლებსა და შარღის ბუშტში კენკის
გაჩენის შემთხვევებში: „წამალი მიეცე ამა ნიშნითა: აილე კოწა-
ხური და თუხმქანი, და ფურთა ერბოთა აღუღე და წყლისა აწი-
შპატი წყლითა კარგა მოაღუღე და შიგან ერბო ანუ ზეთი გაუ-
რივე და შეასვი და რაც თირკმელთა და ბუშტისა და შირიჩისა
წამალი სწერია ყველა უყავ და უშველას ღრთითა“. საქართველო-
ში მისგან ამზადებენ შარბათს *Sirupus Berberidis vulgaris* და იყე-
ნებენ აგრეთვე საკულინარო საქმეში და ყვითელი საღებავის მისა-
ღებად. მეცნიერულ მენდიცინაში დღესდღეობით ის პოულობს გა-
მოყენებას *C ვიტამინისა* და პრეპარატი ბერბერინის მისაღებად.
გარდა გერმანული საექიმო წიგნისა, სხვა რომელიმე ფარმაკო-
პიაში ჩვენ ის არ შეგვხვდებოდა. იყენებენ კოწახურის ფესვების
ქერქს (*Cortex Berberidis radiceis*, რომლის ქიმიური შემცვე-
ლობა ასეთია: 1,3% ყვითელი ალკალოიდი ბერბერინი—ხელი-
ფოქსანთინი, 1,5% ადკალოიდი ოქსიაკანთინი $C_{37}H_{48}N_2O_6$, ბერ-
ბამინი $C_{26}H_{38}N_2O_6$, *C ვიტამინი*, ფისი, ექსტრაქტული ნივთიერებანი,
ვილი. მთრიშვალ ნივთიერებანი, წებო, მარილები და სხვ. ამათ-
გან გამოყენება აქვს ბერბერინს 3-4,5% ნაყენის სახით. კოწა-
ხურის ფოთლები *Folia Berberidis* შეიცავს ალკალოიდ ბერბე-
რინს $C_{20}H_{19}NO_3$, ხოლო ნაყოფი *Fructus Berberis* (*Baccae Ber-
beridis vulgaris*) — დექსტროზას და ღვეჯლოზას (ორივე ერთად
4,7%-მდე). თავისუფალ მგავას, რომელიც უფრო ვაშლის მგავად
უნდა ჩაითვალოს, თიჩქმის 6,6%-დე პექტოზას, წებოს (თითქმის
6,6%). მჭროლავ არომატულ მგავას, მინერალურ ნივთიერებას, რო-
მელიც 3% არ აღემატება, *C ვიტამინს* და სხვ. კოწახურის ფესვების
Radix Berberis vulgaris შემცველობა იგივეა, რაც მისი ზესეის
ქერქისა. პრეპარატი ბერბერინი (*Berberinum*) განსხვავდება ალკა-
ლოიდ ბერბერინისაგან. ამ პრეპარატის ქიმიური ფორმულაა:
 $C_{20}H_{19}NO_3 \cdot NHO$. თავისუფალი სახით. ის აღდებოდ ბერბერინალის
 $C_{20}H_{19}NO_3 \cdot N$ ფორმისა, მისი ლობის წერტილი 144°, იხსნება ციფ
წყალსა და სპირტში, უფრო კარგად ქლოროფორმსა და ბენზოლში,
აგრეთვე ეთერსა და პეტროლეთერშიც. კოწახურის უარყოფით თე-

სებად უნდა ჩაითვალოს ის, რომ მის ფოთლებზე იზამთრებს მარცვ-
ლოვანთა ენგარა სოკო *Puccinia graminis*, რომლითაც გაზაფხულზე
ხორბლის ნათესები ავადდება. მისი ყოველწლიური მარაგი საქართვე-
ლოში 2 ტონა მზა მასალით შეიძლება განისაზღვროს (ქერქი, ფოთ-
ლები და ნაყოფი ერთად). ფესვების ქერქი უნდა ადრე გაზაფხულზე
შეგროვდეს.

არყი—*Betula Pendula* Roth. (*Betula verrucosa* Ehrh.)

არყი ეკუთვნის არყისებრთა (*Betu'aceae*) ბოტანიკურ ოჯახს. ის
წარმოადგენს ხემცენარეს ერთწლიანი შიშველი ტოტებით, მექექო-
ვანი და ჯირკვლოვანი წინწკლებით, რომლებზედაც განლაგებულია
აოლისებური ფოთლები. ფოთლები ფუძიდან სამკუთხა ან რომბუ-
ლია, ორმაგი მახვილი, დაკბილული ნაპირებით და შიშველი ზედაპი-
რით. მჭადა სანაყოფე ყვავილები ცილინდრული ფორმისაა 2—3 სმ
სიგრძით და 8-დან 100 მმ-დე სიგანით. ქერქი სოლისებრია, შუა
წილი პატარაა, ხოლო გვერდითი წილები ჩვეულებრივ მოხრილი
და უფრო დიდია. კაკლუქები შებრუნებული კვერცხივით მო-
კრძოა, ხოლო ფრთები 1,5—2,5-ჯერ განიერია, ვიდრე კაკლუქა.
ეს მცენარე ჩვეულებრივი და დამახასიათებელია საქართველოს მა-
ღალი მთების ზონისათვის. განსაკუთრებით ის გვხვდება აფხაზე-
თის, გურიის, იმერეთის, ქართლისა და მთათუშეთის მაღალ მთებ-
ში. არყი მონაწილეობას იღებს როგორც მთის ზედა სარტყლის
ნარევ ტყეებში, ისე მდინარეთა სათავეებისა და სუბალპების მდე-
ლოთა საზღვრების მცენარეებში, რის გამოც ის მოცემულია სხვა-
დასხვა ცენოზში.

არყის ქერქს, ფოთლებსა და ახალგაზრდა ტოტებს ჩენი ხალ-
აი იყენებს: წყალმანკის, ფილტვების დაავადებათა, კუჭის ტკივი-
ლის და ფეხის ოფლის წინააღმდეგ, აგრეთვე გარედან ეგზემისა და
რევმატიზმული ანთების დროს. მეცნიერული მედიცინაში კი დღეს-
დღეობით ის გამოყენებულია, როგორც შარდსადენი, ამოსახველე-
ბელი და სადებინთექიო საშუალება. ჩენი ფარმაცოპე-ის მე-7 გა-
პოცებაში ის მოხსენებული არ არის, მაგრამ შედის სხვა სახელ-
წიფოთა ფარმაცოპეაში *Betu'a pendula* Roth.—*B. verrucosa* Ehrh.
და *B. alba* L-ის სახელწოდებით. ძირითადად იყენებენ ყვავილობის
პერიოდში მყოფი არყის ფოთლებს და ადრე გაზაფხულზე შეგრო-
ვით კვირტებს (*Genotae Betulae*). ქიმიურად არყის ფოთლები
შეიცავს მეთილპენტროზას, ფისს, რომელშიც შედის ბუტილესტერ-
ბუტულორეიტინის მჟავა, 1,5—9% მთრიმლავ ნივთიერებას, ეთერო-

ჰან ზეთს 25%-მდე (რომელიც ბეტუტოლად, ანუ სესქუიტერპენალ-კოჰოლადაა წოდებული), საღებავ ნივთიერებას, C ვიტამინს და 5% ნაცარს; ბეტულისა და გლუკოზიდებს ის არ შეიცავს. კვირ-ტებში შედის ეთერზეთები, ფისი და ყურძნის შაქარი. არყის სა-ექიმო და ფარმაცევტული პრეპარატებია: Pix Betulina, Oleum Ru-
sci, Pix Betulae, Pyroleum Betulae, Oleum Betulae empyreumati-
cum rectificatum, Pasta Pyrolei Betulae (რომლის შემადგენლობაში
შედის: Pyroleum Betulae 1,0 და Pasta Zinci 99,0), Pasta Pyrolei
Betulae fortior (აქ ის შეიცავს 5% Pyroleum Betulae-ს), Spiritus
Picis Betulinae (Pix Betulina 25,0 და Spiritus vini 90%-25,0),
Tinctura Rusci (რომელიც შეიცავს Pyroleum Betula 250,0, Spi-
ritus vini 86%-375,0 და Aether 375,0). არყის კვირტების (Gem-
mae Betulae) პრეპარატებია: Infusum Gemmae Betulae, Tinc-
tura Gemmae Betulae. ის შედის აგრეთვე შარდსადენ ნაკრებთა
შემადგენლობაში. არყის შეგროვების ჰოველწლიური მარაგი მზა
მშრალი მასალის სახით ჩვენში შეიძლება გავითვალისწინოთ შემ-
დეგ ფარგლებში: ფოთლები 3 ტონა, კვირტები 2 ტონა.

რეცეპტები:

Rp.: Betulae gemm. 25,0	Rp.: Trae Betulae gemm. 30,0
DS. ერთი ჩაის კოვზი მო-
ხარშოს ჩაის მსგავსად 0,5	DS. 40 წვეთი საკმლის
მიღების წინ.
ქიქა წყალში და შეისვას
ერთ დღეში.	Rp.: Flor. Cyani. 10,0.
Rp.: Inf. Betulae gemm.	Fol. Uvae Ursi 20,0
10%—200,0	Fr. Petroselini 10,0.
DS. ექიმის დანიშნულე-
ბისამებრ.	Gemm. Betulae 10,0.
	Fol. Trifolii fibr. 40,0
	Rad. Helenii conc. 10,0
	MDS. 2 ჩაის კოვზი მო-
ხარშოს ერთი ქიქა წყალში
და დაღეულ იქნეს 3-ჯერ
დღეში საკმლის მიღებამდე
20 წუთით ადრე.

შავბოლოკა, მდოვეი—Brassica nigra Koch.

მდოვეი—ჯვაროსანთა (Cruciferae) ბოტანიკური ოჯახის წარ-
მომადგენელი, ერთწლიეული ბალახოვანი მცენარეა, რომლის სწო-

რომ ღერო მეტრის სიმაღლეს აღწევს. მისი საკმაოდ მოზრდილი ყუნწიანი, ფრთაღაბკეითილი და ბლაგვებილა ფოთლები მორიგეობით განლაგებულია ღეროზე. ზედა ფოთლები უფრო პატარებია. ყვითელი ფერის ყვავილები შეკრებილია მტევან ყვავილედში; ჯამისა და გვირგვინის ფურცლები ოთხის ჯერადია, ხოლო მტვრინა 6 აქვს. მოკლე 1,5 სმ სიგრძის ოთხწიბოიანი კოტი ნაყოფი ყვავილედის ღერქთანაა შეკიდვრებული და 5 თესლისაგან შედგება. ნაყოფობას ჩვენში ის ივნისში ამთავრებს. ამ სახეობის გარდა, საქართველოში გვხვდება მეორე სახეობაც *Brassica Juncea Czern (Sinapis Juncea L.)*. რომელიც მედიცინაში ისევე გამოიყენება, როგორც *Brassica virga Kochi*. მდოგვი გავრცელებულია უმთავრესად დასავლეთ საქართველოში, განსაკუთრებით იმერეთში, გურიაში, სამეგრელოში და აფხაზეთში. მდოგვი კულტურაშიც მოყავთ, მაგრამ ჩამოთვლილ ადგილებში ის გვხვდება ველურად და რუდერალურად, უმთავრესად ნესტიან ადგილებზე. ის ხშირია მდინარეებისა და გუბეების ნაპირებზე, აგოეთვე ზოგიერთ ნათეს კულტურადაა შორის, მაგალითად, ცერცვისა და ბოლოკის ნათესებში.

ხალხურ მედიცინაში მდოგვს იყენებენ როგორც მადის მომგვრელ საშუალებას; სიღამბლის დროს ხმარობენ მდოგვიან აბაზანას და აკრთვენ რეკმატიზმული ანთების შემთხვევაშიც და სხვ. მეცნიერულ მედიცინაში მდოგვი იამარება როგორც კანის განაღვიანებელი და ადგილობრივი სისხლმცობის (ჰიპერემიის) გამომწვევი. გარდა სამედიცინო მიზნებისა, მდოგვის თესლის ზეთს იყენებენ სატექსტილო მრეწველობის საქმეშიც, როგორც აბსალათინის ზეთის შემცველს, საპნის წარმოებაში, საკონდიტრო მრეწველობაში, პურის ცხობის დროს და აგრეთვე სარეცელის საშუალებად. მედიცინაში გამოყენებულია მდოგვის როგორც პირველი, ისე მეორე სახეობის თესლი (*Semen Sinapis*), რომლებიც თითქმის ერთი და იგივე ქიმიური შემადგენლობისაა. მდოგვის თესლი შეიცავს სენვოლგლიკოზიდებს, სინერგინს და სინიგრინს, რომლებიც ფერმენტ მიროზინის გავლენით იშლება ეთერზეთად და გლუკოზად. მდოგვის ეთერზეთი (*Oleum Sinapis albae* (cremum)) ხასიათდება მწვავე სუნით, მწარე გემოთი და შაშიანობით, იწვევს კანის ძლიერ გაღვიანებას, რაც გამოიხატება კანის გაწითლებაში და დაბუშტუკებაში. მის შემადგენლობაში შედის 25—35% უშრობი ცხინზეთი, 20—24% ლორწო, უჯრედანა, ცილოვანი და მინერალური ნივთიერებანი. მდოგვი მოხსენებულია საბჭოთა კავშირის ფარმაცოების მე-7 გამოცემაში, დემოკრატიული

გერმანიის ფარმაკოპეაში და სხვა საექიმო წიგნებში. მდოგვიდან ამზადებენ შემდეგ პრეპარატებს: Charta Sinapina და Spiritus Sinapis. ველურად მისი თესლების შეგროვება საქართველოში ყოველწლიურად 70—100 კვ. რაოდენობით შეიძლება, ხოლო მდოგვის კულტურაში მოყვანის შესაძლებლობა საქართველოში მეტად პერსპექტიულია.

რეცეპტები:

Rp.: Chartae sinapinae N 1 et 2 Rp.: Spiriti Sinapi
 DS. მტკივნეულ ადგილზე Spiriti camphorati $\frac{1}{2}$ 15,0
 დასადებად. MDS. ჩასახელად.

კანაფი—Cannabis sativa L.

კანაფი ერთწლეული და ორსახლიანი მცენარეა, რომელიც ეკუთვნის კანაფისებრთა (Cannabiceae) ბოტანიკურ ოჯახს. საშუალოდ ის 1,5—2 მეტრის სიმაღლისაა, ცალკეული ეგზემპლარები კი 3 და მეტ მეტრის სიმაღლეს აღწევს. ღეროზე ფოთლები მორიგეობით განლაგებულია და გრძელი ყუნწებითაა მიმაგრებული. ფოთლები 3—5—7 ღრმა თათრთულებია, წვრილი, ლანცეტა, წაწვეტილებული ნაწილებით და ხერხკბილა ნაპირებით. ყვავილები მწკანე ფერისაა, პატარა და გამკვირვალე. მამრიობითი ინდივიდების ყვავილები შეკრებილია საგველა ყვავილედში და აღქმულია შტვირანებით, ხოლო მდედრობითი კი შეკრებილია თავთავა ყვავილედში, რომელშიც მოთავსებულია ბუტკოები. კანაფის ნაყოფს, ერთთესლიან კაკლუქას, შემოვლებული აქვს მეტად ნაზი, სადა, ბრქვეილა საფარველი, რომელაც ჯერ მუქი-მწვანე ფერისაა, ხოლო მომწიფების შემდეგ ღიაყვითელი ფერის ხდება. ყვავილობს კანაფი ივნისსა და ივლისში, ხოლო ნაყოფობას პირველ აგვისტოდან იწყებს. საქართველოში ის გვავდება როგორც კულტურაში, ისე რუდერალურად და ველურადაც. ველურ პირობებში ის ნესტიან და შავმიწა ნიადაგს ეტანება და გვავდება იმეოეთში, გურიასში, სამეგრელოში, აფხაზეთში, სვანეთში, რაჭაში, ფშავ-ხევსურეთში და განსაკუთრებით მაჩხულის რაიონში, სადაც ის მასობრივი დამზადების შესაძლებლობასაც იძლევა.

ქართველი ხალხი უძველესი დროიდან იყენებს ამ მცენარეს სამკურნალო ძიხნებით. წაგნა საექიმოში მიიღედათ კანაფის თესლს ხმარობენ თვალის დაავადებათა წინააღმდეგ: „ბაყრატ იტყვის:

რა ეს მანკი და ბალამისაგან იყოს ყმაწვირითა და დედა-
თა შეექმნების. კურნება მათი იგი არს რომელ ბაზრაცა-
ტუნთა და სხვათა წვენთა შავთა ესრე იხმარებოდეს, ვითარებად
მისი: ულბოი და კანათის თესლი კიდევნათ განცხოს და მაშინ
ერთა და ნახევარსა წყალსა შიგან მიუშვას და მაშინ ორივე ხელითა
დაკულიტოს და მათი წუენი დაიჭიროს და თვითოისა თვითოი ჭიქაისა
შიგან ჩაღვას თუნდა ჩაასხას“. იალიგარ-დაულის მიხედვით კი კანა-
ფის ფოთოლი (*Folia Cannabis*), კანათის თესლი (*Semina Cannabis*),
კანათის ზეთი (*Oleum Cannabis*) და კანათის წვენი იხმარება ძი-
რითადად კბილისა და ღრძილის დაავადებათა პრაქტიკაში: „ვინცა
კანათისა ფოთოლი კვესავითა ღეჭოს, ღრძილები და კბილები ორივე
გაუმთელოს“. იყენებდნენ მას როგორც ადამიანის გასამხნეველ
საშუალებას და აგრეთვე ყურის დაავადებათა წინააღმდეგ. „შაჰ-
დანა, ვითამცა და კანათის თესლიო, მწოედ მხურვალი და ხმელი
არის, კაცმან რომე ჭამოს კაცსა გაამხიარულებს, ბევრს აცინებს.
კაცსა რომელ ყური სტკიოდეს, მოიტანე ორი ღირჰამი კანათის
თესლი, დანაყე და ამისი გმოჰადე და თბილი ყურშიგა ჩააწვეთე
და ყურის ტკივილსა უშველის“. „კაცსა რომე ყური ყრუდ დე
მძიმედ ჰქონდეს მოიტანე ესე კანათის თესლი და ზეთი გა-
მოჰხადე და თბილ-თბილი ყურშიგან ჩაასხან, და ყურის სიყ-
რუვე და ყურის სიმძიმე მაშინვე ეშველების. ნაგრამ ეს კანა-
ფის წვენი იყოს თუ კანათის ზეთი ორი დანგის მეტი არ უნდა
იყოს, თვარემ აწყენს და კაცი ვერ გაუძლებს“. ხმარობდნენ მას
აგრეთვე სხვა წაჰლებთან ერთად დაჟეჟილ ადგილებზე ჩასახე-
ლად, რასაც გვიმოწმებს როგორც დავით ბატონიშვილი, ისე ქა-
ნანელიც თავია უაჭორო კარაბადინში: „აილე: ბატის ქონი ორ-
მოცდაათი ღრამი დაადნევ ცეცხლითა, გაურივე შვიდი ღრამი
ბერძნული ზეთი, აილე ნინოფრისა ძირი დანაყილი, გაცრილი.
ათი ღრამი შალი ხილი და ბარბანა დანაყილი, გაცრილი თვითო-
საგან სამი ღრამი კენაფისა შემა და მუყლი და ვაშაყი დანაყილი
და გაცრილი, თვითოაგან ათი ღრამი, გაურივე ბატის ქონში და
ზეთშიგან. იმა ადგილსა რომე დაკრული დაბეჟილი იყოს შესცხე
და უშველის“. მეცნიერულ მედიცინაში დღეს კანაფს ჩვენში გა-
მოყენება არა აქვს, მხოლოდ ფარმაციაში ხმარობენ მის თესლს
(*Fructus Cannabis*) ემულსიების მოსამზადებლად და იწვეახე საპნის
მისაღებად. საზღვარგარეთ იყენებენ ამ სახეობის ვარიაციას, *Cannabis sativa* L. var. *indica* Lam., რომელიც ქიმიურად თითქმის
იგივე შეპცეელობისაა, როგორც აღწერილი. აგროვებენ მთლიან
ბალახს დანაყოფს *Herba Cannabis indicae et Fructus Cannabis*.
რომელიც მსგავსად ჩვენ მიერ აღწერილი სახეობისა შეიცავს

ცხიმზეთს 35%, ალკალიდ ტრიგონელინს, პროტეინს, ქოლინს ედესტინს (კრისტ. გლობულინი), ნუკლეინს. ლეციტინს, ქოლესტერინს, ფისს, შაქარს, ნაცარს 8 -- 10 — 15% მდე, 5% სიმკავეში უხსნად ნაცარს და სხვ. მისი სამკურნალო ფორმებია: Extractum Cannabis indicae, Extractum Cannabis indicae fluidum, Tinctura Cannabis indicae უდიდესი დოზა ერთ მიღებაზე 1,0 გრ, ხოლო დღე და ღამეში 4,0. საქართველოში კანაფის შეგროვება შეიძლება 3 ღონის რაოდენობით ყოველწლიურად.

ხ ა ქ ი ჭ ო რ ა — წ ი წ მ ა ტ უ რ ა — *Capsella bursa pastoris* (L.) Medik.

ხაქიქორა ხეესურული სახელია; მთათუშეთში ამ მცენარეს უწოდებენ ჩიტის წიწმატს, ხავარტას და სხვ. ხაქიქორა ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა და ეკუთვნის ჯვაროსანთა (Cruciferae) ოჯახს. ხასიათდება მარტივი ან დატოჩიანებული, სწორმდგომი, რომელზედაც მორიგეობით განლაგებულია მჯდომარე ფესვთანი ფრთადგანკეტილი კიდემთლიანი ან ამოღრღნილ კბილებიანი ფოთლები. მას ახასიათებს მტევანი ყვავილედო, რომელშიც მოთავსებულია პატარა ზომის თუთი ყვავილები, რომლების კანაც ვითარდება ქოტაკი ნაყოფი. საქართველოში ის ზოგჯერ თებერვლის შუა რიცხვებიდან სექტემბრის შუა რიცხვებამდე ყვავილობს, ნაყოფიზს მაისიდან ნოემბრამდე. ის გავრცელებულია საქართველოს ყველა კუთხეში, როგორც მთაში, ისე ბარში, ვაკეებზე და მდელოებზე. მდინარის ნაპირზე, ბაღებში, ბაღჩებში, ბოსტნებში, საძოვრებზე და გზის ნაპირებზე. როგორც თიხნარებზე, ისე თიხნარ-კირნარებზე, ხირხატიან, ყოპრალ, ქვიშნარ, შლამიან, ნაკვიან და ჭუმუსიან ნიადაგებზე. ეს მცენარე მონაწილეობასღებოლობს როგორც ნესტიანი მდელოს, ისე მაღალბალახოვან და ბუჩქნარ მცენარეთა შორის და ამნაირად ის გვხვდება მცენარეთა თითქმის ყველა ფიტოცენოზში. მას ხშირად ნახავთ კულტურულ ნათესებს შორისაც, როგორც სარეველა მცენარეს *Thlaspi arvense* L.-სთან ერთად. ჩვენი ხალხი მას მღოგვის შემცველად იყენებს და ამავე დროს მაღადაც ხმარობს, მხოლოდ სხვა მხალეულთან ერთად; იყენებენ მას როგორც სისხლის დენის შემწყვეტ საშუალებასაც. ზოგიერთ სახელმწიფოთა მეცნიერულ მედიცინაში ის გამოყენებულია და ფარმაკოპეაშიც შეყანილია. ჩვენს ფარმაკოპეაში ის მოხსენებული არ არის, მაგრამ საბჭოთა კავშირში ჩატარებული კვლევით დადასტურდა, რომ ამ მცენარეს შესწევს სი-

სხლის ღენის შემწყვეტის უნარი. პირველი მსოფლიო იმპერიალისტური ომის დროს გერმანელები იყენებდნენ მას სისხლის ღენის შემწყვეტად და იოდის შემნაცვლებელ საშუალებად. დღესდღეობით მეცნიერულ მედიცინაში მჭეუმაის გუდას იყენებენ როგორც საშვილოსნოდან სისხლის ღენის შემწყვეტ საშუალებას და აგრეთვე გაჭლიერებული მენსტრუაციის დროს. მჭეუმის გუდაზე ვითარდება პარაზიტი სოკო, და აქამდე ფიქრობდნენ, რომ ეს სოკო ცვლის მცენარის ქიმიურ შემცველობას და სწორედ ის იწვევს სისხლის ღენის შეჩერებას. მაგრამ, როგორც მსოფლიო ლიტერატურული წყაროებიდან ირკვევა, ეს პარაზიტი სოკო სრულიად უვნებელია და არავითარ გავლენას მცენარეზე არ ახდენს. მეურნალობის საქმეში ეს მცენარე გამოიყენება მთლიანად ყვავილობის პერიოდში *Herba Bursae pastoris* სახელწოდებით. მისი ქიმიური შემცველობა ასეთია: ალკალოიდი ბურსინი, გლუკოზიდი ბურსა-მევა, ტირამინი—პენტაოქსიფენილეთალამინი, ქალინი, აცეტილქოლინი, 20%-დე ცხიმზეთი და C ვირამინი. მისი ფარმაცევტული პრეპარატებია: *Infusum herbae Bursae pastoris* და *Extractum Bursae pastoris fluidum*.

ზოგიერთი მკვლევარი თვლის ხაქ-ქორას პრეპარატებს მცენარე ჰიდრასტის (*Hydrastis canadensis*) ძირების შემცვლელად.

საქართველოში ეს მცენარე შეიძლება შეგროვდეს მზა მასალის სახით დაახლოებით 3 ტონის რაოდენობით ყოველწლიურად.

რეცეპტები:

Rp.: Inf. herbae Bursae pastoris 20,0:200,0 Rp.: Extr. Bursae pastoris fl. 30,0.

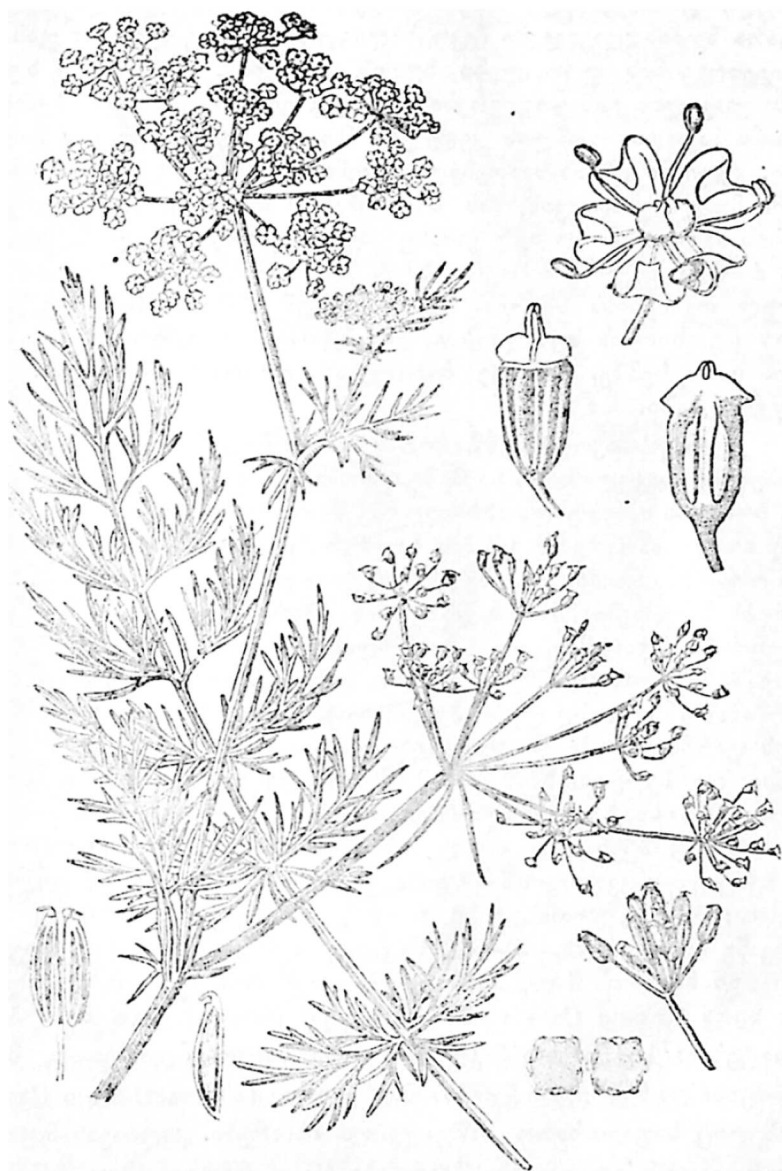
Ds: დღეში 3-ჯერ თბილ სუფრის კოვში

Ds. 25—30 წვეთი დღეში 3-ჯერ.

Rp.: Extr. Bursae pastoris fl. Rp.: Extr. Bursae pastoris fl.
Extr. Polygoni hydropiperis fl. aa 15,0 Extr. Viburni fl. aa 10,0
MDS. 30 წვეთი 3-ჯერ დღეში. MDS. 30 წვეთი დღეში სამჯერ.

კვლიავი — *Carum carvi* L.

კვლიავი იკუთვნის ქოლგოსანთა (*Umbelliferae*) ბოტანიკურ ოჯახს და წარმოადგენს ორწლოვან ბალახოვან მცენარეს,

სურ. 8. კვლიავი, ზირა—*Carum carvi* L. (*Carum roseolum* G. Wor.).

დაბალი ტანით და მსხვილი ფესვით. მის ფრთართულ ძირში გაგანიერებული ფოთლები ღეროზე მორიგეობათაა განლაგებული, სადაც პატარა ზომის ყვავილები შეკრებილია ქოლგა ყვავილედში; ჯამისა და გვირგვინის ფურცლები ხუთის ჯერადია. მტვრიანაც ხლთი აქვს; ყვავილის განაყოფიერების შემდეგ ვითარდება ორი ხუთწიბოიანი ნაყოფი, რომლის კედელში მოთავსებულია ცხიმის მილაკები. კვლიავი დამახასიათებელი მცენარეა საქართველოს სუბალპური მდელოებისათვის, მას სიამოვნებით ძოვს ცეცარი და მწყემსების აზრით ის ნოყიერ გამასულებელ მცენარედ ითვლება, ხოლო მის ძირებს მწყემსები თვით ხმარობენ საქმელში და შადის მომგვრელ თვისებებს აწერენ. კვლიავი ჩვენ ვნახეთ როგორც მთავარი კავკასიონის სუბალპებში, ისე მცირე. ანუ სამხრეთი კავკასიონის საძოვრებზე, ორთავე შემთხვევაში თითქმის ერთი და იგივე დაგვუფებაში.

კვლიავის ნაყოფს ჩვენში ზირას სახელწოდებით იყენებენ, ხმარობენ მას საკულინარო საქმეში, უმთავრესად ხორციან მკაბარშული ბრინჯის სანელებლად, ხოლო მწყემსები კი ბეგქონდაზასთან ერთად ხორციანაც ხარშავენ მას. ხალხურ მედიცინაში კვლიავს იყენებენ როგორც აღამიანის, ისე ცხვრის კიის დამდენ საშუალებად. მის ძირებს მწყემსები ნაყავენ და აყრიან ცხვარს ჭრილობაში შატლის გაჩენის საწინააღმდეგოდ ზაფხულის პერიოდში. ჩვენს ფარმაცოპეაში ის მოხსენებული არ არის, მაგრამ შვეიცარიის, ამერიკის, გერმანიის, იუგოსლავიის ჰუნგრეთის, ბრიტანეთისა და ნორვეგიის ფარმაცოპეაში ის მოხსენებულია როგორც ნაწლავთა ატონიებისა და მეტეორიზმის შემამაუბუქებელი საშუალება. იყენებენ კვლიავის ნაყოფს და თესლს (*Fructus (Semina) Carvi*), რომლის მზახასალა სხვა მცენარეთა თესლების მინარევს 3%-ზე მეტს არ უნდა შეიცავდეს. კვლიავის ნაყოფისა და თესლის ქიმიური შემცველობა ასეთია: 3—7% ეთერზეთები, 6—8% ცხიმზეთები, 20%-დე ცილოვანი ნაფთიერება. 5—9% ნაცარი, 1,5%-ან 2%-მდე მჟავაზრუნაღლი ნაცარი, 15% ფაშარი ქოვილი და 2% ქვიშა. კვლიავის ზეთი (*Oilum Carvi*) 50—65% კარვონს შეიცავს. მისი პრეპარატებია: სავადასხვა ნაკრებები ჩაის სახით, მაგალითად, მისი ნაყოფისა და ხეჭრელის ქერქის ნაკრები ჩაი (*Eleosaccharum Carvi*). რომელიც საუღარათო საშუალებად იხმარება. კვლიავის ნაყოფი საქართველოს მდელოებზე შეიძლება 50 კგ რაოდენობით შეგროვდეს.

რეცეპტები:

Rp.: Sem. Carvi

Sem. Foeniculi $\mathfrak{A}\mathfrak{A}$ 10,0.

Flor. Chamomillae.

Fol. Menthae.

Rad. Valerianae conc.

$\mathfrak{A}\mathfrak{A}$ 20,0.

MDS. ორი ჩაის კოვზი

მოიხარშოს, როგორც ჩაი,

ერთ კიკა წყალში, ერთი

კიკა დილას და მეორე სა-

ღამოს დასალევად.

Rp.: Sem. Carvi

Rad. Tormentillae

Flor. Gnaphalii $\mathfrak{A}\mathfrak{A}$ 10,0

Bacc Myrtilli 20,0

Fol. Salviae 30,0

MDS. ეს რეცეპტი 2 სუფ-

რის კოვზის რაოდენობით

20 წუთის განმავლობაში

უნდა იხარშოს 2 ჩაის კიკა

წყალში და დაილიოს დღე-

ში 3-ჯერ ნახევარი ჩაის კი-

კა საკმლის მიღებამდე

15—20 წუთით ადრე.

ისლანდიური მღიერი *Cetraria islandica* (L.) Acharius

ამ მცენარეს ლიტერატურაში ხშირად *Li hen islandicus* უწოდებენ. ჩვენში ის საკმაოდ რაოდენობით მოიპოვება, განსაკუთრებით სუბალპური ნესტიანი მდელოების უმაღლეს საზღვარზე. იგი გვხვდება ალპებშიც, განსაკუთრებით მის ქვედა ზოლში და შედის ლორღიანზე განვითარებულ მცენარეთა დაჯგუფებაშიაც. ჩვენში მოიპოვება ამ მცენარის მეორე სახეობაც (*Cetraria nivalis* იმ განსხვავებით, რომ ეს მეორე სახეობა (*Cetraria nivalis*) ნივალურ სარტყელში გვხვდება, ზოგჯერ მარადი თოვლის ზევიანად სხვა მცენარეთა შორის. ისლანდიური მღიერი ჩვენ ვნახეთ როგორც მთავარი კავკასიონის დასავლეთ, ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ნაწილებში, ისე მცირე კავკასიონზე—სამხრეთ საქართველოში (ჯავახეთში), შავნაბადასა და ემლეკლის მთების კალთებზე.

ქართულ ხალხურ მედიცინაში ისლანდიური მღიერს გამოყენებული არ არის, მაგრამ მეცნიერულ მედიცინაში მას იყენებენ როგორც მოსაფენ საშუალებას. მასში ლორწოს შემცველობის გამო. მისი ქიმიური შემცველობა ასეთია: 10% მწარე გემოს ცეტრარმეავა (ცეტრარინითა და სტაქტინით), მწარეები, სახამებელი, ლიქენინი, ლორწო და სხვ. ჩვენს ფარმაცოპეაში ეს მცენარე მოხსენებული არ არის, მაგრამ საზღვარგარეთ და განსაკუთრებით შვეიცარიაში მას დღესაც იყენებენ და ფარმაცოპეაშიაც მოხსენებულია.

ზოგიერთ ხალხურ მედიცინაში მღიერს იყენებენ ნახარშის სახით ფილტვების დაავადების დროს. მისი პრეპარატებია: *Lichen*

Islandicus desamaratus, ნაყენები და გამონახარშები. ისლანდიური მლიერის ყოველწლიური მარაგი ჩვენში განისაზღვრება დაახლოებით 1,5 ტონის რაოდენობით.

რ ე ც ე ბ ი

Rp.: D-ti Lichenis island.

5—10¹/₁₀—200,0

DS. სუფრის კოვზით დღე-

ში 3-ჯერ.

ქრისტესისხლა—*Chelidonium majus* L.

მრავალწლოვანი, დაახლოებით ერთი მეტრი სიმაღლის ბალახოვანი მცენარეა, რომელიც ეკუთვნის ყაყაჩოსებრთა (*Papaveraceae*) ბოტანიკურ ოჯახს. ეს ტიპური ტყის მცენარეა, მაგრამ მას ხშირად ნაგვიან ადგილებზე (რუდერალური მცენარის სახით) და ზოგჯერ სუბალპების მდელოშიც ვხვდებით. ზოგჯერ ის ბუჩქებს შორისაცაა დასაიდებული. ქრისტესისხლა ხასიათდება მთავარლერძიანი, წაკლებად დატოტიანებული მსხვილი, მრავალწლოვანი ფესვით, რომელზედაც განვითარებულია დატოტიანებული ღერო. მის ღეროზე მორიგეობით განლაგებულია ნახი ფოთლები სადა ზედაპირით, რომლის ზედა მხარე პრიალაა და ნათელი მწვანე ფერისა, ხოლო ქვედა—უფრო მტრედისფერისაა. ქვედა ფოთლები გრძელ ყუნწებზე საედან და ფრთადგანკვეთილებია, ხოლო ზედა ფოთლები ან მოკლეყუნწიანებია, ან მკდომარე და ფრთადგანკვეთილი. ცალკეული ფოთლაკი მომრგვალოა ან კვერცხიანი. ყვავილის ჯამი ორფოთლიანია და გაშლისთანავე ჩამოვარდება ხოლმე, ოთხი ფოთლისაგან შემდგარი გვირგვინის ფურცლები კი ზედაფე რება. გრძელყუნწიანი ყვავილი შეკრებილია მარტივ კოლგა ყვავილედში. ყვავილს ახასიათებს მრავალი მტერიანა და ერთი ბუტკო. ნაყოფი ერთბუდიაანი, მრავალთესლიანი, კოტის მსგავსი კოლოვია. თესლები შავი ფერისაა და მოგრძო კვერცხიანი მოყვანილობის. ქრისტესისხლა ყვავილობს აპრილიდან მოყოლებული სექტემბრამდე. ღეროს გადატეხვით ან ხელის მოჭერით მას ყვითელი იოდისფერი წვენი გადმოდის.

ქართულ სალხურ მედიცინაში ქრისტესისხლას დღესაც ფართოდ იყენებენ. სევესურეთში მას ხმარობენ როგორც იოდის შემცველს და ქრილობათა შემზორცებელ საშუალებას, სამეგრელოში

ღვიძლის დაავადებისა და ნალევის გზების ანთების შემთხვევებში, განსაკუთრებით სიყვითლის დროს. ხმარობენ მას კორფლის წინააღმდეგ. გარდა ამისა, ქრისტესისხლა შედის ავთვისებიან სიმსივნეთა (კიბოს) საწინააღმდეგო ნაკრებთა შემადგენლობაში და ამიტომ მას ხშირად ნახავთ ზოგიერთი ქართველი „დასტაქარის“ ან მოსახლის ბოსტანში მოფარებულ ადგილას დარგულს. ჩვენი ფარმაცოპეის მე-7 გამოცემაში ეს მცენარე მოხსენებული არ არის, მაგრამ საზღვარგარეთ ის ხმარებაშია როგორც დამამშვიდებელი, შარდსადენი და ტკივილების დამაყუჩებელი საშუალება, იხმარება ის აგრეთვე კანის დაავადებათა პრაქტიკაში და მექექების წინააღმდეგ. აგროვებენ მთლიან მცენარეს (*Herba Chelidonii majoris*) უექველად ყვავილობის პერიოდში. ბოლო ხაზებში გამოირკვა, რომ ეს მცენარე აპრილის ნაცვლად უმჯობესია შეგროვდეს გვიან გაზაფხულზე ან შემოდგომაზე, რადგან შემოდგომაზე მოყვავილე მცენარეში ქარბობს ალკალოიდები. ქრისტესისხლას კიმიური შემცველობა ასეთია: ფესვებში არის რძეწვენი. რომელიც შეიცავს ექსიდან შვიდამდე ალკალოიდს; ეს ალკალოიდები ფესვების მიწიდან ამოღებისთანავე იცვლიან სახეს, რაც დამოკიდებულია წლის დროზე და ამინდზე. ძირითადად ფესვები შეიცავენ შემდეგ ალკალოიდებს: ალოკრიპტოპინს (*Allocryptopin*), ოქსიხელიდონინს (*Oxychelidonin*), მეთოქსიხელიდონინს (*Methoxychelidonin*) და სანგუინარინს (*Sanguinarin*). ალკალოიდების შემცველობა ფესვებში სულ მცირე 0,5% განისაზღვრება და უმოაერეს შემადგენელ ნაწილად ალკალოიდი ხელიდონინი ($C_{21}H_{19}O_5N$ მოლ. წონა 353,1) ითვლება, ხოლო ნაკარი 8% არ აღემატება. მიწის ზედა ნაწილების რძეწვენში ქარბობს ენნიმები—ოქსიდაზები. ყვითელი საღებავი ხივთიერება ხელიდოქსანთინი (*Chelidoxanthin*), რომლის შემცველობა ახალ მცენარეში 0,005—0,01% განისაზღვრება. მთავარ მოქმედ საწყისად ითვლება შემდეგი ალკალოიდები: ხელერიტრინი (*Chelerythrinum*)—ხელიდონინი (*Chelidoninum*), ჰომოხელიდონინი (*Homochelidoninum*), პროტოპინი (*Protopinum*) და ხელიდონინის მჟავა (*Acidum chelidonicum*). ქრისტესისხლას ფარმაცევტული პრეპარატებია: *Herba Chelidonii*. ახალი რძეწვენი (*Succus recens Chelidonii*), *Extractum Chelidonii*, *Extractum fluidum Chelidonii* და *Tinctura Chelidontii*. ქრისტესისხლასაგან ამზადებენ ფხვნილსაც *Pulvis Chelidonii*, რომელიც შეიცავს: *Trituratio Chelidosii „Stada“*, *Calcium Carbonicum praecipitatum* 10,95, *Extractum Belladonnae* 0,2; *D. tal. dos Nr. XII ad chart. cerat.* მისი პრეპარატებიდან აღსანიშნავია აგრეთვე *Tinctura cholagoga*; *Tinctura Cardui Mariae* 10,0.

Tinctura Chelidonii, Tinctura Strychni აა 5,0 და Tinctura chologoga fortis: Tinctura Belladonnae 4,0, Tinctura Chelidonii, Tinctura Cardui Mariae, Spiritus Menthae piperitae აა ad 30,0. ჩვენს ტყეებში ყოველწლიურად შეიძლება ამ მცენარის 2 ტონა მზა მასალა შეგროვდეს.

ნაცარქათამა—*Chenopodium album* (L.) *Chenopodium ambrosioides* (L.) Aellen

ნაცარქათამა ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა, რომელიც ეკუთვნის ნაცარქათამასებრთა (*Chenopodiaceae*) ბოტანიკურ ოჯახს და ხასიათდება მორიგეობით განლაგებული, ქვედა მხარეზე მჯდომარე ჯირკკლოვანი ფოთლებით. მისი ყვავილი შეკრებილია სქელ და შეფოთლილ ყვავილეში. ყვავილსაფარით ნაყოფი მთლიანად იფარება. ეს მცენარე ჩვენი ქვეყნისათვის დამახასიათებელი არ არის და ტროპიკული ქვეყნებიდან შემოსული ან გზამოყოლილი მცენარეა, რომელიც შესანიშნავად ხარობს შავი ზღვის სანაპიროებზე (ჩაქვში). ადრე გაზაფხულზე ხალხი ხმარობს მხალად ნაცარქათამას ყველა სახეობას, ხოლო მის თესლს კი იყენებს როგორც კიის დამდენ საშუალებას. ნაცარქათამას ეს სახეობა თავისი ვარიაციებით და სახეობა *Chenopodium anthelminticum* L. მოხსენებულია დღესდღეობით მხოლოდ ზოგიერთ ფარმაცოპეაში. როგორც ამ უკანასკნელი სახეობის სახელწოდება გვიჩვენებს, ნაცარქათამა გამოყენებულია მეცნიერულ მედიცინაში როგორც კიის დამდენი საშუალება. აგროვებენ ყვავილობაში მყოფ მცენარეს (*Herba Chenopodii ambrosioidis*), რომელიც შეიცავს ეთერზეთს 0,05—1, 4% ასკარიდოლით. მცენარის ყველა ნაწილები შეიცავს. საპონინებს შაქრით და ხელიდონს უმსაპოვენიით. ფესვებში არის ბეტაინი, ლეიციანი, ნაცარი 13—16%. უნგრეთში, გერმანიაში, ამერიკაში, ბრაზილიაში, ბრატანეთში, გალიციაში, შვეიცარიაში, იუგოსლავიასა და ნიდერლანდებში ძირითადად იყენებენ: *Chenopodium ambrosioides* (L.) Aellen და *Chenopodium anthelminticum* L., მათი საექიმო ფორმებია: *Oleum Chenopodii* (Ch. anthelminticum), რომელსაც ერთ მიღებაზე აღევენ 0,5 ccm, ხოლო დღელამეში 1,0 ccm და *Mucilago Chenopodii*, რომლის შემადგენლობაშიც შედის *Oleum Chenopodii* 1,2, *Ol. Ricini* 20,0, *Mucilago Tylose* 5,0 *Tinctura Allii sativi* 10,0, *Aqua Menthae piperitae* ad 100,0. ნაცარქათამას ეს სახეობა ჩაქვში 0,5 ტონის რაოდენობით შეგროვდება.

ვარდკაქაჟა—*Cichorium intybus* L.

ეს მრავალწლოვანი მცენარე ეკუთვნის რთულყვავილოვანთა (Compositae) ბოტანიკურ ოჯახს, ხასიათდება 70 სმ, ზოგჯერ ერთი მეტრი სიმაღლის დატოტიანებული ღეროთი. ქვედა ფოთლები ამოღრლნილ-ფრთართულებია, ხოლო ზედა ხასიათდება განიერი ფუძით და ბასრი დაკბილვით. ფესვები მეტად ხორციანია და რძეწვენიის შემცველი. მტრედისფერი ყვავილები შეკრებილია კალათა ყვავილედში, რომლის გვერდითი კალათები მჯდომარე ან იშვიათად ყუნწიანია. ვარდკაქაჟა ყვავილობს მაისიდან მოყოლებული სექტემბრის ბოლო რიცხვებამდე. ვარდკაქაჟა გავრცელებულია საქართველოს ყველა კუთაეში, დაწყებული დაბლობიდან ვიდრე მთის მაღალ სარტყლამდე, როგორც მშრალ ბალახოვან კლდეებზე, ისე ბუჩქებს შორის, ტყის პირას, ნაგვიან ადგილებში და სავ. და ამიტომ ამ მცენარეს მრავალფეროვან ფიტოცენოზში ვხვდებით. ჩვენი ხალხი მას იყენებს როგორც მთლიანად, ისე ცალკე ფოთლებსა (Folia Cichorii) და თესლს (Semina Cichorii). ვარდკაქაჟას რძეწვენი, ვარდკაქაჟას წვენი (Succus Cichorii), ვარდკაქაჟას ყვავილის წყალი (Aqua Cichorii), ვარდკაქაჟას ყვავილის არაყი (Spiritus Cichorii) და ვარდკაქაჟას ფესვის ქერქი იხმარება როგორც სიმსივნეთა დამცხრობი საშუალება, ხურეების წინააღმდეგ, ღვიძლის ტკივილის დროს და სხვ. დავით ბატონიშვილის თქმით: „მოიჯანე ვარდის კაქაჟის ფოთოლი, ძაღლის ყურძენი, ჯინჯარი, ჯანდრის ფოთოლი, დანაყილი სანდალი, ძმარი და ვაშლის წვენი. ესე წამლები რომელიცა იყოს ცოტა ქაფური გაურივეთ და ამის წყალშიგა ერთი ხელისახოცი დაასვრელეთ და გულსა და ატომაცსა და ღვიძლსა საწოლსა ალაგზედა გარდააფაროთ და ძალითა ღვთისათა ღვიძლის ტკივილსა და სიმსივნესა, ორსავე უშეკელის“-ო. ვარდკაქაჟას ფესვებში არის ციხორინი, რომელსაც იყენებენ ყავის სუროგატად. ჩვენი ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში ეს მცენარე მოხსენებული არ არის და ამიტომ მეცნიერულ მედიცინაში ის ჩვენთან გამოყენებული არ არის, რადგან უკეთესი შემკვლევები გვაქვს. მაგრამ ბრაზილიაში, გალიციაში, პორტუგალიაში და იტალიაში ვარდკაქაჟას ღღესაც იყენებენ Folia et Radix Cichorii-ს სახით (ბრაზილია, გალიცია და იტალია), Radix Intybi (პორტუგალიაში) და სხვ.

მისი ფოთლებისა და ყვავილების (Folia et Flores Cichorii) ქიმიური შემცველობა ასეთია: 0,1—0,2 მწარე ნივთიერება (გლუკოზიდი) ციხორინი, ქოლინი 4,5—9,5%, ფრუქტოზი 6,5%, ჩვე-

ულებრივი ნახშირწყალი, 0,3—0,5% ცხიმები, 3—4,5% ნაცარი. ახალი ფესვები [Radix Cichorii (Jntybi)] შეიცავენ 11—19% ინულისს, 10—22% — სხვა შაქარს, თრიმლის მჟეავას. პექტინს, ცხიმ-ზეთს, ფისს. რთულ ეთერზეთს, ლევულოზას, ქოლისს. ვარდკაპას რძეწვენში შედის: წებო, მწარე ნივთიერება, ლაქტუცინი, გლუკოზიდოციხორინი $C_{32}H_{34}O_{19} \cdot 4\frac{1}{2}H_2O$, რომლის ჰიდროლიზით მიიღება გლუკოზა და ციხორიგენინი. ვარდკაპკის საექიმო ფორმები: Extractum Cichorii (ბრაზილია), Extractum Cichorii fluidum (ბრაზილია), Sirupus Cichorii (ბრაზილია). ვარდკაპკას ყვავილი, ფესვი, ფოთოლი და მთლიანი მცენარე ჩვენში ყოველწლიურად შეიძლება 4 ტონის რაოდენობით შეგროვდეს.

ჭვავის რქა—*Claviceps purpurea* (Tries) Tulasne

ეს ჩანთოსანი პარაზიტი სოკო ეკუთვნის Hypocreaceae-ს ოჯახს, რომელიც პარაზიტობს მარცვლოვან მცენარეებზე, განსაკუთრებით მარცვლოვნების ყვავილობის პერიოდში. ამ დროს ჭვავის რქის მიკროსკოპული სპორები იმყოფება ჰაერში, ხვდება ხოლმე მარცვლოვანი მცენარის გაშლილი ყვავილას მიღში, იკავებს მაღიან ნასკვს და წარმოშობს საზაფხულო სპორებს, რომლებიც ჩამდენიზე ხნის შემდეგ ედება ჭვავის ახალ ეგზემპლარებს. ჭვავზე ვითარდება მოშავო ფერის რქის მსგავსი სხეულები, რომლებიც გადაიზნებიან, კვლავ წარმოშობენ სპორებს, კვლავ მოხვდებიან მარცვლოვანი მცენარის ყვავალის დანგზე და ამრიგად აოკოს განვითარებას ციკლი კვლავ მეორდება. თუმცა ეს სოკო ყველანაირად ხშირად ჭვავზე ვითარდება, მაგრამ მას ჩვენში სხვა მარცვლოვან მცენარეზეც ნახავთ, მაგალითად, ხორბალზე, ქერზე, ფეტვეზე, განჯაზე, ღვარძალზე, წივანაზე, შერიანზე, გლიცერიაზე, თივქასრასზე, სათითურაზე, ტიმოთელაზე, მელიკუდაზე, ნამიკრეფიანზე, ლაკაოტაზე და სხვ.

გემოთი ჭვავის რქა ტკბილია, მაგრამ თუ მისმა რაოდენობამ დაბადებული მარცვლოვანის ფქვილში 5% მიაღწია, ის უკვე მომწამვლეელია. ასეთი ფქვილის ხშირად ხმარების შემთხვევაში მოსალოდნელია ტრიანელური მოწამვლის გამოვლინება, რაც, ჩვეულებრივ, სიკვდილით თავდება. შეიძლება დამთავრდეს მოწამვლის მწვავე ფორმითაც, რომელსაც იწვევს ჭვავის რქის შიამიანი ალკალოიდები — ერგოტოქსინი და ერგოტამინი. მოწამვლა გამოიხატება სხეულის პერიფერიული ნაწილების კვების მოშლაში, რასაც მოსდევს განგრენა და სიკვდილი ან სხეულის ნაწილის მოვადნა. განგრენა ვითარდება

სისხლძარღვოვანი სისტემის დავიწროებით და ბოლოს სისხლის ძარღვთა დახვეით. სისხლის ძარღვის სრულ დახშვას იწვევს ჰიპოლინური ტრომბების გაჩენა. მსგავსი სურათი ვითარდება ცხოველის მოწამვლის დროსაც, რასაც იწვევს თივა, რომელშიც ბევრია სკლეროციები. ასეთ მოწამვლას, რომელსაც ადგილობრივი მცხოვრებნი ბანდალას უწოდებენ, ადგილი ჰქონდა ჩვენში (სამეგრელოში) საქონლის გამოყვებისას მცენარე ლაქარტიას (*Paspalum digitaria* poir. et *P. distichum* non L.) (ლიპსკი) დაავადებული თივით. მეცნიერულ მედიკინაში ამ სოკოს იყენებენ როგორც საუკეთესო საშუალებას სისხლის დენის შესაჩერებლად, განსაკუთრებით საშვილოსნოდან — მშობიარობის შემდეგ, ცხვირიდან და ღრძილებიდან — კბილების გაძნელებული ამოჭრისას, ნაწლავებიდან, ფაღარათობის დროს და სხვ. მსგავსი გამოყენება აქვს მას ვეტერინარიაშიც. ქვავის რქის პრეპარატები თითქმის ყველა სახელმწიფოში გამოყენებულია და ფარმაცოპეაშიც მოხსენებულია *Secale Cornutum*-ის სახელწოდებით; ქვავის რქა შეიცავს ალკალოიდებს, პროტეინოგენურ და აციკლურ ამინებს. ქვავის რქის ალკალოიდებია: ერგოტოქსინი — ჰიდროერგოტინინი, კრისტალური ერგოტამინი (რომლის რაოდენობა ახალ ქვავის რქაში 2% უდრის), უმოქმედო ალკალოიდები: ერგოტინინი — დეჰიდრირებული ერგოტოქსინი, ურაცილი — 2-ნ დიოქსი — პირიმიდინი. ქვავის დანარჩენი ალკალოიდები არ შეიცავს მოქმედ საწყისებს და ამიტომ არამოქმედ ალკალოიდებად ითვლება. ქვავის რქის ციკლური — პროტეინოგენური ამინებია: ტირამინი — ოქსიფენილეთილამინი, ჰისტამინი — იმიდაზოლილ-ეთილამინი; ალიფატიური ბაზით მასში მოიპოვება ქოლინი, აცეტილქოლინი, აგმატინი — ამინობუტილენგუანიდინი, ბეტაინი და რიგი გაეთილირებული რადიკალები, არაალკალოიდური შემცველობის გლუკოზიდაკლავიცეპსინი და საღებავი ნივთიერება. აქტიურად მოქმედ ნივთიერებებს, რომლებიც შედის ქვავის რქის შემცველობაში, W. Küssner-ი ყოფს სამ ჯგუფად: 1. ერგოტინინი. ფსევდო-ერგოტინინი, ერგოტოქსინი, ერგოტამინი, სენსიბამინი, ერგოკლავინი; 2. ბიოგენური ამინები, რომელთა სამედიცინო ღირებულება საეჭვოა; 3. ერგომეტრინის ჯგუფი ანუ ოქსიტოკური მოქმედების ალკალოიდები — ერგომეტრინი, ერგოტოცინი, ერგოტამინინი, ერგობაზინი, ერგოსცეტირინი. ქვავის რქის პრეპარატებია: *Extractum Secalis cornuti*, *Extractum Secalis cornuti fluidum* (ეს ორი პრეპარატი მოხსენებულია მხოლოდ ჩვენი ფარმაცოპეის მე-7 გამოცემაში). *Mixtura Secalis cornuti*, *Sirupus Secalis cornuti*, *Secale cornutum pulveratum*, *Secaleu*, *Ergotinum*, *Basergin* და სხვა მრავალი. ბაზერგინი

5. საქართველოს სამეურნეო მცენარეები

წარმოადგენს ქვევის რქის ალკალოიდ ერგობაზინს $C_{19}H_{23}O_2N_3$, რომელიც მოქმედებს უფრო სწრაფად, ვიდრე ქვევის რქის სხვა ცნობილი პრეპარატები და საპირისპიროდ ერგომატინისა არ არის სიმპათიკური ნერვის შემაჯავებელი; მისი ლოზბის ტემპერატურა— 160° უდრის. მას უშვაპუნებენ კუნთებში ან კანქვეშ და იყენებენ როგორც საუკეთესო საშუალებას საშვილოსნოდან სისხლის დენის შესაჩერებლად (uterotonicum); მცირე დოზებში შიგნით მიღებული ის იწვევს სამშობიარო კინთვებს.

ქვევის რქიდან დემოკრატიულ გერმანიაში მიიღეს ახალი პრეპარატი ერგომეტრინი, რომელიც წინააღმდეგ ერგოტოქსინის ჯგუფის ალკალოიდებისა წყალში ხსნადი და მდგრადია. ძირითადად მას იყენებენ მძიმედ მიმდინარე მშობიარობის დროს, აგრეთვე გინეკოლოგიურ პრაქტიკაში და სხვადასხვა სახის სისხლის დენის შემთხვევებში. შემდეგი ახლად მიღებული პრეპარატი არის ნეო გინერგინი (Neo-gynérgin), რომელიც შეიცავს ქვევის რქის კოის-ალურ ალკალოიდ ერგომატინს (გინერგენს) და ახლად აღმოჩენილ წყალში ხსნად სევალალკალოიდ ერგობაზინს (ბაზერგინი, ერგომეტრინი). ის იყიდება ამპულებში და იხმარება როგორც სწრაფად მოქმედი უტეროტონიკუმი.

იმ აგროტექნიკურ ღონისძიებათა შედეგად, რომლებიც ტარდება საქართველოში მარცვლოვანი კულტურების დაცვისათვის. ქვევის რქის მარაგი ჩვენში დიდი არ არის. კვლევის პერიოდში ჩვენ შეგვივდა ის მხოლოდ სპორადიულად და ისიც მეტად მცირე რაოდენობით ჯავახეთის მიდამოებში მარცვლოვანებზე მუშაობის დროს, ხოლო ველური მცენარეებიდან ის სულ 30—50 კგ რაოდენობით თუ შეგროვდება.

რ ე ც ე პ ტ ე ბ ი :

Rp.: Secalis cornuti—pulv. 0,5

D. t. d. N 6.

S. თითო ფხვნილი დღეში 3-ჯერ.

Rp.: Inf. Secalis cornuti

6,0 : 200,0

DS. თითო სუფრის კოვზი დღეში 3-ჯერ.

Rp.: Inf. Secalis cornuti

6,0:200,0

Elixir ac. Halleri 4,0

MDS. თითო სუფრის კოვზი დღეში 3-ჯერ.

Rp.: Ergotini 1,0

D. t. d. N 6 in ampul.

S. საინექციოდ.

Rp.: D—ti Secalis cornuti

5,0 : 200,0

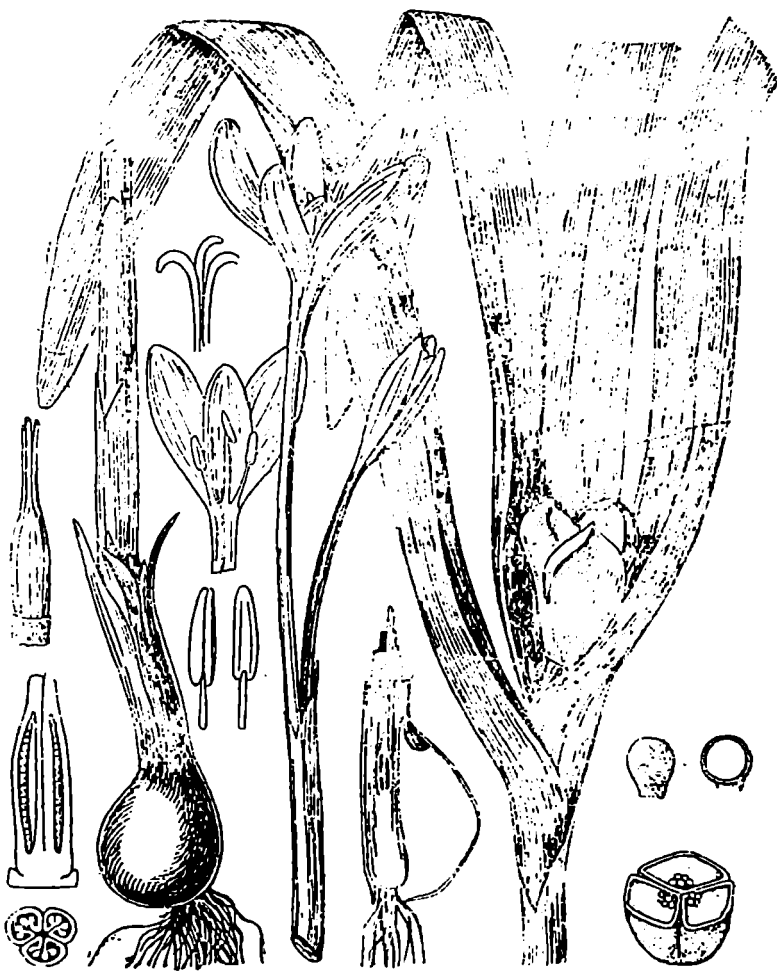
Ac. hydrochlorici diluti 2,0

MDS. თითო სუფრის კოვზი დღეში 3-ჯერ.

სათოვლია—*Colchicum umbrosum* Stev.

(*Colchicum speciosum* Stev.)

სათოვლია ცნობილია საქართველოში უცუნას სახელწოდებითაც, ეკუთვნის შრამანასებრთა (*Liliaceae*) ბო ჯანიკურ ოჯახს. მეტად ლამაზი და საინტერესო მცენარეა. ის ყვავის ერთი ღლით ადრე თოვლის მოსვლის წინ, ამიტომ ქართველები მას სა-

სურ. 9. უცუნა, სათოვლია (*Colchicum laetum* Steven.).

თოვლიას უწოდებენ. ეს მცენარე ჩვენი მწყემსების ბარომეტრია; როგორც კი სათოვლია აყვავდება, მათ უკვე იციან, რომ მეორე

დღეს უმეტესად თოვლი მოვა და ამიტომ საქონელს დაძრავენ და ბარად ჩამორევენ ხოლმე. ეს დაბალი ტანის მცენარეა, რომელსაც აქვს დაახლოებით 3 სმ სისქის ბოლქვი, ოთხი მბრწყინავი მწვანე ფერის ფოთოლი და ერთიდან სამამდე ღია წითელი ფერის ყვავილი; ყვავილსათარი ზოგჯერ 4—5 სმ-ის სიგრძისაა. სათოვლია გიხედება უმთავრესად მაღალი მთის ტყეთა საზღვრებზე (სურ. 9). გრიკშიმის მიხედვით ეს მცენარე აღწერილია ქართლის მიდამოების მცირედ კლდეებზე, ბალახოვან და ველის მცენარეთა შორის და წარმოადგენს კავკასიურ გეოგრაფიულ ტიპს. მაგრამ მცენარის ეს სახეობა ჩვენში ბლომად არ მოიპოვება, ხოლო სხვა სახეობები, როგორიცაა: *Colchicum Szovitsii* Fischler et Meyer (*C. Steveni* (non L.) Ledebour და *Colchicum nivale* Boissier et Huet., *C. montanum* Boissier), საკმაოდ გავრცელებულია. სათოვლიას ყველა სახეობა შხამიანია და ზეიცავს ყველა ნაწილებში შხამ კოლხიციტის. ეს ლათინური სახელწოდება „*Colchicum*“ სათოვლიას გვარმა კოლხეთიდან მიიღო და სახელი გაითქვა ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნებში, როგორც საუკეთესო საწამლავმა, რომელსაც იყენებდნენ მონადირეები და მეთევზეები.

დღესაც ბევრი ქართველი დიასახლისი (დასავლეთ საქართველოში) მოგიითხრობს სათოვლიას, ლენცოუას და კონიოს შხამით მოწამლულთა ამბებს. პატარა მთელი მწყეშები ზშირად იწამლებიან სათოვლიათი, კინაიდან ვერ არჩევენ მას მცენარე ღვინასაგან (*Fritillaria latifolia* Willdenow), რომელიც უმად იქმება და, სახერხეთ ოსეთის მკვიდრთა წარმოდგენით, კუჭის ყოველგვარ დაავადებას უხდება.

მედიკინაში სათოვლიას იყენებდნენ წინათ რევმატული ანთების, ნიკრისაჲ ქარების და ნევრალგიების დროს, აგრეთვე როგორც *drasticum*-სა და *diureticum*-ს. თუმცა ჩვენში დღეს მას აღარ იყენებენ, მაგრამ ზოგიერთი ქვეყნების ფარმაცოპეაში ის დღემდე შემორჩა. სათოვლია საყურადღებო გახდა მას შემდეგ, რაც გამოიკვია მისი ახალი თვისება, სახელწოდებრ ის, რომ თუ მის წვენს კოლხიციტის წაუსვამთ ისეთ მცენარეს, რომელსაც ევგეტატიურად გამრავლების უნარი დაკარგული აქვს (მაგალითად, ფიჭვს), შხამის წანასეამზე ფესვები ვითარდება. ცნობილია, რომ ხაზში სათოვლია უძველეს დროიდან მიჩნეული იყო როგორც გამახალგაზრდავებელი საშუალება. გარდა ამისა, იგი ითვლება საუკეთესო თაფლოვან მცენარედ. ამ მცენარის თესლის (*Semen Colchici*) ქიმიური შემცველობა ასეთია: ალკალოიდები-კოლხიციტინი $C_{22}H_{25}O_6$ N—0,2—0,4%, ოქსილკოლხი-

ცინი, რომელიც წარმოადგენს ძლიერ შხამს და იწყებს მოქმედებას მიღებიდან ო-ი-სამი საათის შემდეგ; ეს შხამი კოლხიციის უცვლელი პროდუქტია და მისი შევსებლობა თესლში 0,5% უდრის. გარდა ამისა, სათოვლია შეიცავს: ცილოვან ნივთიერებას. შაქარს. ცხიმოვანებს და მინერალურ ნივთიერებებს, ნაცრის რაოდენობა 3—8% შორის მერყეობს. სათოვლიას ბოლქვები და ფოთლები თითქმის იგივე შემცველობისაა. მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ბოლქვებში 20%-მდე სახამებელია, ამიტომ ამ მცენარის თესლს, ფოთლებს და ბოლქვებს (*Semen, Folia et Bulbi Colchici*) იყენებენ შემდეგი ფარმაცევტული პრეპარატების მისაღებად: *Aceti Colchici, Oxymel Colchici, Tinctura Colchici, Vini Colchici, Extractum Colchici Bulbi, Tinctura Colchici e Bulbo, Colchici pulvis*. გარდა ამისა, სათოვლიას თესლიდან ბელგიაში ამზადებენ *Extractum Colchici (Seminis)*, ბრიტანეთში *Extractum Colchici siccum*. ბრიტანეთში. ბრაზილიაში და სხვა ქვეყნებში იღებენ *Extractum Colchici fluidum (Liquidum)*. სათოვლიას ბოლქვებიდან, რომლებსაც სხვადასხვა ქვეყნებში უწოდებენ *Bulbus Colchici, Tubera Colchici*—და *Colchici Cormus*,—ამზადებენ: *Fluidextractum Colchici Cormi, Tinctura Colchici Cormi fortis* და სხვ. მთლიანი მცენარის პრეპარატი *Colchicinum* და *Colchiceinum*. კოლხიციის ქიმიური ფორმულა და მოლ. წონა სხვადასხვა ქვეყნებში სხვადასხვაგვარადაა წარმოდგენილი, აგროვებენ ყვავილობაში მცენარის ყველა ნაწილებს, რომელიც, ნიღბიდან დაწყებული. შეგროვებიდან ერთი წლის შემდეგ აღარ ვარგა. ჩვენში სათოვლიას სხვადასხვა სახეობათა შეგროვების პერსპექტივები ასეთია: ქვემო სვანეთში სამეგრელოს საზღვრიდან ხაიმამდე შეიძლება შეგროვდეს 1,75 ტონა, აფხაზეთში 0,75 ტონა, სამეგრელოში 0,2 ტონა, რაჭა-ლეჩხუმში 0,3 ტონა, სამხრეთ ოსეთში 0,5 ტონა. სულ საქართველოში 2 ტონა.

რეცეპტები:

Pilulae antarthriticae

Rp.: Colchicini 0,05
Lithii citri 4,5
Extracti Faelei
Radix Liquiritiae pulv.
àà 5.0
Glycerini W. S.
M. f. pil. N 60
DS. ექიმის დანიშნულები-სამებრ.

Pilulae Colchicini

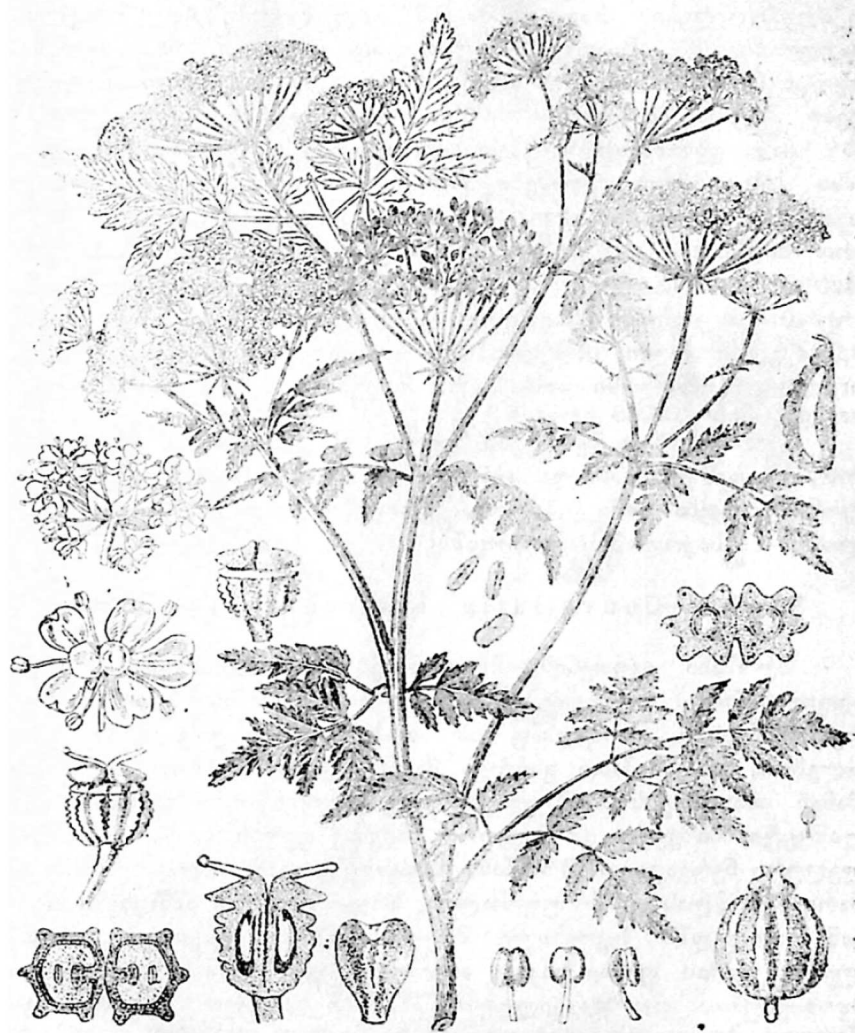
Rp.: Colchicini 0,05
Sacchari lactici 3,0
Amyli Tritici 10,0
Rad. Liquiritiae 10,0
Gummi arabic. pulv. 1,25
Glycerini
Aqua dest. àà q. s. zu 10 Pil.
MDS. ექიმის დანიშნულები-სამეგრ.

კონიო — *Conium maculatum* L.

კონიო ეკუთვნის ქოლგოსანთა (*umbelliferae*) ბოტანიკურ ოჯახს. მისი მრგვალი, შიშველი დატოტიანებული ღერო ხშირი მუქი ყავისფერი წირტილებით ერთი მეტრის სიმაღლეზე იზრდება. კონიოს ფოთლები ორმაგ ან სამმაგ ფრთად — განკვეთილია. სეგმენტები და შიშველი, ხოლო პატარა თეთრ ყვავილოვანი ქოლგები 12–20 სხივიანია. ყვავილსაფარი შედგება 5–6 მოხრილი ლანცეტა ფოთოლაკისაგან. ზოგჯერ ყვავილსაფარის 3–4 ფოთოლაკი ერთადაა შეზრდილი. ნაყოფი 2,5 მმ-ის სიგრძისაა. საქართველოში ეს მცენარე გავრცელებულია ქაოზიან, ნისტიან და ნაგვიან ადგილებში, ძირითადად აფხაზეთში, საჩხერელოში, აჭარაში, გურიაში, იმერეთში და თბილისში.

კონიო მეტად შხამიანი მცენარეა. ფიქრობენ, რომ ფილოსოფოსი სოკრატე მოწამლეს ამ მცენარისაგან მომზადებული შხამით. გარდა თხისა, სხვა საქონელი მას არ ეტანება საკმლად. ჩვენი ხალხი იყენებს მას ნაყენების სახით ავიზნისა და კრუნჩხვების წინააღმდეგ, ხოლო მეცნიერულ მედიცინაში კონიოს პრეპარატებს იყენებენ ტკივილების დამაყუჩებელ საშუალებად. ჩვენი ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში კონიო მოხსენებული არ არის, რადგან ჩვენ მასზე უკეთესი შემცვლელები მოგვეპოვება, მაგრამ სხვა სახელმწიფოებში მას ღღესაც იყენებენ. პორტუგალიაში ეს მცენარე ცნობილია *Cicuta maculata* samk. სახელით. კონიოს შემცვლელად ხშირად იყენებენ მცენარე *Cicuta virosa* L. (*Cicutaria aquatica* Lam.), რომელიც მსგავსად კონიოსი შხამიანია, ქოლგოსანთა (*Umbelliferae* — *Ammineae* — *Carinae*) ოჯახს ეკუთვნის და ჩვენში (აფხაზეთი-ბიჭვინთა) ხარობს. ციკუტას ახალი მცენარის ფესვებში მოიპოვება 0,2% და გამშრალში 3,5% ფისის მსგავსი, უაზოტო, ნეიტრალური, ამორფული და მჟარე შხამიანი ნივთიერება ციკუტოქსინი. მწვანე სუნის, მქროლადი ალკალოიდი ციკუტინი და 0,12–0,36% ეთერზეთები საექვო ტერპენით ციკუტინით. გარდა ამისა, ამ მცენარეიდან გამოყოფილია კიდევ ციკუტოქსინი და ციკუტოქსინინი, რომლებიც ცალცალკე არსებობენ და შხამიანებია. ციკუტას ყველა ნაწილები შხამიანია, მაგრამ ყველაზე მეტად შხამი მის ფესვებშია დაგროვილი.

ეს მცენარე შეიცავს ძირითადად ალკალოიდ მკონინს (α — პროპილპიპერიდინს), რომლის რაოდენობა კონიოს ნაყოფში 1%–ს უდრის. გარდა ამისა, ის შეიცავს ალკალოიდ γ კონიციტინს (ეს უკანასკნელი ალკალოიდი მზ. პრეპარატში 10% შეადგენს), კონჰიდრინს (*Conhydrin*). მეთილკონიინს, ფსევდო-კოჰიდრინს, ვაშლის მჟავას და კოფეინის მჟავას. ფიქრობენ, რომ ამ უკანასკნელად

სურ. 10. კონიო (*Conium maculatum* L.).

ორი შეავას სინთეზი წარმოადგენს კონიინის შეავას. ახლად შეგროვილ მცენარე კონიონი ყველა აქ ალკალოიდების შემცველობა 2%-ს უდრის. გაშრობის პროცესში ეს მცენარე *Herba Conii* ჰყარავს ალკალოიდებს და სააფთიაქო წესით გამშრალ მცენარეშიც კი ალკალოიდების რაოდენობა 0,7%-მდე დადის, ხოლო ნაცრის რაოდენობა 8% შეადგენს. ძირითადად იყენებენ ამ მცენარის ნაყოფს (*Fructus Conii Cicutae*). კონიოსაგან მიღებული პრეპარატები მეტად შხამიანია, ამიტომ ისინი გაერთიანებული არიან „ბ“ სიაში და მთავარ მოქმედ საწყისად მათში კონიინი ითვლება. მისი სამკურნალო ფორმებიდან აღსანიშნავია: *Emplastrum Conii maculati*, *Extractum Conii maculati siccum* (უშალღესი დოზა ერთ მიღებაზე 0,05 გრამი, ხოლო დღე-ღამეში 0,2 გრამი), *Extractum Conii (Cicutae)*, *Extractum Conii fluidum*, *Emplastrum Conii*, პრეპარატი კონიინი (*Coniinum*), უშალღესი დოზა ერთ მიღებაზე 0,002 გრ., ხოლო სადღეღამისო 0,01 გრამი, *Coniinum hydrobromicum* (უშალღესი დოზა ერთ მიღებაზე 0,005 გრამი, ხოლო სადღეღამისო 0,015 გრამი).

ჩვენში კონიო შეიძლება შეგროვდეს 1,5 ტონის რაოდენობით, აქედან გურიასა და აჭარაში 0,5 ტონა, სამეგრელოში 0,5 ტონა და აფხაზეთში 0,5 ტონა. აგროვებენ მთელ მცენარეს ყვავილობის ან ნაყოფობის პერიოდში.

შროშანა — *Convallaria transcaucasica* Utkin

შროშანა ეკუთვნის შროშანასებრთა (*Liliaceae*) ოჯახს. ადგილობრივ მცხოვრებლებს ხშირად ერევა ი ეს მცენარე სეინტრში, რომელსაც ის თითქოს მართლაც გავს ფოთლებით, მაგრამ მათი გარჩევა მაინც ადვილია, რადგან შროშანას ახასიათებს 2—3 ფესვთანი გრძელყუნწიანი ოვალური ან ლანცეტა, შიშველი და მკვეთრი მწვანე ფერის ფოთოლი პარალელური ნერვაციით. შროშანა მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა, რომლის ღერო უფოთლოა, ხოლო კენწერს ამშვენებს მტევან ყვავილედში შეკრებილი მოკლე ყუნწიანი ყვავილები, რომლებსაც ჯაშის ფოთოლაკები არა აქვთ, გვირგვინის ფურცლები ბარისებურია და დაკბილული, ახასიათებს ექვსი მტვრიანა და წითელი, ბურთივით მრგვალი, კენკრა ნაყოფი. მცენარის ყველა ნაწილი შხამიანია. მაგრამ მისი ყვავილი მეტად ლამაზი და სურნელოვანია. ჩვენში ის საკმაოდ გავრცელებულია და საქართველოს მთის ქვედა სარტყლის ნესტიან ტყეებისათვის დამახასიათებელი მცენარეა (სურ. 11). ჩვენ ვნახეთ ის როგორც ნათელ ფიქვნარ

სურ. 11. შროშანა (*Convallaria transcaucasica* Utkin).

ტყეში, მშრალ თიხ კირიან ადგილებში (ქართლი, გუდალეთი) ისე ნესტიან, ჰუმუსიან შავმაწა ნიადაგებზე (სამბრეთ ოსეთი), ნესტიან, თიხარ კირარებზე (სივანეთი, რაჭა) და ნესტიან შლამიან ნიადაგებზე (მდინ. იორისა და ალაზნის სანაპირო ქალის ტყეებში). ქართულ ხალხურ მედიცინაში ეს მცენარე გამოყენებულია როგორც წყალმანკის საშინაომდეგო საშუალება. ხალხის დაკვირვებით ის აწესრიგებს გულის მუშაობას, ამასთან კარგი შარდსაღინი საშუალებაა და ამიტომ მისი ფესვებისა და ფოთლების ნახარშით ავადმყოფი იკურნება წყალმანკისაგან. შროშანას ეს სახეობა არც ერთ ფარმაცოპეაში ფესული არ არის, მაგრამ ის გამოყენებულია მეცნიერულ მედიცინაში ჩვესში, როგორც საუეოისო საშუალება გულის მუშაობის მოსაწესრიგებლად გულის ნერვოლი აღზნების დროს. მსგავსად გიჟანასი. შროშანას ეს სახეობა უკეოეს შედეგებს გეძლეეს. ვიდრე ყველა ფარმაცოპეაში მოხსენებული *Convallaria majalis*-ი. ამით აიხსნება, რომ შროშანას ჩვენი სახეობა უკვე დიდი ხანია სცელის *Convallaria majalis* და ამ მიზნებისათვის საქართველოში მას ამზადებენ კიდეც. ეს სამკურნალო საშუალება კუმულაციური თვისებებით ხასიათდება. იყენებენ ყვავილობაში მყოფ მთლიან მცენარეს ან (ალკე ყვავილს, ფოთოლს და ფესვებს. მთლიანი ბალახი (*Herba Convallariae*) შეიცავს კონვალატოქსინისა და კონვალამარინის ნახევ გლუკოზიდს, რომელშიაც კონვალატოქსინი 20% შეადგენს, ხოლო კონვალამარინი კი 80%. მეტწილად ისინი მოიპოვებიან შროშანას ფოთლებში, განსაკუთრებით წისი დაყვავილებიდან მცირე ხნის შემდეგ. ორივე ეს გლუკოზიდი გულის საშუალებათა ჯგუფსაა, მაგრამ მთავრეს მოქმედო საწყისებს იძლევა კონვალატოქსინი, რომელიც მოქმედებს გულზე მსგავსად ფუტკარასი და სტოვანტასა. რაც შეეხება კონვალარინს, ის გულზე არ მოქმედებს, სამაგიეროდ მას აბასიათებს საფალარათო თვისება და გამაღისიანებელი გავლენა თირკმლებზე. გარდა ამისა, მთლიანი მცენარე შეიცავს ხელიდონინს, ასპარაგინს, ვაწლისა და ლიმონის მჟეას და ფისს. მის ყვავილებში (*Flures Convallariae*) შედის ეთერზეთები, რომლებსაც იყენებენ პარფიუმერიაში და კრისტალური მკვრივი ნივთიერებანი. შროშანას ფესვურები (*Radix Convallariae*) თითქმის იგივე შემცველობისაა, რაც მთლიანი ბალახი, იმ განსხვავებით, რომ მოქმედი საწყისები მათში პროცენტულად უფოო ნაკლებია, ხოლო ნატრის შემცველობა კი 5—6% უდრის. ვფიქრობთ, რომ ფესვებში კონვალარინი. კონვალარეტინი, კონვალამაონინი და კონვალამარეტინი შემოდ-

გომასა და ზამთარში უფრო მეტია, ვიდრე ყვავილობის პერიოდში და ალბათ ამით აიხსნება, რომ ჩვენი მოსახლეობა მიგვიითივებს წლის ამ პერიოდში შროშანას ფესვებისა და ფესვურების შხამიანობაზე. ჩვენი ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემით ცნობილია შროშანას შემდეგი პრეპარატები: *T-ra Convallariae majalis*, რომლის მოსამზადებლად იღებენ ფოთლებისა და ყვავილების ნახევს 3:1 40"/₀-იან სპირტთან, ისე რომ ნაყენში 12 ერთეული იყოს. ინახება ეს პრეპარატი „ბ“-სიის მიხედვით; უმაღლესი დოზა ერთ მიღებაზე 20 წვეთია (1.25 გრ.), ხოლო სადღეღამისო 50 წვეთი (3.75 გრ.). ჩვენში იყენებენ აგრეთვე ყვავილების ნაყენს (*Jnfusum flor. Convallariae majalis*) და ახალ ნეოგალენურ პრეპარატებს — კ-ნვალენს (*Convallen*), კონვაზიდს (*Convasid*) ამპულაებში 1 cm³ რაოდენობით.

საზღვარგარეთულ ფარმაცოპეაში მიღებულია შემდეგი პრეპარატები: *Fluidextractum Convallariae Radicis*, *Extractum Convallariae aquosum*, *Extractum Convallariae fluidum*, *Tinctura Convallariae* (ძშირად კოფეინთან ერთად უნიშნავენ ამ უკანასკნელს), *Tinctura Convallariae cum Coffeino*, *Coffeinum --Natrium benzoicum* 2,0 და *Tinctura Convallaria ex Herba recenti ad. 20,0*, ანდა როგორც გულის საშუალებას (*Tinctura cardialis*). ამ პრეპარატებს კოფეინის გარდა უნიშნავენ კუნელის გამონაწელიდან ერთად (*Tinctura Convallariae ex Herba recenti 20,0* და *Extractum crataegi fluidum 10,0*). გარდა ამისა, შროშანადან მიიღეს კონვალანი (*Convallan*), ყოველგვარი ბალასტი ნივთიერებისაგან განთავისუფლებული ალკალოიდების კრებადობა, რომელსაც იყენებენ გულის ინსუფიციენციის, სისუსტის ან გულის კუნთის მოღუწების შემთხვევებში. ჩვენში შროშანა შეიძლება დამზადდეს ყოველწლიურად დაახლოებით 5 ტონის რაოდენობით. აქედან სვანეთსა და რაჭაში 1 ტონა, სამხრეთ ოსეთში 1 ტონა, ქართლში 1 ტონა, კახეთში 2 ტონა. მისი დამზადება შეიძლება აპრილიდან ივლისის ბოლომდე.

რეცეპტები:

Rp.: Jnf. flor. Convallariae majalis 2,0- 3,0—4,0; 200,0	Rp.: T—rae Convallariae majalis
T—rae Valerianae simpl. 6,0	T—rae Valerianae simpl.
MDS. ექიმის დანიშნულებებისამებრ.	ამ 5,0
	MDS. ექიმის დანიშნულებებისამებრ.
Rp.: T—rae Convallariae majalis 10,0	Rp.: Convasidi 1.0
DS. ექიმის დანიშნულებებისამებრ.	D. t. d. № 3 in amp.
	S. ექიმის დანიშნულებისამებრ (02,—0,3—0,5cm ³).

შინდი საკმაოდ გავრცელებული მცენარეა როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში. იზრდება მოზრდილი ბუჩქის სახით და ეკუთვნის შინდისებრთა (*Cornaceae*) ბოტანიკურ ოჯახს. შინდს ახასიათებს მოკლეუვნწიანი კვერცხისებური ან ელიფსური, წაწვეტიანებული და კიდეთლიანი ზოგჯერ სუსტად შებუსილი ფოთლები პრიალა ზედაპირით. ზევიდან შინდის ყვითელი ფერის ყვავილები გვირგვინის ლანცეტა მოხრილი ფურცლებით და შებუსილი ყუნწებით ქოლგისებურად შეკრებილია. შინდის ყვავილები იშლება ადრე გაზაფხულზე ფოთლების გაშლამდე, მაგრამ ნაყოფი მხოლოდ გვიან შემოდგომაზე მწიფდება. მისი ნაყოფი მოგრძო ფორმისაა და მუქი წითელი ფერის. შინდი იტანს სიმშრალეს და შესანიშნავად გრძნობს თავს თიხნარ-კირნარ ნიადაგებზე. ჩვენში იზრდება შინდის რამდენიმე სახეობა, რომლებიც დაამუშავა ბოტანიკოსმა ქ. სანაძემ; ერთ-ერთ მათგანს მან უწოდა მისი ადგილსამყოფელს სახელი *Armasica*, მათ შორის, თუმცა იშვიათად, საქართველოში იზრდება თეთრი შინდიც. შინდს, მსგავსად პანტასი, ჩვენი ხალხი იყენებს როგორც შემკვრელ საშუალებას კუჭ-ნაწლავის აშლილობის დროს. ასევე უხსოვარ დროიდან იყენებენ ზღმარტლსაც, როგორც შემკვრელს და მუნის საწინააღმდეგო საშუალებას. შინდის შესახებ დავით ბატონიშვილი შემდეგს მოგვითხრობს: „კაცი რომე მუცელშიგან გახსნით იყოს და ამა შინდის შეკამადი ქამოს. მაშინვე მუცელშიგა შეჰკრავს, მეტადრე მაშინ, რომ ესე შინდი კაცმან ცრვად გამოჰხადოს და კარგად ნიორი ურიონ, სისხლს დაწმენდს და დააწყნარებს. კაცმან რომე ან შინდის შეკამადი ქამოს, ან ამ შინდის ჯუღაბი სვას, გულსა და ღვიძლსა მწოედ არგებს და ძალასა და წყალს მისცემს და ყოველსა სისხლისა და საფრის სიმბურვალესა არგებს და კარგად უზამს“.

მეცნიერულ მედიცინაში შინდი აქამდე არსად არ იყო გამოყენებული. გარდა ამერიკისა. ჩვენს ფარმაცოპეაში ის შეტანილი არ არის, მაგრამ მას შემდეგ, რაც საქართველოს ფარმაცოქიმიურმა ინსტიტუტმა (პროფ. ი. ქუთათელაძე) შეისწავლა მისი მოქმედება პანტასთან ერთად, შინდისა და პანტის ე. წ. „შვინპანის“ პრეპარატის უებარი მოქმედება და შემკვრელი თვისებაც დადასტურდა და ეს პრეპარატი დღეს დიდი პოპულარობით სარგებლობს. საქართველოში პანტაც უხვად მოიპოვება, განსაკუთრებით ბორჯომ-ბაკურიანისა და თბილისის მიდამოებში, ზემო იფერე-

თში, რაქაში, ლეჩხუმში, სვანეთში, სამეგრელოში და სხვ., დაწყებული ზღვის სანაპიროდან ვიდრე მთების შუა სარტყლის ტყეთა ზედა საზღვრამდე.

ქართული პრეპარატი „შვინპანის“ შემადგენლობა, პროფ. ი. ქუთათელაძის მონაცემებით, ასეთია: სინამე 18,66%, გვერივი ნივთიერებანი 81,34%, შაქარი 46%, მჟავადობა გადაანგარიშებული ვაშლის მჟავაზე 2,624%. მთრიმლავი ნივთიერებანი 6,90%, პექტინოვანი ნივთიერებანი 3,57, აზოტი 0,343, ცილოვანი ნივთიერებანი 2,114%, ფოსფორმჟავას ანჰიდრიდი 0,117%, მინერალური ნივთიერებანი 2.16%; შვინპანის მინერალურ ნივთიერებათა შემადგენლობაში შედის 3,727%—Cl, 2,861%—SO₃, 2,132%—SiO₂, 13,34%—Fe₂O₃+Al₂O₃, 3,133—CaO, 0,228—MgO. 56,47%—K₂O, 5,8—Na₂O.

ამერიკაში იყენებენ შინდის შემდეგ სახეობებს: *Cornus florida* L. (*Cornus Nutallii* And.), *Cornus circinata* L'Herit, *Cornus sericea* L. Herit, *Cornus alternifolia* L. ხმარობენ შინდის ფესვების ქერქს *Cortex radiceis Corni floridae*, რომლის ქიმიური შემცველობა ასეთია: 3%—მთრიმლავი ნივთიერება, საღებავი ნივთიერება, ნალღის მჟავა, ფისი—კორნუს—რეზინოიდი, გლუკოზიდი კორნინი, რომელიც წარმოადგენს გლუკოზიდ ვერბენალინის (*Verbena officinalis*) იდენტურ ნივთიერებას.

შინდისა და პანტის შეგროვება ჩვენში შეიძლება შემდეგ ფარგლებში: შინდი—კახეთში 1,5 ტონა, ფშავ-ხევსურეთში 2 ტონა, სამხრეთ ოსეთში 1 ტონა, მთიან ქართლსა და თბილისის მიდამოებში 1,5 ტონა, ზემო იმერეთში 1 ტონა, რაქა-ლეჩხუმში 2 ტონა, სვანეთში 1,5 ტონა, სამეგრელოსა და აფხაზეთში 1 ტონა. პანტა—კახეთში 2 ტონა. მთათუშეთში 1 ტონა, ფშავ-ხევსურეთში 3 ტონა, სამხრეთ ოსეთში 3 ტონა, მთიან ქართლსა და თბილისის მიდამოებში 3 ტონა, ბორჯომ-ბაკურიანის ხეობაში 5 ტონა, ზემო იმერეთში 3 ტონა, რაქა-ლეჩხუმში 5 ტონა, სვანეთში 4 ტონა, გურიაში 1 ტონა, სამეგრელოში 2 ტონა და აფხაზეთში 2 ტონა. სულ საქართველოში შეიძლება დამზადდეს შინდი 11,5 ტონა და პანტა 34 ტონა.

6 კუნელი—*Crataegus oxyacantha* L.

კუნელის ძველი ლათინური სახელწოდება იყო *Mespilus Oxyacantha* Gärtn. (Grantz). კუნელი ეკუთვნის ვარდნაირთა (*Rosaceae*—*Pomoidae*) ბოტანიკურ ოჯახს. ის წარმოადგენს მოზრ-

დილი ტანის ფოთოლმცვივან ბუჩქოვან მცენარეს შიშველი ტოტებით და შიშველი ფოთლებით, რომლებიც ახალგაზრდობის პერიოდში დაფარულია ნაზი ბუსუსით. მას ახასიათებს ოვალური, 3—5 წილაკიანი ფოთლები, ორმაგად დაკბილული კიდეებით და წანახვილებული წვერებით. თეთრი სურნელოვანი ყვავილები, რომლებიც სიედან შიშველ ყუნწებზე, შეკრებილია ფარ ყვავილედში. მაგარი, ოვალური ფორმის წითელი ნაყოფი შეიცავს 1—2 კურკას. კუნელის ეს სახეობა გვხვდება ორი ფორმით—*typica* და *Caucasica*, როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში, ძირითადად ჩვენი ტყეების ქვეტყეში; იტანს მშრალ ადგილსამყოფელს და კარგად გრძნობს თავს თიხნარ-კირქვიან ნიადაგზე.

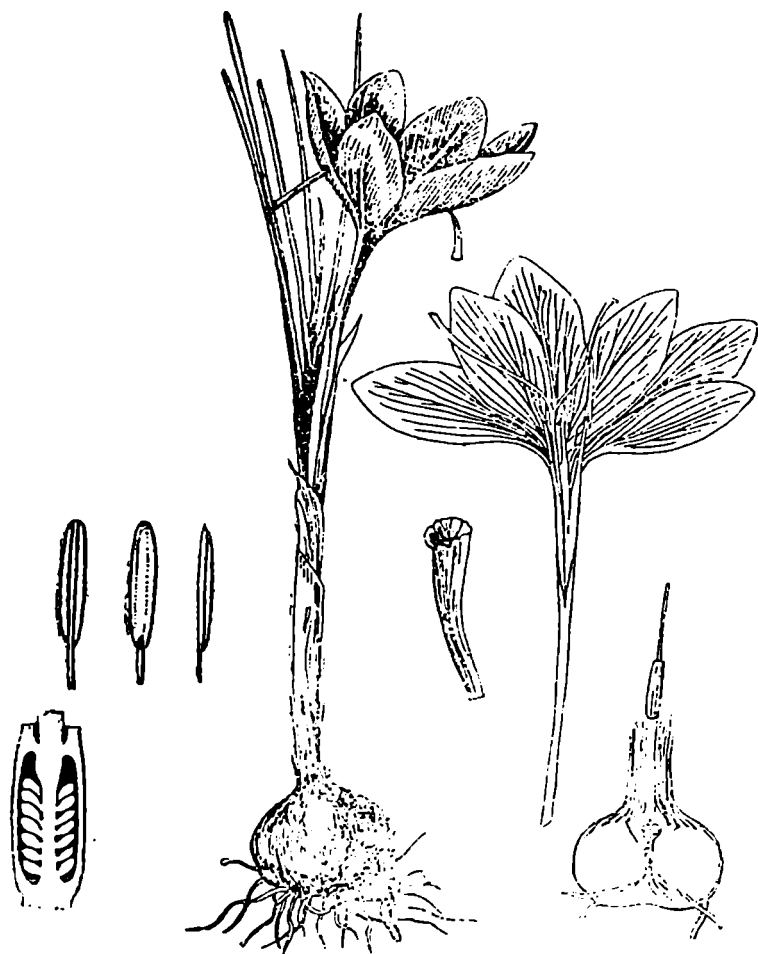
საქართველოში კუნელს მრავალმხრივ იყენებენ; მეურნალობის საქმეში მას ხალხი დღესაც იყენებს როგორც პირღებინების საწინააღმდეგო, გულისა და შარდსადენ საშუალებას. ვინაიდან ჩვენ უფრო ეფექტიური საშუალებანი მოგვეპოვება ამისათვის, ჩვენი ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში კუნელი მოხსენებული არ არის, მაგრამ დემოკრატიულ გერმანიასა და გალიციაში კუნელის პრეპარატებს დიდი წარმატებით იყენებენ როგორც გულის გასაზაგრებელ და სისხლძარღვოვან სისტემაზე მოქმედ საშუალებას. იყენებენ კუნელის როგორც ამ სახეობის, ისე *Crataegus oxyacanthoides* Thuill და *Crataegus monogyna* Jac. ნაყოფს, ყვავილსა და ფოთლებს. კუნელის ფოთლები და ყვავილი (*Folia et Flores Crataegi oxyacanthae*) შეიცავს ტრიმეთილამინს, ოქსიაკანთინს, ქვერციტრინს, ქვერცეტრინს, 0,15% ეთერზეთებს, ხოლო კუნელის ნაყოფი (*Fructus Crataegi oxyacanthae*, *Baccae Oxyacanthae*) კრატეგუსლაქტონს ორი ლაქტონის ჯგუფით და კრატეგუსმეფას ცხიმზეთებს, ცვილს, მთრიმლავ ნივთიერებებს, ლორწოს, ეთერზეთებს, საღებავ ნივთიერებებს, ერთ ალკაჰოლს და სხვ. მასში არ არის არც ერთი ალკალოიდი. კუნელის თესლებში არის ამიგდალინი; ნაცარი არა უმეტეს 4%-სა; გალიციაში იყენებენ კუნელის შემდეგ საექიმო ფორმებს: *Extractum Crataegi oxyacanthae fluidum* და *Tinctura Crataegi*. დემოკრატიულ გერმანიაში დამზადდა პრეპარატი კურტაკრატი (*Curtacrat*), რომელიც წარმოადგენს კონცენტრირებულ, ალკაჰოლზე ბაზირებულ ახლად შეკრებილი მცენარის *Crataegus oxyacantha*-ს ფოთლებს, ყვავილებსა და ნაყოფს. ის იხმარება (10 წვეთი დღეში 3-ჯერ), როგორც საგულე საშუალება და სისხლის ძარღვებზე მოქმედი ნივთიერება — *Sedativum*-ი, ჰიპერტონიისა და სხვ. შემთხვევებში; აგრეთვე როგორც გულის მუშაობის გამაუმჯობესებელი

Guttae Crataegi compositae	Species antiscleroticae
Ammon. rhodanatum 3,0	Viscum album
Tinctura Allii sativi	Flores Crataegi $\frac{aa}{aa}$ 25,0
Extract. Crataegi fluidum	Herba Rutae
" ad 30,0	Herba Equiseti $\frac{aa}{aa}$ 20,0
	Herba Bursae Pastoris 10,0

၉ ရွာသွက်—Crocus speciosus M.B.

„აღელაქაცსა რომე შვილის შობა გაუძნელდეს და ესე ზაფრანა გაუღლისო და ასეა, მაშინვე მარტვილი დაეხსნების. კაცმან რომ ხმელი ზაფრანა დაღეჳოს და ჳამოს, ამას უკან რომე კაცმან ერთი ასოცა მოსჳრას, ტყვიელსა ველარას შეიტყუბს. ასე ასოსა და ხორცსა დაუბოჳებს. ბოლომ ყოველის ფეოის გრილის სენის აჳიმი და წამალი არის“.

მეცნიერულ მედიცინაში ძირითადად იყენებენ *Crocus sativus* L. სახეობას, ვინაიდან ველურად ზაფრანა ყველგან არ იზრდება,

სურ. 12. ზაფრანა (*Crocus speciosus* M. B.).

კულტურაში კი მხოლოდ ეს სახეობაა შეტანილი. ხმარობენ მას როგორც გარედან, ისე შიგნით, როგორც ტკივილების გამაყუჩებელ საშუალებას, ხოლო წინათ ხმარობდნენ როგორც aphrodisiacum-ს, emmenagogum-სა და abortivum-ს. აგრეთვე ხმარობენ ზაფრანას დინგებს (Stigmata Croci), რომლის ქიმიური შემცველობა ასეთია: α და γ კაროტინი, ლიკოპინი, ზეაქსანთინი, პენტრიაკონტანი, უმაღლესი ალიფატური ნახშირწყალბადიანი ნივთიერება, პიკროკროცინი და

და გლუკოზიდი; ის შეიცავს ყვითელ საღებავ ნივთიერებას კროცინს, კროცეტინს, 12—15% წყლის შემცველ ნივთიერებას, 5—8% ნაცარს 0,1% საღებავ ნივთიერებას, გლიცერინს, შაქარს, და სხვა. ყოველივე ეს მოცემულია ზაფრანის ღინგში, ხოლო 10%-ის რაოდენობით — ბუტკოს სხვა ნაწილებში. ზაფრანა შედის ჰუფელანდის, ანუ ბავშვთა საფალარათო ფხვნილის შემადგენლობაში (*Pulvis Hufelandi pro infantibus*), საბრის რთული ნაყენის (*Tinctura Albes composita*) და იშვიათად ოპიუმ-ზაფრანის ნაყენის (*Tinctura Opii Crocata*) შემცველობაში. გარდა ამისა, არსებობს ზაფრანის შემდეგი საექიმო ფორმები: *Extractum Croci*, *Extractum Croci fluidum*, *Spiritus Crocus compositus* და *Tinctura Croci*, ზაფრანა შედის აგრეთვე *Elixir aromaticum*-ის შემცველობაში (*Spiritus Cinnamomi*, 4 ccm, *Spiritus Caryophyllorum* 2 ccm., *Spiritus florum Aurantii* 10 ccm., *Spiritus Nucis moschatae* 1 ccm., *Tinctura croci* 5 ccm., *Tinctura Vanillae* 5 ccm., *Tinctura Myrrhae* 1 ccm., *Alcohol* (92%), 300 ccm., *Aqua destillata* 200 ccm., *Sirupus Adianthi* ad 1000 ccm.), საერთოდ; ხოლო შვეიცარიის ფარმაცოპიით კი: *Crocus* 1 ნაწილი, *Cortex Cinnamomi chinens.* 2 ნაწილი, *Caryophylli* 1,5 ნაწილი, *Nuces moschatae* 1,5 ნაწილი, *Spiritus* (95%) 200 ნაწილი, *Spiritus e Vino* — 100 ნაწილი, *Sirupus simplex* 560 ნაწილი, *Aqua florum Aurantii* 150 ნაწილი. ზაფრანა შედის *Potio Croci spirituosa*-ს შემადგენლობაში შემდეგი პროპორციით: *Spiritus Croci compositus* 370,0. *Fructus Vanillae* 0,3, *Crocus* 0,15, *Sirupus Capilli Veneris* 570,0, *Aqua florum Aurantii* 60,0. გარდა ამისა, წინათ იყენებდნენ ზაფრანას შემდეგ არაოფიცინალურ ფარმაცეპტულ პრეპარატებსაც: *Collyrium adstringens luteum*, *Elixir proprietatis Paracelsi*, *Emplastrum Galbani crocatum*, *Emplastrum oxycroceum*, *Liquor Clauderi*, *Sirupus Croci*, *Tinctura Croci* და სხვ.

ვ. ა. ტიხომიროვის გამოკვლევათა საფუძველზე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ზაფრანის სახეობა *Crocus speciosus*, რომელიც ჩვენში მოიპოვება *Crocus sativus* L. სახით, სრულფასოვანი შემცველია და სამედიცინო მიზნებისათვის სავსებით გამოსადეგია, რადგან მისი რეაქცია კროტონზე კარგია და თანაც წყლის 1:100.000 კონცენტრაციის ხსნარი აშკარა ყვითელ შეფერადებას იძლევა. საქართველოში ზაფრანის შეგროვება ველურ პირობებში შეიძლება ყოველწლიურად 1,5 ტონის რაოდენობით.

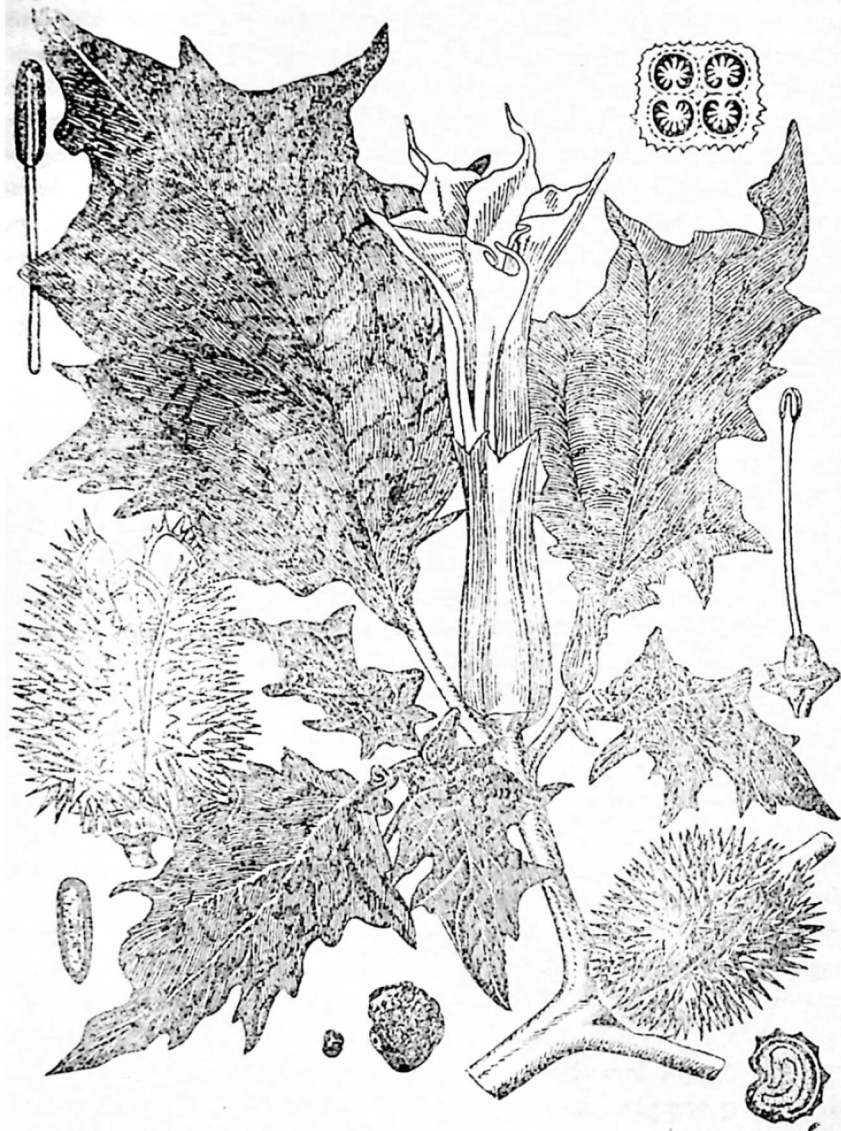
აბრეშუმა — *Cuscuta europaea* L.

საქართველოში აბრეშუმას ჯუჯოდებენ აგრეთვე გველის ბუდეს და მხალის ქირს. ის ეუთენის ხვართქლასებრთა (*Convolvulaceae*) ბოტანიკურ ოჯახს: აბრეშუმა ბალახოვანი პარაზიტი, მხვიარა და უფოთლო მცენარეა დამანასიათებელი ყვითელი ფერის სხეულით და თავაყვავილედში შეკრებილი პატარა ყვავილებით: ყვავილი შედგება ოთხად ონ ხუთად გაყოფილი ჯამის ფოთოლაკისაგან და გვირგვინის ბლანგვი ფურცლებისაგან. მას აქვს ხუთი მტვრიანა, 2—4 ბუდრანი ზედა ნასკვი. სვერი ნასკვზე პატარაა ონ იშვიტად მისი თანაბარია. აბრეშუმა საქართველოში საკმაოდ გავრცელებული პარაზიტი მცენარეა, რომელიც იზრდება აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოში, როგორც ველურ, ისე კულტურულ: პატრონ მცენარეებზე, განსაკუთრებით ქინკარზე (*Urtica dioica* L.), ძეძვზე (*Paliurus spina Christi* (Mill.) C. K. Schneid.), ანწლზე (*Sanibucus ebulus* L.), სამყურებზე (*Trifolium* sp. div.). იოლო კულტურული მცენარეებიდან—კომბოსტოზე, წითელ კარხალზე და სხვ. საქართველოს ხალხურ მედიცინაში აბრეშუმა გამოყენებულია როგორც კრილობის შემხორცებელი და სისხლის დენის შემწყვეტი საშუალება. როგორც მოძელებული და ნაკლებ ეფექტიური, ის ჩვენი ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში მოხსენებული არ არის, მაგრამ საზღვარგარეთ როგორც აღწერილ სახეობას (*Cuscuta europaea* L.), *Cuscuta major* Bauh., *Cuscuta vulgaris* Pers., ასე *Cuscuta umbellata* Humbdt., Bonpl. et Kth.-ს იყენებენ მეცნიერულ მედიცინაში *Extractum Cuscutae fluidum* და *Sirupus Cuscutae umbellatae*-ს პრეპარატების მისაღებად. აბრეშუმას ამ სახეობათა ქიმიური შემცველობა ასეთია: გლუკოზიდი კუსკუტინი, 5% მთრმლავე ნივთიერება, 3% ფლობაფენი, 2,5% გლუკოზი, 3% ნაცარი, რომელშიც შედის 75% K_2O . ჩვენში აბრეშუმა თავისუფლად შეიძლება დამზადდეს 1 ტონის რაოდენობით.

ლემა — *Datura Stramonium* L.

ეს ერთწლეული მცენარე ეუთენის ძალყურძენასებრთა (*Solanaceae*) ბოტანიკურ ოჯახს და ხასიათდება 30—160 სმ სიმაღლის ღეროთი, რომელიც ორთითას მსგავსადაა დატოტიანებული. მისი საკმაოდ მოზრდილი კეერცხისებური ამოღრღნილი და დაკბილული ფოთლები ნორიგეობით განლაგებულია ღეროზე, ხოლო მსხვილი თეთრი, სურნელოვანი ყვავილები ცალ-ცალკე იშლება

Herba Daturae Stramonii, Semina Stramonii, Tinctura Stramonii, Cigaretae antiasthmaticae seu Tabacum antasthmaticum, Extractum Stramonii, Extractum Stramonii fluidum.

სურ. 13. ღება (*Datura stramonium* L.).

Extractum Stramonii siccum, Oleum Stramonii, Sirupus Stramonii (რისტისაც 25 ccm ფლუიდექსტრაქტს ურევენ 975 ccm Sirupus Simplex-ში), Tinctura Stramonii. Folia Stramonii nitrata, რომელიც შედის Species antiasthmaticae-ს შემადგენლობაში, Fumigatio antiasthmatica, Pomatum Stramonii, Pulvis antiasthmaticus, Stramonium Zigaretten და სხვ. როგორც ვხედავთ ძირითადად ის შემადგენელი ნაწილია Asthmatol-ისა, რომელიც სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვაგვარად მზადდება. გარდა აღნიშნული სახეობისა, იმავე მიზნებით იყენებენ ლემას სხვა სახეობებსაც, მაგალითად: Datura alba Nees (Semen Daturae albae). Datura metel L., Datura arborea L. (Herba Daturae arboreae). საქართველოში ლემა ველურად საკმაო რაოდენობით იზრდება და მან შეიძლება თავისუფლად დააკმაყოფილოს საქართველოს მოთხოვნილება. ლემას ფოთლები, რომლებიც უნდა მოიკრიფოს ყვავილობის პერიოდში, შეიძლება შეგროვდეს როგორც დასავლეთ საქართველოში (იმერეთში 0,3 ტონა, გურიაში 0,2 ტონა, აჭარაში 0,4 ტონა, სამეგრელოში 0,3 ტონა, აფხაზეთში 0,3 ტონა, სვანეთში 0,2 ტონა, დარაქა-ლეჩხუმში 0,6 ტონა, სულ 2,3 ტონა), ასევე აღმოსავლეთ საქართველოში (ბორჯომ-ბაკურიანში 0,1 ტონა, ქართლში 0,5 ტონა, კახეთში 0,5 ტონა, მარნეულის რაიონში 0,2 ტ., მთათუშეთში 0,2 ტ., ფშავესსურეთში 0,2 ტონა, სამხრეთ-ოსეთში 0,2 ტონა, სულ 1,9 ტონა) და სამხრეთ საქართველოში (ჯავახეთში 0,4 ტონა), მთლიანად დაახლოებით 5 ტონის რაოდენობით.

რეცეპტები:

Rp.: Fol. Stramonii

Fol. Belladonnae $\overline{aa}$ 15,0

Kalii nitrici 4,0

M. f. Species

DS. ასტმის

დროს მოსაწევად

Rp.: Fol. Stramonii

Fol. Belladonnae

Fol. Hyoscyami

Herbae Lobeliae $\overline{aa}$ 30,0

M. Adde

Sol. Kalii nitrici 10% q. s.

DS. ასტმატოლთან შეფარებული მოსაწევი ნაქრები.

ფუტყარა—*Digitalis ferruginea* L.

ფუტყარა (*Scrophulariaceae*) ბოტანიკური ოჯახის წარმომადგენელი, მსიმაღლის, მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა, რომლის ყვინჯიზე ვითარდება მტევან ყვავილედში შეკრებილი, საბოლოო მზავის ყვითელი ყუნწიანი ყვავილები. ქვედა მხარეზე პატარა შავი ფერის წინწყლებით და მოხი მტვრისხაით. განიერი ლანცეტა ფესვთანი ფოთლები ეანგისფერი, წინწყლებით ზედა მხარეზე გრძელ ყუნწიანებია, დიდები და ხშირი, ხოლო ლეროზე განწყობილი ფოთლები კი მკადმარებისა და კენწრისავენ თანდათანობით პატარავდება. მისი ნაყოფი წი-შობა ძგნის მგავრ კვერცხისებურ, წაწეტიანებულ კოლოსს, რომელსაც რნსნება რჩი საგლუღით, აიღანაც მრავალი თესლი ცვიტა. ფურცარას ეს სახეობა გავრცელებულია საქართველოს ყველა კუთხეში, მთის ქვედა მონიდან უმაღლეს სარტყლამდე, როგორც ტყეებში, ისე გაკათვლი ტყის პარადებზე. ტყი ნაპირებზე და ნესტიან სუბალპური მაღალი ბალახეულის ზონაში. მას ხშირად ვხვდებით დეკასთან, შხამასთან, აჭუტასთან, ჩადუნასთან და წითელ გვირილასთან, როგორც თიანჯიან, ისე ტყის ნიადაგზე.

ქართულ ხალხურ მედიცინაში იყენებენ ამ მცენარის ფოთოლს კრილობების შესასველად, ხოლო მეცნიერულ მედიცინაში იყენებენ სივა სახეობას *Digitalis purpurea* L., რომელიც გლახენებულია მსოფლიოს თითქმის ყველა ფარმაცოპიაში. რომელიც საუკეთესო საშუალება გულის დაავადებათა წინააღმდეგ მოქმედებს ის აგრეთვე სისულძარღვოვან სისტემაზე. ფურცარას ირეპარატი შეიცავს გულის მუშაობის მმტვრული რეზელ ნაწიელებას, რომელსაც ახასიათებს კუმულაციური თვისება, რის გამო ის ხანგამოშვებით და მოკლე ვადით ეთიშნება ავადმყოფს. ამწონას *Digitalis ferruginea* L. სამკურნალო მიზნებისათვის ირე იყენებდნენ, ვიდრე საქართველოს სამეცნიერო კლვირთი ფარმაცოქიმირმა ინსტიტუტმა არ დაამზადა მისგან პრეპარატი დიგალენეო (*Digalen-Neo*), რომელიც თავისი თერაპიული ეფექტით დიგალენეზე ძლიერიც აღმოჩნდა და ინსტიტუტი იძულებული გახდა გაეხეცებინა ეს პრეპარატი ისე, რომ გაეთანასწორეა მისი მოქმედება უცხოურ დიგალენის ძალასთან. სათანატო შემოწმების შემდეგ სარკვეშირის განსაჯრმის ფარმაცოლოგიურმა კომიტეტმა, ენეა ედარქონის ინსტიტუტს 1937 წელს დიგალენეოს მასობრივი დამზადებრკა, რაც დღესაც გრძელდება თბილისის № 1 ფარმკარხანაში.

ფუტყარას ეს სახეობა, რომელიც გავრცელებულია ტყეებში, მისწავლა მრავალმა ავტორმა (*Homolle—1845 წ., Walz-ი, Nativelle, Schmiedeberg, Kiliani, Morin, Kossman-მა და სხვ.*), და მათი მონაცემებით ის შეიცავს გლუკოზიდებს დიგიტოქსინს, გიტალინს, დიგიტალინს, აღმოჩნდა, რომ გლუკოზიდი დიგიტონინი სინამდვილეში საპონინი ყოფილა და მას ფარმაცოლოგიური მოქმედება არა ჰქონია; რაც შეეხება დიგიტოქსინსა და გიტალინს,

სურ. 14. ფუტკალა (*Digitalis ferruginea* L.).

ისინი შედგებიან მოქმედი გენინებისაგან და უმოქმედო აგლუკონებისაგან. დადასტურდა ისიც, რომ ყველა ეს საწყისები სხვადასხვა სიძლიერით მოქმედებენ გულზე.

ჩვენი კვლევის მიხედვით, *Digitalis ferruginea*-ს ველურად არსებული მასივები გვაძლევენ შესაძლებლობას დავამზადოთ მისი ფოთოლი: იმერეთში 1 ტ., გურიაში 1 ტ., სვანეთში 3 ტ., რაჭა-ლეჩხუმში 1 ტ., სამხრეთ-ოსეთში 2 ტ., ფშავ-ხევსურეთში 1,5 ტ., მთათუშეთში 1 ტონა, ბორჯომ-ბაკურიანის ხეობაში 1,5 ტონა, ე. ი. სულ 12 ტონა. შეგროვება შეიძლება გაზაფხულიდან გვიან შემოდგომამდე. გარდა ამისა, აფხაზეთში მოიპოვება ფუტკარას კიდევ ერთი სახეობა, სახელდობრ, *Digitalis ciliata*, რომელიც ჯანჯლას გამოკვლევების საფუძველზე, ასევე წარმატებით შეიძლება გამოყენოთ გულის დაავადებათა სამკურნალოდ. *Digitalis ciliata* 3 ტონაზე მეტი შეიძლება დამზადდეს აფხაზეთში. რაც შეეხება სახეობა *Digitalis purpurea* L., ის აკლიმატიზირებულია და შესაძლებელია გრძნობს თავს — ქობულეთში, მაგრამ ველურად მისი ფართო მასივები ჩვენ არ მოგვეპოვება. ფუტკარას პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: *Folia Digitalis*, რომელიც შეტანილია ჩვენი სახელმწიფო ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში (უმაღლესი დოზა ერთ მილებზე 0,2 გ., ხოლო სადღელამისოდ კი 1,0 (*Pulvis folia Digitalis*, *Infusum folia Digitalis*, *Tinctura Digitalis*).

ჩვენი სახელმწიფო ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემა (*Gitalen*, *Diginorm*, *Digalen-Neo*). !

რ ე ც ე პ ტ ი ბ ი :

Rp.: Inf. fol. Digitalis 0,5—1,0:200,0
DS. თითო სუფრას კოვზი დღეში 3-ჯერ.	Rp.: T-rae Digitalis 15,0
DS. 10—10 წვეთი დღეში 3-ჯერ.
Rp.: Pulv. fol. Digitalis 0,5—0,1
Sacchari lactis 0,2
M. f. p. D. t. d. № 6.
S. თითო ფხვნილი დღეში 3-ჯერ.	Rp.: T-rae Digitalis 2,5
T-rae Valerianae aether. 10,0
MDS. 15—20 წვეთი ერთ მილებზე.
Rp.: Fol. Digitalis pulv. 0,1
Diuretini 0,5
M. f. p. D. t. d. № 12.
S. თითო ფხვნილი დღეში 3-ჯერ.	Rp.: Gitaleni 15,0
DS. 10—15 წვეთი დღეში 3-ჯერ.
Rp.: Diginormi 10,0
DS. 16—29 წვეთი თითო მილებზე	Rp.: Inf. fol. Digitalis 0,6:200,0
Diuretini 4,0—6,0
MDS. თითო სუფრის კოვზი დღეში 3-ჯერ.
Rp.: Inf. fol. Digitalis 1,0:180,0
Coffeini natrio-salicyl. 3,0
MDS. თითო სუფრის კოვზი დღეში 3-ჯერ.	Rp.: Inf. fol. Digitalis 0,6:200,0
Liq. Kalii acetici 8,0
MDS. თითო სუფრის კოვზი დღეში 3-ჯერ.

დროშერა—*Drosera rotundifolia* L.

ეს მრავალწლოვანი ბალახოვანი მწერიკამია მცენარე გეო-
ფიტის დროშერასებრთა (*Droseraceae*) ბოტანიკურ ოჯახს. დრო-
შერას ყვავილი ორსქესიანია და აქტინომორფული, აქვს ჯამი.
ვირგვინი და ხუთი მტვრიანა, ნაყოფი წარმოადგენს კოლოფს.
დროშერას ფესვთანი ფოთლები დაფარულია ჯირკვლიანი ბუსუ-
ით, რომელიც განვითარებული აქვს ამ მცენარეს მწერის დასა-
ყვარად. საქართველოსათვის დროშერა წარმოადგენს გამყინვარების
პრობნდელ რელიქტს, რომელიც ჯერ კიდევ შემორჩენილია ტო-
ვანიან ქაობებში, განსაკუთრებით ფოთსა და ქობულეთში *Sphagnum*
umbifolium და *Sphagnum subcolor*-თან ერთად. მისი მარაგი
ვენში მეტად მცირეა და სულ 100 კგ რაოდენობით თუ გამოი-
ტება. ქართულ ხალხურ მედიცინაში დროშერა გამოყენებული
არ არის, მაგრამ მეცნიერულ მედიცინაში მას იყენებენ როგორც
ველების საწინააღმდეგო საშუალებას სასუნთქი ვეების დაავადე-
ბის დროს, განსაკუთრებით ყივანახველის შემთხვევებში. ის შედის
აგრეთვე არტერიოსკლეროზის საწინააღმდეგო ჩაის შემადგენლო-
ბაში. იყენებენ დროშერას მიწის ზედა ნაწილებს, ყვავილის ჩათ-
ვლით. მკურნალობისათვის ვარჯა მხოლოდ ყვავილობაში მყოფი
მცენარე, რადგან მისი მოქმედი საწყისები ამ პერიოდში უფრო
მეტადაა მოცემული. დროშერას ქიმიური შემადგენლობა ასეთია:
ენზიმი პროთეინაზი და პეფსინაზი, მქროლადი ოქსინაფთოხინო-
ნის შემცველი ნივთიერება, ქიანქვლას მჟავა, ბენზოეს მჟავა,
პროპიონის მჟავა, დროშერიინი-მეთილიუგლონი (*Methyljuglon*).
გლუკოზიდის მსგავსი დროშერიინი, 8—9% ნაცარი და სხვ. დრო-
შერა არ შეიცავს არც ერთ ალკალოიდსა და გლუკოზიდს. საბ-
ჭოთა კავშირის ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში ეს მცენარე მოხსე-
ნებული არ არის, მაგრამ გალიციასა, პორტუგალიასა და სხვა სა-
ხელმწიფოთა ფარმაცოპეაში ის მოხსენებულია და მას იყენებენ
კიდევ. გარდა აღნიშნული სახეობისა, გალიციაში და პორტუგალი-
აში იყენებენ სხვა სახეობებსაც, სახელდობრ, *Drosera longifolia* L.,
Drosera intermedia Hayne-ს და სხვ. მცენარე დროშერასაგან
ამზადებენ შემდეგ ფარმაცევტულ პრეპარატებს: *Herba Droserae*,
Infusum herbae Droserae, *Extractum Droserae fluidum* (პორტუ-
გალია) და *Tinctura Droserae* (გალიცია).

Rp.: *Herbae Droserae* 25,0
 DS. მოხარშოს ერთ კიკა
 წყალში და მიღებულ იქნეს
 სუფრის კოვზით დღეში
 3—5-ჯერ.

Rp.: *Jnf. herbae Droserae*
 10% — 200,0
 DS. სუფრის კოვზით
 დღეში 3—5-ჯერ.

Rp.: *Jnf. herbae Droserae*
 10% — 200,0
Natri (S. Kalii) bromati 8,0
 MDS. სუფრის-კოვზით დღე-
 ში 3—5-ჯერ.

Rp.: *Extr. Droserae fl.* 25,0
 DS. 20 წვეთი დღეში
 3—4-ჯერ.

ჩაღუნა *Dryopteris filix mas* (L.) Schott. (*Nephrodium Filix mas* Michaux.; *Aspidium filix mas* (L.) Schwarz).

ჩაღუნა, ანუ გვიმრა, ცნობილია მეცნიერულ მედიცინაში ამა-
 ჯალი გვიმრის სახელწოდებით. ჩაღუნა ეკუთვნის გვიმრისებრთა
 (*Polypodiaceae*) ბოტანიკურ ჯგუფს და წარმოადგენს ჰორტაქტი-
 კული ტყის გეოგრაფიულ ტიპს. ეს 20—150 სმ სიმაღლის, მრავ-
 აღწლევიანი ბალახოვანი მცენარეა, რომელსაც ახასიათებს მსხვი-
 ლი, ირიბი, მრავალი წვრილშრიანი ქერკით დაფარული ყო-
 ზალი ფერის ფესვურა. ფესვის ყელიდან ვითარდება ფესვთანი,
 ენტეროთარტული ფოთლები 1 მეტრამდე სიგრძით. ფოთლის
 ენტრალურ მხარეზე განლაგებულია სორუსებში შეკრებილი
 სპორანგიუმები, რომლებიდანაც ვითარდება სპორები. გვიმრის ეს
 ახეობა მრავლდება საქართველოში საკმაოდ დიდი რაოდენობით,
 ამის ქვედა ზონიდან სუბალპურ სარტყლამდე, განსაკუთრებით წი-
 ლნარ და კრცხილნარ ტყეებში და სუბალპური ნესტიანი მდე-
 ლების ნაღალბალახეულ ცენოზში.

საქართველოში ჩაღუნას მრავალფეროვანი გამოყენება აქვს:
 მის ახალწარს ხეჭუჭა ფოთლებს ხმარობენ. როგორც მხალს.
 მშრითა და ნივებით, ზრდასასრულებულ ფოთლებს იყენებენ მწყე-
 მსები რძის გასაწურად, ხოლო შეაბრეშუმეობის რაიონებში ხმა-
 რობენ ცახად (უღებენ საფენად. აბრეშუმის ქიას-პარკის გაკეთე-
 ბის პერიოდში). ხალხურ მედიცინაში უხსოვარ დროიდან იყენე-
 ბენ ჩაღუნას ფესვურას, როგორც ქიის დამდენ საშუალებას. მეც-
 ნიერულ მედიცინაში ხმარობენ მის ფესვურას ლენტისებური ქიე-

სურ. 15. მდელოსა (Dryopteris filix-mas, (L.) Schott.).

მდელოსა (Dryopteris filix-mas, (L.) Schott.).

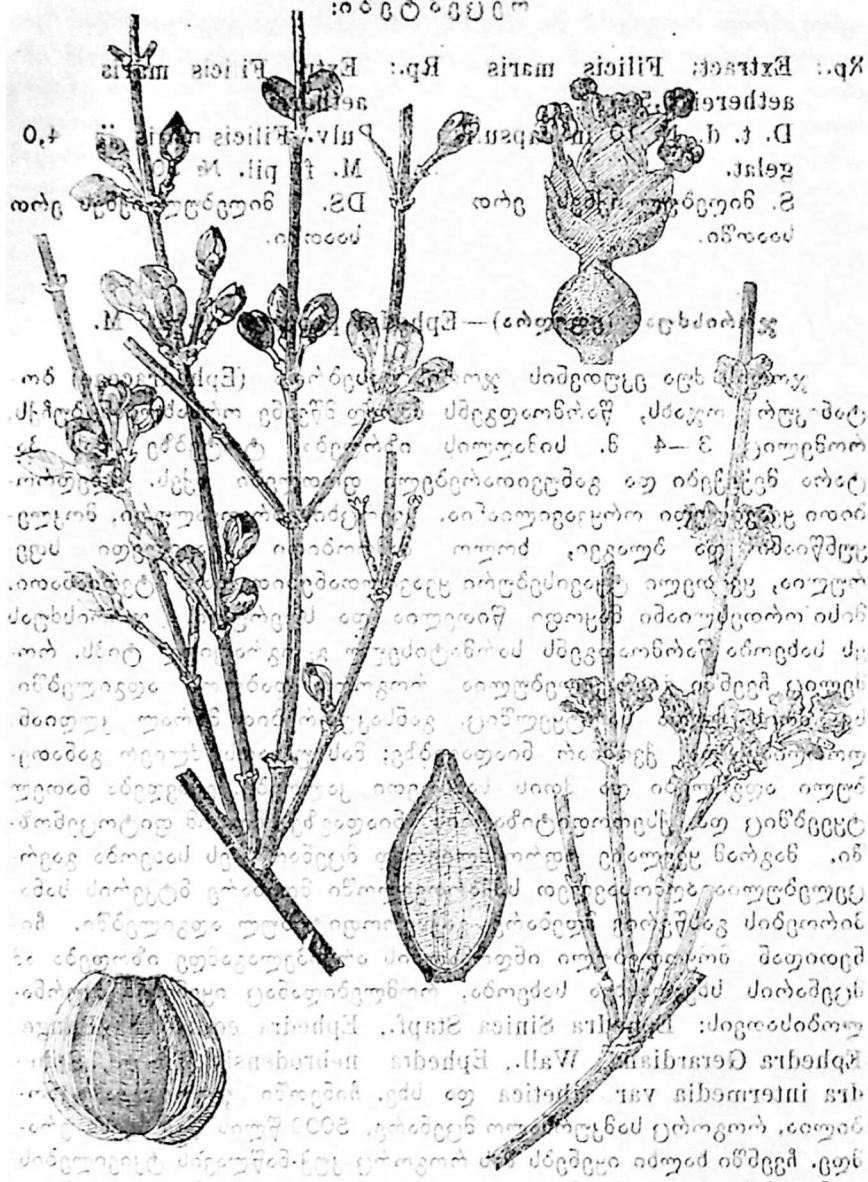
ბის საწინააღმდეგოდ—*Rhizoma Filicis* ან ზოგიერთ ფარმაცოპე-
აში *Herba Filicis maris* სახელწოდებით. მას აგროვებენ შემოდ-
გომაზე თოვლის მოსვლამდე. მისი ფესვურას ქიმიური შემცველობა
ასეთია: 0,025—0,045% ეთერზეთები, 5—8% ცხიმზეთები, ფისი,
შაქარი, სახამებელი, პექტინოვანი ნივთიერება, 2—3% მინერა-
ლური მარილი, 5% ფილმარიონი, 1,5—2,5% ფილიქსმეფავა ფილი-
ცინი. მოქმედი ნივთიერება. არის კრებადობა კეტონის მსგავსი
ნაერთებისა, ერბომეფავასი და იზოერბოსმეფავასი ფენოლ ფლორო-
ცლუცინით ან მეთილით, დიამეთილით და ტრიმეთილფლოროცლუ-
ცინით. კონდენსირებული ბუტანონის ორი მოლეკულა იძლევა ფლა-
ვასპილმეფავას, ალბასპილდინს, სამი მოლეკულა ფილიქსისმეფავას—ფი-
ლიცინს, ხოლო ოთხი მოლეკულა—ფილმარინს. ნაცრის რაოდენობა
ფესვურაში 3% არ აღემატება, მათ შორის 2% მეფავაში უხსნადი
ნაცარია. ჩაღუნას ეს სახეობა მოხსენებულია როგორც საბჭოთა
კავშირის სახელმწიფო ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში, ისე სხვა
ქვეყნების ფარმაცოპეაში. ცნობილია მისი შემდეგი ფარმაცევტული
პრეპარატები: *Rhizoma Filicis*, *Extractum Filicis maris*, *Filma-*
ronum, *Extractum Filicis maris aethereum*, *Oleum Filicis maris*
aethereum, *Extractum Filicis concentratum*, *Extractum Filicis. Filici-*
um crudum და სხვ. დაამზადეს პრეპარატი ეკობოლი (*Ecobol*), რო-
მელიც წარმოადგენს ფილექექსტრაქტის ხსნარს, ჰალოგენური ან ჰა-
ლოგენის სახის ნახშირწყლოვანი ნივთიერებით. ამავე მიზნებისათვის
დემოკრატიულ გერმანიაში იყენებენ *Aspidium athamanticum Kunze*
Panna-ს სახელწოდებით (*Radix Pannae*), *Polypodium vulgare L.*
Herba Polypodii-ს სახით და სხვ. ჩაღუნა შედის *Remedium contra*
Taeniam-ის შემადგენლობაში შემდეგი პროპორციით *Calomel* 0,3,
Extractum Filicis 8,0, *Sirupus Rubi Jdaei* 32,0. ამ უხსოვარი
უროიდან ცნობილ ქიის დამდენ საშუალებას ზოგჯერ შეუძლია
გამოიწვიოს მოწამელაც, თუ ის დიდი რაოდენობით მიეცემა ავად-
მყოფს. საქართველოს ფარმაცოქიმიური ინსტიტუტის პროფე-
სორმა პ. ი. კუმბურიძემ გამოიკვლია ბაქურიანში შეგროვილი ჩა-
ღუნას ვარგისიანობა და დაადასტურა მისი ფესვურების მაღალი
სამკურნალო ღირსება. გამოიკვია აგრეთვე, რომ შენახვით მათი
სამკურნალო ღირსება არ მცირდება. ჩაღუნას ფესვურების ველური
პარაგი, ჩვენი გამოკვლევის საფუძველზე, შემდეგნაირად განისა-
ზღვრება: იმერეთში 2 ტ. გურიაში 2 ტ., სამეგრელოში 1,5 ტ.,
ფხაზეთში 1 5 ტ., სვანეთში 5 ტ., რაჭა-ლეჩხუმში 3 ტ., სამხრეთ-
ისეთში 5 ტ., ფშავ-ხევსურეთში 4 ტ., მთათუშეთში 2 ტ., ბორ-
ჯომ-ბაქურიანში 4 ტ., სულ საქართველოში 30 ტონა.

რეცეპტები:

Rp.: Extract; Filicis maris aetherei 0,5 D. t. d. № 10 in capsulis gelat. S. მიღებულ იქნეს ერთ საათში.	Rp.: Extr. Filicis maris aetherei Pulv. Filicis maris aa 4,0 M. f. pil. № 30 DS. მიღებულ იქნეს ერთ საათში.
---	---

ჯორისძუა (ეფედრა)—*Ephedra procera* F. et. M.

ჯორის ძუა ეკუთვნის ჯორისძუასებრთა (*Ephedraceae*) ბოტანიკურ ოჯახს, წარმოადგენს მარად მწვანე ორსახლიან ბუჩქს, რომელიც 3—4 მ. სიმაღლის იზრდება. ტოტებზე მას პატარა მეჭეჭები და განუვითარებელი ფოთლები აქვს. მდედრობითი ყვავილედია ორყვავილიანია, კვერცხისებრ-ოვალური, მოკლესუნწიანი და ბლაგვი, ხოლო მამრობითი ყვავილედია სფერულია, ყვითელი ტყავისებური ყვავილთანებით და 8 მტკრიანათი. მისი ორთესლიანი ნაყოფი წითელია და სფერული. ჯორისძუას ეს სახეობა წარმოადგენს სარმატიულ გეოგრაფიულ ტიპს, რომელიც ჩვენში გავრცელებულია როგორც დაბლობ ადგილებში, სე მთის ქვედა სარტყელშიც. განსაკუთრებით მშრალ კლდიან, ღორღიან და ქვიშნარ ნიადაგებზე; მას უყვარს ძლიერ განათებული ადგილები და მთის სამხრეთი კალთები, გვხვდება ნათელ ტყეებშიც და ქსეროფიტების ნიადაგზე მდგომ ფიტოცენოზში. მაგრამ ყველაზე უფრო ძლიერად მცენარის ეს სახეობა გავრცელებულია აღმოსავლეთ საქართველოში მდინარე მტკვრის სანაპიროების გასწვრივ მდებარე გაქსეროფიტებულ ადგილებში. ჩინეთიდან მოყოლებული ინდომაღალის არქიპელაგამდე იზრდება ამ მცენარის სხვადასხვა სახეობა, რომლებიდანაც იყენებენ მეურნეობისათვის: *Ephedra Sinica* Stapf., *Ephedra equisetina* Bunge, *Ephedra Gerardiana* Wall., *Ephedra nebrodensis* Tineo, *Ephedra intermedia* var. *tibetica* და სხვ. ჩინეთში ჯორისძუა ცნობილია, როგორც სამკურნალო მცენარე, 5000 წლის წინ ჩვენს ერამდე. ჩვენში ხალხი იყენებს მას როგორც კუჭ-ნაწლავის ტკივილების დამაყუჩებელ და რევმატიკული ანთების საწინააღმდეგო საშუალებას. დავით ბატონიშვილი ურჩევს მას წელის, თირკმლების და თეძოების ტკივილების დროს: ჟეინცა ჯორის ძუის ზის ფოთოლი ანდა ნეკერი დანაყოს კარგად მოხარშოს და

სურ. 16. ეპერდია, ჯორისძევა (*Eperdhia distachya* L.)

ამისგან უზომიან ერთი თავი დალიოს წელისა, თირკმელისა და ღებების ტკივილსა, სამივე უშველოს“. მეცნიერულ მედიცინაში მცენარე ჯორისძუდან მიღებულ პრეპარატებზე იყენებენ როგორც გულის მუშაობისა და სისხლის ცირკულაციის მომწესრიგებელ საშუალებას. მოქმედებს ის სისხლის წნევაზეც, კარგ შედეგს იძლევა ყველა სახის ციების დროს. იზიარება ასევე ღვიძლის წინააღმდეგ, თვალის გუგის ნორმაში მოსაყვანად მიზნად გაფართოების შემთხვევებში და სხვა. ჩვენს ფარმაცეპიაში ეს მცენარე მოხსენებული არ არის, რადგან ჩვენ სხვა შემცველები მოგვეპოვება. მაგრამ დემოკრატიულ გერმანიაში, დანიაში და სხვა სახელმწიფოებში მას ჯერ კიდევ იყენებენ როგორც საუკეთესო სამკურნალო საშუალებას, იყენებენ მცენარის *Herba Ephedra* ტოტებსა და ახალგაზრდა ყლორტებს. ქიმიურად ის შეიცავს ეფედრინს (*Ephedrin*—მოლეკ. წონა 165,12), რომელიც წარმოადგენს მთავარ მოქმედ მარილმეცხვად ალკალოიდს, ქიმიურად ადრენალინის მსგავსია და გაცილებით მეტი რაოდენობით მოიპოვება ჯორისძუას აზიურ სახეობებში, ვიდრე ხმელთაშუა ზღვის სახეობებში. ამ უკანასკნელებში უფრო ფსევდოეფედრინი ქარბობს. ეფედრინის რაოდენობა ვარგის სახეობებში მერყეობს 1,3—2% დე. ფსევდოეფედრინი ქარბობს ჩვენში გავრცელებულ მცენარეშიც. მაგრამ მოიპოვება ისეთი სახეობაც, რომელშიც ორივე ალკალოიდი—ეფედრინი და ფსევდოეფედრინი—თანაბარი რაოდენობითაა მოცემული. ორივე ეს ალკალოიდი წარმოადგენს ოპტიურად აქტიურ ფორმას: ფენილმეთილამინო—II—პროპანოლისას (II—*Propanol*), ჩვეულებრივად, გარდა ამისა, არის ინაქტიური და რაცემოზული ფორმები მთელი ექვსი ერთმანეთთან დაქვემდებარებული—ფენილმეთილამინო—II—პროპანოლის სახით. პრაქტიკული გამოყენება დღესდღეობით აქვს მხოლოდ I—ეფედრინს და ინაქტიურ I—ეფედრინს (იგივე ეფეტონინი). ეფედრინის მოლეკ. წონა 165,12. ამერიკისა და გალიციის მონაცემებით მოლეკ. წონა 174,14. ამერიკაში I—ეფედრინს ღებულობენ ბუნებრივად მცენარიდან, ხოლო დანიაში როგორც ბუნებრივად, ისე სინთეზური გზითაც. I ეფედრინი წარმოადგენს მწარე გემოს, უფერულ კრისტალებს ან თეთრ კრისტალურ ფხენილს, რომლის ლღობის ტემპერატურა, დანიის მონაცემებით 39—42° უდრის, ხოლო ამერიკის მონაცემებით 34—40°. ეს წყალში ხსნადი, ტუტე რეაქციის (ლაკმუსს ალურჯებს ძლიერ) ნივთიერებაა, რომელიც იხსნება აგრეთვე ალკოჰოლსა და ეთერში, ხოლო ქლოროფორმში გახსნისას იმღვრება, თუ ის წყლისაგან განთავისუფლებული პრ

არის. წყალში გახსნილი ის მარჯვენე ხრის პოლარიზებულ სხივს, ხოლო ლეინის სპირტში გახსნილი—მარცხენე; აგრეთვე წყალში გახსნილ ჰიდროქლორიდულ ხსნარშიც მარცხენე. ეფედრინი ინა ბება შუშის ქურქელში.

ეფედრინს დანიაში ერთ მილეზაზე უნიშნავენ 0,1, ხოლო დღე ღამეში 0,4 გრამს. გალიციაში კი ერთ მილეზაზე 0,03 გრამს და დღე-ღამეში 0,25 გრამს. რაც შეეხება ჯორისძუას დანარჩენ პრეპარატებს, უნდა აღინიშნოს: 1) *Ephedrinum hydrochloricum*, იგივე ეფედრინჰიდროქლორიდი, რომელიც წარმოადგენს მარილმეცავა ფენილ-მეთილამინო-პროპანოლს (უნიშნავენ ერთ მილეზაზე 0,05 გრამს, ხოლო დღე-ღამეში 0,15 გრ); 2) ეფედრინოსულფატი (*Ephedrinum sulfuricum*—მოლექ. წონა 428,33), რომლიდანაც ამზადდებენ: *Liquor Ephedrinae Sulfatis*, *Gelatum Ephedrinae sulfatis* (*Ephedrinum sulfuricum* 10,0, *Tragacantha* 10,0, *Methylum salicylicum* 0,1 ccm., *Eucalyptolum* 1 ccm., *Oleum Pini pumilionis* 0,1 ccm., *Glycerinum* 150 ccm., *Aqua destillata* 830 ccm.), *Liquor Ephedrinae Sulfatis*. (*Ephedrinum sulfuricum* 30,0, *Chlorobutanol Acetonchloroform* 5,0, *Aqua destillata ad* 1000 ccm.), *Nebula Ephedrinae* (*Ephedrinum* 10,0, *Methylum salicylicum* 2 ccm., *Paraffinum liquidum leve ad* 100,0), მისგან ამზადდებენ აგრეთვე: *Guttae Thymicum Ephedrin-*ს (*Ephedrin. hydrochloricum* 2,0, *Stadatra: Thymi ad* 20,0), *Pilulae Ephedrin compositae* (*Ephedrin. hydrochloricum* 1,5, *Sirotol* 3,0, *Extractum Pimpinellae* 1,0, *Glycerinum q.s.m.f. Si. № 30*). *Remedium nasale*—(*Ephedrinum hydrochloricum* 0,6, *Oleum Eucalypti gtts* X, *Menthol. Synth.* 0,05, *Oleum Ricini* 4,0, *Mucilago Tylose Stada* 10,0, *Aqua destillata ad* 20,0), *Tinctura antasthmatica cum Ephedrin* (*Ephedrinum hydrochloricum* 1,0, *Kalium jodatum* 2,0, *Tinctura Lobeliae*, *Tinctura Stramonii* $\frac{aa}{10}$ 10,0), *Nebula Ephedrinae composita*, ანუ იგივე *Nebuloleum Ephedrini compositum*, რომელსაც იყენებენ დანიაში (*Ephedrinum* 1,0, *Mentholum* 2,5, *Camphora* 2,5, *Oleum Thymi* 2,5, *Paraffinum liquidum tenue* 91,5); დანიაში ამზადდებენ აგრეთვე ამპულებს: *Solutio Ephedrini hydrochlorici pro injectione*-ს (*Ephedrinum hydrochloricum* 5,0, *Aqua destillata sterilisata ad* 100 ccm.) ჯორისძუას პრეპარატებიდან აღსანიშნავია კიდევ: *Sirupus Ephedrinae sulfatis* (*Ephedrinum sulfuricum* 4,0, *Aqua destillata* 20 ccm., *Alkohol* (95% 20 ccm.), *Sirupus Cerasorum ad* 1000 ccm.), *Tabl. ettae Ephedrini Hydrochloridi*, *Tinctura Ephedrae benzoica*. მისგან ამზადდებენ აგრეთვე სინთეზურ ეფეტონინს (*Ephetonin*).

რომელიც წარმოადგენს ინაქტიურ ეფედრინჰიდროქლორიდს, საიდანაც ამზადებენ Ephedrin liquidum compositum-ს, ეს უკანასკნელი წარმოადგენს ეფედრინის 2% ხსნარს პირაზინკარბონ მჟავა იზოპროპილიდენ-ჰიდრაზიდ-ს. შემდეგი პრეპარატია ეფედონალი (Ephedonal), რომელიც წარმოადგენს ჰიდროქლორიდ 1--P-ამინოფენილ—1-ოქსი—2 ნეთილამინო-პროპანს.

დემოკრატიული გერმანიის ქიმიურ ქარხანაში გამოიყენებს პრეპარატი პარლზალონი (Parlalon), თეობრომინის. კოფეინისა და ფენილმეთილპირასოლანის ნარევი, როპელსაც შემდეგ უმატებენ იზალონ „Divag“-ს, დიეთილამინოეთილ—ეფედრინ-დიფოსფატს. მოლეკ. წონა აქ ეფედრინდიფერატისა 450-ია, ხოლო თავისუფალი ფუძის—264. პარდიზალონს იყენებენ ბრონქიალური ასთმის დროს. გარდაამისა, Bayer-მა დაამზადა „Farbenindustrie“-ს ქარხანაში პრეპარატი რაცედრინი (Racedrin), რომელიც წარმოადგენს სინთეზურ რაცემ-ეფედრინს, ე. ი. 1—ფენილ—2—მეთილ-ამინო—1-ოქსიპროპანს, ქლორალჰიდრატით (Racem-Ephedrin „Bayer“).

რაცედრინი წარმოადგენს თეთრ კრისტალურ ნივთიერებას, რომელსაც იყენებენ როგორც გულის ზეშაობისა და სისხლის ცირკულაციის მომწესრიგებელ საშუალებას. მას უნიშნავენ ასთმის წინააღმდეგ ყველა სახის ციების დროს, გარეშე ალერგიული მოვლენების შემთხვევებისა, ხრინჭიანი ხველების დროს და თვალის მკურნალობის პრაქტიკაში გაფართოებული გუგის ნორმაში მოსაყვანად იმავე ქარხანაში ბაიეომა დაამზადა პრეპარატი სუპრიფენი, ანუ სუტრიფენი (Sutrifin). ის წარმოადგენს რაცემოზულ-ოქსიფენილ-მეთილამინო-პროპანოლი-ქლორჰიდრატს. სუპრიფენი შეიცავს ორ სუპრაპენინს და ეფედრინს. სუპრიფენი ეფედრინთან ერთად ზოგჯერ ტოქსიკურად მოქმედებს ადამიანზე, რაც აიხსნება სუპრიფენის ძლიერი მოქმედებით ეფედრინზე. სუპრიფენი წარმოადგენს თეთრ კრისტალურ ფხვნილს, რომელიც ღებება 203—205°, იხსნება 2,5 ნაწილ წყალში, 10 ნაწილ ალკოჰოლში და ნაწილობრივ 5 ნაწილ გლიცერინში. აცეტონსა და აბსოლუტურ ალკოჰოლში სუპრიფენი ძნელად იხსნება. ის იყიდება ამპულებში 1% ხსნარის სახით და 2 ccm., დიდ ამპულებში 10 ან 50 ccm; რაოდენობით და 10% ხსნარის სახით. იხმარება როგორც სისხლის მიმოქცევის მომწესრიგებელი და Cardiacum-ი. ჩვენში ჯორისძლას ამ სახეობის ყოველწლიური მარაგი (აღმოსავლეთ საქართველოში), ველურად, დაახლოებით 2 ტონით განისაზღვრება. ინტერესს არ იქნება მოკლებული, თუ ამ მცენარის სხვა სახეობებსაც. რომლებიც გავრცელებულია ჩვენში, შვეისწყლით ეფედრინის შემცველობის მხრივ.

7. საქართველოს სამეურნელო მცენარეები.

შვიტა—*Equisetum arvense* L.

შვიტა წარმოადგენს მრავალწლოვან ბალახოვან მცენარეს. მეტად განვითარებული, ნიჟარაგში ღრმად წასული, რამდენიმე იარუსად განწყობილი, შავი ფერის ფესვურათი. ის ეკუთვნის ჯორისძუასებრთა (*Gnetaceae*) ბოტანიკურ ოჯახს (ამ ბოლო დროს გამოყოფილია ცალკე შვიტასებრთა *Equisetaceae* ბოტანიკურ ოჯახში). მისა ფესვურები კმნიან ერთგვარ მარწყუისებურ კუთხეებს. სადაც ჩვეულებრივ პატარა ტუბერაკები წარმოიქმნება. გაზაფხულზე ფესვურები იძლევა ამონაყარს, მარტივ, დაუტოტ-ვ, მერთალი ყომრალი ფერის ე. წ. სანაყოფე ღეროებს, რომლებზედაც იზრდება პატარა, ერთმანეთთან მილისებურად შეზრდილი, განუვითარებელი ფოთლები. სანაყოფე ღეროს კენწე-ს ბოლოვდება კონუსისებური ფორმის თავთავით, რომელშიაც რამდენიმე სპოროფილია. თითოეული სპოროფილი ივითარებს სპორანგიუმებს, ხოლო სპორანგიუმში წარმოიქმნება სპორები, რომელთაგან კვლავ ივითარდება ახალი მცენარე. ნაშდვილი შვიტა ვითარდება ზაფხულში. იგი მწვანე ჯერის, ცილინდრული ფორმის დამჯხლული სტენარეა, უნაყოფო ღეროებით, რომლებიც საშალლით ნაქვეარ მეტრს აღწევენ. შვიტას ეს სახეობა საქართველოში სავაოდაა გავრცელებული, განსაკუთრებით ნესტიან ადგილებში, კაობების ნაპირზე, გუბებთან. მდინარის პირას—ნათესაებში და ნაჩაატებში, როგორც დაბლობ, ისე მთის შუა სარტყელში, განსაკუთრებით ჩამონახვავებ ადგილებში.

შვიტა მეტად შხამიანი მცენარეა; ამიტომაც, რომ მას სა-ქონელი არა ქამს. ქართულ ბალხურ მედიცინაში მას იყენებენ როგორც შარდსადენ საშუალებას, ხოლო ხელოსნები კი ხმარობენ მის მასალის ზედაპირის მოსაქრიალებლად და გასასწორებლად. მეცნიერულ მედიცინაში შვიტა *Herba Equiseti* გამოყენებულია როგორც შარდსადენი საშუალება, რისთვისაც გვიან ზაფხულში აგროვებენ მთლიან მცენარეს. საბჭოთა კავშირის სახელმწიფო ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში შვიტა მოხსენებული არ არის, მაგრამ ქსავლეთ ევროპის ფარმაცოპეაში ის მოხსენებულია და მას იყენებენ კიდევ. შვეიცარიის ფარმაცოპეაში, გარდა აღწერილი სახეობისა, შარდსადენ საშუალებად მოხსენებულია აგრეთვე შვიტას სხვა სახეობებიც, როგორცაა *Equisetum silvaticum* L., *Equisetum pratense* Ehrh., *Equisetum maximum* Link. *Equisetum hiemale* L., *Equisetum palustre* L. შვიტას ყველა სახეობათა ქიმიური შენეცელობა ასეთია: 22,6%—წყლიანი ექსტრაქტი, 6,6—ალკოჰოლ-

ექსტრაქტი, 2,5%—მეთილალკოჰოლექსტრაქტი, 4,4%—ქლორო-
ფორმექსტრაქტი, 1,3%—აცეტონექსტრაქტი. შვიტა 16,1—17,6%
ნაცარს შეიცავს; გარდა ამისა, შვიტა შეიცავს 7,4% SiO_2 -ს (სა
აფთიაქო საქონელში არის KCl —1,5%-ის რაოდენობით), აკონიტისა
და ოქსალმეფეებს, 5% საპონინს—ექუიზეტონინს და შაქარს. H_2S -
ის მონაცემებით ალკალოიდები მასში შერეული სახითაა მოცე-
მული. დანაწილ ნეთიერებებიდან აღსანიშნავია სილიციუმმჟავა,
რომელიც ახლად შეგროვილ მცენარეში 3,2—6,2%, ხოლო გამშრალ
მცენარეში — 5,2—7,8%; ხსნადი სილიციუმის მჟავა ახალ მცენა-
რეში 0,05—0,33% შეადგენს, ხოლო გამშრალში 0,06—0,08%.
ნაცარში SiO_2 70%-ს შეადგენს; მასში მოიპოვება აგრეთვე ალუ-
მინიუმი და კალიუმქლორიდიც. შვიტადან ამზადებენ შემდეგ
თარმაცევტულ პრეპარატებს: *Herba Equiseti*, *Species Equiseti*
compositae რომელშიც შედის 100 გრამი *Herba Equiseti*, 100
გრამი *Herba Galeopsidis* და 100 გრამი *Herba Polygoni avicula-*
ris და *Decoctum herbae Equiseti*. საქართველოში იზრდება შვიტას
მრავალი სახეობა და თითქმის ყველა ვარგა სამკურნალო მიზნები-
სათვის. შვიტას ყველა სახეობათა ყოველწლიური ველური მარაგი
დაახლოებით 12,5 ტონას უდრის; აქედან იმერეთში შეიძლება შე-
გროვდეს 1 ტონა. გურიაში 1 ტ., აქარაში 1 ტ., სამეგრელოში
1,5 ტ., აფხაზეთში 1 ტ., სვანეთში 0,75 ტ., რაჭა-ლეჩხუმში
1,5 ტ., სამარეთ ოსეთში 1 ტ., ფშავ-ხევსურეთში 0,75 ტ., მთა-
თუშეთში 0,5 ტ., კახეთში 1 ტ., ქართლში 0,5 ტ., ბორჯომ-ბაკუ-
რიაში 1 ტ.

რეცეპტები:

Rp.: *Herbae Equiseti* 25,0
DS. ორი სუფრის კოვზი
მოიხარმოს ერთქიქა აღუ-
ღებულ წყალში, გაცივდეს
და დაილიოს ერთი ღლის
განმავლობაში.

Rp.: *D-ti herbae Equiseti*
10%—200,0
DS. ერთი სუფრის კოვზი
ღლეში 3-ჯერ.

Rp.: *D-ti herbae Equiseti*
10%—200,0
Liq. Kalii acetici 10,0
MDS. ერთი სუფრის კოვზი
ღლეში 3-ჯერ.

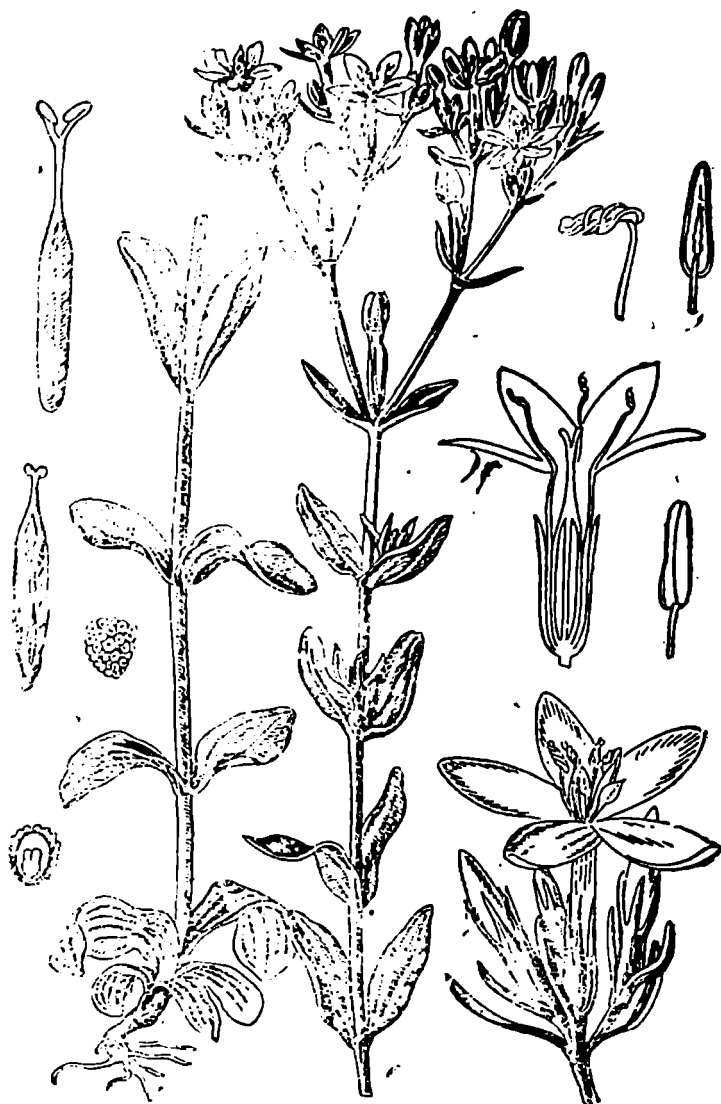
ახსთავა—*Erythraea centaurium* Pers. (*Centaurium umbellatum* Gilib.)

ეს 20—40 სმ სიმაღლის ერთი ან ორწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა, რომელიც ეკუთვნის Gentianaceae-ს ბოტანიკურ ოჯახს. მისი ღერო ფესვის ყელიდან ფესვთან ფოთლების დონემდე ოთხკუთხა და სადაა, შემდეგ კი დატოტიანებულია. ფესვთან ფოთლები მოგრძოებია და ბლავი, ღეროსი კი წვეტიანი, მოპირისპიედ მჯდომარე, ლანცეტა, ზოგჯერ ხაზურა. საშუალო ზომის, ნათელი წითელი ფერის მჯდომარე ყვავილები შეკრულია ღეროს ბოლოზე ფარ-ყვავილედში. ჯამი და გვირგვინი შედგება 5 ფოთოლაკისაგან. გვირგვინი 2—2,5-ჯერ უფრო დიდია ჯამზე და მიღისებურად შეზრდილია. ნაყოფი წარმოადგენს წვრილ მოგრძო კოლოფს, რომელშიაც ვითარდება მრავალი წვრილი თესლი. ჩვენში ასისტავა ყვავილობს მაისის შუა რიცხვებიდან ივნისის ბოლო რიცხვებამდე, რის შემდეგ ნაყოფობს და დაახლოებით აგვისტოს ბოლომდე მწიფდება. გვხვდება ასისტავა როგორც აღმოსავლეთ, ისე განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველოში, სადაც ის უფრო ხშირია, ხარობს ბარში და მთაში, განსაკუთრებით მთის შუა სარტყლამდე, რომლის ზევით ის უფრო იშვიათად გვხვდება. იზრდება ბუჩქებ შორის, მდელოებზე. მღიწარეებისა და გუბეების ნაპირებზე, უყვარს ნესტიანი ნიადაგი.

საქართველოს ხალხურ მედიცინაში. განსაკუთრებით აფხაზეთში, ასისტავა დიდი ხანია იხმარება როგორც უებარი საშუალება ციების დროს, ზოგან კი მას სვიის შემცვლელად ხმარობენ. ასისტავა მარსინის სახელწოდებით მოხსენებული აქვს დავით ბატონიშვილსაც, როგორც კუჭში შემკვრელი საშუალება: „და თუ ავადმყოფი მუცელშიგა გახსნით იყოს, ასისა შარბათი ასუით, რომე მარსინი ჰქუიანო. მეცნიერულ მედიცინაში, როგორც აღწერილი სახეობა, ისე მეოვე სახეობა *Erythraea pulchella* Tr. (*Centaurium pulchellum* Druce-ი), რომელიც გავრცელებულია ჩვენში, გამოყენებულია, როგორც მწვა-ე. მადის მომგვრელი და საჭმლის მონელების მომწესრიგებელი საშუალება. ორივე სახეობა მოხსენებულია ჩვენი სახელმწიფო ფარ-აკოპეას მე-7 გამოცემაში და აგრეთვე გერმანიის, �უნგრეთის, შვეიცარიისა და ბრაზილიის ფარმაცოპეაში. პეტრნალობის მიზნებისათვის აგროვებენ ამ მცენარის მიწისზედა ნაწილებს ზაფხულის პერიოდში, როდესაც ის ყვავილობას იწყებს.

ქიმიურად ის შეიცავს ნაკლებად შესწავლილ მწარე ნივთიერებებს, რომლებიდანაც დღესდღეობით გამოყოფილია მწარე გლუ-

კოზიდი ერიტაურინი და არამწარე ერიტროცენტაურინი. მწარე-
ბის მაჩვენებელია 1/2000; ნაცრის შემცველობა სხვადასხვა კვეყნე-

სურ. 17. ასისტავა, ერიტრეა (*Erythraea centaurium* L.).

ბის მონაცემებით სხვადასხვაა, დაწყებული 3% დან 8%-მდე. გარდა
ამისა, ასისტავა შეიცავს მინერალურ იარილებს, ფისს, ცვილს და

სხვ. ჩვენში ასისტავს პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: *Herba Centaurii*, *Herba Centaurii minoris*, *Infusum Centaurii* და *Tinctura Centaurii*. ის შედის აგრეთვე სხვადასხვა მცენარეთა ნაკრებების შემადგენლობაში. საზღვარგარეთ, გარდა ჩამოთვლილი პრეპარატებისა, კიდევ ხმარობენ *Extractum Centaurii minoris fluidum* (ბრაზილია), *Tinctura amara*, *Extractum Centaurii aquosum Spissum* და სხვ.; ასისტავს შედის აგრეთვე *Extractum Stomachicum*-ის შემადგენლობაში (*Extractum Centaurii fluidum* და *Extractum Aurantii fluidum* $\frac{aa}{aa}$ 15,0). *Mixtura Centaurii* შეიცავს: *Extractum Centaurii fluidum*, *Stadatrut Aurantii* $\frac{aa}{aa}$ 15,0, *Acidum hydrochloricum dilutum* 3,0, *Sirupus simplex* 2,0, *Aqua destillata* ad 200,0. ასისტავს ორივე სახეობის ყოველწლიური რაოდენობა ჩვენში დაახლოებით შემდეგნაირად შეიძლება ვივარაუდოთ: იმერეთში 0,5 ტ., გურიაში 0,75 ტ., აჭარაში 0,75 ტ., სამეგრელოში 0,5 ტ., აფხაზეთში 1 ტ., თბილისში (ქართლის ჩათვლით) 2,2 ტ., კახეთში 0,3 ტონა. სულ საქართველოში—4 ტონა.

რეცეპტები:

Rp.: Inf. herbae Centaurii 10,0 : 200,0

DS. სუფრის კოვზი დღეში 3-ჯერ.

Rp.: Extr. herbae Centaurii fl. 30,0

DS. 15—20 წვეთი კამის წინ.

Rp.: Fol. Trifolii fibr.

Herbae Centaurii

Herbae Absinthii $\frac{aa}{aa}$ 10,0

MDS. მოიხარშოს 1 ჰიქა ნადულ წყალში და მიღებულ იქნეს სუფრის კოვზით კამის წინ.

Rp.: Herbae Centaurii.

Fol. Trifolii conc. $\frac{aa}{aa}$ 20,0

Rad. Taraxaci conc.

Rhiz. Caricis conc.

Cortex chinae conc. $\frac{aa}{aa}$ 10,0

M. f. Species

DS. მოიხარშოს 1 ჰიქა ნადულ წყალში და მიღებულ იქნეს სუფრის კოვზით დღეში 3—5-ჯერ კამის წინ.

Rp.: *Herbae Centaurii* 30 0

DS. შიხარშოს 1 კიკა წყალში და მიღებულ
იქნეს დღეში 3-ჯერ თითო სუფრის კოვზი
კამის წინ.

კანადურა ერიგერონი—*Erigeron canadensis* L.

ეს მცენარე, რომელიც გვუთვნის რთულყვავილოვანთა (Compositae) ბოტანიკურ ოჯახს, ჩვენში ამერიკიდანაა შემოტანილი. მის სწორმდგომ ღეროზე, რომელიც 30—150 სმ სიმაღლის იზრდება, განლაგებულია საზურა ან ლანცეტა, ხერხებილა ფოთლები. მისი მრავალრიცხოვანი თეთრი კალათა ყვავილედი შეკრებილია საგეღად, ხოლო კალათას ნაპირებზე პატარა ეიაკიანი ყვავილებია. საგველა ხშირად მტევნისებურია. კალათები იმდენად პატარეებია, რომ მათი სიგანე 3—4 მმ არ აღემატება. ჩვეულებრივ მას ვხვდებით ნესტიან და ჰუმუსიან ნიადაგზე, განსაკუთრებით ნაგვიან ადგილებში.

ჩვენში ეს მცენარე ნეტწილად შავი ზღვის სანაპიროებზეა გავრცელებული, გვავდება თბილისშიც, მაგრამ როგორც სამკურნალწამლო საშუალებას ქართველები მას არ იყენებენ. თავის სამშობლოში კი მას ხაზრობენ, როგორც ქიის დამდენ და საშვილოსნოდან სისხლის დენის საწინააღმდეგო საშუალებას; იყენებენ აგრეთვე წყალმანკის დროს, *Diarrhoe*-ს და დიზენტერიის შემთხვევებში. ამიტომაც, რომ ამერიკის ფარმაცოვებაში მოხსენებულია მისი პრეპარატი *Herba Erigerontis canadensis*, როკლის ქიმიური შემცველობა ასეთია: 0,3—0,7% ეთერზეთი, 1—ლიმონენი. 1—ატერპინეოლი და მეთილაკეტატი, დიპენტენი, მთრიმლავი ნივთიერება, ნალელის მჟეა და სავ. ამერიკაში იყენებენ ამ მცენარის სხვა სახეობასაც—*Erigeron aeris* L., რომელიც ცნობილია *Herba Eonyzae coeruleae (minoris)*, *Herba Erigeri Senecionis coeruleae*-ის სახელწოდებით და ქიმიურად იმავე შემცველობით ხასიათდება. ამ მცენარის ყოველწლიური მარაგი ჩვენში შეიძლება გამოისახოს შემდეგი რაოდენობით: იმერეთში, 0,2 ტ., ბათუმში 0,3 ტ., აფხაზეთში 0,3 ტ., ლაზეთში 0,2 ტ., თბილისის მიდამოებში კი 0,1 ტონა, სულ 1,1 ტონა.

ეროდიუმი (სავარცხელა)—*Erodium cicutarium* L. Herit

ეროდიუმი ნემსისწვერასებრთა (Geraniaceae) ბოტანიკური ოჯახის წარმომადგენელია; ის ერთწლიანი ბალახოვანი მცენარეა. რომელიც გაზაფხულზე იეითარებს ფესვთან ფოთლებს, ხოლო ზაფ-

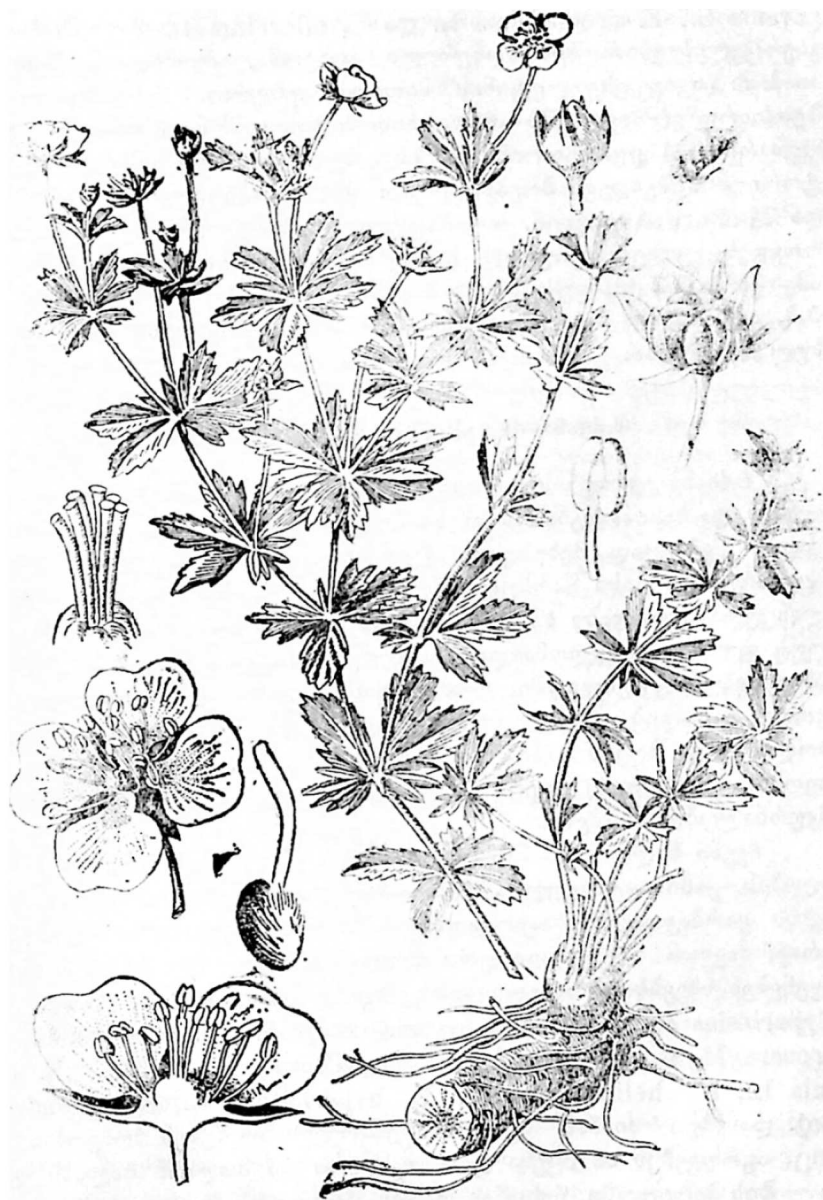
ხულში ღეროზე განწყობილ ფოთოლთანიან მოგრძო ფრთად განკვეთილ ფოთლებს; მისი ყვავილები აქტინომორფულია და შეკრებილია ქოლგა ყვავილედში. ჯამი ხუთ ფოთოლაკიანია, გვირგვინიც შედგება ხუთი მკრთალი წითელი ფერის 4—6 მმ სიგრძის ფოთოლაკისაგან. მტერიანა ათია, აქედან ხუთი სამტერე პარკებს ივითარებს, ხოლო ხუთი სამტერეს გარეშეა დარჩენილი. ეროდიუმი იზრდება ქვეშიან, მშრალ ნიადაგებზე და ნაგვიან ადგილებში.

ჩვენი ხალხი ამ მცენარეს მკურნალობის მიზნებისათვის არ იყენებს, რადგან შემცველად მარწყვაბალახი (*Potentilla tormentilla* Neck.) აქვს, მაგრამ მეცნიერულ მედიცინაში მას ხმარობენ (გერმანიაში) როგორც საუკეთესო შარდსაღენ საშუალებას (*Diureticum*-ს), რომელიც საექიმო წიგნშიცაა შეტანილი. მისი პრეპარატებია: *Herba Erodii cicutarii*, რომელსაც ამზადებენ ყვავილობაში მყოფი მცენარიდან. მისი ქიმიური შემცველობა ასეთია: ფლავონი, ცთრიმლაყი ნივთიერება, მცირეოდენი ნალვლის მჟავა, ცხიმი, ცვილოვანი ნივთიერება და 12—14% ნაცარი, რომლის შემცველობაში 44% K_2O შედის. ჩვენში ეროდიუმის საყარაუდო ყოველწლიური მარაგი დაახლოებით ასე გამოიხატება: იმერეთში 0,3 ტ., ბათუმის მიდამოებში 0,2 ტ., აფხაზეთში 0,4 ტ., აბილისში კი 0,1 ტონა. სულ საქართველოში 1 ტონა.

ეუპატორიუმი (ვარკანაფა)—*Eupatorium cannabinum* L.

მცენარე ეუპატორიუმი 50—100 სმ სიმაღლის, ზედა ნაწილში დატოტიანებული მცენარეა, რომელიც ეკუთვნის რთულყვავილოვანთა (*Compositae*) ბოტანიკურ ოჯახს და ხასიათდება მოკლე ყუნწიანი, სამმაგი, ბასრი ლანცეტა ფორმის ფოთლებით. მისი ოდნავ შებუსილი ღეროს კენწერზე ვითარდება ფარისებური კალათა ყვავილედები. თითოეული კალათა შედგება 4—6 წითელი ფერის ყვავილისაგან, რომლებიც სიგანით 2—3 მმ, ხოლო სიგრძით 5 მმ არ აღემატება. ეს მცენარე ვითარდება ქაობიან ადგილს და უფრო ხშირად ქაობთა სანაპირო ფიტოცენოზში მონაწილეობს. ის გავრცელებულია შთის შუა სარტყლის ზონამდე.

მკურნალობის მიზნით ჩვენი ხალხი ამ მცენარეს არ იყენებს, მაგრამ ბრაზილიაში მას დღესაც იყენებენ და ფარმაცოპეაშიც შეტანილი აქვთ, როგორც ტონიკუმი, კიის დამდენი, ოფლის მომგვრელი და შარდსაღენი საშუალება. აგროვებენ ყვავილობაში მყოფ მცენარეს, როგორც ამ სახეობას, ასევე სხვებსაც, სახელ-

სურ. 18. მარწყვაბაღალა (*Potentilla tormentilla* Neck.).

დობრ: *Eupatorium triplinerve* Vohl., *E. perfoliatum* L., *E. purpureum* L., *E. aromaticum* L. და *E. odoratum* L. მაგრამ ჩვენში გავრცელებულია ზემოაღწერილი სახეობა, რომელიც შეიცავს იაპინს (იგივე ესკულეტინის მეთილენ ეთერს). 1-1,2% ეთერ-ზეთს, რომელშიაც 75—80% თიმოქიდროინი-ნ-დიმეთილეთერია, (კუმარინს) 1 ეუპატორინს და სხვ. ბრაზილიაში ცნობილია ეუპატორიუმის შეიდეგი პრეპარატები: *Extractum Ayapanae fluidum* და *Tinctura Ayapanae*. საქართველოში ეს მცენარე შეიძლება შეგროვდეს ყოველწლიურად დაახლოებით წემდეგი რაოდენობით: იმერეთში 0.2 ტ., გურიაში 0.3 ტ., აჭარაში 0.3 ტ., სამეგრელოში 0,3, აფხაზეთში 0,4 ტ., ლაზეთში 0,2 ტ., თბილისში 0,1 ტონა. სულ 1,8 ტონა.

რძიანა—*Euphorbia amygdaloides* L.

რძიანა ეკუთვნის რძიანასებრთა (*Euphorbiaceae*) ბოტანიკურ ოჯახს და ხასიათდება 60 სმ სიმაღლით, სუბოზდგომი და დატოტვილი, წვრილად შებუსხილი ღეროთი. რძიანა მრავალწლოვანი მცენარეა და მისი წარსული წლების შებრუნებულ-კვეთცხნაირიან ლანცეტა ფოთლები ხშირად ღეროს ფუძესთანაა შეკეობილი; ღეროს ფოთლები მჯდომარეა და გრძელი. ყვავილები შეკრებილია სხივისებურ ყვავილედში, რომლისგანაც ვითარდება კოლოფი ნაყოფი. ჩვეულებრივ ეს მცენარე ტყეებსა და ტყის პირას იზრდება. ბოლო შავი ზღვის სანაპიროებზე—ქვიშნარში. რძიანას მეორე სახეობაა—*Euphorbia peplis* L., რომელიც აგრეთვე გამოყენებულია მეურნეობის საკმეში.

ჩვენი ხალხი რძიანას იყენებს როგორც საფალარათო საშუალებას, კანის აქერცვლის წინააღმდეგ, ქავახას დროს და სხვ. ჩვენს ფარმაცოპეაში საზოგადოდ რძიანას გვარი მოხსენებული არაა, მაგრამ საზღვარგაეთ, გარდა ჩამოთვლილი სახეობებისა. იყენებენ სხვებსაც, სახელდობრ: *Euphorbia resinifera* Berg., *E. cyparissias* L. (*Tithymalus cyparissias* Scop.), *E. corollata* L., *E. procera* M. B., *E. pilosa* L., *E. villosa* W. et Rit., *E. escula* L., *E. helioscopia* L., *E. hypericifolia* L., *E. splendens* Boj. და სხვ. რძიანას გვარის მცენარეებს იყენებენ ჰომეოპათიაშიც. აგროვებენ ამ მცენარეთა თესლებს და მთლიან ბალახს ყვავილობის პერიოდში. რძიანას თესლი ქიმიურად შეიცავს ალკაჰოლ ეუფორბოლს, ეუფორბინს, რომელიც შედგება ეუფორბინისა და—ეუფორბინისაგან, ზოგიერთ ალკალოიდთა კვალს, ცხიმებს

(ოლეინით), ცერილალკოჰოლს, ფრუქტოზას, ქოლინს და მარილებს. მის რძიან წვენში შედის ეუფორბიას მჟავა ანჰიდრიდი, ეუფორბინის კრისტალები, ფისი, კაუჩუკი, ნალელის მჟავა, ვაშლის მჟავა, ღვინის მჟავა, ეთერზეთები, ცხიმზეთები, ალკალოიდი, ბოლო Holmes-ის მონაცემებით აგრეთვე მცირეოდენი გლუკოზიდი და ალკალოიდი. მთლიანი მცენარე ყვავილობის პერიოდში შეიცავს ეუფორბიას მჟავას ანჰიდრიდითა და ეუფორბინით, 15,7% ფისს. 2,7% — კაუჩუკს ნალელის მჟავას, ვაშლის მჟავას, 4% შაქარს. 3,6% წებოს, ეთერზეთებს, ცხიმზეთებს, ცილას და ალკალოიდს. საპონინ ფაზინს და სხვ. რძიანას პრეპარატებიდან აღსანიშნავია *Herba Euphorbiae pepili*, *Tincturae Euphorbii* და *Elixir Euphorbiae compositum*. ჩვენში გავრცელებულ რძიანათა გვარი, მკურნალობისათვის გამოყენების თვალსაზრისით, სრულიად შეუსწავლელია. მისი შესწავლა კი გადაუდებელ ამოცანას წარმოადგენს, მით უმეტეს, რომ ჩვენი ხალხი იცნობს ამ მცენარის ბაქტერიოციდულ თვისებას, და მწუყმსები ისე არ დააღვინებენ პირუტყვს ბინძურ წყალს. რომ შიგ 2–3 წვეთი რძიანას რძე არ ჩააწვეთონ ამ მცენარის გვარის წარმომადგენელთა შეგროვება ჩვენში უხვად შეიძლება და მათი ქოვედწლიური მარაგი საქართველოში დაახლოებით 2,7 ტონით განისაზღვრება. აქედან იმერეთში შეიძლება შეგროვდეს 0,5 ტ., გურიაში 0,3, სამეგრელოში 0,3, აფხაზეთში 0,5, სვანეთში 0,2, რაქა-ლეჩხუმში 0,3, სამხრეთ-ოსეთში 0,2, ფშავ-ხევსურეთში 0,1 ტ., ბოლო მთა-თუშეთში 0,1, ბორჯომ-ბაკურჩანში 0,2 ტონა.

ევროპული ჰანკუატი — *Evonymus europaeus* L. *E. vulgaris* Mill.

ევროპული ჰანკუატი ეკუთვნის *Celastraceae*-ს ბოტანიკულ ოჯახს და წარმოადგენს მომცრო ხეს ან ბუჩქს ჩვეულებრივ შიშველი, სადა მწვანე ყლორტებით. მისი ფოთლები მოკლეუწვანია, ლანცეტა ან ოვალური, ხერხებილა კიდეებით და წაწვეტებული ბოლოებით. ჰანკუატის ყვავილი მწვანე ფერისაა, ნაყოფი კი კოლოფი. საქართველოს ტყეებში ჰანკუატი საკმაოდ გავრცელებული მცენარეა.

ხალხში ცნობილია, რომ ამ მცენარის თითქმის ყველა ნაწილი შხამიანია; ის იყენებს მას, როგორც საღებავს, აგრეთვე მცირე დოზებში იხმარება საფლარათოდ, ქიების და ქავანას საწინააღმდეგო საშუალებად. ამავე მიზნით ბრაზილიაშიც იყენებენ მის ნაყოფს, რომელსაც აგროვებენ სიმწიფის პერი-

ოღში. ჭანჭყატის მწიფე ნაყოფი შეიცავს გლუკოზიდ ევონიმიდს, თესლი—ცხიმზეთ ტრიაცეტილგლიცერიდ ტრიაცეტატს, და თესლის საფარველი ქერქი—ზეაქსანთინს; მოწითალო ნარინჯისფერ ცხიმზეთს თითქმის 72,5%, მკროლადს 10,7%. მკვრივ ცხიმმჟავას 2,3% და უვნებელ ფიტოსტერინის კრისტალებს. მისი პრეპარატებია: Extractum Evonymi და Extractum Evonymi fluidum. საქართველოში ჭანჭყატის ნაყოფი შეიძლება შეგროვდეს ყოველწლიურად 1—1,5 ტონის რაოდენობით.

წიფელი—Fagus Orientalis Lipsky

წიფელი წიფლისებრთა (Fagaceae) ბოტანიკური ოჯახის წარმომადგენელია.

ეს საკმაოდ მოზრდილი, 20—25 მ სიმაღლის ხეა, რომელიც ფართოდაა გავრცელებული ჩვენში, განსაკუთრებით მთის შუა სარტყელში; თუმცა საერთოდ წიფელი ვაკეზე არ იზრდება, მაგრამ თუ მთის კალთა უშუალოდ ზღვას ეხება, მაშინ ის ზღვის პირამდეც ჩამოდის, განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველოში, სადაც ის წმინდა კორომებსაც კმნის (ნ. კეცხოველი). უფრო ხშირად წიფელი გვხვდება სივა. სახეობის ხე-მცენარეებთან ერთად, ამიტომაც, რომ ის მთის შუა სარტყელის ტყეებში სხვადასხვა სახის დაჯგუფებებსა და ვარიანტებს კმნის. წიფელას ახასიათებს 7—10 სმ სიგრძის, ცვინია, მარტივი ფორმის ფოთლები, 9—12 წყვილი გვერდითი ნერვით; ღეროზე ფოთლები მორიგეობითაა განლაგებული. მამრობითი ყვავილების ყვავილსა-ჰარი ზარისებრია, განიერი სამკუთხა ნაწილებით, 5—20 მტკრიანათი და 2—6 ბუდიანი ნასკვით; მისი ნაყოფი ერთთესლიანი კაკალია სფერული ან პლატით.

წიფელი საქართველოში დიდი ხანია გამოყენებულია როგორც ხალხური სამკურნალწამლო საშუალება ფილენჯის ქარის დროს, აგრეთვე წელის ტკივილებისა და სხვადასხვა ქარების წინააღმდეგ. დავით ბატონიშვილის სიტყვით „ინდოური ნიგოზი, ნაქვის გული, წიფელი და ნიგოზი“... „ქა-სა ოთხივ კარგად უზაეს“-ო. ამავე მიზნებისათვის დავით ბატონიშვილი ურჩევს წიფლის ზეთს, შერეულს სხვა მცენარეულ ზეთებთან: „ნიგეზისა, ნაქვისა და წიფლის ზეთების ქამა, და მტკივანსა ალაგსა შეცხება, ფილანჯისა და ყოვლის ფერის ფილანჯის ქარისათვის, მწოვედ კარგი არის“-ო. მისი სიტყვით, წიფლის ზეთი შველის აგრეთვე ღვიძლისა და თირკმლის

ტკივილების დროს და შედის ხანთალას ზეთის შემადგენლობაში, რომელსაც იყენებდნენ მწუცელში ქიის ან გველის ჩაძრომის დროს; ამ შემთხვევაში სამ ღირჰამ ხანთალას ზეთს ლესავდნენ თბილ წყალში და ასმევდნენ ავადმყოფს. რაც „ყოველივე ამათ დაჰაოცს და გამოჰყრის“. ამავე ზეთს ხმარობდნენ აგრეთვე თმის ძირის გასამაგრებლად და მისი ცვენის შესაჩერებლად. ხანთალას ზეთი შეფლის კბილისა და ყურის ტკივილებსაც. ხანთალას ზეთს ამზადებდნენ შემდეგნაირად: „მოიტანე ოთხი რათალი ამა ხანთალის თესლი, რომე ხუთას ოცი ღირჰამი იყოს და ნახევარზედა დანაყე და ერთი რაფალი შირლიღნის ზეთი, და ან ამდენივე ნიგუზის ზეთი და ან ამდენივე წიფლის ზეთი დაასხი, რომე ასოცდაათი ღირჰამი იყოს და კარგად ამოჰყულიტონ და მანამდისი აღდღონ, რომე ზეთი მოსქელდეს და თესლის ძალი და ხასიათი ყუელა ერბოშიგა გამოვიდეს, მერმე გაწურონ და მინაშიგა ჩაასხან და იხმარონ. ზეთი იქნება“-ო, ამბობს დავით ბატონიშვილი. მეცნიერულ მედიცინაში წიფლის ხის მშრალი გამოხდის პროდუქტებს კრეოზოტსა და კუპრს, ან, უფრო სწორად, გვაიკოლს იყენებენ ფილტვების ტუბერკულოზის დროს; ამავე დროს ის მადის აღმძვრელი და ხელების საწინააღმდეგო საშუალებაა და ხელს უწყობს ნახველის გამოყოფას; მას იყენებენ აგრეთვე ორსულობის პერიოდში პირ-ლებინების დროს და კუქ-ნაწლავის არანორმალური მოქმედების დროს ამბობის პროცესების წინააღმდეგ; ხმარობენ აგრეთვე როგორც ქიის დამდენ, კანის გამღიზიანებელ და ანტისეპტიკურ საშუალებას, უნიშნავენ თირკმლების დაავადებით გამოწვეული პირ-ლებინების დროს. მკურნალობის საქმეში გამოყენებულია არა მარტო წიფლის ხის მშრალი გამოხდის პროდუქტები, არამედ წიფლის ნაყოფიდან გამოხდილი ზეთიც, რომელიც ამასთან საუკეთესო საკვებ საშუალებასაც წარმოადგენს. ამ მცენარის მთავარი შემცველი ქიმიური ნივთიერებებიდან, რომლებიც მიიღება მისი მერქნის მშრალი გამოხდის საშუალებით, აღსანიშნავია ძმრის მჟავა, 10%-დე კრეოზოტი (Kreosotum), გამკვირვალე, ზეთისმაკვარი მოყვითალო სითხე 1,07 წონაჟუთრით, რომელიც ძლიერ ტებს სინათლის სხივს, იხსნება 120 ნაწილ ცხელ წყალში და მკვრივდება 20°. მისი ღუღილისა და გამოხდის ტემპერატურა 205—220° შორის მერყეობს. მას ახასიათებს ძლიერი სუნი და მწველი გემო. თვით კრეოზოტი რამდენიმე ნივთიერების ნაზავია, რომლებიდან უმთავრესად აღსანიშნავია გვაიკოლი (ბრენცკატეჰინის მონომეთილეთერი), კრეოზოლი (Kreosolum seu Homogujacolum); ყველა ამ ნივთიერებას აქვს ანტისეპტიკური თვისებები; გვაიკოლსა და კრეოზოლს ღეჯულობენ კრეოზოტიდან,

ბოლო კრეოზოლს კი რთული ან გულდასმითი გამოხდის შედეგად იღებენ გაუწმენდელი კარბოლის ნეჟიდან. ოფიცინალური სამედიცინო გამოყენება უმთავრესად ხვდება გვაიკოლს (Guajacolum), რომელიც წარმოადგენს გამკვირვალე, უფერულ, ზეთისმაგვარ სითხეს არასასიამოვნო მწიელი სუნით. ის იფერება სითხის მოქმედებით. დუღს $200 - 205^{\circ}$, ძველად იხსნება წყალში, ხოლო ადვილად სპირტში, ეთერში და გოგირდნახშირბადში. მისი წონაკუთრი $1,117 - 1,140$ შორის მერყეობს. სუფთა გვაიკოლი უფერო კრისტალური ფორმის ნივთიერებაა, რომელიც 33° ღვდება. კრეოზოლი ყვითელი ფერის, ზეთისმაგვარი სითხეა არომატული სუნით; დუღს 220° . წიფელის ნაყოფი შეიცავს $43 - 45\%$ ცხიმზეთს, ცილოვან ნივთიერებას, სახაზებელს, შაქარს და სხვ. მაგრამ, რაც მთავარია, წიფელის ნაყოფი შეიცავს ალკალოიდ ფაგინს, რის გამო მას ახასიათებს ნარკოტული მოქმედება. ფაგინი იდენტიურია ქოლინთან, რომლის ნარკოტული და შხამიანი მოქმედება შეიძლება აეციდინოთ მისი გაცხელებით. წიფელის ფარმაკევტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: Kreosotum, Guajacolum, Guajcolum carbonicum (seu Duotalum), Pix liquida Fagi (seu Oleum Fagi empyreumaticum), Oleum Fagi expressum, Aqua Kreosoti, Sapo Kreosoti, Spiritus Kreosoti, Unguentum Kreosoti, Vinum Kreosoti, Kreoformum, Kreosot-Calcium chlorhydro-phosphoricum, Kreosot Magnesolum, Kreosotum benzoicum, Kreosotum carbonicum, Kreosotum Oleinicum, Kreosotum phosphoricum, Kreosotum tannicum, Kreosotum valerianicum, Guajcol-phosphit, Guajcolum benzoicum (seu Benzosolum), Guajcolum bijodatum, Guajcolum cinnamyllicum (seu Styracolum), Guajcolum phosphoricum, Guajcolum salicylicum (seu Guajcolsalolum), Guajcolum Valerianicum (seu Geosotum), Thiocolum (seu Kalium sulfoguajcolicum) და Sirolinum, რომელიც წარმოადგენს თიოკოლის 10% ხსნარის ნაზავს პომერანცევის სპირტთან.

ჩვენში წიფელის მასივები საკმაოდ დიდი რაოდენობითაა, ისე რომ, მისი ნაყოფის დამზადება განსაკუთრებით ჩვენ სუბალპებში ათეული ტონობით შეიძლება.

ტყის მარწყვი — *Fragaria vesca* L.

საქართველოში არსებობს მარწყვის რამდენიმე სახეობა და ამიტომ თითოეულ მათგანს ცალკეულ სახელს უწოდებენ; აღნიშნულ სახეობას ტყის მარწყვსა და დარდალას უწოდებენ.

ის ეკუთვნის ვარდნაირთა (Rosaceae) ბოტანიკურ ოჯახს, წარმოადგენს დაბალი ტანის მრავალწლოვან ბალახოვან მცენარეს, რომელიც მიწის ზევით ივითარებს პქკალებს, რაც მისი ვეგეტატიური გამრავლების საშუალებაა. ფესვთანი ფოთლები გრძელყუნწიანებია და გასსამმაგებული. თითოეული მათგანი, გ.ნსაკუთრებით ქვედა ფოთოლაკი, რომელი მოყვანილობისაა ხერხებილა კიდეებით და აბრეშუმისებერი ბუსუსით ვენტრალურ მხარეზე. საყვავილე ყლორტებზე მცირე რაოდენობით ვითარდება ხშირი ბუსუსით დაფარული ყუნწებიანი თეთრი ყვავილები, ორმაგი ჯამით, ხუთფურცლიანი გვირგვინით და მრავალი მტკრიანათი. წითელი ფერის ნაყოფი კვერცხნაირი ან მრგვალი ფორმისაა, ხორციანი, წვნიანი, არომატული სუნით და მრავალი წვრილი თესლით. ტყის მარწყვი ყვავილობს მაისიდან ივლისის ბოლო რიცხვამდე, ნაყოფი გამოაქვს ივნისიდან აკვისტომდე. საქართველოში ტყის მარწყვი გვხვდება დაწყებული ვაკე ადგილებიდან მთის ზედა სარტყლამდე, განსაკუთრებით ტყეებში, ბუჩქებ შორის, ტყის ნაპირას, ნაკად ტყეებში და საე.

ჩვენი ხალხი დიდი ხანია იყენებს მარწყვის ნაყოფს, როგორც შარდსადენ საშუალებას, რის შეახებ დავით ბარონიშვილი ამბობს: „მარწყვი მხურვალე და ხმელია, კაცმან რომე მარწყვი დანაყოს და წყალი გამოჰხადოს და ამისის წყლითა კაცმან საქმელი ჰამოს, ყუთილისა და შავის იარაყნისათვის მშოვედ კარგი არის და თუ კაცსა მუცელშიგა ჰია ასხაა. იმას ყველას დაჰხოცს და გამოჰყაროს“. ჩვენს ფარმაკოპეაში მარწყვი მოხსენებული არ არის, მაგრამ საზღვარგარე (პორტუგალიაში) მის ფოთლებსა და ფესვურებს (Folia et Radix (Rhizoma) Fragariae) დღესაც იყენებენ როგორც შარდსადენ საშუალებას, ხოლო თვით ნაყოფს (Fructus Fragariae) უნიშნავენ საშარდე გზებში კენჭების დაშლის მიზნით და აგრეთვე როგორც დიეტეკურ საშუალებას ნიკრისის ქარების დროს. მაგრამ მარწყვის დანიშვნისას ანგარიში უნდა გაეწიოს იმ გარემოებას, რომ ზოგიერთი ორკანიზმი მარწყვს ვერ იტანს და მისდამი ე. წ. იდიოსინკრაზია აქვს.

მარწყვის ნაყოფი შეიცავს ლიმონის და ვაშლის მჟავას, პექტინს, შაქარს, წითელ პიგმენტს, მთრიმლავ ნივთიერებას, ეთერზეთთა კვალს, ცილოვან ნივთიერებას; შაქრის რაოდენობა მარწყვში 3—4,5% არ აღემატება, თავისუფალი მჟავა 1,3—1,65% შეადგენს, წყალი 87—89% და ნაცარი 0,6—0,7%-ს. მარწყვის თესლში 14—19% ცხიმზეთია, ხოლო მისი ფოთლები და ფესვურები, პორტუგალიის მონაცემებით, შეიცავს 10% მთრიმლავ ნივთიერე-

ბას, ციტრალს, ვიტამინს და 9% ნაცარს. მარწყვის პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: Fructus Fragariae vescae siccati, Rhizoma Fragariae vescae და Herba Fragariae vescae. ჩვენში გარეული მარწყვი, როგორც ნაყოფი, ისე მთლიანი მცენარე, საკმაოდ დიდი რაოდენობით შეიძლება შეგროვდეს, სახელდობრ: იმერეთში ნაყოფი 2 ტ., მთლიანი მცენარე 0,5 ტ., გურიაში ნაყოფი 0,5 ტ., მთლიანი მცენარე 0,2 ტ., სამეგრელოში ნაყოფი 1 ტ., მთლიანი მცენარე 0,2 ტ., აფხაზეთში ნაყოფი 1 ტ., მთლიანი მცენარე 0,2 ტ., სვანეთში ნაყოფი 0,1 ტ., მცენარე 0,2 ტ., რაქა-ლეჩხუმში ნაყოფი 0,2 ტ., მცენარე 0,2 ტ., სამხრეთ-ოსეთში ნაყოფი 0,1 ტ., მცენარე 0,1 ტ., ფშავ-ხევსურეთში ნაყოფი 0,1 ტ., მცენარე 0,1 ტ., კახეთში ნაყოფი 0,2 ტ., მთლიანი მცენარე 0,1 ტონა. სულ საქართველოში ნაყოფი—5,2 ტ., ხოლო მთლიანი მცენარე 1,8 ტონა შეგროვდება.

რეცეპტები:

Rp.: Fr. Fragariae 100,0
DS. მოიხარშოს 1 ჭიქა წყალში
და მიღებულ იქნეს დილა-სალამოს.

იფანი — Fraxinus excelsior L.

დასავლეთ საქართველოში იფანს კოპიტის სახელწოდებით იცნობენ. მაგრამ ის გარემოება, რომ დასავლეთ საქართველოში ზოგიერთ ადგილს კოპიტნარი ჰქვია, მოწმობს, რომ წინათ იფანი ჩვენში უფრო დიდი რაოდენობით და სუფთა მასივების სახით ყოფილა. იფანი ეკუთვნის Oleaceae-ს ბოტანიკურ ოჯახს. ის წარმოადგენს საკმაოდ მოზრდილ ხეს, დამახასიათებელი ნაცრისფერი ჭერქით, სადა ზედაპირით და შიშველი ახალგაზრდა ყლორტებით, რომლებზედაც შავი ფერის კვირტები ვითარდება. იფნის კენტფრთხილ ფოთოლი, რომელიც შედგება დაახლოებით 3—6 წყვილი ფოთოლაკისაგან, განიერი ლანცეტაა, მჯდომარე ხერხკბილა ნაპირებით და ზევიდან პრიალა, ხოლო ქვემოდან უფრო მოთეთრო, ცოტად თუ ბევრად შებუსხილი ზედაპირით. ამ მცენარის ყვავილი ფოთლებზე ადრე ვითარდება, შეკრებილია საგველა ყვავილედში და მოკლებულია ყვავილსაფარს, ე. ი. მას არც ჯამი აქვს და არც გვირგვინი. იფანი ისხამს ანემოხოროულ ფრენია ნაყოფს. საქართველოში იფანი გავრცელებულია დაწყებული შავი ზღვის სანაპიროებიდან სუბალპურ ტყეთა ბოლო საზღვრამდე, როგორც

პატარა, ისე მსხვილი ზომის ხის სახით, კარგად იტანს როგორც ნესტს, ისე ნაწილობრივ სიმშრალესაც. დიდი მასივების სახით იფანი არ გვხვდება, მაგრამ ფოთლოვან ტყეებში (წიფლნარში) და მდინარის სანაპირო ქალის ტყეებში მას ხშირად ნახავთ მურ-ყანთან და ლიფანთან ერთად. იფანი მეტად დიდხანს, თითქმის 300 წლამდე ცოცხლობს, რის გამო იგი ხშირად ძალზე დიდი სიმაღლის იზრდება. მაგალითად, სვანეთში მოგზაურობის დროს, ჭახუნდერის ეკლესიის ეზოში ჩვენ შეგვხვდა დარგული იფნის ეს სახეობა, რომელიც სიმაღლით 30 მ-ზე მეტი იქნებოდა და ლეროს გარშემოწერილობა კი 8 მეტრსა და 12 სმ-ს უდრიდა.

იფნის ფოთლებს, ქერქსა და ნაყოფს საქართველოში იყენებენ როგორც გამონახარშის, ისე ნაყენის სახით ციების, კიებისა და თირკმლების დაავადებათა წინააღმდეგ, ხოლო მისი კვირტების ნაყენს ზოგჯერ რევმატიზმული ანთების დროსაც ხმარობენ. მეცნიერულ მედიცინაში იფანი წინათ უფრო დიდი პოპულარობით სარგებლობდა და ამიტომ ჩვენ ძველ ფარმაკოპეაში მოხსენებულიც იყო, მაგრამ ჩვენ სახელმწიფო ფარმაკოპეას მე-7 გამოცემაში იგი უკვე მოხსენებული არ არის. დღეს ეს მცენარე შემორჩენილია მხოლოდ *Helvetica Editio Quinta* ფარმაკოპეაში, რომლის მონაცემებითაც იყენებენ ამ მცენარის ფოთლებს (*Folium Fraxini*), რაც ცნობილია აგრეთვე *Folium Linguae avis*-ის სახელწოდებით. ქიმიურად იფნის ფოთოლი შეიცავს 25-დან 82%-მდე ალკოჰოლ მანიტს (*Mannitum*), თვით მანიტი შეიცავს 2,2-3% გლუკოზს, 2,5—3,4% ლევულაზს, 12—16% მანნოტეტროზებს, 6—16% მანნოტ-რიოზებს, 1,5—2% ნაცარს, 0,05—0,1% ფისს, 10% წყალსა და 10% გაურკვეველ ნივთიერებებს. გარდა ამისა, იფნის ფოთლებში მოიპოვება ინოზიტი, ქვერციტრინი, სახაროზი, დექსტროზი, ვაშლისა და ლიმონის მჟავა, ლორწო, მთრიმლავი ნივთიერება, ეთერზეთები, ვიტამინი C და 10% ნაცარი. იფნის ახალი ქერქი შეიცავს გლუკოზიდ ფრაქსინის გლუკოზითა და ფრაქსეტინით, რომელიც ტრიოქსი კუმარინ მონომეთილეთერია. გარდა ამისა, ქერქი შეიცავს მთრიმლავ ნივთიერებას, წებოს, ეთერზეთს, მწარე ნივთიერება ფრაქსინინს, რომელიც ზოგს მანიტი ჰგონია. მცენარეთა სამეფოში მანიტი საკმაოდ გავრცელებული ნივთიერებაა, რომელიც შეიძლება დაკრისტალდეს თეთრი ნემსისებური კრისტალების სახით. სუფთა მანიტი უსუნოა და ხასიათდება სასიამოვნო გემოთი; მისი ლღობის ტემპერატურა 166° უდრის, წონაკუთრი—1,521 უდრის. მანიტს ახასიათებს ნაზი საფალარათო მოქმედება; ხშირად ის იწვევს ნაწლავებში რძისმჟავა ამბოხს. მანიტის ამ-

ბოხის პროდუქტებია: წყალბადი, ნახშირბედი ანჰიდრიდი, ეთილის ალკოჰოლი, ძმრის, ერბოს და რძის მჟავა. მეცნიერულ მედიცინაში მანიტს უნიშნავენ როგორც ნახ საფალარათოს და აგრეთვე სხვა საფალარათო საშუალებათა გემოს შესაცვლელად. მისი ფარმაცევტული პრეპარატებია: *Manna canelata*, *Manna communis*, *Sirupus Mannae*, *Infusum Sennae-compositum* (*Infusum laxativum Vindobonense*) და *Mannitum*. საქართველოში იფნის ფოთოლი შეიძლება დამზადდეს ყოველწლიურად 5 ტონის რაოდენობით, აქედან იმერეთში 1 ტ., გურიაში 0,5 ტ., აჭარაში 0,3 ტ., სამეგრელოში 0,5 ტ., აფხაზეთში 1 ტ., სვანეთში 0,5 ტ., რაჭა-ლეჩხუმში 0,3 ტ., კახეთში კი 0,9 ტონა.

შავთარა—*Fumaria officinalis* L.

შავთარა ყაყაჩოსებრთა (*Papaveraceae*) ბოტანიკური ოჯახის წარმომადგენელია, რომელიც 15—30 სმ და ზოგჯერ მეტი სიმაღლის იზრდება. ეს ერთწლოვანი ბალახია, სწორმდგომი ან წამოწეული ღეროთი, რომელზედაც მორიგეობით განლაგებულია ფოთლები, ხოლო კენწეროზე მტევან ყვავილედში შეკრებილი ყვავილები ასხია. მისი ფესვი ნაზია და დაუტოტავი, ღეროკი, პირიქით, საკმაოდ დატოტიანებულია და ზოგჯერ გართხმული მცენარის შთაბეჭდილებას ტოვებს. შავთარას ფოთლები ფრთაღანკვეთილია და უფოთოლთანო, ცალკეული 2—3 ნაკვთიანი ვიწრო, სოლისებრი ფოთოლაკით. ყვავილები ორსქესიანებია და მოკლე ყუნწებზე სხედან; თითოეულ მათგანს 2 ჯამის ფოთოლაკი აქვს, რომლებიც ადრე ცვივა, გვირგვინის ფურცელი 4, რომელთა სიგრძე 6—8 მმ-ს უდრის, ხოლო ჯამის ფოთოლაკები კი 3-ჯერ უფრო მოკლეა. მისი ნაყოფი ერთბუდინი კაკლუქაა, რომელშიც შავი ფერის სადა თესლები ვითარდება. შავთარა ყვავის აპრილიდან სექტემბრამდე. ამ მცენარეს ჩვენში ვხვდებით, დაწყებული შავი ზღვის სანაპიროებიდან სუბალპურ სარტყლამდე, განსაკუთრებით ნათესებში—სეგეტალურ და ნაგვიან ადგილებზე რუდერალური მცენარის სახით.

საქართველოში დიდი ხანია იყენებენ ამ მცენარეს, როგორც სისხლის გამწმენდ და შადის მომგვრელ საშუალებას. ის წინათ ჩვენს ფარმაცოპეაშიც იყო მოხსენებული, მაგრამ მე-7 გამოცემაში შეტანილი არ არის. დღეს ის მოხსენებულია მხოლოდ ბრაზილიის ფარმაცოპეას უკანასკნელ გამოცემაში და მას იყენებენ იქ, როგორც შადის მომგვრელ საშუალებას და ნაწლავთი

ატონიების დროს. აღსანიშნავია, რომ ეს მცენარე იწვევს პულისს გახშირებას და ზოგჯერ ძილის მომგვრელადაც ითვლება. აგრო-ვებენ ყვავილობაში მყოფ მთლიან მცენარეს *Herba Fumariae*-ს სახელწოდებით; მისი ქიმიური შემცველობა ასეთია: ნახშირწყლო-ვანი ნივთიერებებ დაახლოებით 0,5%, 0,13%, პროტოპინი, 10% ნაცარი, ფუმარის მჟავა (*Acidum fumaricum*) და ალკალოიდი ფუ-მარინი (*Fumarinum*). შავთარას პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: *Herba Fumariae*, *Succus recens Fumariae*, *Extractum Fumariae*, *Extractum Fumariae fluidum* და *Sirupus Fumariae*, რომელშიაც შედის 100 ccm ფლუიდექსტრაქტი და 900 ccm *Sirupus simplex*-ი. ჩვენში შავთარა შეიძლება დამზადდეს იმერეთში 0,75 ტ. და აფხაზეთში 0,75 ტ., სულ 1,5 ტონა.

გალები—*Gallae*

გალები საზოგადოდ წარმოიშვება მუხის ყლორტებზე ერთ-გვარი მწერის—*Cynips gallae tinctoriae* Olivier ან *Cynips tinctoria* Hartig, ჩხვლეტის შედეგად (ნაჩხვლეტში ეს მწერი დებს კვერცხებს, რომლიდანაც შემდეგ მატლი ვითარდება. ჩხვლეტის მომენტში მცენარე ღიზიანდება, რის პასუხადაც ნაჩხვლეტ ადგილ-ზე ის ინტენსიურად ივითარებს ახალ უჯრედებს. ამრიგად, მუხის ახალგაზრდა ყლორტებზე წარმოიქმნება საკმაოდ მოზრდილი, და-ახლოებით კაკლის ოდენა, შიგნით ცარიელი და განატეხზე მუქი ნაცრისფერი სხეულები—გალები). როგორც ცნობილია, მუხაში ბევრია მთრიმლავი ნივთიერება—ტანიინი, რომელიც გაღიზიანების შედეგად უხვად გროვდება ამ ახალ უჯრედში, რის გამოც ის პო-ვებს სამედიცინო გამოყენებას. ტანიინის უხვი შემცველობით იმ-თავითვე განთქმულია იაპონური, ჩინური და თურქული გალები, რომლებშიც მისი რაოდენობა 40-დან 77%-მდე მერყეობს. პროფ. ი. ქუთათელაძის მონაცემებით ირკვევა, რომ საქართველოს მაღა-ლი მთის მუხის გალები (*gallae Querci macrantherae Georgiae*) შეიცავს 24% სახმარ ტანიინს. ჩვენს მიერ ჩატარებული ექსპერი-მენტების შედეგად გამოიჩინა, რომ გალები ვითარდება არა მარტო მაღალი მთის მუხებზე, არამედ მის სხვა სახეობაზეც, როგორიცაა: *Quercus iberica* Stev., *Quercus longipes* Stev., *Quercus pedunculata* Ehrh. და სხვ. ამგვარად, გალების ყოველწლიური მარაგი საქართველოში შეიძლება დაახლოებით 2 ტონით განისაზღვ-როს. კარგი იქნება, თუ ჩვენი ფარმაცო-ქიმიური ინსტიტუ-ტი შეისწავლის ამ სახეობებზე განვითარებულ გალებსაც და გა-

მოავლენს ტანინის რაოდენობას მასში. გალები შეიცავს გლიკოგალუსმეფავს, მისი პრეპარატებია: Tinctura Gallae cum Iodo (რომელშიც შედის Sol. Iodi spirituosus seu Tinctura Iodi 50,0, Tinctura gallae 50,0.), Tinctura Gallarum (ჩვენში, გერმანიაში, იუგოსლავიაში) და Unguentum Gallae (ამერიკა), რომელშიც შედის 20 ნაწ. წმინდა გალის ფხვნილი, 5 ნაწ. მგლის ქონი, 5 ნაწ. ყვითელი ცვილი და 70 ნაწ. ყვითელი ვაზელინი; გალის პრეპარატია აგრეთვე Gallae turcicae და სხვ.

ოშოშა—*Glechoma hederacea* L.

ოშოშა ეკუთვნის ტუჩოსანთა (Labiatae) ბოტანიკურ ოჯახს, ხასიათდება შებუსეილი 15—60 სმ სიგრძის, დატოტიანებული, გართბული ღეროთი და ქუნწიანი ფოთლებით; ქვედა ფოთლები თირკმლისებურად მორგვალეებულია, ხოლო ზედა კი გულის მოყვანილობისაა. 2—3 ყვავილი იზრდება ერთად, ჯგუფურად. ჯამის სწორი მილისებური ფოთლები ერთიმეორესთან შეზრდილია. მომდისფრო გვირგვინი 15—20 მმ სიგრძისაა და 2—3-ჯერ უფრო გრძელია ჯამზე. ეს მცენარე კარგად იტანს ჩრდილს და იზრდება ნესტიან ადგილებში, ვანსაკუთრებით ღობის ძირში, ბუჩქებს შორის და ტყის პირას.

ქართულ ხალხურ მედიცინაში ოშოშა მეტად მნიშვნელოვან როლს ასრულებს და ჩვენი ხალხი მას სამართლიანად გაჭირვების ტალკევეს უწოდებს, რადგან ოშოშას ნახარშით და ნაყენით იკურნება მოტეხილობა, ნაღრძობი, სიმსივნეები, გაბინძურებული წყლულები და სხვ. ჩვენს ფარმაცოპეასა და მეცნიერულ მედიცინაში ეს მცენარე მოხსენებული არ არის, ხოლო ბრაზილიაში მას წარმატებით ხმარობენ და ფარმაცოპეაშიც აქვთ შეტანილი. აგროვებენ ყვავილობაში მყოფ მთლიან ბალახს *Herba Hederæ terrestris* სახელწოდებით. ის შეიცავს ეთერზეთს, რომლის რაოდენობა ახალ ბალახში 0,03% უდრის, ხოლო გამშრალში 0,065%; 5,9%—7,5% მთრიშლავ ნივთიერებას, მწარე ნივთიერებას, ქოლინს, წებოს, მარილს და ლენის მჟავას. ნაცრის რაოდენობა გამშრალ მცენარეში 10% არ აღემატება. ბრაზილიაში ცნობილია ოშოშას შემდეგი პრეპარატები: *Extractum Glechomæ (Hederæ terrestris) fluidum* და *Sirupus Glechomæ (Hederæ terrestris)*, რომელშიც შედის 50 ccm ფლუიდექსტრაქტი და 950 ccm *Sirupus simplex*-ი. ოშოშა შეიძლება დამზადდეს: იმერეთში 0, 75 ტ., გურიაში 0,5 ტ., აჭარაში

0,25 ტ., სამეგრელოში 0,5, აფხაზეთში 0,75 ტ., თბილისის მიდამოებში—0,25 ტ. ამრიგად, ვარაუდით, საქართველოში შეგროვდება სულ 3 ტონა ნედლი მასალა.

ძირტკბილა—*Glycyrrhiza glabra* L.

ძირტკბილა, რომელიც ეკუთვნის პარკოსანთა (*Leguminosae*) ბოტანიკურ ოჯახს 1,5 მ სიმაღლის მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა, მძლავრი და ნიადაგში ღრმად განვითარებული ფესვთა სისტემით. მისი ღერო, ფოთლისა და ყვავილედის ყუნწები მოკლე ბუსუსითაა დაფარული. ფრთართული ფოთლები 9—15 ფოთოლაკისაგან შედგება და მორიგეობით განლაგებულია ღეროზე. თითოეული ფოთოლაკი მოგრძო კვერცხისებურია და, მასში არსებული ფისის შემცველი წერტილოვანი ჯირკვლების გამო, ქვედა მხარეზე პრიალაა. მრავალი პატარა ნათელი იისფერი ყვავილი შეკრებილია მტევან ყვავილედში. ნაყოფი—მოგრძო ფორმის თვითუხსნადი პარკია და შეიცავს ერთ ან მრავალ თესლს. ძირტკბილა ყვავილობს მაისიდან ივლისის ბოლო რიცხვებამდე, ნაყოფის მოსხმას კი სექტემბრის ბოლოს ამთავრებს. ძირტკბილა გავრცელებულია ჩვენში შავი ზღვის სანაპიროებიდან დაწყებული ვიდრე მთის წინამდე, განსაკუთრებით მდინარის ნაპირებზე, ველებზე, ნათესების ახლოს და სათიბებში; გვხვდება აგრეთვე მლაშობ ნახევრად უდაბნოებზე, სადაც დამარილება შედარებით სუსტია და დანესტიანება კი ხშირი. ამიტომაც, რომ ძირტკბილას სხვადასხვა დაჯგუფებაში ვხვდებით, მაგრამ ხშირად ის სუფთა სახის დაჯგუფებასაც ქმნის; რამდენიმე ჰექტარის ფართობზე და მის ახლოს სხვა მცენარე აღარ ხარობს. ძირტკბილის ასეთ მასივებს ვხვდებით აღმოსავლეთ საქართველოში, განსაკუთრებით მარნეულის რაიონში და მტკვრის სანაპიროთა გასწვრივ. ჩვენი ხალხი უხსოვარ დროიდან იყენებს ძირტკბილას ფესვებს, როგორც ხველების საწინააღმდეგო საშუალებას.

დავით ბატონიშვილის თქმით, ძირტკბილას ფესვები (*Radix Glycyrrhizae* S. *Liquiritiae*), ძირტკბილას წვენი (*Succus Liquiritiae*) და ძირტკბილას ძირის წყალი „ხუნაყისათვის მწოვედ კარგი, მრავალჯერ დაცდილი არისო: მოიტანე რძე და ლელვი და ბალღური ყარა, ვითამცა და წყაროს სუმბულიო, რომე სპარსნი ფარისიომანს უძახიან, ძირტკბილას ძირი, ბოლოკის წვენი და ანაკვეთი და ესეები ყუელა დაჯეჯკეთ და შაქრითა და ნუშის ზეთითა წამოადლულე და ისრე კამონ, და ხუნაყსა უშველის“.

მეცნიერულ მედიცინაში ძირტკბილას ძირს იყენებენ როგორც ამოსახველბელ საშუალებას და სუსტ შეღავათის მომცემს. ის მოხ-

სურ. 19. ძირტკბილა (*Glycyrrhiza glabra* L.).

სენებულია როგორც საბჭოთა კავშირის სახელმწიფო ფარმაცოპეაში (მე-7 გამ.), ისე გერმანიის, ამერიკის, ნიდერლანდების, სუეცის, დანიის, შვეიცარიის, იუგოსლავიის, იტალიისა და სხვათა ფარმაცოპეაში. იყენებენ ამ მცენარის ფესვებს (*Radix Liquiritiae*) და არჩევენ მის სამ ხარისხს: 1) გაუშმენდავი (*Radix Liquiritiae naturalis*), გაშმენდილი (*Radix Liquiritiae mundata*) და ორჯერ გაშმენდილი (*Radix Liquiritiae bimundata*); სამედიცინო პრაქტიკაში ძირითადად იყენებენ უკანასკნელ ორ გაშმენდილ ფორმას. ქიმიურად მისი ფესვები შეიცავს გლიცირიზინს გლიკურონით (რომელიც წარმოადგენს დიგლიკურონმჟავა ესთერს გლიცირეტინ მჟავათი K-სა და Ca-თან კავშირში), 5,9—7,3% საპონინისმაგვარ ნივთიერებებს, რომლებიც განსხვავდება საპონინებისაგან მით, რომ ჰემოლიზური მოქმედებით არ ხასიათდება; ის შეიცავს აგრეთვე გლუკოზიდ გლიცირიზინის მჟავას, რომელიც ჰიდროლიზით იშლება აგლიკონ გლიცირეტინის მჟავად და გლუკოზიდ ლიქუირიცინს, რომელიც ლიქუირიცინგენინთან ერთადაა; მასში შედის გლუკოზი, სახამებელი, ასპარაგინი, 0,25% აზოტოვანი ნივთიერება, 3,5% ცხიმი, ოქსალმჟავა, ვაშლის მჟავა, 2,5—2,7% და ზოგიერთებში 6,5%-დე სახაროზი,—გლუკოზი, 1,5% მანიტი, 2,3%—4% უხსნადი მწარე ნივთიერებანი, 3—6% მხსნადი მწარე ნივთიერებანი, 1,8—4% ფისი, 30% ექსტრაქტული ნივთიერებანი, 8—9% წყალი, 4,5%—8% ნაცარი. ის არ შეიცავს არც ერთ საპონინს და არც გლიკურონ მჟავას. შვეიცარიის ფარმაცოპეაში ამ მცენარის პრეპარატებიდან ცნობილია *Radix Liquiritiae ad usum veterinarium*. ჩვენი ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემით ცნობილია ძირტკბილას შემდეგი პრეპარატები: *Pulvis Liquiritiae compositus*, *Sirupus Liquiritiae*, *Species pectoralis*, *Extractum Liquiritiae spissum et siccum* და *Elixir pectoralis*, ხოლო საზღვარგარეთ—*Elixir cum Extracto Glycyrrhizae* (*Elixir pectoralis*), *Extractum Glycyrrhizae purum*, *Extractum Liquiritiae fluidum*, *Extractum Liquiritiae*, *Pasta Glycyrrhizae*, *Pasta Glycyrrhizae compositae*, *Sirupus Liquiritiae* (*Glycyrrhizae*), *Succus Liquiritiae*, *Succus Liquiritiae pulveratus*, *Tinctura Glycyrrhizae opiate*—შეიცავს: *Oleum Anisi* 1,0, *Sirupus simplex* 120,0, *Extractum Glycyrrhizae* 30,0, *Tinctura Opii simplex* 200,0, ღვინის სპირტს 90%—320,0 *Aqua destillata ad* 1000,0. *Elixir pectorale*—შეიცავს: *Extractum Liquiritiae fluidum* 200 ccm, *Aqua Foeniculi* 600 ccm და *Liquor Ammonii anisatis* 200 ccm. *Liquor pectoralis*—შეიცავს: *Extractum Glycyrrhizae* 200,0, *Aqua destillata* 600 ნაწ., *Oleum Foeniculi* 1 ნაწ.,

Oleum Anisi 2 ნაწ., Spiritus (90%) 162 ნაწ., Liquor Ammoniacustici (10%)—35 ნაწილი. Liquor pectoralis benzoicus შეიცავს: Tinctura Opii benzoica 25 ნაწ., Liquor pectoralis 75 ნაწ.. Pulvis Liquiritiae compositus granulatus—შეიცავს: Pulvis Liquiritiae compositus 100 ნაწილი, Spiritus dilutus 30 ნაწილი. Mixtura Salina dulcis შეიცავს: Ammonium chloratum 20,0, Extractum Glycyrrhizae 40,0, Aqua Menthae piperitae 940,0. Mixtura Opii et Glycyrrhizae composita შეიცავს: Extractum Glycyrrhizae fluidum 120 ccm, Tartarus stibiatus 0,24, Tinctura Opii composita 120 ccm, Spiritus Aetheris nitrosi 30 ccm, Glycerinum 120 ccm, Aqua destillata ad 1000 ccm. გარდა ამისა, როგორც საბჭოთა კავშირში, ისე საზღვარგარეთ ამზადებენ Pulvis Liquiritiae compositae, რომელიც ერთი და იმავე ნივთიერებებს სხვადასხვა სახელმწიფოში სხვადასხვა რაოდენობით შეიცავს.

ძირტკბილას ფესვების ყოველწლიური დამზადება საქართველოში შეიძლება გავითვალისწინოთ შემდეგი რაოდენობით: გურიაში 1 ტ., აჭარაში 0,5 ტ., სამეგრელოში 1 ტ., აფხაზეთში 1,5 ტ., იმერეთში 0,5 ტ., ქართლში 2 ტ., მარნეულში 2 ტ. და კახეთში 1,5 ტონა. საქართველოში სულ შეიძლება დამზადდეს 10 ტონა მასალა.

რეცეპტები:

- Rp.: Pulv. Liquiritiae compos. 100,0
DS. თითო მიღებაზე თითო ჩაის კოვზი (საფალარათო).
- Rp.: Elix. cum extr. Liquiritiae 15,0
DS. 10—25 წვეთი ღლეში 3-ჯერ (ბავშვებს).
- Rp.: Sir. Liquiritiae 30,0
DS. ჩაის კოვზით ღლეში 3-ჯერ.
- Rp.: Extr. Liquiritiae sicc. 10,0
Aq. destill. 100,0
Liq. Ammon. anis. 3,0
Sir. Simpl. 10,0
MDS. სუფრის კოვზით ღლეში 3-ჯერ ან 4-ჯერ.
- Rp.: Inf. Senegae sib. 10,0—200,0
Sir. Liquiritiae 20,0
MDS. სუფრის კოვზით ღლეში 3-ჯერ ან 4-ჯერ.

მკვდრის ყვავილი—*Helichrysum arenarium* D. C.

მკვდრის ყვავილს ჩვენში აგრეთვე უკვდავას და უხმობელსაც ეძახიან. ის ეკუთვნის რთულყვავილოვანთა (*Compositae*) ოჯახს და სიმაღლით 40 სმ აღწევს; მისი ფესვიდანვე დატოტიანებული ღერო დაფარულია მოთეთრო ქეჩისებური ბუსუსით და შემოსილია ყუნწიანი ლანცეტა ფოთლებით. მეტად პატარა ყვითელი ყვავილები სხედან სფერული ფორმის კალათებში ისე, რომ ფარისებრ საგველა ყვავილედის შთაბეჭდილებას ტოვებენ. კალათას მრავალრიცხოვანი ღია ნარინჯისფერი ან ოდნავ მოწითალო საფარი ფოთლები მეტად პრიალა ზედაპირით გამშრალის შთაბეჭდილებას ახდენენ. იგი ყვავილობს ივნისიდან სექტემბრის ბოლო რიცხვებამდე. მკვდრის ყვავილის ეს სახეობა ჩვენში მეტწილად შავი ზღვის სანაპიროთა ქვიშნარზე ხარობს. ჩვენი ხალხი იყენებს ამ მცენარეს ნალვლის გზების და ღვიძლის დაავადებათა დროს, განსაკუთრებით სიყვითლის შემთხვევებში. მისი სუსტი მოქმედების გამო ჩვენს ფარმაცოპიაში ეს მცენარე მოხსენებული არ არის, ხოლო საზღვარგარეთ მას დღესაც იყენებენ როგორც ნალვლის მომდენ საშუალებას, აგრეთვე ღვიძლის, ნალვლის ბუშტის, კუჭ-ნაწლავის ტრაქტისა და შარდ-სასქესო გზების დაავადებათა წინააღმდეგ. აგროვებენ ყვავილობაში მყოფ მთლიან მცენარეს, რომელიც შეიცავს: ეთერზეთებს, მწარეებს, მთრიმლავ, საღებავ და სხვა ნივთიერებებს. მკვდრის ყვავილის პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: *Flores Stoechados citrinae*, *Decoctum flores Stoechados*, *Infusum flores stoechados* და *Extractum Stoechados fluidum*. მისი ყოველწლიური მარაგი შავი ზღვის სანაპიროებზე განისაზღვრება შემდეგი რაოდენობით: გურიაში 0,25 ტ., აჭარაში 0,25 ტ., სამეგრელოში 0,5 ტ., აფხაზეთში 0,5 ტონა. სულ 1,5 ტონა. საქართველოში მკვდრის ყვავილის სხვა სახეობებიც იზრდება, რომელთა შესწავლა აუცილებელია.

რეცეპტები:

Rp.: *Flor. Stoechados citrinae* 20,0
Fol. Trifolii fibr. 15,0
Fol. Menthae pip. 10,0
Sem. Coriandri conc. 5,0
M. f. Species

DS. 2 სუფრის კოვზი მოიხარშოს
2 ჭიქა წყალში და გაცივების შემდეგ
დაილიოს დღეში 2—3-ჯერ ნახევარი ჩაის
ჭიქა ჭამის წინ (ნალვლის მომდენი ნაკრები).

Rp.: D-ti fl. Stoechados citrinae 12,0:300,0
DS. 2 სუფრის კოვზით 2—3-ჯერ დღეში.

Rp.: Fr. Myrtillorum 10,0
Rhiz. Tormentillae conc. 10,0
Flor. Stoechados citrinae 5,0
Fol. Salviae conc. 15,0
Fr. Carvi cont. 5,0
M. f. Species.
DS. მოიხარშოს 2 კიქა წყალში,
იღულოს 10 წუთს, გაცივდეს,
გაიწუროს და დაილიოს ნახევარი ჩაის კიქა
15—20 წუთით ადრე ქამის წინ (ნაღ-
ლის ნაკრები.

ხვია—Humulus Lupulus L.

სვია ეკუთვნის (Cannabinaceae-ს) ბოტანიკურ ოჯახს. იგი წარ-
მოადგენს მრავალწლოვან მხვიარა მცენარეს მხოხავი ფესვურათი.
მისი ოთხკუთხა ღერო შემოსილია გრძელყუნწიანი სამ-ხუთ ნაწი-
ლაკიანი ფოთლებით, რომლებიც კენწეროზე ზოგჯერ მთლიანი და
მრგვალი ან ოვალური მოყვანილობისაა; დორზალურ მხარეზე
ფოთლები პრილა და სადაა, ხოლო ვენტრალურზე—ბუსუსიანი.
სვია ივითარებს პატარა, მოყვითალო მწვანე ფერის ორსახლიან
ყვავილებს. მამრობითი ყვავილს, ხუთი ყვავილსაფარი და 5 მტვრი-
ანა აქვს, ხოლო დედრობითი ყვავილები კი ყუნწიანებია და
თითოეული თავაკის კილის ილლიაში ორ-ორად ზის. ნაყოფობის
პერიოდში სვიის თავაკები, რომლებსაც ხშირად სვიის „გირჩას“
უწოდებენ, 3—7 სმ სიგრძეს აღწევს. სვია ყვავილობს ივლისში
და აგვისტოში და კაკლუკა ნაყოფს ისხამს სექტემბრის პირველ
რიცხვებიდან ნოემბრის ბოლომდე. სვია გვხვდება ჩვეულებრივ ტყის
პირას, ბუჩქებს შორის, ქალის ტყეებში, ცოცხალ ლობეებზე და
დაწყებული ვაკე ადგილებიდან მთის შუა სარტყლამდე.

ქართულ ხალხურ მედიცინაში სვიის ნაყოფის ნახარში
უხსოვარ დროიდანაა ცნობილი, როგორც საუკეთესო საშუალება
ხმის დაკარგვის შემთხვევებში, კუჭ-ნაწლავის ტრაქტის სუსტი
მოქმედების დროს, შარდ-სასქესო ორგანოების დაავადებათა
წინააღმდეგ, განსაკუთრებით სიფილისის დროს; მას იყენებენ
საფენებისათვის და ავთვისებიანი სიმსივნის (კიბოს) წინააღმდეგ,
ხმარობენ აგრეთვე ლუდის დასაყენებლადაც. მეცნიერულ მედი-
ცინაში სვიას ხმარობენ როგორც მატონიზირებელ საშუალებას,
მსგავსად მწარესი და Sedativa-სი. სვია მოხსენებულია მხოლოდ

ბრაზილიის ფარმაცოპეაში, სადაც დღესაც იყენებენ სვიის გირჩებს (*Strobili Lupuli*) და ჯირკვლებს (*Glandulae Lupuli*). გირჩების ქიმიური შემცველობა ასეთია: 6—17%-დე წყალი, 0,1—0,5% ეთერზეთები, 7,6—26% ფისი, 0,9—11% მთრიმლავე ნივთიერება, 10,5—17,8% აზოტოვანი ნივთიერება, 10—18% უხეში ბოჭკოები, 5,8—11% ნაცარი, შაქარი, ქოლინი, ასპარაგინი, 2—6% ჰუმულონ-ლუპულინმეავე და 8—12% ლუპულონი. მზა მასალაში არ უნდა ერიოს 2% მეტი გარეშე მინარევები, ხოლო მეავეაში უხსნადი ნაცარი არ უნდა აღემატებოდეს 5%, ჩვეულებრივი ნაცარი კი 8%-ს. სვიის ჯირკვლები ქიმიურად შეიცავს 1—2,3% ეთერზეთებს, 7,5—25% ფისს, მწარე ნივთიერება ლუპულიტს, ა—ლუპულინმეავას, 2—6% ჰუმულონს, 8—12% ლუპულონს და ცვილს. ამ ცვილისაგან მიიღება *Oleum Lupuli*, რომელიც ქიმიურად შეიცავს 0,15—0,4% დაუმუშავებელ ნივთიერებას, 30—50% მირცენს, 15—20% ჰუმულენს, 20—40% მიროცენოლის ესტერს, კეტონ ლუპარონს, ფენილეთერ ლუპარონს, სესქუიუტერპენ ალკოჰოლ ლუპარენს. მისი ფარმაკოლოგიური პრეპარატებია: *Glandulae Lupuli seu Lupulium*, *Strobili Lupuli seu Amenta Humuli* (რომლიდანაც ამზადებენ *Extractum Lupuli*), *Tinctura Lupuli Strobiliorum*, *Tinctura Lupulini*, *Oleo-resina Lupuli*, *Species ad Fomentum resolvens*, *Extractum Lupulini fluidum* და *Pulvis sedativus*, რომელიც შეიცავს *Camphora monobromata*, *Glandulae Lupuli* $\frac{aa}{aa}$ 0,5 D. tal. dos. N XII ad chart. cerat. ჩვენში სვიის გირჩები და ჯირკვლები შეიძლება შეგროვდეს 8,5 ტონის რაოდენობით. აქედან იმერეთში 1 ტ., გურიაში 0,5 ტ., აჭარაში 0,5 ტ., სამეგრელოში 0,7 ტ., აფხაზეთში 0,8 ტ., სვანეთში 0,5 ტ., რაჭა-ლეჩხუმში 1 ტ., სამხრეთ-ოსეთში 0,5 ტ., ფშავ-ხევსურეთში 0,2 ტ., ქართლში 1 ტ., კახეთში 1,3 ტ., ხოლო მთა-თუშეთში 0,5 ტონა.

რეცეპტები:

Rp.: *Humuli Lupuli*

Rad. *Valerianae* conc. $\frac{aa}{aa}$ 10,0

Fol. *Menthae*

Fol. *Trifolii* $\frac{aa}{aa}$ 20,0

MDS. 2. სუფრის კოვზი ამ ნაკრებისა მოიხარშოს 2 ჰიქა წყალში, გაგრილდეს და მიღებულ იქნეს დილა-საღამოს ნახევარი ჩაის ჰიქის რაოდენობით.

ლენცოფა—*Hyoscyamus niger* L.

ეს რუდერალური ერთ ან ორწლოვანი, 30—100 სმ სიმაღლის ბალახოვანი მცენარე ეკუთვნის ძალყურძენასებრთა (*Solanaceae*) ოჯახს; მისი ღერო და ფოთლები შებუსხულია. მოგრძო ან კვერცხისებურ, ამოღრღნილ ფოთლებს ვენტრალურ მხარეზე კარგად ემჩნევა მთავარი ძარღვი; ქვედა ფოთლები ყუნწიანებია, ზედა კი—მჯდომარენი. მკრთალი, ქუქყიანი ყვითელი ფერის ყვავილები მეტწილად კენწრულია და ხშირად მტევან ყვავილედ-შია შეკრებილი. გვხვდება ლენცოფას ისეთი ეგზემპლარები, რომლებსაც ყვავილობის დროს განვითარებული აქვთ ნაყოფი. ლენცოფას ნაყოფი წარმოადგენს მოგრძო კოლოფს, რომელსაც გარედან ხუთკბილიანი ჯამი აქვს შემოხვეული და მომწიფების დროს იხსნება სახურავით, საიდანაც უამრავი შავი ფერის თესლი ცვივა. ამ მცენარეს გვხვდებით უფრო ხშირად ნანეხვარ ადგი-ლებზე, აგრეთვე გზის პირას, ბოსტნებში, საძოვრებზე, განსა-კუთრებით ბინების ირგვლივ, და სხვ., როგორც ვაკე ადგილებ-ში, ისე მთის ზედა სარტყელშიც (სურ. 20).

საქართველოში ლენცოფა უხსოვარ დროიდანაა ცნობილი, როგორც შხამიანი და ამავე დროს სამკურნალო მცენარე. სამხრეთ-ოსეთში ამ მცენარეს თიბავენ ყვავილობის პერიოდში, რადგან ადგილობრივ მცხოვრებთა გადმოცემით, თუ ფუტკარმა ნექტარ-ი ლენცოფას ყვავილებიდან ამოიღო, ასეთი თაფლი შხამიანია და გამაბრუებელი. ზემო სვანეთში ლენცოფას თესლს დღესაც იყენებენ კბილის ტკივილის გასაყუჩებლად, რისთვისაც დასრე-სილ მწიფე თესლს ურევენ თაფლის სანთელში და იღებენ კა-რიეზულ კბილში. შემდეგ იღებენ გრძელ ისლის ღეროს, რომლის ერთ ბოლოს მიაღებენ კბილში ჩადებულ წამლის ნაზავს, ხოლო მეორეს მოუკიდებენ ცეცხლს; ბოლი ისლის ღეროში მიედინება, ალღობს სანთელს და, ამგვარად, გასრესილი თესლი თანაბრად ნაწილდება მტკივნეულ კბილში, რის შემდეგ ტკივილი ყუჩდება. ჩვენი ხალხური მედიცინა იყენებს ლენცოფას, როგორც ტკივი-ლის დამაყუჩებელ, ცოფის, ავი ზნისა და კრუნჩხვითი ტკივი-ლების საწინააღმდეგო საშუალებას. ქანანელი თავის უსწორო კარაბადინში გვირჩევს ბასრულ-ბანჯს, ანუ ლენცოფას თესლს აგრეთვე თავის ტკივილის დროსაც. მეცნიერულ მედიცინაში

სურ. 20. ლენცოფა (*Hyoscyamus niger* L.).

ლენცოფას იყენებენ როგორც ანტისპაზმურ საშუალებას, გარედან ჩასაზღვრად რევმატიზმული ანთების დროს, საზოგადოდ ატროპინის მსგავსად. ის მოხსენებულია როგორც ჩვენს სახელმწიფო ფარმაცოპეაში, ასევე თითქმის ყველა საზღვარგარეთულ ფარმაცოპეაში. მისი შხამიანობის გამო იგი მოთავსებულია „ბ“ ჯილაში; მისი გამონაწვლილის შიგ მისაღები ერთდროული დოზა 0,06 გრ. არ აღემატება, სადღელამისო კი—0,3 გრ; ხოლო ფხვნილებში უდიდესი დოზა ერთ მიღებაზე 0,4 უდრის და სადღელამისო 1.2. იყენებენ მის ფოთლებს *Folium Hyoscyami* (საბჭოთა კავშირში), *Folia Hyoscyami*, *Hyoscyamus*, *Hyoscyami folium*, *Meimendro*, *josquiame noire*, რომლებიც შეიცავს 0,05—0,07%, ან 0,1—1% ჰიოსციამინს, თავისუფალ სკოპოლამინს (*Scopolaminum*, ანუ *Hyoscyinum*), რომელიც წარმოადგენს კოკაინის იზომერს, ატროპინს, გლუკოზიდურ მწარე ნივთიერებას ჰიოსციპიკრინს, ცხიმზეთებს, მინარეცების სახით ეთერზეთებს, ცილოვან ნივთიერებებს, ფისს, შაქარს, მინერალურ მარილებს და 18—23% წყარს. აღსანიშნავია, რომ ველური ლენცოფას ფოთლები უფრო მეტ ალკალოიდებს შეიცავს, ვიდრე კულტურული, და ფოთლის ყუნწებში ისინი უფრო ძლიერადაა გამოხატული, ვიდრე ფოთლის ფირფიტაში. უნგრეთის მასალაში ალკალოიდების შემცველობა 0,11%, 22,1% წყარია და 7,4% სილა. ლენცოფას საექიმო ფორმებიდან აღსანიშნავია: *Extractum Hyoscyami* (ჩვენი ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემა), *Oleum Hyoscyami* (ჩვენი ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემა), *Solutio Extracti Hyoscyami*, *Extractum Hyoscyami spissum*, *Extractum Hyoscyami fluidum*, *Extractum Hyoscyami liquidum*, *Oleum Hyoscyami compositum seu Infusum Hyoscyami oleosum compositum* (ეს პრეპარატი შეიცავს: *Ol. Hyoscyami* 996,0, *Ol. Rosmarini*, *Oleum Thymi*, *Oleum Lavandulae*, *Oleum Menthae piperitae* აა 1,0, ხოლო ზოგან კი შეიცავს: *Oleum Hyoscyami* 596 ccm, *Oleum Belladonnae* 200 ccm., *Oleum Stramonii* 200 ccm., *Oleum Rosmarini*, *Oleum Thymi*, *Oleum Lavandulae*, *Oleum Menthae piperitae* აა 1 ccm). შემდეგია: *Pilulae Hyoscyami et Valerianae compositae* (შეიცავს *Extractum Hyoscyami*, *Extractum Valerianae*, *Zincum oxydatum* ხუთ-ხუთი გრამი 100 აბისათვის), *Sirupus Hyoscyami* (შეიცავს *Tinctura Hyoscyami* 50 ccm, *Sirupus simplex ad 1000 ccm.*, *Tinctura Hyoscyami ex Herba recente*, *Pulvis alkalinus cum Hyoscyamo*, *Extractum Hyoscyami* 30,0, *Sacharum Lactis*

30,0, Natrium Bicarbonicum 470,0, Magnesium carbonicum 470,0).
 ლენცოფა ზედის აგრეთვე Species narcoticae-ს შემადგენლობაში,
 მისგან ამზადებენ Unguentum Hyoscyami-ს და სხვ. შვეიცარია-
 ში იყენებენ ლენცოფას სხვა სახეობებსაც, სახელდობრ Hyos-
 cyamus muticus L. და Hyoscyamus scopolia-ს. ჩვენში აღწერილი
 სახეობა საკმაო რაოდენობით მოიპოვება და ვარაუდით შეიძლება
 შეგროვდეს იმერეთში 0,7 ტ., გურიაში 0,5 ტ., აქარაში 0,3 ტ.,
 სამეგრელოში 0,5 ტ., ფხაზეთში 0,7 ტ., სვანეთში 0,3 ტ., რა-
 ქა-ლეჩხუმში 0,6 ტ., სამხრეთ-ოსეთში 0,4 ტ., მთათუშეთში
 0,2 ტ., კახეთში 0,5 ტ., ქართლში 0,3 ტ., ჯავახეთში კი 0,3 ტონა.
 მთლიანად საქართველოში 5,3 ტონა ნედლი მასა ყოველწლიურად.

რეცეპტები:

Rp.: Ol. Hyoscyami
 Chloroformii $\overline{aa}$ 15,0
 MDS. გარედან ჩასახელად.

Rp.: Methyli salicylici 5,0
 Ol. Hyoscyami
 Ol. Terebinthinae
 Chloroformii $\overline{aa}$ 10,0
 MDS. გარედან ჩასახელად.

Rp.: Extr. Hyoscyami 0,015
 Natrii bicarbonici 0,3
 M. f. pulv. D. t. d. N 6
 S. თითო ფხვნილი 3-ჯერ დღეში.

Rp.: Extr. Hyoscyami 0,02
 Saloli 0,3
 M. f. pulv. D. t. d. N 6
 S. თითო ფხვნილი დღეში 3-ჯერ.

Rp.: Bismuti subnitrici 0,3
 Magnesiae ustae 0,5
 Extr. Hyoscyami 0,01
 M. f. pulv. D. t. d. N 6
 S. თითო ფხვნილი დღეში 3-ჯერ.

Rp.: Extr. Hyoscyami 0,02
Butyri Cacao q. s.
M. f. Suppositorii
D. t. dos. N 6
S. თითო სანთელი დღეში 2-ჯერ.

Rp.: Jchthyoli 0,25
Extr. Hyoscyami 0,015
Butyri Cacao q. s.
M. f. Suppositorii
D. t. dos. N 6
S. თითო სანთელი დღეში 2-ჯერ.

Rp.: Fol. Stramonii
Fol. Belladonnae
Fol. Hyoscyami
Herbae Lobeliae $\frac{aa}{aa}$ 20,0
Misce adde solutionis Kali-nitrici 10% q. s.
DS. ბრონქიალური ასტმის დროს მოსაწევი
ასტმატოლის შესაბამისი ნაკრები.

კრაზანა—Hypericum perforatum L.

კრაზანა ეკუთვნის კრაზანასებრთა (Guttiferae) ბოტანიკურ ოჯახს, წარმოადგენს მრავალწლოვან მცენარეს, დამახასიათებელი ოთხკუთხა დატოტიანებული ღეროთი, ივითარებს ზღაგვ, განიერ და ოვალურ ფოთლებს ხშირი გამკვირვალე წერტილებით, თუმცა ზოგჯერ ამ უკანასკნელებს მოკლებულია. ყვითელი ფერის ყვავილები შეკრებილია ფარ ყვავილედში, ნაყოფი წარმოადგენს კოლოფს. კრაზანა ყვავილობს ივნისიდან ივლისამდე, გავრცელებულია მდელოებზე. ბალახოვან ფერდობებზე, ტყის პირას და ბუჩქებს შორის, დაწყებული ვაკე ადგილებიდან მთის მაღალ სარტყლამდე (სურ. 21).

ქართულ ხალხურ მედიცინაში ამ მცენარეს იყენებენ როგორც საუკეთესო საშუალებას სისხლიანი ნახველის წინააღმდეგ—ტუბერკულოზის დროს, კრილობების შესახორცებლად და სხვ. ნაკლებ ეფექტიურობის გამო ჩვენი სახელმწიფო ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში ეს მცენარე მოხსენებული არ არის, მაგრამ იუგოსლავიის და ბრაზილიის ფარმაცოპეაში ის შეტანილია, როგორც შემკვრელი ან არომატული საშუალება. მეცნიერული მედიცინის

სურ 21. კრაზანა (*Hypericum perforatum* L.).

მიზნებისათვის აგროვებენ ყვავილობის პერიოდში მყოფი მცენარის ტოტებსა და ყუნწებს, რომლებიც შეიცავს ორ საღებავ ნივთიერებას, 0,11% ეთერზეთს, ცერილალკოჰოლს, ფიტოსტერინს, ინვერტულ შაქარს, მთრიმლავ ნივთიერებას, პექტინისებურ ნახშირჰიდრატს, მწარე ნივთიერებას, ცხიმებს, საპონინებს, ქოლინს, ფლობაჟენს და 8—10% ნაცარს. კრაზანას საექიმო ფორმებიდან აღსანიშნავია *Extractum Hyperici laxiusculi fluidum* და *Oleum Hyperici*. გარდა აღნიშნული სახეობისა, ბრაზილიაში იყენებენ კრაზანას სხვა სახეობებსაც, როგორიცაა: *Hypericum laxiusculum Saint-Hilaire*-ს (*Alecrim bravo*, *Herva santa*, *Rio Grande do Sul*-ის სახელწოდებით) და *Hypericum pulchrum* L.. რომლების ქიმიური შემცველობა და გამოყენება იგივეა, რაც აღწერილი სახეობისა. საქართველოში კრაზანა შეიძლება დამზადდეს დაახლოებით შემდეგი რაოდენობით: იმერეთში 0,3 ტ., სვანეთში 0,1 ტ., რაჭა-ლეჩხუმში 0,3 ტ., ქართლში 0,2 ტ., მარნეულში 0,3 ტ.; მთლიანად 1,2 ტონა.

კულმუხო — *Inula Helenium* L.

კულმუხო ეკუთვნის რთულყვავილოვანთა (*Compositae*) ბოტანიკურ ოჯახს; ეს მაღალი, მრავალწლოვანი, ბალახოვანი მცენარეა; დამახასიათებელი მსხვილი ფესვურათი და სწორმდგომი, მსხვილი, დაღარული, 1—2 მ ღეროთი, რომელიც წვრილი ბუჩქისათაა დაფარული და კენწეროსაყენ მცირედ დატოტიანებულია. კულმუხოს დიდი, სწორად დაკბილული ფოთლები, ვენტრალურ მხარეზე ნაცრისფერია, ხოლო ზღორზალურზე მწვანე და ნორკლიანი. ქვედა ფესვთანი ფოთლები გრძელყუნწებიანია, უფრო დიდი და მოგრძო. ღეროზე ფოთლები მორიგეობით ხედან, უფრო მოკლე ყუნწიანებია და მოგრძო კვერცხნაირი მოყვანილობა აქვთ, ხოლო ზედა ფოთლები მჯდომარეა და გულის მსგავსი მოყვანილობის. ყვითელი ფერის ყვავილები შეკრებილია პაკმაოდ დიდი ზომის, თითქმის 3 სმ სიგანის კალათა ყვავილედში. კალათები ღეროს კენწერზე არც ისე დიდი რაოდენობით ეთარდება და იკრებება მტევანში ანდა იშვიათად საგველაში. კალათას ნაპირა ყვავილები თავაკიანებია და ივითარებს ვიწრო და გრძელ ენაქებს, ხოლო ცენტრალური ყვავილები კი მილნაი-ოვანია. კულმუხო გავრცელებულია ნესტიან ადგილებში, მდინარეთა და გუბეთა ნაპირებზე, ბუჩქებს შორის, ტყის პირასა და მხე-, დაწყებული ვაკე ადგილებიდან მთის შუა სარტყლამდე.

ქართველები იყენებენ კულმუხოს კუქ-ნაწლავის აშლილობის დროს. როგორც შემკვერელ საშუალებას, რისთვისაც მის სუფთა, წვრილად დაჭრილ ფესვურას აყენებენ ღვინოზე. კულმუხოს მიმართავენ აგრეთვე წყალმანკის დროსაც (სურ. 22). ამჟამად ჩვენს მეცნიერულ მედიცინაში კულმუხოს არ იყენებენ და ამიტომ ია შეტანილი არ არის სახელმწიფო ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში. მაგრამ წინათ მას ჩვენში იყენებდნენ. ხოლო საზღვარგარეთ იყენებენ ღღესაც, როგორც ამოსახველებელ საშუალებას, სასუნთქავი ვზების ზედა ნაწილების დაავადების დროს, ზოგჯერ დიაბეტის დროსაც და გარედან, როგორც antisepticum-ს. აგროვებენ კულმუხოს ფესვურასა და ფესვებს (*Radix et Rhizoma Inulae*), რომლებიც ჰიმიურად შეიცავს 1—2% ეთერზეთებს, ალანტოლაქტონს, ინულინს. ალანტოლის მჟავას, ალანტოლს (*Alantolum*), ალანტოლის ქაფურს, ალანტოლის მჟავა ანჰიდრიდს, ჰელიანთენინს, სინანოირინს, ლევულოზას და სხვ. პოლისახარიდებს, 44% სახამებელს. ჰელენინის ზეთს, ჰელენინს, პექტინოვან ნივთიერებას, ფისის მსგავს ნივთიერებას და 6—7% ნაცარს. მისი ფარმაცევტული პრეპარატებია: *Rhizoma et Radix Helenii*, *Extractum Helenii*, *Tinctura Helenii*, *Vinum Helenii*, *Inulinum*, *Alantolum*, *Heliuminum*, *Decoctum radix Inulae*, *Extractum Inulae fluidum*, *Inulen*. კულმუხოს დამზადების შესაძლებლობა ჩვენში საკმაოდ დიდია, ვარაუდით იმერეთში შეიძლება დამზადდეს 2,5 ტონა, გუბიაში 1,5 ტ., აფხაზეთში 2 ტ., სვანეთში 1 ტ., რაჭა-ლეჩხუმში 2,5 ტ., სამხრეთ-ოსეთში 1 ტ., ფშავ-ხევსურეთში 1,5 ტ., მარნეულის რაიონში 1,5 ტ., ბორჯომ-ბაკურიანის ხეობაში 1,5 ტონა, სულ საქართველოში 15 ტონა მასალა.

რეცეპტები:

Rp.: D-ti rad. Inulae 20,0 : 200,0

Sir. Liquiritiae 10,0

(Seu sir. simpl.)

MDS. სუფრის კოვზით ღლეში 3—4-ჯერ.

Rp.: Extr. Inulae fl. 30,0

DS. 20—40 წვეთი ღლეში 3-ჯერ.

Rp.: T-rae Inulae Helenii 20,0

DS. 20—30 წვეთი ღლეში 3-ჯერ.

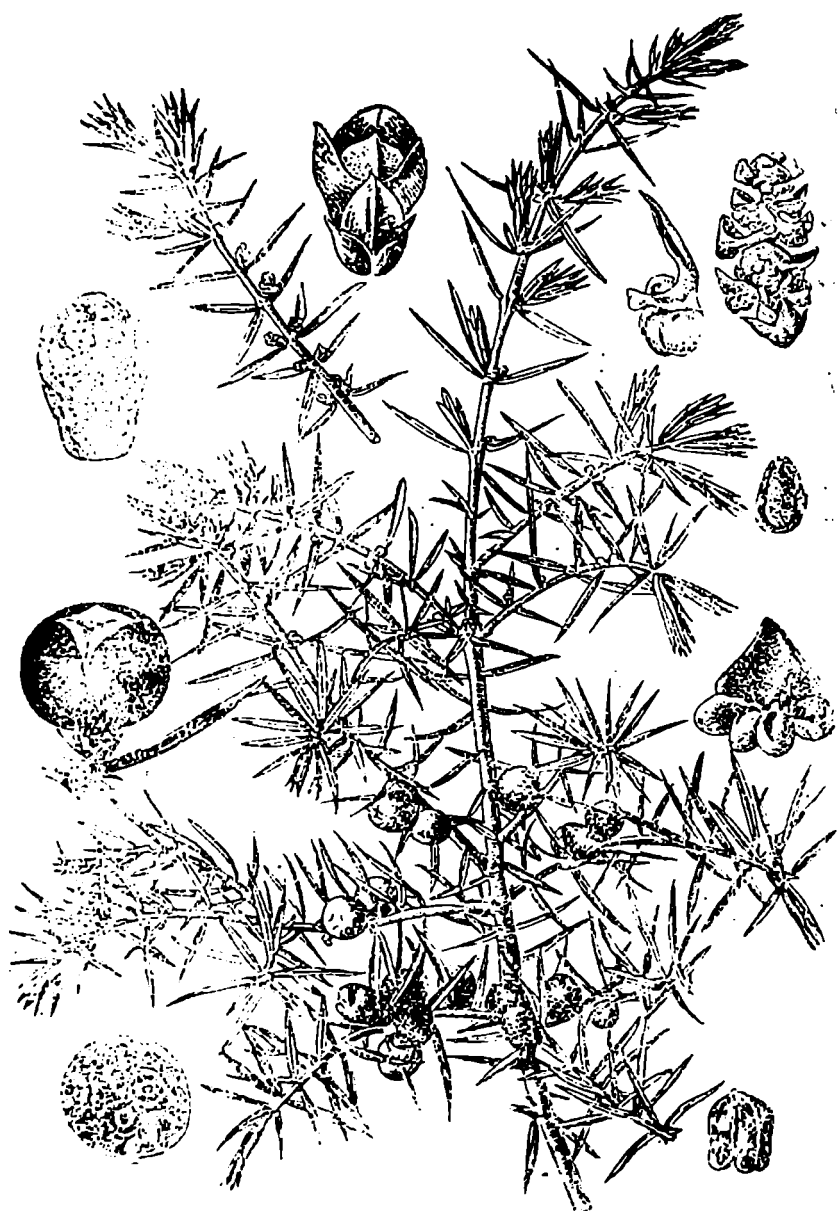

სურ. 22 კულზუბო (*Inula Helenium*: L.).

ღვია—*Juniperus communis* L.

ღვია ეკუთვნის კვიპაროსისებრთა (*Cupressaceae*) ბოტანიკურ ოჯახს, ხასიათდება სწორმდგომი ღეროთი და გვხვდება მოზრდილი ბუჩქების სახით. მისი ქერქი მუქი ნაცრისფერია; ღეროზე ჩხროდ განლაგებულია ნემსისებური და მჩხვლეტავე წიწვები, ზემოდან თეთრი ზოლით ან მსხვილი ნერვით, ხოლო ქვემოდან ბლაგვი ქედით. მამრობითი ცრუმქადა ოვალურ-სფერულია ან ოვალურ-მოგრძო, თითქმის მჯდომარე, წვრილი და ფოთლებთან შედარებით 3—4-ჯერ უფრო მოკლე, ყვავილის კილი განიერი—კვერცხისებურია, მოკვეთალო ფერისა და ოდნავ გრძლადწაწვეტებული; სფერული, მოშავო იისფერი ნაყოფი დამახასიათებელი მტრედისფერი ფიფქით ილღიაში მოკლე ყუნწზე ზის, ჯგუფად შეკრებილია და 2—3 ჯერ უფრო პატარა ზომისაა, ვიდრე ფოთლები. ღვია მშრალი ქსეროფიტული ადგილსამყოფელის მცენარეა, ჩვენში მას გვხვდებით განსაკუთრებით მთის სამხრეთ კალთებზე, ნათელ ტყეებში, დაწყებული ზღვის სანაპიროდან მაღალი მთის ტყეათა საზღვრამდე, როგორც მთავარ, ისე მცირე კავკასიონის ქედზე (სურ. 23). მთავარ კავკასიონზე მას ხშირად ნახავთ დაღესტნის ქსეროფიტთა შორის, ხოლო გარეჯის უდაბნოში კი ის წარმოდგენილია ნათელი ტყის ბუჩქთა ერთ-ერთ კომპონენტად. მაღალ მთებში გვხვდება კეწერასთან (*Empetrum nigrum* L.) ერთად ან ხშირად მას ერევა ისეთი ქონდარა ბუჩქები, როგორიცაა: *Vaccinium Vitis idaea* L. და *Vaccinium Myrtillus* L. ზოგჯერ *Rosa Svanetica* Crep.

ქართულ ხალხურ მედიცინაში ღვიის ნაყოფს ხმარობენ შარდასქესო გზების დაავადებათა დროს, სიფილისისა და რევმატიზმული ანთების დროს, აგრეთვე როგორც შარდსადენ და ჩირქოვანი კრილობების შემხორცებელ საშუალებას, დავით ბატონიშვილი იყენებს ღვიას მინარევის სახით თედოსა და წელის ტკივილების დროს—„ვინცა ესევ ჯორის ძუა დაქექკოს და ღვიის წყლითა მოადულოს, გაწუროს, და თბილ თბილის ან წყლითა ოყნა ქნას, აედოსა და წელის ტკივილისა და ძველს ქარსა, ყუელას გაუგდებს“. როგორც ქართულ ხალხურ მედიცინაში, ასევე მეცნიერულ მედიცინაში იყენებენ ღვიის სხვა სუბეობებსაც, როგორიცაა *Juniperus oxycedrus* L., *Juniperus Sabina* L. და *Juniperus excelsa* Bieb. აღწერილი სახეობა მოხსენებულია ჩენი ფარმაკოპეას მე-7 გამოცემაში, როგორც შარდსადენი საშუალება. ღვია მოხსენებულია აგრეთვე იუგოსლავიის, შვეიცარიის, გერმანიის,

პერ. 23. ჯვარა (*Juniperus communis* L.).

საფრანგეთის, იტალიის, ბრიტანეთის, ამერიკის, ბრაზილიის, ბოსნიის, უნგრეთის, ბელგიის და სხვა ფარმაცოპეაში და საექიმო წიგნებში. იყენებენ ღვინის ნაყოფს (*Fructus Juniperi*), რომელშიაც ჰედის 0,3 — 1,2% ეთერზეთი; ეს ეთერზეთი წარმოადგენს პინენის, კადინენისა და ღვინის ქაფურის ნაზავს. მცირე დოზებში ეს ეთერზეთი იწვევს პულსის გახშირებას და შარდის გამოყოფის გაძლიერებას, ხოლო დიდ დოზებში კი შეიძლება თირკმლების დაავადება და სისხლიანი შარდი გამოიწვიოს. ვფიქრობთ, რომ ცხოველთა ჰემატურია, რომლის გამომწვევეი მიზეზი ჩვენი ვეტერინარებისათვის ჯერ კიდევ გამოუცნობი და სადავოა, ამ მცენარით გამოწვეული უნდა იყოს. ამას გვიდასტურებს როგორც ღვინის ეთერზეთის მოქმედება, ასევე ამ დაავადების ლოკალიზაცია რაიონის მიხედვით. როგორც ვიცით, ჰემატურიით ავადდება მსხვილი რქოსანი საქონელი, განსაკუთრებით ბორჯომ-ბაკურიანის ხეობაში და ნაწილობრივ იმერეთში, ხოლო ღვინის ეს სახეობაც ყველაზე უფრო ხშირად სწორედ მცირე კავკასიონზე (ბორჯომ-ბაკურიანში) და იმერეთში (შორაპანსა და რაქაში) გვხვდება, როგორც ტყეში, ასევე საძოვრებზე. მცირე დოზებში ღვინის ეთერზეთი მოქმედებს როგორც ტკივილის გამაყუჩებელი საშუალება, ხოლო დიდ დოზებში ის იწვევს კანის გაღიზიანებას, გაწითლებას და ხშირად დაბუშტუკებასაც. გარდა ეთერზეთისა; ღვინა შეიცავს 7% ინვერტულ შაქარს (გამშრალ მასალაში ის თითქმის 30% აღწევს), 0,6% ცვილისებურ ცხიმს, ფისს, 0,7% პექტინს, მთრმლავ გლუკოზიდ იუნიპერინს, 1,5% კიანქველის მჟავას, 1% ძმარჰეავას, 0,2% ვაშლის მჟავას, ინოზიტს, პენტოზანებს, წებოს, საღებავ ნივთიერებას, მინერალურ შარილებს და სხვ. ეთერზეთის შემცველობა ღვინის ნაყოფში იტალიელთა მონაცემებით 1—2,6%, უდრის, გერმანიის მონაცემებით 0,5—0,9%, საფრანგეთის და ბოსნიის მონაცემებით კი — 2% და სხვ. ღვინის ფისში შოიპოვება მირიცილესტერი, ცეროტინი და პალმიტინის მჟავა. ღვინის ფარმაცევტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: *Fructus* (Seu *Baccae* seu *Globuli*), *Juniperi*, *Oleum Juniperi bacc.*, *Oleum Juniperi empyreumaticum*, *Pix Juniperi*, *Oleum Cadium*, *Extractum Juniperi fluidum*, *Species amarae* (რომელშიც შედის *Fructus Juniperi crasse contus*, *Fol. Menianthis crasse concis.* და *Flos. Sennae crasse concis.* თანაბარი რაოდენობით), *Species diureticae* (რომელშიც შედის 5 წილი *Fructus Anisi contus.*, 20 წილი *Fructus Juniperi contus.*, 5 წილი *Fructus Petroselini contus.*, 10 წილი *Herba Violae tricolor*, 20—30 წი-

ლი Rad. Levistici, Rad. Liquiritiae, Rad. Ononidis concis.. Spiritus Juniperi, Succus Juniperi inspissatus, Unguentum Juniperi, Vinum diureticum, Infusum bacc. Juniperi და სხვ. საქართველოში ღვინის ამ სახეობის ნაყოფის შეგროვება ყოველწლიურად დაახლოებით 5 ტონის რაოდენობით შეიძლება; აქედან: აფხაზეთში შეიძლება შეგროვდეს 0,5 ტ., სვანეთში 0,5 ტ., რაქა-ლეჩხუმში 0,7 ტ., სამხრეთ-ოსეთში 0,3 ტ., ფშავ-ხევსურეთში 0,3 ტ., მთათუშეთში 0,2 ტ., ბორჯომ-ბაკურიანში 1,5 ტ., ხოლო იმერეთში 1,0 ტონა.

რეცეპტები:

Rp.: Bacc. Juniperi

Fol. Betulae

Rad. Taraxaci $\frac{1}{2}$ 25,0

M. f. Species

DS. 1 ჩაის კოვზი ამ ნაკრებისა მოიხარშოს ერთ კიკა წყალში და დაღეულ იქნეს სუფრის კოვზით ღლეში 3-ჯერ.

Rp.: Inf. Bacc. Juniperi 15,0 — 20,0: 200,0

DS. ექიმის დანიშნულისამებრ.

Rp.: Inf. bacc. Juniperi 10%—200,0

Liq. Kalii acetici 10,0—15,0

MDS. სუფრის კოვზით ყოველ 3 საათში.

Rp.: Bacc. Juniperi 100,0

DS. 1 სუფრის კოვზი მსხვილად დაჭრილი ნაყოფი მოიხარშოს 1 კიკა წყალში, დაღეულ იქნეს სუფრის კოვზით ღლეში 3-ჯერ.

ზისკარი — *Lactuca georgica* Grossh. (= *L. virosa* auct. fl. cauc. non L.)

ამ მცენარის ზოგიერთ სახეობებს იმერეთსა და ლეჩხუმში ღინჯას ეძახიან. ზისკარი ორწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა ზოთულყვავილოვანთა (Compositae) ოჯახიდან, დამახასიათებელი ვრცელი თითისტარა ფესვით და სწორმდგომი კენწეროსაკენ დატოტიანებული და ოღნაკ შეზუსვილი ან შიშველი ღეროთი, რომელიც გადატეხისას გამოყოფს რძისმაგვარ თეთრ სითხეს.

ღერო შეშოსილია მორიგეობით განლაგებული, მოგრძო, ამოღრღნილნაპირებიანი ფოთლებით და მოყვითალო ნაცრისფერი ყვავილების კალათებით, რომლებიც შეკრებილია საგველა ყვავილედში და სხედან ცილრნდრული ფორმის წვრილ და ერთი მილიმეტრი სიგრძის შეუფოთლავ ყუნწებზე. კალათას ფოთოლაკები მიშველია, ხოლო გარეთა ფოთოლაკები პატარა და მოკლებია. ნაყოფი წარმოადგენს შავ მოგრძო თესლურას, რომელსაც აქვს საფრენი აპარატი. ზისვარი ყვავილობს იენისიდან იელისის ბოლომდე, ხოლო ნაყოფს იელისიდან სექტემბრის ბოლომდე ისხამს. უფრო ხშირად ზისვარი გვხვდება ტყის ნაპირებზე და ბუჩქებს შორის, ძირითადად მთის შუა სარტყელში. ჩვენი ხალხი დიდი ანია იყენებს ამ მცენარეს, როგორც კრილობის შემხორცებელ საშუალებას, რისთვისაც ეჭევენ და კეპავენ მის ახალ ფოთლებს და ადებენ კრილობას. ზოგჯერ მის ფოთლებს ღეროიანად ახმოვენ ზამთრისათვის, შემდეგ ფხვნიან და ისე მოაყრიან ხოლმე კრილობას, რომელსაც ის მართლაც საკმაოდ კარგად ახორცებს. ჯარდა ამისა, ზოგჯერ მის რძე-წვენს აშრობენ ჯამებში და ისე იყენებენ, კრისტალებს კი ხმარობენ ხველების წინააღმდეგ. ჩვენს მეცნიერულ მედიცინაში ეს მცენარე გამოყენებული არ არის, რადგან ჩვენ სხვა უკეთესი საშუალებანი მოგვეპოვება, მაგრამ ბოაზილიასა და ამერიკაში ის დღესაც ხმარებაშია და შეტანილია მათ ფარმაცოტეაში. აგროვებენ ყვავილობაში მყოფ მთლიან მცენარეს (*Herba Lactucae virosae*); ქიმიურად ის შეიცავს ესთერ ლაქტუტერინს, რომელშიც შედის ლაქტუტეროლი, 9% ნაცარი და ლაქტუკარიუმი; ხოლო ეს უკანასკნელი შედგება ორი ერთმანეთთან ახლო მდგომი ნივთიერებისაგან: კრისტალური მწარე ნივთიერება ლაქტუცინისაგან (ლლობის ტემპერატურა 237,5) და ლაქტუკოპიოინისაგან (ლლობის ტემპერატურა 152,5). ამ უკანასკნელი ორი ნივთიერების ნაზავისაგან მიღებულია პრეპარატი ლატუცილი (*Lactuyl*), რომელიც ხასიათდება თერაპიული მოქმედებით შემაწუხებელი და გამაღიზიანებელი ხველების დროს. ზისვარის სხვა პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: *Sirupus Lactucarii*, *Sirupus Lactucarii cum Opio* და *Tinctura Lactucarii*. ამ მცენარის სხვა სახეობა *Lactuca sativa* L., რომელსაც ჩვენში სალათას უწოდებენ, საუკეთესო საკვები მცენარეა, რომელიც ქიმიურადაც შეიცავს ერთ ვაშლმეავას. ოქაალმეავას, ეოერზეთს, მწარე ნივთიერებას, ცვტამინს (რძე-წვენში ლაქტუცეროლია), ინოზიტს, რედუცირებულ შაქარს, მწარე ნივთიერებას და სხვ.

დაფნა—*Laurus nobilis* L.

დაფნა დაფნასებრთა (*Lauraceae*) ბოტანიკური ოჯახის წარმომადგენელი, 5—8 მეტრის სიმაღლის მარადმწვანე ხე-მცენარეა, ტუჩისებური მოგრძო ან ლანცეტა, მეტად სურნელოვანი. ვენტრალურ მხარეზე მკრთალი ფერის ფოთლებით. მას ახასიათებს ერთსქესიანი და ორსახლიანი თეთრი ფერის ყვავილები. რომლებიც მოკლე ყლორტებზე სხედან ქოლგისებურად. მათი ყვავილსაფარი ოთხ ფოთოლაკიანია და ცვენია. მამრობით ყვავილებს 8—12 მტვრიანა აქვს. ელიფსური მოყვანილობის შავი ნაყოფი ერთთესლიანი და ხორციანია. დასავლეთ საქართველოს (იმერეთი, გურია, სამეგრელო, აფხაზეთი) კირქვიან ნიადაგზე დაფნა ველურად გვხვდება. ხოლო საქართველოს სხვა კუთხეში ის მოყავთ როგორც კულტურული მცენარე, განსაკუთრებით საკულინარო მიზნებით. ჩვენში ეს მცენარე შეიძლება ბერძნების ან რომაელების მიერ შემოტანილი იყოს, მაგრამ ეს ხმელთაშუა ზღვის ელემენტი ჩვენს მიწა-წყალს ისე შეგუებულია, რომ ადგილობრივი წარმოშობის მცენარეს გვაგონებს. ბუნებაში მისი გავრცელების არეალი ჩვენს სინამდვილეში უფრო ქსეროფილურ შთაბეჭდილებას ტოვებს და ცენოზის ფლორისტიკული შემადგენლობაც მშრალი ადგილსამყოფელს ელემენტებისაგან შედგება. დაფნის მერქანი საკმაოდ მკვრივია, გამძლე და მაგარი, მისი წონაერთეული 0,688—0,750-ს უდრის, ხოლო დამახასიათებელ სუნს ის ძალიან დიდხანს ინარჩუნებს. მის ფოთლებს, კულინარიის გარდა, იყენებდნენ ბალნეოლოგიის საქმეში, ქაფურის ხის ფოთლების და სხვა ზეთები. მინარევებთან ერთად; მკურნალობის საქმეში მთავარი როლი ეკუთვნის დაფნის ნაყოფისაგან მიღებულ ზეთს, რომელსაც დავით ბატონიშვილი ზეთის ხილის ზეთთან, ნიგვზის ზეთთან, პილპილთან, საკმელთან და ფარფიონთან ერთად ურჩევს, როგორც ჩასახელ საშუალებას სახსრების ტკივილების დროს. ქართულ ხალხურ მედიცინაში დაფნის ნაყოფს იყენებენ სიმსივნის, ქაენას, გაძნელებული მენსტრუაციის, რევმატიზმული ანთებების დროს და აგრეთვე გაძნელებული ხველებისა და დამბლის შემთხვევებში. ხშირობენ მას ბუხების წინააღმდეგაც. მეცნიერულ მედიცინაში დაფნის ნაყოფს *Fruetus Lauri*-ის იყენებენ, საიდანაცლებულობენ ზეთს (*Oleum Laurinum*) და ამზადებენ მალამოს ნერვების დასამშვიდებლად (*Unguentum nervinum*), ხოლო მის ეთეროვან ზეთს (*Oleum Lauri aethereum*) იყენებენ პარფიუმერიაში. გარდა ამისა. მისი მწვანე ზეთი (*Oleum Lauri*) გამოყენებულია როგორც კანის გამაღიზიანებელი საშუალება (*Carminativum*-ი და *emmenagogum*).

აღსანიშნავია, რომ ეს საშუალება დღეს მივიწყებულია და, გარდა ზოგიერთ სახელმწიფოს ფარმაცოპიისა, ის არ პოულობს გამოყენებას და უმრავლეს მათგანში შეტანილი არ არის. დაფნის ნაყოფის (*Fructus Lauri*) ქიმიური შემადგენლობა ასეთია: ცხიმზეთი 30%, 2,5% ეთერზეთი, 0,25% ლაურინი, 26% სახამებელი, ქლოროფილი, 3% ნაცარი, რომელიც ფოთლებში 5% აღწევს, ლორწო, შაქარი. მთრიმლავი ნივთიერება, მინერალური მარილები, გლიცერიდი (ცხიმოვანი მჟავების ნარევი, რომელიც შედგება 41,3% მყარი მჟავებისაგან, 30,2%, მყარი ლაურინმჟავასა, 11,1% პალმიტინმჟავასა და 58,7% თხევადი მჟავებისაგან. მისი ეთერზეთი წარმოადგენს პინენის, ცინეოლის და მარცხნივმხრელ სესქვიტერპენის ნაზავს. ზოგჯერ მის შემადგენლობაში მცირე რაოდენობით დაფნის მჟავებიც შედის. რაც შეეხება დაფნის ცხიმზეთს, ის შედგება უმთავრესად ლაურინის, ანუ ლაუროსტერინისაგან, რომელიც წარმოადგენს ლაურინის მჟავას გლიცერიდს და შეიცავს, გარდა ამისა, ტრიოლეინს, ტრისტეარინს, ტრიპალმიტინს, ეთერზეთს, ტრიმირიტიტინს, დაფნის ქაფურს და სხვ. დაფნის ფოთლები უმთავრესად შეიცავს ეთერზეთებს, მწარე და მთრიმლავ ნივთიერებას. დაფნის ფარმაცევტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: *Fructus (seu Baccae) Lauri*, *Folia Lauri*, *Oleum Lauri foliorum* (მას ბელგიაში იყენებენ და *Laurifolii essentia*-ს უწოდებენ); *Oleum Lauri expressum*, *Unguentum Sulfuratum compositum (seu Unguentum contra scabiem Jasseri)*; *Oleum Lauri aethereum* და სხვ. საქართველოში დაფნის ფოთლებისა და ნაყოფის დამზადება ვარაუდით შემდეგი რაოდენობით განისაზღვრება: იმერეთში 5 ტონა, გურიაში 3 ტონა, სამეგრელოში 10 ტონა, აფხაზეთში 15 ტონა. სულ 33 ტონა.

სელი—*Linum usitatissimum* L.

სელი ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა, რომელიც ეკუთვნის ისლისებრთა (*Linaceae*) ბოტანიკურ ოჯახს. ის ოდესღაც დიდი რაოდენობით იზრდებოდა ჩვენში ველურად, ახლა კი უფრო იშვიათად გვხვდება, სამაგიეროდ ფართოდაა გადატანილი კულტურაში. მისი სწორმდგომი ღერო კენწეროსაკენ ფაშარადაა გატოტვილი, და შემოსილია ხშირ ხაზურა ან ლანცეტა—მეტად წვრილი და ბასრწვეტიანი ფოთლებით, რომელთა მთავარი ძარღვი უბრალო თვალთა აშკარად დაინახება. საშუალო ზომის.

მტრედისფერი, ყვავილები შეკრებილია საგველა ყვავილედში და გრძელ ყუნწებზე სხედან. ყვავილის ჯამიცა და გვირგვინიც ხუთ-ფოთოლაკიანია, მტვრიანაც ხუთი აქვს, სამტვერეები მტრედისფრად შეფერილია. მისი ნაყოფი მრგვალი ფორმის კოლოფია, რომლის შიგნით ხუთი სრული და ხუთი არასრული სატიხარია და თითოეულ ბუდეში თითო თესლია; კოლოფი იხსნება ხუთი საგდულ-ლით და იქიდან ცვივა თესლი. ველურად სელი უფრო დასარე-ლიანებულ და ნაგვიან ადგილებში გვხვდება, განსაკუთრებით მო-ლოქასთან *Malva silvestris* ან *Malva neglecta* ერთად, ზოგჯერ მის ახლოს იზრდება კინკარი (*Urtica dioica* L.), ლენცოფა (*Hyo-cyamus niger* L.), სხვადასხვა ლაშქარა *Symphytum*-ი და სხვ. ქართულ ხალხურ მედიცინაში სელის ზეთს უხსოვარ დროიდან იყენებენ დაბევილ, შესიებულ და დამწვარ ადგილში ჩასახელად. სელის დაფქვილ თესლებს ხევესურეთში დღესაც რძეში ადუღებენ, მა-ნამ არ ჩასქელდება და ცომივით არ გახდება და შემდეგ შემოადე-ბენ ყელის არეში ყელის ტკივილის დროს ან კარბუნკულის, ფუ-რუნკულის და სხვა მუწუკის გამოსარწყავად. დავით ბატონიშვილი ურჩევს სელის ზეთს კბილის ტკივილის დროსაც: „ვინცა კიაყელა დახოცოს და სელის ზეთშიგა მოხარშოს, და თუ კაცსა კბილი მარჯუენით სტკიოდეს, მარცხენა ყურშიგა ჩააწურეთ, და თუ კბილი მარცხენით სტკიოდეს, მარჯვენასა ყურშიგა ჩააწურეთ და კბილის ტკივილსა უსათუოდ უშველის და გაამთელებს“. ის უნიშნავს სელის ზეთს აგრეთვე კუკუხოებისა და წელის ტკივილის დროს ჩასახელად. მისივე გადმოცემით სელის ზეთი შედის ცოფიანი ძაღლის და საერთოდ ნაკბენის საწინააღმდე-გო მაღამოს შემადგენლობაში, რომელიც ამავე დროს გვე-ლისა და მორიელის ნაკბენის საწინააღმდეგო მაღამოსაც წარ-მოადგენს. მეცნიერულ მედიცინაში სელის ზეთი გამოყენებულია როგორც საფაღარათო საშუალება, კატარის დროს, აგრეთვე სი-დამწვრის, ეგზემურ გამონაყარის შემთხვევებში და სხვ. გარდა ამისა. სელის ზეთი პოვებს გამოყენებას ტექნიკაშიც, განსაკუთ-რებით ლაქის ფაბრიკაციის საქმეში, ტოპოგრაფიული მელნების დასამზადებლად, მწვანე საპნის წარმოებაში, სამღებრო საქმეში და სხვ. მკურნალობის მიზნით აგროვებენ მის თესლს, რომელიც ინახება, როგორც საათთიაქო საქონელი. მხოლოდ ერთი წლის განმავლობაში. მისი ქიმიური შემადგენლობა ასეთია: 6—20% ლორწო. 35—43% ცხიმოვანი, 21% სუფთა ცილა, პროტეინი, ედესტინი, კრისტალური გლობულინი, ალბუმინი, 0.9% ლეცი-ტინი, ენზიმები—ლინაზა, ლიპაზა, აროტეაზა, დიასტაზა—დიჰიდ-

როსიტოსტერინი, რომლისგანაც მიიღება ყვითელი მჟავე გლუკოზიდი — ლინამარინი (ფაზეოლუნატინი), 2—2,5% შაქარი (მეტწილად გლუკოზა), 4—5% ნაცარი; ყვავილობის პერიოდში მცენარეში კარბობს გლუკოზიდი ლინამარინი, ანუ იგივე ფაზეოლუნატინი და ენზიმი ლინაზი. სელის პლაცენტა (*Placenta seminis Lini*) შეიცავს: 10% ცხიმს, 8% ლორწოს, ლინამარინს, გლობულინს, 0,03% ლურჯმჟავას, 6—7% ნაცარს, 13% წყალს და სხვ. სელის ფარმაცევტულ პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: *Semina Lini*, *Farina Lini*, *Placenta Seminum Lini*, *Mucilago Seminum Lini*, *Oleum Lini* (რომლისგანაც ამზადებენ კირნარე მალამოს *Linimentum calcarii* სილამწვრის დროს წასასმელად), *Oleum Lini sulfuratum seu Balsamum Sulfuris*, *Oleum Lini lotum*, *Oleum Lini sulfuraterebintlinatum seu Oleum Harlemense*. ჩვენი საკავშირო ფარმაკოპეას მე-7 გამოცემაში სელი მოისენებულია როგორც ნაზი საფალარათო საშუალება ნაწლავების გაღიზიანების შემთხვევებში. ის აგრეთვე იხმარება ფხვნილის სახით მოსაფრქვევად, ხოლო სელის ახალი ზეთი გამოყენებულია საფალარათო მიზნებისათვის. ჩვენში სელის თესლის დამზადება ველურად ძალიან მცირე რაოდენობით შეიძლება, ხოლო მისი კულტურაში დანერგვის შესაძლებლობა კი საკმაოდ დიდია. სელის რეცეპტთა ნიმუშებიდან აღსანიშნავია:

Rp.: D-ti Sem. Lini 200,0

DS. სუფრის კოვზით ყოველ ორ საათში.

Rp.: Ol. Lini 100,0

DS. სუფრის კოვზით დღეში 4-ჯერ.

Rp.: Sem. Lini pulv. 200,0

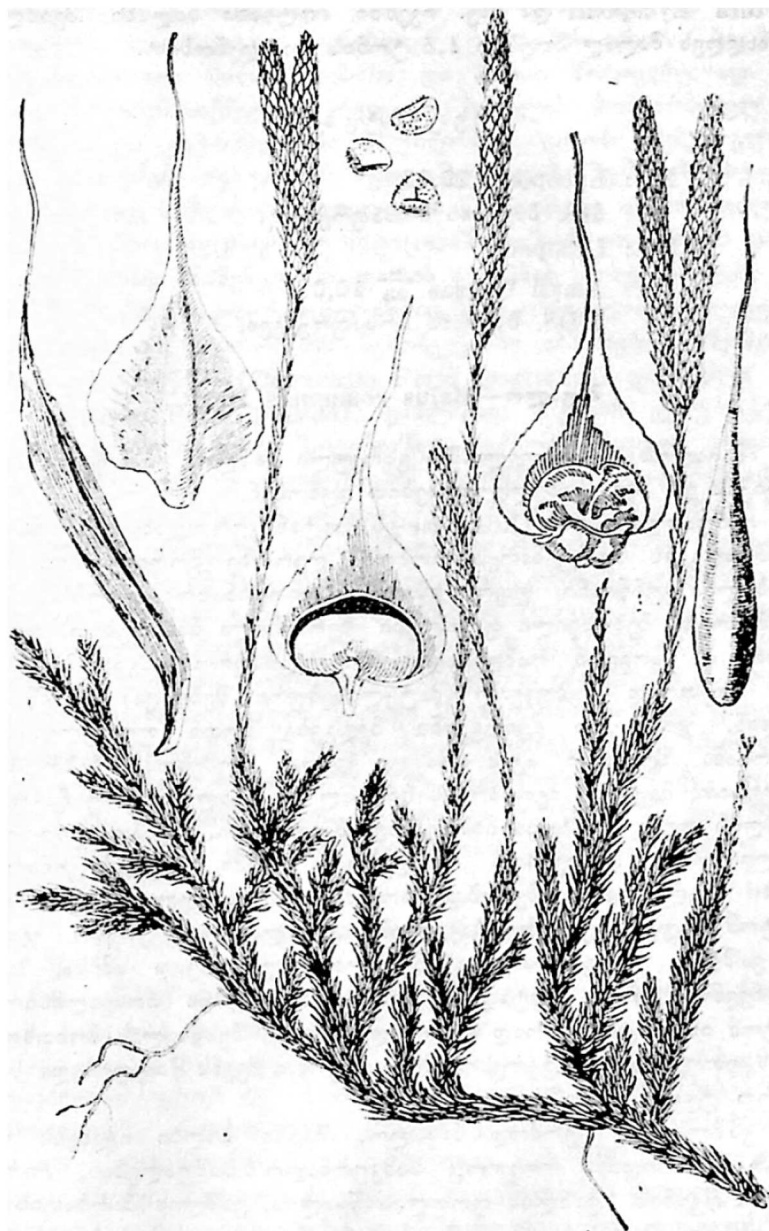
DS. საფენებისათვის.

გველის ხავსი — *Lycopodium clavatum* L.

მცენარე გველის ხავსი ხშირად გვხვდება ჩვენს ტყეებში, ხოლო მისი მეორე სახეობა — *Lycopodium selago* L. — გავრცელებულია საქართველოს მაღალმთიან რაიონებში და გვხვდება მეტად დიდი რაოდენობით ზემო სვანეთში ლემკურ მურყვამის ჩრდილო ფერდობზე. ორივე ეს სახეობა ერთნაირად გამოყენებულია სამედიცინო მიზნებით, ამიტომ მათ ცალ-ცალკე აღწერას აღარ შეუძლებით და ორივეს ერთად განვიხილავთ. ეს მცენარეები გაერთიანებულია *Lycopodiaceae*-ს ბოტანიკურ ოჯახში და ხასიათდება დიქო-

ტომიურად დატოტიანებული ღეროთი, რომელზეც ჩვეულებრივი მორიგეობით განლაგებული ფოთლები სხედან, თუმცა ზოგჯერ ისინი ერთიმეორეს მოპირისპირედაც გვხვდებიან. *Lycopodium clavatum*-ის ფოთლები უფრო წვრილია და უფრო დიდი რაოდენობით აღმამდგომ ღეროებზე სხედან, ვიდრე გართხმულებზე. ხოლო *Lycopodium selago*-ს კი უფრო დიდი ზომის და უფრო ხშირი ფოთლები აბია და ამავე დროს მით ღერო მთელ სიგრძეზეა დაფარული. გასამრავლებლად ეს მცენარე ივითარებს თიარკმლისებურ მოყვანილობის სპორანგიუმს, რომელიც, ჩვეულებრივ, ფოთლის ძირში ან სახეცვლილ ფოთოლზე თავსდება, იხსნება ზურგის მხრიდან მთელ სიგრძეზე, საიდანაც სპორები ცვივა (სურ. 24).

ხალხურ მედიცინაში ჩვენში მას იყენებენ ფალარათობისა და შარდის ბუშტის კატარის დროს. გველის ხავსს ხმარობენ აგრეთვე სცენაზე ხელოვნური ელვის წარმოსაშობად; გარდა ამისა, მის სპორებს ისევამენ ხელებზე, რის შემდეგ ხელი აღარ სველდება წყალში. წმენდიერულ მედიცინაში მას ხმარობენ აბების დილხანს შესანახად, ბაქტერიებისათვის მოსაფრქვევად გამოყენებულ ადგილებში ან წმინდა სახით, ანდა ტალკთან, მაგნეზიასთან და სხვ. ერთად. ჩვენი ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში ეს მცენარე მოხსენებულია, აგროვებენ მის სპორებს მთლიან მცენარესთან ერთად, რომელსაც შემდეგ საცერში ატარებენ. მთლიან ბალახში (*Herba Lycopodii*) ნაცარი 4% არ უნდა აღემატებოდეს. მისი ქიმიური შემცველობა ასეთია: 47—50% მოყვითალო მწვანე ცხიმზეთი 28% მაძლარი და 72% არამაძლარი ცხიმმჟავათი, არამშრადი ზეთით, რომელიც შედგება გლიცერიდებისაგან, ოლეინის, არაქინის, სტეარინის, პალმიტინის, მირისტინის და იზოპროპილაკრილის მჟავებით. მასში შედის აგრეთვე ლიკოპოდმჟავა, რომელიც წარმოადგენს დიოქსისტეარინის იზომერს, ფიტო-ატეარინი და მქროლადი ალკალოიდის კვალი; ამ მცენარეში ნახულია აგრეთვე ცილოვანი ნივთიერება, 2—3% შაქარი, მინერალური მარილები, საკმაო რაოდენობით ძმარმჟავა ალუმინი. დიოქსისტეარინი, ჰიდროკოფეინი ციტრონენის მჟავითი, ვაშლის მჟავა, ფისი, წებო და სხვ. მისი ნაცარი მდიდარია ალუმინის კავშირით. გველის ხავსის ფარმაცევტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: *Herba Lycopodii* (Seu *Herba Musci clavati*), რომლისაგანაც ამზადებენ (1:5) სპირტიან ნაყენს — *Tinctura Lycopodii e Herba*; მისი სპორები *Lycopodium* (Sen *Sporae Lycopodii*), გველის ხავსის სპორების მინარევი 1% ხალიცილის მჟავასთან *Lycopodium salicylatum*, სპირტიანი ნაყენი

სურ. 24. ლიკოპოდიუმი, ციკული (*Lycopodium clavatum* L.).

Tinctura Lycopodii და სხვ. ჩვენში მთლიანი ბალახი შეიძლება დამზადდეს მალალ მთებში 1,5 ტონის რაოდენობით.

რეცეპტები:

Rp.: *Lycopodii* 20,0
DS. ბავშვის მოსაფრქვევი.

Rp.: *Lycopodii*
Amyli Oryzae $\frac{aa}{aa}$ 10,0
MDS. ბავშვის მოსაფრქვევი.

მაქალო—*Malus communis* Desf.

მაქალოს საქართველოში გარეული ვაშლის, პანტა ვაშლის. კვიპიტას და სხვა სახელწოდებებით იცნობენ.

იგი ვარდისებრთა (*Rosaceae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს ეკუთვნის და წარმოადგენს ხე-მცენარეს, რომლის ღეროზე მორიგეობით განწყობილია ყუნწიანი, უფრო ხშირად კვერცხნაირი ფორმის, ქვედა მხარეზე შებუსხილი ფოთლები ხერხებილი ნაპირებით. დიდი. თეთრი ან გარედან რამდენადმე მოვარდისფრო ყვავილები მოკლე, თეთრად შებუსხილ (ძატულისებური შებუსვა) ყუნწებზე სხედან. ჯამი და გვირგვინი შედგება ხუთი ფურცლისაგან. მტკრიანა მრავალი აქვს, ნასკვი ქვედა, ფუძესთან შეზრდილი სვეტებით. მაქალო ივითარებს მრგვალ ან ოვალურ ცრუ ნაყოფს, რომლის ფუძე და ზედა მხარე ჩაღრმავებულია. წინათ გარეული ვაშლი დიდი მასივებით იზრდებოდა ჩვენში. მაგრამ ვინაიდან ხალხი ძველთაგანვე ამყნობდა ხოლმე ვაშლის ველურ ფორმებს, ამიტომ დღეს ველურ მაქალოს ადგილას საუკეთესო ჯიშების ვაშლის ნარგაობაა გაშენებული; მიუხედავად ამისა, მაქალო ჩვენში მაინც მეტად გავრცელებული და მრავალნაირია. ამიტომ ის ბოტანიკურად უფრო დეტალურ შესწავლას მოითხოვს. განსაკუთრებით საინტერესოა მისი ნაყოფი ჩვენს წითლის და სუბალპურ ტყეთა ზონაში.

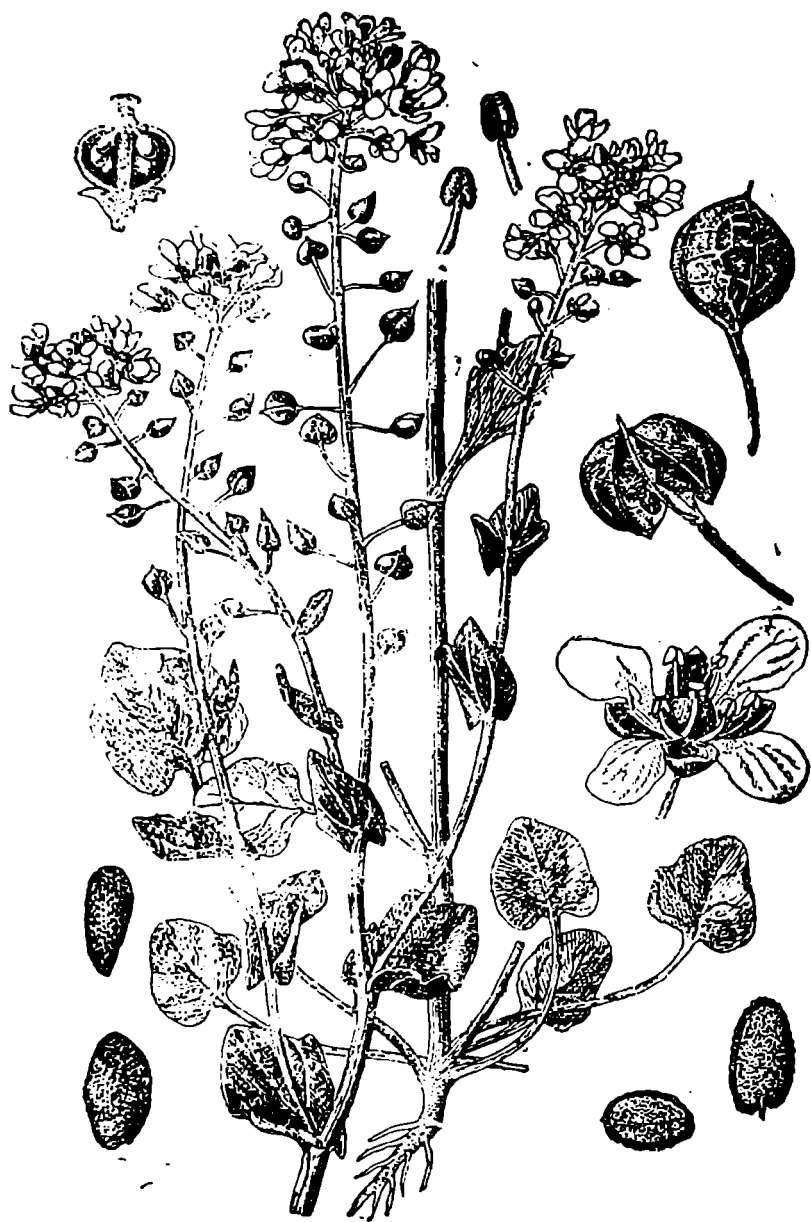
ვაშლს და კერძოდ მაქალოს ჩვენი ხალხი იყენებს უხსოვარ დროიდან, როგორც სამკურნალო საშუალებას, ჩირის, ვაშლის წვენის. ვაშლის ფოთლის წყალის, ვაშლის შარბათის და ვაშლის მურაბის სახით. ვაშლის სამკურნალო თვისებები ჩვენში ძველთაგანვე ცნობილია და ხალხური თქმულებით „დილის ვაშლი გულის ვარდი, დილის მსხალი გულის ძმარია“ო. ვაშლის შარ-

ბათს, რომელსაც ამზადებენ ვაშლის ნაყოფის ნახარშში შაქრის ან თაფლის მიმატებით, იყენებდნენ ცხელების დროს, სიცხიან ავადმყოფისათვის პირის გემოსა და მადის მოსაგვრელად. უმეცრეს ხმარობენ საკმელად, როგორც სისხლის მომპარებელ საშუალებას და კუჭ-ნაწლავის აშლილობის დროს შემკვრელად; ვაშლს აკმევდნენ ძუძუთა ან ძუძუგაშვებულ ბავშვებს ზაფხულის პერიოდში კუჭ-ნაწლავის აშლილობის წინააღმდეგ ან პროფილაქტიკური მიზნით. მეცნიერულ მედიცინაში ვაშლს არც დღეს დაუკარგავს თავისი მნიშვნელობა და ის თითქმის იგივე მიზნებს ემსახურება, რასაც ხალხურ მედიცინაში. მისი ცრუ ნაყოფი დიეტური მნიშვნელობისაა; ჩქოროვნის შემთხვევებში იხმარება ვაშლმეფავა რკინის ექსტრაქტი (*Extractum Ferri pomatum*) და მისივე ნაყენი (*Tinctura Ferri pomata*). ვაშლმეფავა რკინის ექსტრაქტის მოსამზადებლად იყენებენ მჟავე ვაშლს. ვაშლის ნაყოფს დღესაც იყენებენ მეცნიერულ მედიცინაში ქრონიკული ფალარათობის წინააღმდეგ და როგორც ბავშვთა, ისე მოზრდილების მწვავე ენტერიტის სამკურნალოდ. კუჭ-ნაწლავის არანორმალური მოქმედების შემთხვევებში ხშირად უნიშნავენ ვაშლის ღვინოს. ვაშლის ფარმაცევტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია *Extractum Ferri pomatum* და *Tinctura Ferri pomata*. ვაშლი A, B და C ვიტამინს უფრო მეტს შეიცავს, ვიდრე კობლეარია (*Cochlearia officinalis L.*) (სურ. 25). საქართველოში მაქალოს ნაყოფი შეიძლება შეგროვდეს ყოველწლიურად დაახლოებით 80 ტონის რაოდენობით, აქედან იმერეთში 10 ტ., გურიაში 5 ტ., აჭარაში 5 ტ., სამეგრელოში 8 ტ., აფხაზეთში 7 ტ., სვანეთში 10 ტ., რაჭასა და ლეჩხუმში 20 ტ., სამხრეთ-ოსეთში 5 ტ., ფშავ-ხევსურეთში 3 ტ., ქართლში 3 ტ. და კახეთში 4 ტონა.

მოლოქა—*Malva silvestris L.*

მოლოქა ცნობილია საქართველოში აგრეთვე ბალბას, ჩიტ-პურას, ხინკალას და სხვ. სახელწოდებით.

ის ერთ ან მრავალწლოვანი მცენარეა, ცოტად თუ ბევრად შებუსილი სხეულით და წამოწეული ღეროთი და ბალბასებრთა (*Malvaceae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს ეკუთვნის. ღერო სწორი აქვს და დატოტიანებული, სიმაღლით 30—100 სმ აღწევს; გრძელყუნწიანი, მრგვალი ან გულის მოყვანილობის ფოთლები მორიგეობითაა განწყობილი. გრძელყუნწიანი ყვავილები ფოთლის ილიებში სხედან; ყვავილის ჯამი ორმაგია: გარეთა შედგება ხაში მოგრძო ფოთოლაკისაგან, ხოლო შიგნითა ძაბრისებურ 10. საქართველოს სამკურნალო მცენარეები.

სურ. 25. კობლვარია (*Cochlearia officinalis* L.).

რია. ვარდისფერი, ხუთფოთოლაკიანი, წვეროზე ამოღრღნილი გვირგვინი 3—4-ჯერ უფრო გრძელია, ვიდრე ჯამი. მრავალ-რიცხოვანი მტვრიანა ძაფებით მილისებურად შეზრდილია ერთმანეთთან; მრგვალი ნაყოფი ჯამზე რჩება, და მომწითების შემდეგ იხნევა. მოლოქა ყვავილობს აპრილიდან ივნისამდე, ნაყოფი კი გამოაქვს მაისიდან მოყოლებული აგვისტოს ბოლო რიცხვებამდე. გარდა ამ სახეობისი საქართველოში გვხვდება მოლოქას მეორე სახეობაც — *Malva neglecta* Wallr., რომელიც იგივე გამოყენებას პოვნებს მედიცინაში, როგორც პირველი. მოლოქა გავრცელებულია ჩვენში, როგორც დაბლობ, ისე მთიან ზონაში მთის შუა სარტყლამდე, განსაკუთრებით ნაგვიან ადგილებში, ბაღებსა და ბოსტნებში, გზის ნაპირას, საცხოვრებელი ბინების ახლოს და სხვ.

საქართველოში მოლოქა საკმაოდ გავრცელებულია როგორც საკვები მცენარე და სამკურნალწამლო საშუალება. ქანანელი ამბობს თავის უსწორო კარაბადინში, რომ მისი ქამა ყოველთვის არ ვარგა: „აგვისტოსა მალოქს ნუ სკამ, წყალს შესვამდე“-ო. სოფლის დედაკაცები წინათ იყენებდნენ მის ძირებს ხელოვნური აბორტის გამოწვევის მიზნით. ხევესურეთში რძეში მოხარშული მოლოქათი მკურნალობენ წითელ ქარს. გარდა ამისა, მოლოქას იყენებენ ყელის დაავადებისას. ცნობილია, რომ ძველად მოლოქას ყვავილს ქინკრის ყვავილთან და არყის ფოთლებთან ერთად იყენებდნენ სიფილისის სამკურნალოდ, ხოლო მისი ნახარშიდან რძეში აკეთებდნენ ფაფას და ხმარობდნენ კუჭ-ნაწლავის ქვლების წინააღმდეგ. მას იყენებდნენ აგრეთვე სასუნთქავი გზების ყოველგვარი დაავადებების დროს, რაც აიხსნება იმით, რომ ის შეიცავს დიდი რაოდენობით ლორწოს. მეცნიერულ მედიცინაში მას დღესაც იყენებენ ყელში გამოსავლებად (*Species ad gargarisma*) ყელის დაავადების დროს, ტკივილების შესამსუბუქებლად (*Species emollientes*) სხვადასხვა ჩაის სახით, ფალარათობის დროს ოყნებისათვის და სხვ. ამ მიზნით აგროვებენ მოლოქას ყვავილებს (*Flores Malvae silvestris*), მისი ვარგისიანობის გამოსარკვევად მიმართავენ ქიმიურ რეაქციებს. თუ მის წყლიან ხსნარზე მოქმედებენ ტუტეებით (KOH , NaOH ან NH_4OH), ის ფერს იცვლის და მწვანედ იღებება. მოლოქას გამხმარი გვირგვინი იისფერია; თუ მასზე სიმეავეებით ვიმოქმედებთ, ის წითელი ფერის ხდება და თუ მწვავე ამიაკით — ლურჯდება. მეცნიერულ მედიცინაში იყენებენ როგორც აღნიშნულ სახეობას, ისე მეორე სახეობასაც — *Malva neglecta* Wallr. მოლოქის ყვავილი (*Flores*

Malvae), რომელშიაც ხშირად ერევათ მცენარე—*Lavatera sylvestris*, ქიმიურად შემდეგნაირი შემცველობისაა: ლორწო, მთრიმლავი ნივთიერება, საღებავი ნივთიერება, გლუკოზიდი მალვინი ქლორიდის სახით, მალვინი (ქლორიდი) და 2 გლუკოზიდი, მალვინ-დელფინიდინდიმეთილეთერი, სირინგინი, ნაცარი 12—15%. მისი ფარმაცევტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია *Flores Malvae seu Flores Malvae silvestris seu vulgaris*; ის შედის ნაკრებთა შემადგენლობაში *Species ad gargarisma* და *Species emollientes*. საქართველოში მოლოქას ყვავილი შეიძლება შეგროვდეს 3 ტონის რაოდენობით, აქედან იმერეთში 0,5 ტ., გურიაში და აჭარაში 0,5 ტ., სამეგრელოში 0,3 ტ., აფხაზეთში 0,3 ტ., ჯავახეთში 0,2 ტ., ქართლში 0,5 ტ., კახეთში 0,5 ტ., სამხრეთ ოსეთში კი—0,2 ტონა.

რეცეპტები:

Rp.: Fol. *Salviae* pulv.

Flores Malvae silvestris $\frac{1}{aa}$ 40,0

Natrii chlorati 20,0

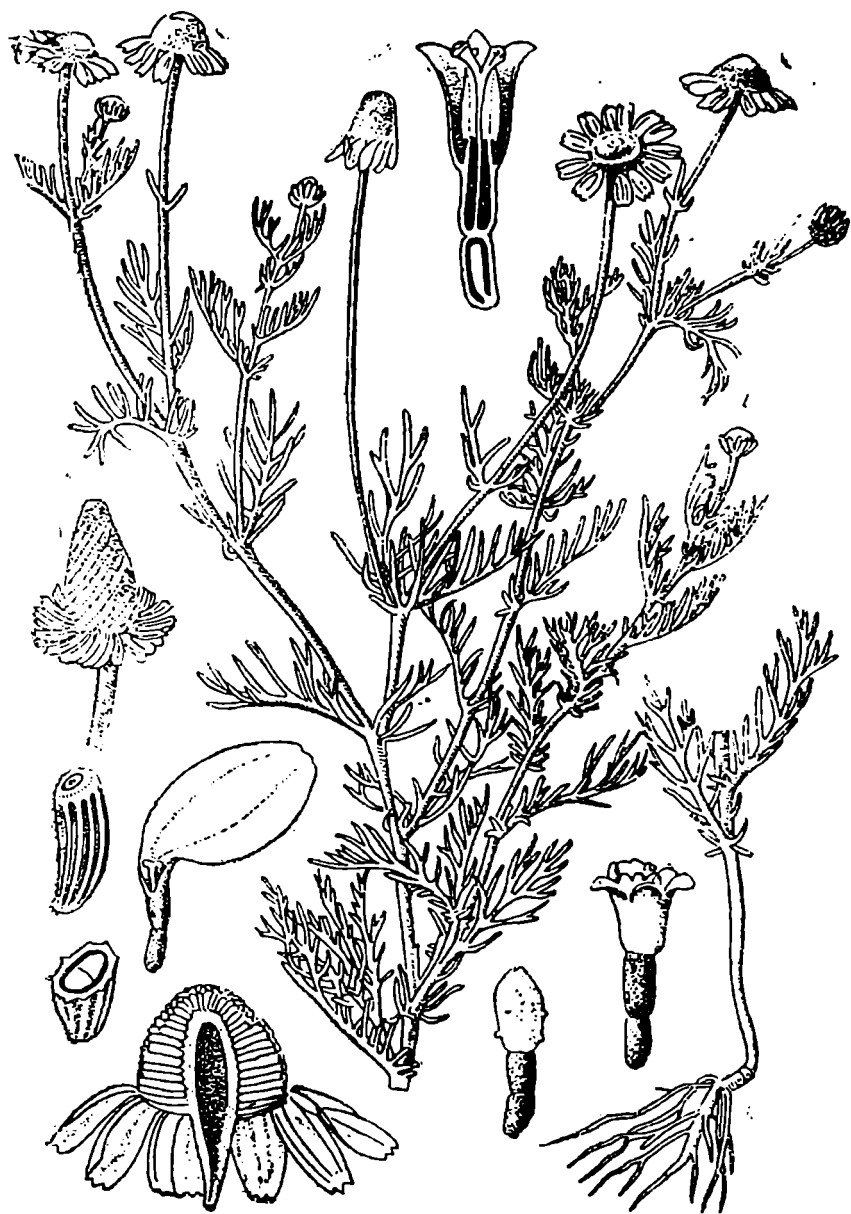
C. C. M. f. spec.

D. in sacc. chartaceo.

S. ერთი სუფრის კოვზი ერთ ჭიქა წყალზე
(ყელში გამოსავლებად).

ხაფთიაქო გვირილა—*Matricaria Chamomilla* L.

სააფთიაქო გვირილა წარმოადგენს 20--40 სმ სიმაღლის ერთწლოვან ბალახოვან მცენარეს, რომელიც ეკუთვნის რთულყვავილოვანთა (*Compositae*) ბოტანიკურ ოჯახს. მისი ვიწრო ხაზურა ფოთლები ბასრად დაბოლოებული ნაპირებით ორმაგ ფრთად განკვეთილებია, ხოლო ყვავილები შეკრებილია კალათა ყვავილედში. გვერდითი თეთრი ყვავილები ენაკიანებია და ორჯერ უფრო გრძელია, ვიდრე საბურველი. კალათები ზომით 6—8 მმ სიგანისაა; შიგნითა მხარეზე ოდნავ მოხრილი, 5-წახნაგოვანი თესლურები ზემოდან დაფარულია ჯირკვლოვანი წერტილებით. ეს მცენარე ძალიან ჰგავს მცენარე *Anthemis cotula*-ს, რომელშიაც ის ხშირად ერევათ. სააფთიაქო გვირილა ჩვეულებრივ ნაკელიან ადგილებზე იზრდება (სურ. 26).

სურ. 26. ბაბუნა, საფუთიაქო გვირილა (*Matricaria chamomilla* L.).

სააფთიაქო გვირილას, რომელსაც დასავლეთ საქართველოში ქამენიას უწოდებენ, ხალხურ მედიცინაში კრუნჩხვების წინააღმდეგ იყენებენ განსაკუთრებით შარდსასქესო გზების კრუნჩხვითი ან ნერვული შეტევების შემთხვევებში, კვლების, რევმატიზმების, გაცივების, ლიმფური ჯირკვლების შესიების დროს და აგრეთვე ვერტებრინარის პრაქტიკაში—მადის მომგვრელად. მცენარეულ მედიცინაში სააფთიაქო გვირილას ხმარობენ როგორც ოფლის მომგვრელს, ნაწლავების ქვალთი ტკივილების დროს, აგრეთვე როგორც ნერვული სისტემის დამამშვიდებელ საშუალებას და სხვ. ზოგიერთ ქვეყნებში (იტალია, გალიცია, ბრაზილია, ბელგია) სააფთიაქო გვირილას შემცვლელ მცენარედ იყენებენ *Anthemis nobilis* L. ყვავილებს, რომელსაც *Flores Chamomillae romanae*-ს უწოდებენ. ამავე მიზნებისათვის ხმარობენ მყრალას (*Anthemis*) სახეობებს, როგორიცაა *Anthemis cotula* L., *Anthemis fuscata* Brot. და *Anthemis repanda* L. სააფთიაქო გვირილას (*Matricaria Chamomilla* L., ყვავილებს (*Flores Chamomillae vulgaris*) შეგროვებისთანავე ჩრდილში ფენენ გასაშრობად და ხშირად აბრუნებენ. სააფთიაქო გვირილას კალათებში 0,6—0,9% ეთერზეთებია სესქუიტერპენითა და ნახშირწყლოვანი ნივთიერებით აზულენით; მის ყვავილში შედის აგრეთვე უმბელიფერინი, აპიგენინი, სალიცილის მჟავა, ფისი, ფიტოსტერინი; მთლიანი მცენარე შეიცავს 3% გლუკოზიდს და აგრეთვე ფისის მსგავს ნივთიერებას; მასში არ არის არც ერთი საპონინი, ხოლო ნაცარი 8—10% არ აღემატება, თუმცა ზოგიერთ ფარმაცოპეათი ის 12—14% აღწევს (სურ. 27). რაც შეეხება *Anthemis nobilis* L. ყვავილებს (*Flores Chamomillae romanae*-ს), მათი შემცველობა ასეთია: 0,25—1% ეთერზეთები, 11% აზოტოვანი ნივთიერება, მწარე ნივთიერება, ქოლინი,—ინოზიტი, შაქარი, 3,4% ლიოქსიზეავა, აპიგენინ გლუკოზიდი, ფისი—კრისტალური ტარაქსასტერინით, ტრიაკონტანი, სიტოსტერინ-გლუკოზიდი, სტიგმასტერინ-გლუკოზიდი, ცხიმოვანი მჟავები, ესტერმჟავა, ანგელიკამჟავა და ტიგლინმჟავა, 6—8% ნაცარი და სხვ. *Anthemis*-ის სამკურნალო ფორმებია: *Aqua Chamomillae*, *Extractum Chamomillae*, *Extractum Chamomillae fluidum*, *Oleum Chamomillae*, *Oleum Anthemidis*, *Oleum Anthemidis camphoratum*, *Oleum Chamomillae camphoratum*, *Species carminative*, *Species deflantes* (რომელშიც შედის: *Flores Chamomillae* 30,0, *Folia Menthae piperitae* 30,0, *Radix Valerianae* 30,0, *Fructus Carvi* 10,0), *Species emollientes*, *Spiritus Chamomillae*, *Suppositoria Chamomillae* (რომელიც შეიცავს: *Flores Chamomillae pulverati* 0,5,

Balsamum peruvianum 0,1, Oleum Cacao 1,5), Tinctura Chamomillae Matricariae, Tinctura Chamomillae Romanae; შისვან აშხა-

სურ. 27. ირაგა, კამენია, მურალა (*Anthemis iberica* M. B.).

დებენ აგრეთვე Gargarisma Chamomillae compositum რომელშიც
შედის: Extractum Chamomillae fluidum, Extractum Salviae fluidum
აა 15,0), Pasta antiphlogistica (რომელშიც შედის: Acidum boricum,
Oleum Chamomillae aethereum აა 0,4, Bolus alba 120,0, Aqua desti-
llata 40,0, glycerinum 200,0), Satio antiphlogistica (შეიცავს:

Zincum oxydatum crudum 15,0, **Extractum Chamomillae fluidum** 15,0, **Mucilago Tylose Stada ad** 50,0), **Species deflatulantes** (შეიცავს: **Flores Chamomillae**, **Folia Menthae piperitae**, **Radix Valerianae** $\overline{aa}$ 30,0, **Fructus Carvi cont.** 10,0), დაბოლოს **Unguentum antiphlogisticum**-ი (შეიცავს: **Extractum Chamomillae fluidum**, **Aqua destillata** $\overline{aa}$ 10,0, **Adeps Lanae anhydricus ad** 50,0). სააფთიაქო გვირილას ყვავილისა (**Flores Chamomillae**) და მყრალას (**Anthemis**) გვარის წარმომადგენელთა გამოყენების მსგავსება გვიკარნახებს ჩვენში გავრცელებული მყრალას გვარის მცენარეთა შესწავლის აუცილებლობას. მით უმეტეს, რომ სააფთიაქო გვირილა ჩვენში არც თუ ისე ძალიან გავრცელებულია. საქართველოში სააფთიაქო გვირილას შეგროვება შეიძლება ვივარაუდოთ სულ 1,5 ტონის რაოდენობით, აქედან ქვემო იმერეთში 0,5 ტ., აჭარაში 0,5 ტ., აფხაზეთში კი—0,5 ტონა.

რეცეპტები:

Rp.: Flor. Chamomillae 10,0
Fol. Menthae 10,0
Fr. Foeniculi 5,0
Fr. Carvi 5,0
Rad. Valerianae 10,0
M. f. Species
DS. მოიხარშოს ორ კიქა წყალში და დაილიოს ორ მიღებაზე დილა-საღამოს.

Rp.: Fr. Carvi 50,0
Fol. Chamomillae 30,0
Rad. Valerianae 20,0
M. f. species
DS. მოიხარშოს 2 ჩაის კიქა წყალში და დაილიოს ორ მიღებაზე.

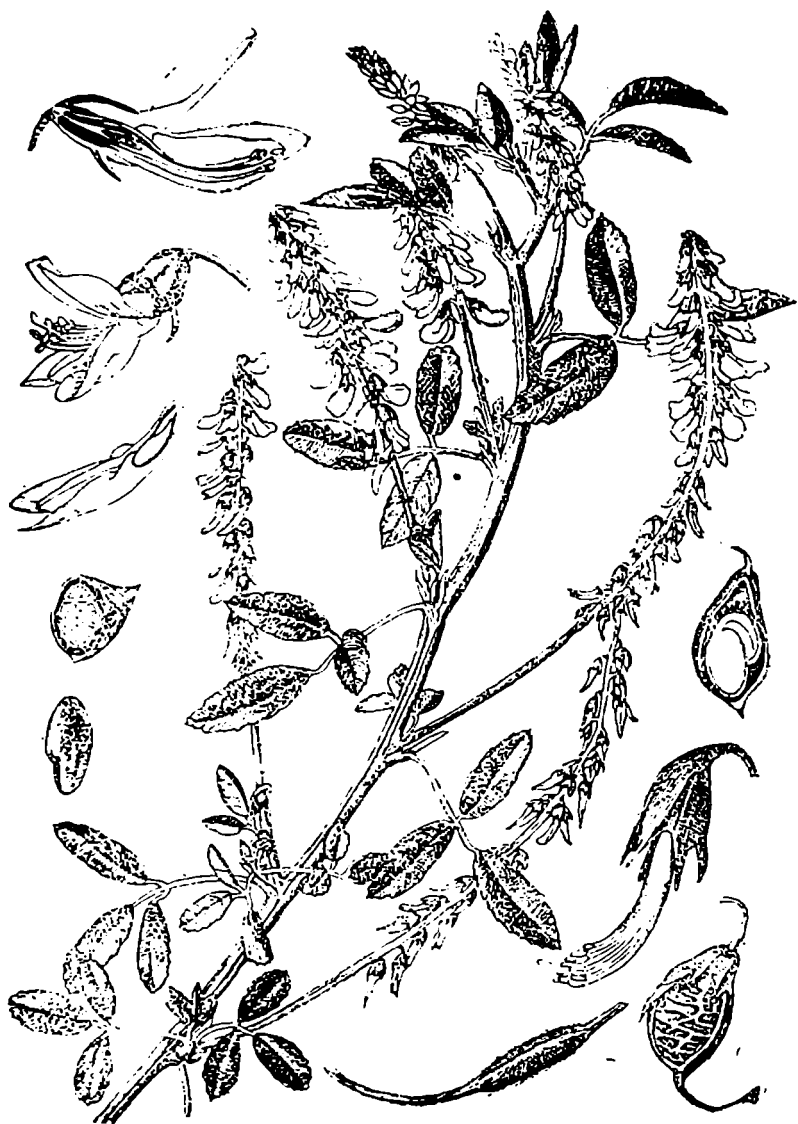
Rp.: Inf. flor. Chamomillae 10%—200,0
Natrii biborici 4,0
MDS. გამოსავლებად.

Rp.: Inf. flor. Chamomillae
 20,0 ÷ 200,0
DS. ნაწლავების კვლების დროს.

Rp.: Flor. Chamomillae
 30,0—50,0
DS. მოიხარშოს ჩაის მსგავსად.

ძიძო საკმაოდ გავრცელებული, 1—1½ მ. სიმაღლის ორწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა, რომელიც ეკუთვნის პარკოსანთა (Leguminosae-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს; მის დატოტიანებულ, შეუზუსტავ ღეროზე მორიგეობით ასხია ყუნწიანი ფოთლები. ფოთლებს სადგისისებური ფოთოლთანები აქვს; შუა ფოთოლაკი შედარებით ორდანარჩენთან უფრო გრძელ ყუნწზეა, ხოლო ფოთოლაკთა კიდეები ხერხებილად. მეტად პატარა და სურნელოვანი ყვავილები ზეკრებილია მტევან ყვავილედში; ყვავილის ჯამი ხუთწევრიანია, გვირგვინი 4—5 მმ სიგრძისაა; ათი მტვრიანიდან ცხრა ძაფისებურ მილადაა შეზრდილი. ნაყოფი წარმოადგენს შიშველ ოვალურ პარკს ერთი ან ორი თესლით. ძიძო ყვავილობს ივნისიდან აგვისტოს ბოლო რიცხვებამდე, ზოგჯერ სექტემბრამდეც. ნაყოფი გამოაქვს, დაწყებული ივლისიდან ზოგჯერ ნოემბრამდე. ეს მცენარე გვხვდება თითქმის ყველგან, როგორც სარეველა, ბაღებსა და ბაზრებში, მდინარეთა ნაპირებზე, ნაჩხატებში, ტყის პირას, ბუჩქნარებში და სხვ., როგორც ბარში, ისე მთაში მთის მაღალ სარტყლამდე. ქართულ ხალხურ მედიცინაში ძიძოს იყენებენ როგორც კრილობისა და წყლულის საუკეთესო შემხორცებელ საშუალებას. ლეჩხუმში ძიძოს ყლორტს მოთუშავენ და კრილობას მოაყრიან ან პირდაპირ დაადებენ. ზოლო თუ კრილობა ძველია და არ ხორცდება, კრილობის თავს წინასწარ მოფხვენ. სვანეთში მას ხმარობენ ძირითადად წყლულების შესახორცებლად, რისთვისაც ძიძოს ყლორტებს ნაყავენ და კვერცხის ცილაში ურევენ. გარდა ამისა, საქართველოში ძიძოს ხმარობენ ცხენების საკვებად და ის ქერის შემცვლელად ითვლება. მეცნიერულ მედიცინაში ძიძოს ყლორტებიდან ამზადებენ მწვანე სალბუნს, რომელსაც ადებენ დაზიანებულ ადგილებზე, როგორც გამომწოვ საშუალებას. ჩვენი სახელმწიფო ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში ძიძო მოხსენებულია (სურ. 28). საქართველოში მოიპოვება ძიძოს მეორე სახეობაც, რომელსაც თეთრი ყვავილი აქვს და ადვილად განირჩევა პირველისაგან. სამკურნალო მიზნებით აგროვებენ კენწრულ ყლორტებს ღეროთი, ფოთლებითა და ყვავილით; შეგროვებას იწყებენ ივლისიდან. აღსანიშნავია, რომ ძიძოს გამშრალი ნაწილები ქიმიურად შეიცავს განსაკუთრებით არომატულ და სასიამოვნო სუნის ნივთიერებას, ე. წ. კუმარინს (*Cumarinum*), რომლის რაოდენობა მთლიან ბალახში (*Herba Meliloti*) 0,4%-დე აღწევს. ეს ნივთიერება პირველად აღმოაჩინეს მცენარე ტონკას (*Fabae Tonko*)

თესლში, რომელიც ხარობს გვინეაში (*Dipteris odorata* Willd).
 დიდ ღოზებში (2,5—4,0) კუმარინი შხამიანია. კუმარინის თავისე-
 ბურ სუნს უახლოვდება მელილოტინი. ძიძო შეიცავს აგრეთვე

სურ. 28. ძიძო (*Melilotus officinalis* (L.) Desr.).

მელილოტმევა კუმარინს, მელილოტისმევას, რომელიც თავისუფალი სახითაა. ის შეიცავს მელილოტის ზეთს, ე. წ. მელილოტოლ-ს, რომელიც აგრეთვე თავისებური სასიამოვნო სუნით ხასიათდება. ძიძოს ფარმაცევტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: *Herba Meliloti*, *Emplastrum Meliloti* და ნაქრები *Species emollientes*, რომელშიც ის შედის.

საქართველოში ძიძო შეიძლება შეგროვდეს დაახლოებით 5 ტონა ხმელი მასის რაოდენობით.

წყლის პიტნა—*Mentha aquatica* L.

მკურნალობაში იყენებენ პიტნის რამდენიმე სახეობას, რომელთა უმრავლესობა ჩვენში მოიპოვება და შეიძლება საკმაოდ ბლომად შეგროვდეს. პიტნა ეკუთვნის ტუჩოსანთა (*Labiatae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს. წყლის პიტნა სიმაღლით ერთ მეტრს აღწევს და მისი ოთხკუთხა ღერო დატოტიანებულია და ოდნავ შებუსხილი. განიერი კვერცხისებური, ქვედა მხარეზე შებუსხილი ფოთლები რთიმეორის მოპირისპირედ სხედან; იისფერი ყვავილები, რომლებიც ღეროსა და ტოტების კენწეროებზე სხედან, მოგრძო, თავთავისებურ ყვავილედში არიან შეკრებილი. ჩვენში ეს მცენარე წარმოადგენს მდინარის პირის, რიყის და ზოგჯერ კალის ტიპის ტყეთა ერთ-ერთ ბალახეულ კომპონენტს, რომელიც წყალდიდობის დროს ხშირად წაილელება ხოლმე.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მკურნალობაში იყენებენ პიტნის სხვა სახეობასაც, როგორიცაა *Mentha arvensis* L. და *Mentha piperita* L. წყლის პიტნის (*Mentha aquatica*) გამშრალი ფოთლები: *Folia Menthae aquaticae* (*Folia Balsami palustris*) შეიცავს 0,3—0,8% ეთერზეთებს. მინდვრის პიტნის (*Mentha arvensis*) ფოთლები (*Folia Menthae arvensis*) შეიცავს 0,2% ეთერზეთებს და აგრეთვე ზეთს პულეგონით (სტატიური მენტოლი), კულტურული პიტნის (*Mentha piperita* L.) ფოთლებში (*Folia Menthae piperitae*) 0,7—1,5% ეთერზეთებია, 7—11% მთრიმლავი ნივთიერება და მწარეები. ზეთის შემცველობა ყვავილებში და კერძოდ იაპონურ პიტნაში მეტად თავისებურია, რაც შემჩნეული იქნა მკვლევარების Duncan-ისა და Short-ის მიერ. აღმოჩნდა, რომ ის შეიცავს 1% ლიმონენ-პინენ, კარიოფილენს. მზა საქონელში ღეროებისა და სხვა მინარევთა რაოდენობა 2% არ უნდა აღემატებოდეს. არ უნდა შეგროვდეს პიტნის ისეთი ფოთლები, რომლებზედაც აღმოჩნდება სოკოვანი დაავადება *Puccinia Menthae*, ვინაიდან ასეთი ფოთლები შეიცავენ მეტად დიდი რაოდენობით კარკონს და პულეგინს. ნაცრის შემცველობა მათ ფოთლებში 12% არ უნდა აღემატებოდეს, ხოლო მარილმევაში უხსნადი ნაცარი კი 1% მეტი არ

უნდა იყოს. პიტნა უნდა შეგროვდეს ყვავილობის პერიოდში, როდესაც მათში ეთერზეთების დიდი რაოდენობაა და დაახლოებით 30—60% მარცხნივ მხრელი კარვონი და მარცხნივ მხრელი ტერპენები: ლიმონენი და პინენია. პიტნის იმ სახეობებში, რომლებიც იზრდება ჩვენში, ბევრია ლინალოლი, ცინეოლი და ლიმონენი. კულტურულ პიტნაში ტერპენთა დიდი ნაზავია, მისი ფორმულა ზუსტად დადგენილი არ არის. პიტნაში არის აგრეთვე მენტონი და მასში მხსნელი მენტოლი (*Mentholum*), რომელსაც სხვაგვარად პიტნის ქაფურს უწოდებენ. პიტნის ეს სახეობა საქართველოში გამოყენებულია კულინარიაშიც, განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველოში, სადაც პიტნით აზავენ ყველსა და ნადულს, ხოლო მისი ფოთლებისაგან გამოხარშულ ჩაის ხმარობენ გაცივების დროს. ჩვენი ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში ეს მცენარე მოხსენებულია და მეცნიერულ მედიცინაში გამოყენებულია როგორც გულის-რევისა და სპაზმების საწინააღმდეგო საშუალება, საღებზინფექციო და ტკივილების გამაყუჩებელი საშუალება, განსაკუთრებით, კუჭ-ნაწლავის ტრაქტის დაავადების შემთხვევებში და ნაღვლის გზების არანორმალური მოქმედებისას. პიტნის ფოთლები. შედის ნაკრებთა შემადგენლობაში; მას ხმარობენ აგრეთვე გემოს გასაუმჯობესებლად, უმთავრესად *Oleum Menthae*-ს სახით. მისი ფარმაცეპტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: *Folia Menthae piperitae*, *Species aromaticae*, *Vinum aromaticum*, *Sirupus Menthae piperitae*, *Tinctura Menthae piperitae*, *Oleum Menthae piperitae*, *Aqua Menthae piperitae*, *Elaeosacharum Menthae piperitae*, *Trochisci Menthae piperitae*, *Elixir amarum*, *Mentholum*, *Menthemum*, *Menthol—Jodolum*, *Mentholum benzoatum*, *Mentholum carbonicum*, *Mentholum Valerianicum*, *Menthophenolum* და *Oleum Poho*. სხვადასხვა დამატებითი პრეპარატები მოხსენებულია სხვა სახელმწიფოთა ფარმაცოპეაში: *Oleum Menthae piperitae*, რომელშიც შეკრებილი მენტოლი 2%-ის რაოდენობით უნდა იყოს. ეთერები და მენტოლაცეტატი უნდა იყოს არა უმეტეს 5%-სა, ხოლო თავისუფალი მენტოლი არა უმეტეს 46%; *Aqua Menthae piperitae*, იგივე *Aqua aromaticae*, *Aqua Menthae piperitae concentrata*, *Extractum Menthae piperitae fluidum*, *Sirupus Menthae piperitae*, *Species cholagogae*, (რომელშიც შედის: *Folia Menthae piperitae* 100,0, *Herba Absinthii* 100,0, *Herba Millifolii* 100,0, *Radix Taraxaci* 100,0, *Rhizoma Zedoariae* 100,0), *Sirupus Menthae piperitae*, *Spiritus Menthae piperitae*, *Spiritus Menthae viridis*, *Compressi Tablettae (Folii Menthae)*, რომელიც შეიცავს:

Folia Menthae piperitae (pulv. v.) 50,0, **Saccharin** 1,0 (**Sirupus simplex** q. s.), **Mixtura antidysmenorrhoeica** B (შეიცავს: **Aminophenazonium** 3,0, **Extractum Millefolii fluidum** 15,0, **Sirup. Menthae piperitae** 20,0, **Aqua destillata** ad 200,0). გარდა ამისა, პიტნა შედის *Species nervinae*-ს შემადგენლობაშიც შემდეგი პროპორციით: **Folia Menthae piperitae** (Concis II), **Folia Aurantii** (II), **Folia Menyanthidis** (II), **Radix Valerianae** (II) თანაბარი რაოდენობით. პიტნას იყენებენ აგრეთვე კბილის ფხვნილისა და პასტის დასამზადებლად, მაგრამ ამ შემთხვევაში ხმარობენ განსაკუთრებული სახეობის *Mentha Spicata* Hudson var. *Crispata* Briquet ფოთლებს (**Folia Menthae crispae**), რომელშიც ეთერზეთების რაოდენობა 1% არ აღემატება, ხოლო ნაც-რისა 12%. ამ პიტნისაგან ამზადებენ **Oleum Menthae crispae**-ს. მის ეთერზეთში მთავარი შემცველი კარენია, რომელიც თითქმის 50%-ს შეადგენს. მისი პრეპარატებია: **Aqua menthae crispae**, რომელიც შეიცავს თითქმის 94% **Mentholum** $C_{10}H_{18}OH$ (მოლექ. წონა 156,2). გარდა ბუნებრივი მენტოლისა ღებულობენ ხელოვნურ სინთეზურ მენტოლსაც **Mentholum syntheticum**, აგრეთვე აქედანვე იღებენ **Mentholum Valerianicum**-ს, რომელიც იგივე ვალიდოლია, ანუ იზოვალერიან მეფავა—მეთილესთერი. ამ უკანასკნელის საექიმო ფორმებიდან აღსანიშნავია **Liquor antidonalgicus** (**Menthol** 40,0, **Phenol** 40,0, **Eugenol** 20,0), **Menthyli Valerianae cum Camphora** (10 წილი ქაფური, 90 ნაწილი მენტოლვალერიანატში), **Oleum Mentholi compositum** (**Camphora** 5,0, **Mentholum** 6,0, **Oleum Eucalypti** 6,0, **Chlorbutolum** 10,0, **Paraffinum liquidum tenue** 973,0). **Pulvis Mentholi compositus albus**, **Tablettae Menthae** (შეიცავს: **Menthae piperitae** 3,0, **Sacchar. pulv.** 1000,0, **Mucilago Tragacanthae** q. s. ერთგვარადაა ტაბლეტებში). **Unguentum Mentholi compositum**-ის მოსამზადებლად იღებენ: **Mentholum** 10,0, **Camphora** 10,0, **Methylum Salicylicum** 25,0, **Cera flava** 18,0, **Adeps Lanae** 37,0. პიტნის ყველა ჩამოთვლილ სახეობათა შეგროვება ჩვენში შეიძლება 7 ტონის რაოდენობით. აქედან იმერეთში 1,5 ტ., გურიაში 1,0 ტ., აჭარაში 0,5 ტ., სამეგრელოში 1,0 ტ., აფხაზეთში 1,0 ტ., ქართლში 1,0 ტ., კახეთში 1,0 ტონა.

რეცეპტები:

- Rp.: Fol. Menthae pip. 100,0
 DS. ერთი სუფრის კოვზი მოიხარ-
 შოს ერთ კიქა წყალში და მიღებულ იქნეს
 დილა-სალამოს ნახევარ-ნახევარი კიქის
 რაოდენობით.
- Rp.: T-rae Menthae pip.
 T-rae Valerianae $\overline{aa}$ 10,0
 MDS. 25 წვეთი 2—3-ჯერ დღეში.
- Rp.: Gutt. Inosemzovi 20,0
 DS. 20 წვეთი დღეში 3-ჯერ.
- Rp.: Pulv. rad. Rhei 0,25
 Eleosacchari Menthae pip. 0,3
 M. f. pulv. D. t. dos. N 5
 S. თითო ფხენილი 3-ჯერ დღეში.
- Rp.: Cort. Frangulae 30,0
 Fol. Menthae pip. 20,0
 Fol. Urticae 30,0
 Rad. Calami 10,0
 Rad. Valerianae 10,0
 M. f. Species
 DS. 2 სუფრის კოვზი მოიხარშოს 2 კიქა
 წყალში, იღულოს 10 წუთს, მიღებულ იქნეს
 თითო კიქა დილა-სალამოს.
- Rp.: Inf. fol. Menthae pip.
 15,0—180,0
 DS. სუფრის კოვზით დღეში 3—4-ჯერ.
- Rp.: T-rae Menthae pip. 15,0
 DS. 10 წვეთი ხველების დროს.
- Rp.: T-rae Strychni 4,0
 T-rae Menthae 5,0
 T-rae Opii simpl. 3,0
 T-rae Valerianae 10,0
 MDS. 20 წვეთი დღეში 2—3-ჯერ.

Rp.: Fol. Menthae pip.

Sem. Carvi

Sem. Foeniculi

Rad. Valerianae $\overline{aa}$ 15,0

M. f. species

DS. 2 სუფრის კოვზი მოიხარშოს

წყალში და დალეული იქნეს

დილა-სალამოს.

Rp.: Fol. Menthae pip.

Flor. Sambuci

Flor. Tiliae $\overline{aa}$ 30,0

M. f. Species

DS. ოფლის მომგვრელი ჩაი.

Rp.: Kalii chlorici 4,0

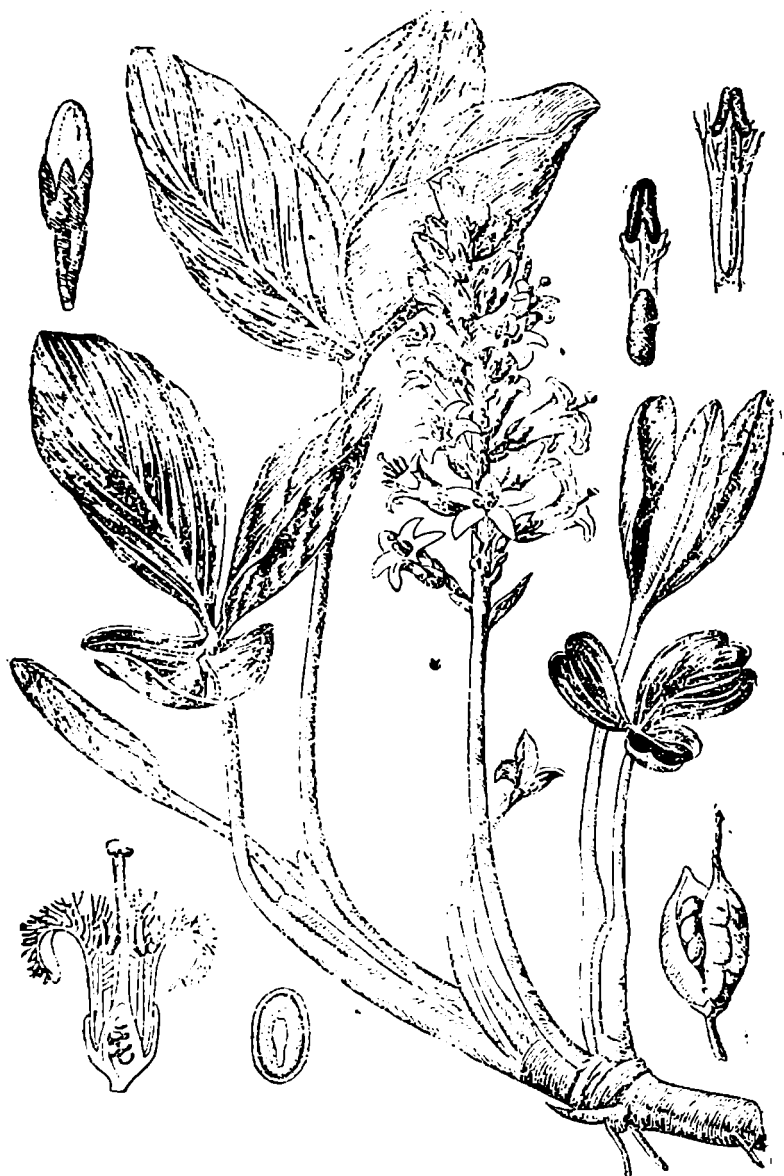
Aq. Menthae pip. 200,0

MDS. პირში გამოსავლები.

წყლის სამყურა—Menyanthes trifoliata L.

ეს შორეული ჩრდილოეთის (არქტიკის) მცენარე, რომელიც შემორჩენია ჩვენ ფლორას საკრეპავისა და ფოთის ქაობებში გამყინვარების პერიოდიდან, ეკუთვნის (Gentianaceae-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს. ის ივითარებს ქაობებსა და წყლებში გრძელსა და მსხვილ მხოხავ ფესვურებს, რომელზედაც კარგადაა გამოსახული უკვე გამხმარი და ჩამოცვენილი ფოთლების კვალი, რომელიც რკალისებრივ შემოხვეული აქვს ფესვურას. ამ წმრავალწლოვან ბალახოვან, შიშველი მცენარის ფესვურას უვითარდება წაშოწეულ კენწერზე გრძელყუნწიანი და ვაგინიანი ფოთლები, რომლებიც ფუძესთან განიერდება. ცალკეული ფოთოლაკი მოგრძო—უკუკვერცხნაირია. წღერო კენწრულია, უფოთლო და ბოლოვდება მოგრძო მტევან-ყვავილედით. ყვავილედში შეკრებილი ყვავილის ნაწილები: ჯამი, გვირგვინი და მტვრიანა—ხუთ-ხუთია. გვირგვინი ძაბრისებურია, მკრთალი წითელი ფერისა და გრძელფოჩიანი. ნასკვი ზედაა დამახასიათებელი გრძელი სვეტებით; ნაყოფი წარმოადგენს ორსაგდულიან კოლოფს. წყლის სამყურა ყვავილობს მაისსა და ივნისში, ნაყოფს კი ივლისში და აგვისტოში ისხამს (სურ. 29). ტბათა მცენარეულობას შორის ის მოქცეულია მეორე

ზოლში; პირველ-ზოლს. ძირითადად ავსებს *Ranunculus* sp. div
და *Carex* sp. diverse-ს მცენარეული გვარები სხვა მარცვლოვანებ-

სურ. 29. წყლის სამეურა (*Menyanthes trifoliata* L.).

თან ერთად, ხოლო მეორე ზოლში მოქცეულია ჩაყურყუმელაგვ-
ბული *Menyanthes trifoliata* L., *Alisma plantago* L., *Lythrum*
Salicaria L., *Spharganium ramosum* Huds. და სხვა მცენარეები.
საკოქავის ტბაზე წყლის სამყურა ხშირად წმინდა დაჯგუფებასაც
ჭქმნის და სხვა მცენარეს არ ახარებს. სამკურნალო მიზნებით
იყენებენ ამ მცენარის ფოთლებს (*Folia Trifolii fibrinis* s., *Folia*
Menyanthii), რომლებსაც ყვავილობის პერიოდში აგროვებენ,
ჩვეულებრივი წესით ამრობენ და ინახავენ მშრალ ადგილას თავ-
მოკერილ ტომრებში. ჩვენი საკავშირო ფარმაცოპეას №-7 გამო-
ცემაში ეს მცენარე მოხსენებულია და მეცნიერულ მედიცინაში
გამოყენებულია როგორც მწარე, მადის მომგვრელი საშუალება:
ის შედის აგრეთვე სამკურნალო ჩაის ნაკრებში. ამ მცენარის
ფოთლის ქიმიური შემცველობა ასეთია: მთავარი მოქმედი მწარე
გლუკოზიდი მენიანთინი, რომელიც სიმკვლეში განჩაგებით იშლება
ეთერზეთ მენიანთოლად და შაქრად, თითქმის 1% გლუკოზიდი
მენიანთინი, ინვერტინი, ემულსინი, 3% ყავისებური მთრიმლავი
ნივთიერება. ცხიმზეთები, ქოლინი, ფისი, საპონინი, C ვიტამინი.
ნაცარი არა უმეტეს 9—11% და სხვ. მისი ფარმაცევტული პრე-
პარატებიდან აღსანიშნავია: *Folia Menyanthis seu Folia Trifolii*
fibrini seu aquatici, *Extractum Menyanthis seu Trifolii fibrini*,
Elixir amarum, *Elixir Aurantiorum compositum*, *Extractum ama-*
rum, *Extractum Trifolii*, *Tinctura Trifolii*, *Tinctura amara*.
Species amarae და სხვ. ამ მცენარის შეგროვება ჩვენში შეიძლე-
ბა ყოველწლიურად, დაახლოებით 1 ტონის რაოდენობით. ისიც
ძირითადად ფოთის ქაობებში, რადგან ფატუჯისა და საკოქავის
ტბებში შეგროვებული მასა 200 კგ არ აღემატება.

რ ეც ე ბ ე ბ ი :

Rp.: Fol. Trifolii

Fol. (herbae) Absinthii $\overline{aa}$ 15,0

MDS. მოიხარშოს როგორც ჩაი
და მიღებული იქნეს საკმლის მილე-
ბის წინ სუფრის კოვზით.

Rp.: T-rae Absinthii

T-rae Trifolii $\overline{aa}$ 10,0

MDS. 20—25 წვეთი საკმლის მიღების წინ.

Rp.: T-rae Trifolii 20,0

DS. 20 წვეთი 3-ჯერ დღეში.

Rp.: *Herbae Absinthii*

Fol. *Trifolii*

Rhiz. *Calami*

Fr. *Carvi* $\overline{aa}$ 15,0

MDS. ერთი სუფრის კოვზი მოიხარშოს ერთ
ქიქა წყალში და მიღებულ იქნეს ნახევარ-
ნახევარი ჩაის ქიქა საკმლის მიღების წინ
20 წუთით ადრე (მადის მომგვრელი ჩაი).

ჯადვარი—*Orchis latifolius* L.

ჯადვარი, რომელიც ეკუთვნის ჯადვარისებრთა (*Orchidaceae*)
ბოტანიკურ ოჯახს, ცნობილია ჩვენში აგრეთვე გუგულის კაბის,
კაციითიას და უშვილობის წამლის სახელწოდებით. *Gymnadenia*
conopsea (L.) R. Br. ძალიან ჰგავს მას. მცენარის ტუბერაკები
მართლაც ადამიანის თითებს მოგავგონებთ. ჯადვართა გვარის მცე-
ნარეების სქელი, შიშველი და კიდემთლიანი ბრწყინვალე ფოთ-
ლები ხასიათდება განიერი, მოგრძო ან ელიფსური, ვიწრო ლან-
ცეტა და ხშირად ხაზურა მოყვანილობით. ჯადვარის არც თუ ისე
მაღალი, სწორმდგომი და წვნიანი ღეროს კენწერი დაშშვენებუ-
ლია მოგრძო ან ცლინდრული ფორმის მტევან ყვავილედით, რო-
მელშიაც შეკრებილია, ჩვეულებრივ, მოწითალო იისფერი ან შრო-
შანი ყვავილები. ფუძესთან ღერო ივითარებს მიწაში ტუბერაკებს,
რომლებთანაც ერთი გასული წლისაა და შავი ფერი აქვს, ხოლო
ორი ახალი ტუბერაკი ღია ფერისაა და ხორციანი. ძველი,
მეტად რბილი კონსისტენციის გამოფიტული ტუბერაკი თითქოს
მოხარშულის შთაბეჭდილებას ტოვებს. ტუბერაკთა მოყვანილობა
მეტად უცნაურია: ზოგი მათგანი მრგვალია, ზოგი კი თათისებუ-
რად დაყოფილი და ხშირად ადამიანის თითებს მოგავგონებთ,
რის გამო მას სამართლიანად კაციითიას უწოდებენ. სამკურნა-
ლო მიზნებისათვის საუკეთესო ხარისხად მრგვალი ტუბერაკები
ითვლება. ამ ტუბერაკებში ჯადვარი იმარაგებს საზრდო მასალას
მეორე სავეგეტაციო წლისათვის, რის გამო გასული წლის ტუ-
ბერაკი გამოფიტულია და რბილი, ხოლო ახალი ტუბერაკი კი
მდიდარია საზრდო მასალითა და სასარგებლო ნივთიერებებით;
ამიტომ სამკურნალო მიზნით აგროვებენ ახალ ტუბერაკებს ვე-
გეტაციის დაწყებამდე ადრე გაზაფხულზე ან ვეგეტაციის დასრუ-

სურ. 30. ჯადგარი (*Orchis maculata* L.).

ლები შემდეგ გვიან შემოდგომაზე. შეგროვებულ ტუბერაკებს ძაფზე აცმევენ და ადუღებულ წყალში ავლებენ, რის შემდეგ აშრობენ და ინახავენ. ჩვენში იზრდება ჯადვარის 45 მეტი სხვადასხვა სახეობა, რომლებიდანაც აღსანიშნავია: *Orchis carthaginiaca* Klinge, *Orchis latifolia* L., *Orchis mascula* L., *Orchis purpurea* Huds., *Orchis palustris* Jack., *Orchis georgica* Klinge, *Orchis iberica* M. B. და სხვა. *Platanthera chlorantha* Cust., *Gymnadenia conopsea* (L.) R. Br., *Anacamptis pyramidalis* (L.) C. Rich. და სხვ. უმრავლესობა მათგანი სამკურნალო მიზნებისათვის გამოსადეგია. საქართველოს ტყეები და მდელოები მეტად მდიდარია ჯადვარის სხვადასხვა სახეობებით. მას უხვად ნახავთ ბარშიც და მთაშიც, თითქმის მარადი თოვლის ზონაშიც, სადაც შემდნარი თოვლის ფუძესთან ხშირად ნახავთ გაღვიძებულ ღვინასა და ჯადვარს. მას შეხედებით წიფლნარ ტყეებშიც, განსაკუთრებით იქ, სადაც ძლიერადაა გამოხატული გვიმრების, მარცვლოვნების ან რომელიმე სხვა მაღალბალახოვანი მცენარეების ბალახეული საფარი.

ქართულ ხალხურ მედიცინაში ჯადვარს დიდი ხანია იყენებენ, განსაკუთრებით სიმსივნეებისა და მოშხამულ კრილობათა სამკურნალოდ, როგორც სასქესო ორგანოთა აღმგზნებ საშუალებას, ასევე კუჭ-ნაწლავის აშლილობის დროს, სისხლიანი ფაღარათობის შემთხვევაში და სხვ. ხმარობენ მას აგრეთვე როგორც საკვებს. მეცნიერულ მედიცინაში მას ხმარობენ მძიმე მოწამელის შემთხვევებში შიგნით მისაღებად, როგორც შემომელებ საშუალებას, კერძოდ კუჭ-ნაწლავის კატარისა და სისხლიანი ფაღარათობის დროს, განსაკუთრებით ბავშვთათვის. ჯადვარის ტუბერაკები (*Tubera Salep*, *Radix Salep*) შეიცავს 40—50% ლორწოს (არაბინითა და დექსტრინით), სადაც მთავარ მოქმედ საწყისად ბასორინი ითვლება, 30% სახამებელს, 5—6% ცილოვან ნივთიერებას, 4% შაქარს და ნაცარს არა უმეტეს 3%-სა. მზა მასალაში სინესტე 14% არ უნდა აღემატებოდეს. ჯადვარის ფარმაცევტული პრეპარატებია: *Tubera Salep*, *Mucilago Salep seu Decoctum Salep*. საქართველოს სუბალპურ მდელოებზე და ტყეებში ჯადვალი შეიძლება შეგროვდეს 4,5 ტონის რაოდენობით, აქედან აფხაზეთში 0,3 ტ., სვანეთში 0,5 ტ., რაქა-ლეჩხუმში 0,2 ტ., სამხრეთ-ოსეთში 0,7 ტ., ფშავ-ხევსურეთსა და ხევში 1 ტონა, მთა-თუშეთში 0,3 ტ., იმერეთში 0,5 ტ., გურიაში 0,3 ტ., სამეგრელოში 0,2 ტ., ბორჯომ-ბაკურიანში 0,2 ტ., ქართლსა და კახეთში 0,3 ტონა.

სურ. 31. ჯადვალი (*Orchis iberica* M. B.).

რეცეპტები:

Rp.: Mucilago Salep 100,0

Ds. თითო ჩაის ან ღესერტის

კოვზი დღეში 2—3-ჯერ.

თავშავა (*Origanum vulgare* L.).

თავშავა ტუჩოსანთა (Labiatae) ბოტანიკური ოჯახის წარმომადგენელი მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა, მხოზავი ფესვურათი და მოკლე ბუსუსით დაფარული ღეროთი. მისი სწორმდგომი ოთხკუთხა და დატოტიანებული ღერო 30—60 სმ სიმაღლეს აღწევს. მოკლევუნწი ანი, მოგრძო კვერცხისებური, კიდეშთლიანი ფოთლები ერთი მეორის პირდაპირ სხედან. სინათლეზე გახედვისას ფოთლებში მოჩანს ზეთის ჯირკვლები. პატარა მოვარდისფრო ყვავილები თავთავისებურად შეკრებილია ფარაკ ყვავილედში ღეროსა და ტოტების კენწეროებზე; მისი ყვავილთანები იისფერებია და კვერცხისებური, ყვავილის ჯამი 5 კბილა ზარისებურია, მილისებრი გვირგვინი ზედა და ქვედა ტუჩებით 4—5 სმ სიგრძისაა. გვირგვინიდან მოჩანს ოთხი მტვრიანა. სწორსვეტიანი ნასკვი ზედაა და 4-წილკიანი; მას ახასიათებს ოთხი კაკლუქად მხსნელი ნაყოფი. თავშავა ყვავილობს ივნისიდან აგვისტოს ბოლომდე, ნაყოფს ისხამს ივლისიდან ოქტომბრის ბოლომდე. ჩვენში ეს მცენარე ფართოდაა გავრცელებული, დაწყებული დაბლობებიდან სუბალპური სარტყლის უმაღლეს საზღვრამდე; იზრდება ტყის პირას, ველზე, ბუჩქნარში, მდელოებზე და მთის მაღალბალახოვან კალთებზე, განსაკუთრებით მშრალ ადგილებზე.

ქართულ ხალხურ მედიცინაში თავშავას ბალახს (*Herba Origanum vulgare*) იყენებენ ყვავილობის პერიოდში, როგორც ანტი-სპაზმურ საშუალებას, შეკავებული მენსტრუაციის დროს, კუჭნაწლავის დაავადებათა წინააღმდეგ, ნერვულ ნიადაგზე თავის ტკივილების დროს, სხეულის ქვედა ნაწილებში სისხლის შეჩერების შემათხეველებში, ქვალისა და ქოშინის წინააღმდეგ; მას ხმარობენ აგრეთვე როგორც მშრალი, ისე სველი საფენებისათვის, არომატული აბაზანებისათვის; მას ხმარობენ კულინარიაში, შალეულის და თმის შესაღებავად, აგრეთვე თმის ცვენის წინააღმდეგ; წარმატებით იყენებენ როგორც კბილის ტკივილის დამაყუჩებელ საშუალებას, აგრეთვე უძილობის წინააღმდეგ და სხვ. თავყვითელას ყვავილებთან ერთად მას ურევენ ფარცმანდუკის (*Achillea tomentosa* L.) ყვავილებს, და მათი ნაღლევიდან მზადდება თბიერი მაღამო, რომელსაც იყენებენ ეგზემის წინააღმდეგ. თავშავას

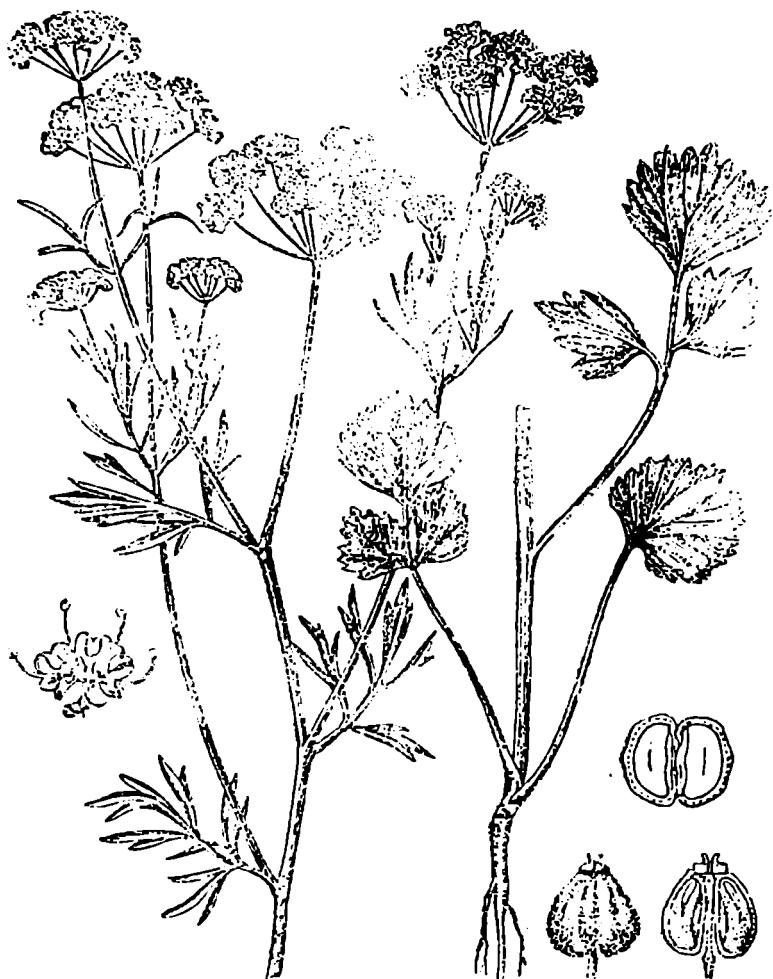
ყვავილებს ყრიან ტანსაცმლის კარადაში ჩრჩილის წინააღმდეგ-მეცნიერულ მედიცინაში ჩვენში თავშავას ნაკლებად იყენებენ, მაგრამ საზღვარგარეთ მას დღესაც ხმარობენ როგორც Stomachicum, antispasmodicum, emmenagogum, კომპრესებისათვის და კბილის დაავადებათა პრაქტიკაში; ის შედის აგრეთვე არომატულ ნაკრებთა შემადგენლობაში. ქიმიურად თავშავა შეიცავს 0,15—1% ეთერზეთებს, 8% მთრიმლავ ნივთიერებას, მწარეებს, 8—10% ნა-ცარს, 60% ფენოლს—კარვაკროლს და სხვ.

თავშავას ფარმაცევტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: Herba Origani, Species aromaticae, Oleum Origani vulgaris და სხვ. თავშავას ზეთს ჩვენში იყენებენ პარფუმერიაში. საქართველოში თავშავა შეიძლება შეგროვდეს როგორც მთაში, ისე ბარში, დაახლოებით 10-ტონა მშრალი მასალის რაოდენობით ყოველწლიურად.

ანისული—*Pimpinella major* (L.) Huds.

ანისული ჩვენში საკმაოდ გავრცელებული ეროვნოვანი ბალახოვანი მცენარეა, რომელიც ძალიან ადრე იწყებს ვეგეტაციას და გვიან შემოდგომამდე ინარჩუნებს მწვანე ფერს. ის ეკუთვნის ქოლგოსანთა (Umbelliferae-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს და სიმაღლით 40—100 სმ აღწევს. მისი ოთხკუთხა ღერო ძირიდანვე დატოტია-ნებულია და შიშველი. ფოთლები შედგება დაღრღნილ-დაკბილუ-ლი ფოთოლაკებისაგან. ყვავილობის პერიოდში სვეტი ნასკვზე მოკლეა. ნაყოფი 3 მმ სიგრძისაა. ანისული გავრცელებულია ჩვენში აფხაზეთში, იმერეთსა და ქართლში. ის კარგად უძლებს სიცი-ვესა და სიმშრალეს; მას ეტანებიან ცხოველები, რადგან მისი ეთერზეთი მადის მომგვრელად მოქმედებს; ამიტომ ის საუკეთესო საშუალებაა წველადობის გასადიდებლად. ხალხი ხმარობს მას კულინარიაშიც და მისი ფოთლებიდან სალათას ამზადებს. ანი-სულს იყენებენ ყელის დაავადებათა პროფილაქტიკურ მიზნითაც. ჩვენში იზრდება ანისულის რამდენიმე სახეობა, რომლებიც სამ-კურნალოდ გამოყენების თვალსაზრისით შესწავლას მოითხოვს. ჩვენი ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში ეს მცენარე მოხსენებული არ არის, მაგრამ სხვა სახელმწიფოებში გამოყენებულია. ჩვენი ფარმაცოპეას მიხედვით იყენებენ მცენარე *Pimpinella anisum* L., რომელიც ჩვენში, კერძოდ უკრაინაში, კულტურაში მოყავთ. რო-გორც ამ უკანასკნელს, ისე ჩვენს მიერ აღწერილ მცენარეს იყე-ნებენ მეცნიერულ მედიცინაში, როგორც კუჭ-ნაწლავის ტრაქტის

აღმგზნებ, ნაღვლის მომგვრელი, ამოსახველებელ საშუალებას და ზოგჯერ ზოკიერთი მადის მომგვრელი წაშლელულის შეპცვლელად. აღწერილი მცენარის მთავარ მოქმედ საწყისად ითვლება ანისულის ზეთი, რომელიც შეიცავს 1,5—5% ანეთოლს. ანისულის ზე-

სურ. 32. ანისული (*Pimpinella major* (L.) Huds.).

თი ყველაზე მეტად მის თესლებშია. მსგავსად ჩვენ ფარმაკოპეაში აღწერილი მცენარისა, ანისულიც შეიცავს აგრეთვე ცილოვან ნივთიერებას, რომელიც სამკურნალო საშუალებად არ ითვლება. შეე-

ქარიის ფარმაკოპეის თანახმად იყენებენ ამ მცენარის ფესვებს (*Radix Pimpinellae*). ამპრეპარატის მზრალ სააფთიაქო საქონელში ბზირადაა შერეული სხვა მცენარეთა ფესვები, როგორიცაა *Heraeleum sphondylium* და *Pastinaca sativa*. ჩვენ მიერ აღწერილი ანისულის ფესვების შემცველობა ქიმიურად ასეთია: პიმპინელინი ლაქტონი, რომელიც ეკუთვნის კუმარინის კლასს და იზოპიმპინელინი (პირველი იზომერი), იზომერგაპტენი, 1,1% რაინ-საპონინი, მთრიმლავი ნივთიერება და სხვ. საექიმო ფორმებიდან აღსანიშნავია: *Radix Pimpinellae*, *Tinctura Pimpinellae* და *Tinctura Pimpinellae composita*. ის შედის *Elixir contra Tussim*-ში (*Kalium iodatum* 0,5, *Tinctura Pimpinellae*, *Elixir e succo Liquiritiae* à à 20,0) და აგრეთვე *Pilulae expectorantes*-ის შემადგენლობაში (*Perpinum hydratum*, *Sirotol* à à 3,0, *Extract. Pimpinellae* 2,0 M. f. pill. Nr XXX). ჩვენ ფარმაკოპეაში გამოყენებული მცენარის პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: *Species laxantes*, *Species pectorales*, *Species St. germain*, *Liquor Ammonii anisatis*, *Elixir pectoralis*, *Tinctura Opii benzoica*, *Eleosaccharum Anisi*. ჩვენში დიდი შესაძლებლობაა ანისულის როგორც ველურად, შეგროვების, ისე კულტურაში მოყვანის.

რეცეპტები:

- Rp.: *Liq. Ammonii anis.* 10,0
DS. 5—10 წვეთი დღეში 3-ჯერ.
- Rp.: *Tincturae Opii benzoicae* 10,0
DS. 10—15 წვეთი დღეში 3-ჯერ.
- Rp.: *Elixir pectoralis* 15,0
DS. 30—40 წვეთი დღეში 3-ჯერ.
- Rp.: *Rhiz. Rhei pulv.* 0,5
Eleosacchari Anisi 0,3
M. f. pulv. D. t. d. № 6
S. თითო ფხენილი დღეში 3-ჯერ
- Rp.: *Specierum St. Germain* 200,0
DS. ხარშავენ როგორც ჩაის და ექიმის დანიშნულებისამებრ ღებულობენ.
- Rp.: *Specierum pectoralium* 200,0
DS. ურევენ 2 ჩაის კიკა წყალში და სვამენ ყოველ ორ საათში ნახევარი ჩაის კიკის რაოდენობით.

ფიქვის ამ სახეობას აქარაში კატარი ჰქვია, ხოლო სამხრეთ-ოსეთში მას ნაყის უწოდებენ. ის ეკუთვნის ფიქვისებრთა (*Pinaceae*-ის) ოჯახს. მაღალი ტანის ხეა ზევითკენ აღმართული ტოტებით და მორუხო-მურა ფერის ქერქით. ორ-ორი, იშვიათად სამ სამი ლეგა ფერის მჩხვლეტავი წიწვი ოდნავ ხერხები-ლა კიდევებით სიგრძით 6 (8) სმ აღწევს, ხოლო სიგანით 1,5—2 მმ-ს უდრის. ფიქვის უამრავი მამრობითი გირჩები მოგრძო ცილინდრული მოყვანილობისაა, ხოლო მდედრობითი კვერცხისებური მოყვანილობის გირჩები თითო-თითოდ სხედან. მწიფე გირჩები ძირამდე იხსნება. მათში ვითარდება უკუკვერცხისებური, მურა ფერის წაწვეტებული თესლი. ფიქვის ეს სახეობა ძირითადად მთის ტყეების ზონაშია მოქცეული, თუმცა ზოგჯერ ზევით ან ქვევით აღის და გვხვდება სუფთა ფიქვნარის ან ფიქვ-ნაძვნარ-სოკვნარის სახით; ნახავთ მას ფოთლოვან ხემცენარეებთან ერთადაც.

ფიქვის ეს სახეობა გავრცელებულია საქართველოში ზღვის დონედან დაწყებული ტყის ზედა საზღვრამდე—აქარაში, სამეგრელოში, აფხაზეთში, სვანეთში, რაქა-ლეჩხუმში, სამხრეთ-ოსეთში. მთიულეთში, ხევსურეთში, ფშავში, თუშეთში, ქართლში, კახეთში, ბორჯომ-ბაკურიანში, ჯავახეთსა და მესხეთში. ფიქვს ჩვენში დიდი ხანია იყენებენ ტუბერკულოზის, სიფილისისა და ციების წინააღმდეგ, წყლულებისა და კრილობის შესახორცებლად, აგრეთვე როგორც ანტისკორბუტულ საშუალებას, ფრჩხილებისა და კანის დაავადებათა წინააღმდეგ და სხვ. დავით ბატონიშვილი იყენებს ფიქვის ნაღობს, გამოწვანს წებოს (ფისს), ფიქვის კვეს ანუ წებოს და ფიქვის ხის ნორჩ ახალ ყლორტებს.—„ვინცა ფიქვის კვეი წამხდარსა ფრჩხილზედა დაიდვას და შეიხვიოს, იმ ფრჩხილსა წააგდებს და სხვა კაი ფრჩხილსა ამოიყუანს“-ო. გარდა ამისა, რძეში არეულ „ნაღობის ძირებსა, ფიქვის ხის ნორჩებსა“ და სხვა მინარევებს ის ურჩევს ქავანას წინააღმდეგ. ფიქვისა და აბზინთას ნახარშს სვანეთში ღვინსა იყენებენ ტუბერკულოზის წინააღმდეგ; ხევსურეთში ფიქვის ფისს სამყურას გამხმარ ფოთლებთან ერთად ხმარობენ კრილობათა შესახორცებლად, ხოლო მარტო სამყურას გამხმარი ფოთლების ფხვნილით მკურნალობენ სახის კრილობებს მათი უნაწიბუროდ შეხორცების მიზნით. მეცნიერულ მედიცინაში იყენებენ ფიქვის კვირტებს (*Gemmae Pini*), ფიქვის წიწვებს (*Folia Pini*), ყლორტებს (*Turiones Pini seu Latex Pini*), ფიქვის ფისს, მტვერსა და მის მერქანს. ფიქვის ყლორტები შეიცავს ცვილსა და იუნი-

პერმეავას, წიწვოანი ყლორტები—0,045—0,12% ეთერზეთს (სკიპიდარს), 50%—1 პინენს, 20%—1 პინენის, 12% დიპენტენს, 8%—ბორნეოლს, ფურფუროლის კვალს, 3% ნაცარს, ფისს, სახამებელს, მწარე ნივთიერებას—პინიკრინს (Pinicrinum), მთრიმლავ ნივთიერებას, მინერალურ მარილსა და მცირე რაოდენობით ფისოვან ნივთიერებას—ბოლორეტინს (Boloretinum), რომელიც—75°
 ლღვება. ფიჭვის წიწვში ზამთრის პერიოდში მეტწილად მჟავებია; მათ შორის აღსანიშნავია ცეროპინის, პინიტანის და ოქსიპინიტანის მჟავა. გაზაფხულზე ამ მჟავების ნაცვლად ეპოულობთ ტანოპინის მჟავას; გარდა აღნიშნულისა, წიწვში მოიპოვება ეთერზეთი, რომელიც წარმოადგენს რამდენიმე ტერპენთა (პინენის, სილვესტრენის, დიპენტენის) ნაზავს ფორმულით $C_{10}H_{16}$, ზოგჯერ წიწვში შედის კალნენიცი და 3,5% ბორნილის ძმარეთერი. ჩვეულებრივი ტერპენტინი შედგება 15—30% ეთერზეთის (სკიპიდარი), 60—80% ფისის და 5—10% წყლისაგან; გარდა ამისა, წიწვი საგრძნობი რაოდენობით შეიცავს კიანჰველასა და ქარვის მჟავას. ფიჭვის ფისი შეიცავს 3—5% სკიპიდარს, 5—10% წყალს, ხოლო დანარჩენს კი შეადგენს კანიფოლი, რომელიც შედგება მჟავეთაგან; ამ მჟავეთა რაოდენობა და სახე დაკავშირებულია ფიჭვის სახეობასთან; მაგალითად, ჩვენს მიერ აღწერილ ჩვეულებრივ ფიჭვში ქარბობს უმთავრესად სილვინისა და აბიეტინის მჟავა—ზღვისპირული ფიჭვის ფისებში ქარბობს პიმარის მჟავა, რომელიც წარმოადგენს სამ იზომერულ მჟავას ნაზავს. კანიფოლი შედგება იგივე სიმჟავეთაგან, რომელიც მოიპოვება ფისში. კანიფოლის ფერი კი დამოკიდებულია ბრენცკატექინისა და პროტოკატექინის მჟავების მონაწილეობისაგან. ფიჭვის ფისისა და კანიფოლის მშრალი გამოხდით ელვებულობთ დაშლის მრავალფეროვან პროდუქტებს: ოლეფინებისა და არომატული რიგის ნახშირწყლოვან პარაფინს, მცირე რაოდენობით მეთილის ალკოჰოლს, ძმარს, კაპრონს, ვალერიანას და სხვა მჟავებს. ხის უბრალო ძმარი უმთავრესად შეიცავს წყალს, მეთილის ალკოჰოლს, 6% ძმარმჟავას და მცირე რაოდენობით ცხიმის, ვალერიანას, კაპრონის, პროპიონის მჟავებს, აცეტონს, ფურფუროლს, მეთილის ეთერს, პიროლორწონეებს, ფენოლის მსგავს და მწველ ნივთიერებას. ფიჭვის კუპრი თავისი შემადგენლობით ჰგავს წითლის კუპრს, მაგრამ შემადგენელი ნაწილების რაოდენობით ისინი საგრძნობლად განსხვავდებიან ერთიმეორისაგან: ფიჭვის კუპრი ძლიერ მდიდარია ფისოვანი ნივთიერებებით და მხოლოდ მცირე რაოდენობით შეიცავს კრეოზოტს. წითელის კუპრი კი, პირიქით, მდიდარია ფენოლებით (კრეოზო-

ტითა და სხვ.) და ღარიბია ფისოვანი ნივთიერებით. მსგავსად სკიპ-ღარისა, ფიჭვი შეიცავს ტერპენსაც, რომელიც შედგება რამდენიმე ტერპენისაგან; მათ შორის უმთავრესია დიპენტენი და ტერპინენი. ტერპენოლი წარმოადგენს ტერპინეოლისა, ტერპინენისა და სხვა ტერპენტა ნაზავს. მეცნიერულ მედიცინაში ძირითად გამოყენებას პოულობს ფიჭვის სახეობა *Pinus silvestris* L., რომლისგანაც ამზადებენ მთელ რიგ პრეპარატებს; მაგრამ ასეთივე პრეპარატების მიღება შეიძლება ჩვენს მიერ აწერილ სახეობიდანაც. მეცნიერულ მედიცინაში ფართოდ გამოიყენება ფიჭვის კვირტები (*Gemmae Pini*), რომლის ეთერზეთებს, ფისსა და მწარე ნივთიერებას პინიკრინს იყენებენ როგორც შარდსაღენ საშუალებას. კვირტებს აგროვებენ ადრე გაზაფხულზე გაშლამდე. ფიჭვის ახალი წიწვის გამოხდით ღებულობენ ფიჭვის ზეთს (*Oleum Pini foliorum*). რომელშიაც ტერპენების გარდა მოიპოვება 3—5% ძმროვანი ეთერი ბორნეოლი. ფიჭვის ზეთის სპირტხსნარს აფრქვევენ პულვერიზატორით ჰაერში მისი გასუფთავების მიზნით. ფიჭვის ნაყენებისა და გამონაცემის აბაზანებს იყენებენ როგორც გამლიზიანებელსა და ადგილობრივი ჰიპერემიის გამომწვევს. არა ნაკლებ გამოყენებას პოულობს სკიპიდარი, რომელიც მოქმედებს მთელ რიგ ორგანოებზე, ქსოვილებზე და მიკროორგანიზმებზე და იხმარება როგორც ამოსახველბელი, შარდსაღენი, გამლიზიანებელი, საღებზინფექციო. ნაღვლის მომგვრელი და სისხლის ღენის შემჩერებელი საშუალება. მას იყენებენ სასუნთქავი გზების და კუჭ-ნაწლავის ტრაქტის დაავადების, რევმატიზმის, ნევრალგიებისა და სხვა დაავადებათა დროს, ხოლო გარედან—მაღამოებისა და ლინიმენტების სახით. მაღამოების სახით ხმარობენ კუპრსაც, სახელდობრ ქავანას წინააღმდეგ, ხოლო კანიფოლი და ტერპენტინი კი იხმარება სალბუნის სახით. სკიპიდარიდან ღებულობენ არომატულ ტერპენოლს, რომელსაც ხმარობენ პარფიუმერიაში; მისგან ამზადებენ სინთეზურ ქაფურსა და კაუჩუკს; იყენებენ ლაქებისა და ზეთოვანი საღებავების დასამზადებლად, ხოლო კანიფოლს კი საპნის წარმოებასა და ქაღალდის წებოს დამზადებისათვის. ფიჭვის ფარმაცევტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია ჩვენში: *Gemmae Pini*, *Decoctum gemmarum*, *Oleum Pini foliorum*, *Terpinum hydratum*, *Oleum Terebinthinae rectificatum*, *Colophonium*, *Terebinthina communis*, *Unguentum Terebinthinae*, *Linimentum Saponis rubefaciens* და მთელი რიგი სხვა ნაკრებები. სხვა ქვეყნებში: *Aqua Turionum (gemmarum) Pini*, *Extractum Turionis Pini fluidum*, *Extractum Pini (Extractum Abietinae)*, *Sirupus Turionis*

Pini, Sirupus Pini albae compositus (შეიცავს: Cortex Pini albae 85,0, Cortex Pruni virginianae 85,0, Rhizoma Araliae 10,0, Gemmae Populi 10,0, Rhizoma Sanguinariae 8,0, Lignum Sassafras 10,0, Persio (Cudbear) 1,0, Chlorophormium 6,0 ccm, Glycerinum 100,0, Saccharum 625,0, Alcohol (95%), Aqua destillata q. s. ad 1000,0), Sirupus Pini albae compositus cum Morphina (შეიცავს: Morphinum sulfuricum 0,4, Aqua destillata 10 ccm, Sirupus Pini albae compositus ad 1000 ccm), Terebinthina, Terebinthina venata, Oleum Terebinthinae (0,2—0,6 ccm-დან 8—16 ccm-დე ხმარობენ, როგორც ქიის დამდენ საშუალებას), Oleum Terebinthinae rectificatum, საიდანაც ამზადებენ Guttas Durante-ს (Oleum Terebinthinae rectificatum 5,0, Spiritus aethereus 5,0). რაც შეეხება Unguentum granulans-ს ანზადებენ ასე, იღებენ: (Oleum jocosus Aselli 10,0, Terebinthina laricina 25,0, vaselinum flavum q. s.) და Mel terebinthinatum-ს (Oleum Terebinthinae 100,0, Mel depuratum—900,0); ფიკვის შემდეგი პრეპარატია: Spiritus adhäsivus resinosus (Terebinthina 7,5, Colophonium 18,5, Spiritus. 90% (74,0%), Unguentum „Terebinthinae 335 ნაწ., Terpentini 335 ნაწ., ყვითელი ვაზელინი 330 ნაწ., Terpentini-ის), Unguentum Terebinthinae resinosum (Terebinthina 10,0, Cera flava 15,0, Colophonium 15,0, Sebum 15,0, Oleum Olivae 45,0), Unguentum Terebinthinae simplex, შეიცავს: (Oleum Olivarum 3,0, Terebinthina 2,0, Cera flava 2,0), Linimentum acetico—terebinthinatum (Oleum camphoratum 10,0, Acidum Aceticum 98%—15,0, Vitel Ovi 20,0, Oleum Terebinthinae crudum 75,0, Aqua destillata 80,0), Linimentum terebinthinatum. Linimentum Olei Terebinthinae (Oleum Terebinthinae 300,0, Acidum aceticum 50,0, Tragacantha pulv. 5,0, Ova Nr 4, Aqua communis ad 1000,0).

გარდა ამისა, აღსანიშნავია ორი ახალი პრეპარატი ამჟღეებში: Febridesin-ი, რომლებსაც ხმარობენ თერაპიაში, როგორც არასპეციფიკურ გამაღიზიანებელ საშუალებას ანგიინისა და ციების დროს და Olobintin-ი. გარდა ამისა, Oleum Pini pumilionis, რომელიც შეიცავს ესტერბორნილაცეტატს, შეღის შემდეგი პრეპარატების შემადგენლობაში: Inhalatio composita (Oleum Menthae piperitae 1,0, Oleum Pini Pumilionis, Eucalyptolum $\frac{1}{2}$ ad 10,0), Inhalatio rhodanta (Oleum Pini Pumilionis 2,0, Spiritus Menthae piperitae 10,0, Formaldehyd solutus, Kalium rhodantum $\frac{1}{2}$ 1,5), და Oleum nasale (Aether Iodatus gutt. II, Menthol.

synth. 0,05, Oleum Pini Pumilionis 0,5, Paraffinum liquidum ad 20,0). აღსანიშნავია აგრეთვე Oleum Pini silvestris, Oleum Pini sibiricum, რომელიც შეიცავს ესთერ ბორნილაცეტატს, Resina Pini burgundica, Colophonium და სხვ. ჩვენში ფიჭვის ამ სახეობის ყლორტების, კვირტების, მტვერისა და ფისის შეგროვების დიდი შესაძლებლობაა, განსაკუთრებით ჩვენი შუა სარტყლის ტყეებში.

რეცეპტები

Rp.: Gemmarum Pini 200,0—250,0
DS. აბაზანებისათვის.

RP.: D-ti gemmarum Pini 10⁰/₀—200,0
Succ. Liquiritiae 5,0
MDS. სუფრის კოვზით ყოველ 2 საათში.

Rp.: Fol. Salviae
Sem. Anisi
Gemmarum Pini $\overline{aa}$ 10,0
Rad. Althaeae
Rad. Liquiritiae $\overline{aa}$ 20,0
M. f. Species

DS. ერთი სუფრის კოვზი ნაკრები ღმოიხარშოს 1 ჰიქა წყალში და მიღებულ იქნეს ერთ ღლეში.

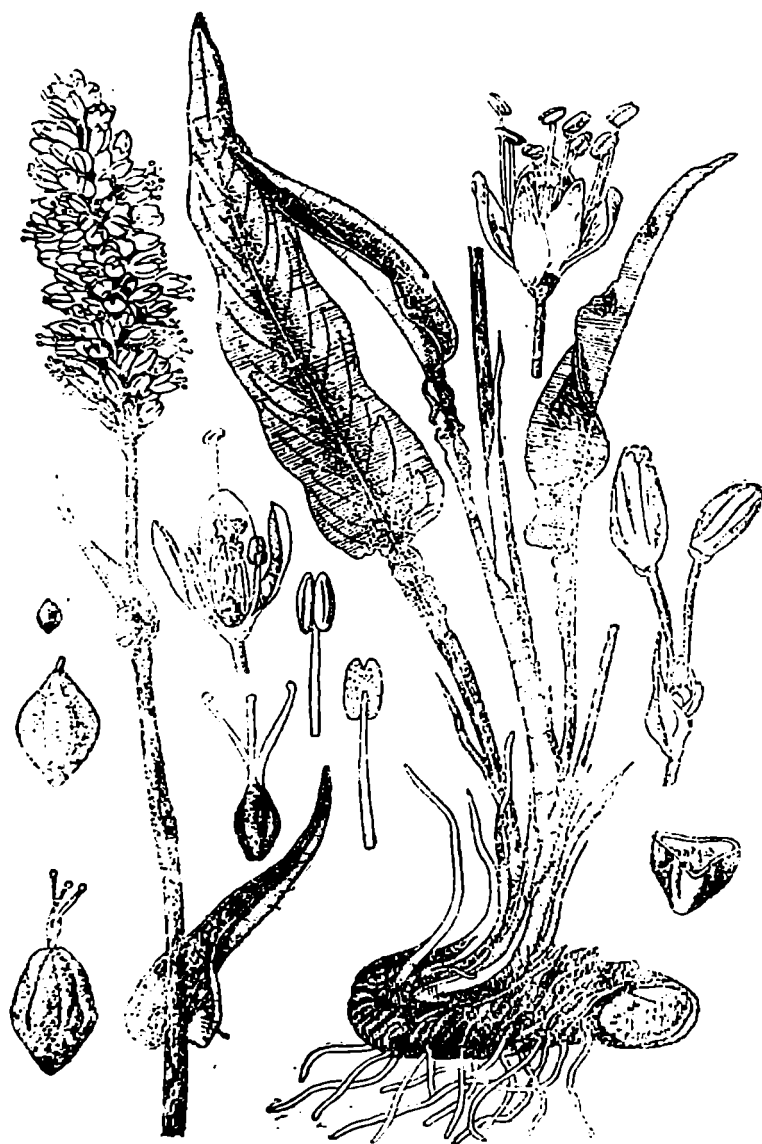
Rp.: Flor. Verbasci 10,0
Fol. Salviae 15,0
Fr. Anisi vulg. conc. 20,0
Gemmarum Pini conc. 20,0
Rad. Althaeae conc. 20,0
Rad. Liquiritiae conc. 15,0
M. f. species

DS. 2 ჩაის კოვზი ამ ნაზავისა მოიხარშოს 1 ჰიქა წყალში, გაცივდეს და მიღებულ იქნეს ნახევარი ჩაის ჰიქის რაოდენობით ღლეში 3-ჯერ ჰამის შემდეგ.

ეს მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარე მუქი-წაბლისფერი, ორად მოხრილი ფესვურათი და სწორმდგომი, დაუტოტავი, შეფოთილი ღეროთი ეკუთვნის (*Polygonaceae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს. შეუბუსავი ფესვთანი მოგრძო წვრილფრთიანია, ქვემოდან ნაცრისფერი ფოთლები უფრო დიდები და ყუნწიანი, ხოლო ღეროს ფოთლები კი მჯდომარეა, კენწრისაკენ თანდათან ვიწროვდებიან და ლანცეტა ხაზური ფორმის ხდებიან. კენწერზე დვალურა ივითარებს თავთავ ყვავილედში შეკრებილ პატარა ვარდისფერ ყვავილებს. ნაყოფი სამწახნაგოვანი თესლურაა. ყვავილობს ის ივნისში და ივლისში, ხოლო ნაყოფს ისხამს დაწყებული აგვისტოდან სექტემბრის ბოლომდე. დვალურა გავრცელებულია საქართველოს ყველა კუთხეში, განსაკუთრებით მთის მაღალ სუბალპურ და ალპურ სარტყლის მდელოებზე, გვხვდება დეკიანებშიც.

ქართულ ხალხურ მედიცინაში იყენებენ მის ფესვურათა ნახარშებს და ფხვნილებს, ძირითადად ფაღარათობის, დიზენტერიის და გადაქარბებული მენსტრუაციის დროს. ხმარობენ მას აგრეთვე სიმსივნეთა წინააღმდეგაც. მეცნიერულ მედიცინაში იყენებენ მის სახეობას (*Polygonum Bistorta* L.), რომელიც ჩვენში შედარებით ნაკლებადაა გავრცელებული, მაგრამ ჩვენს მიერ აღწერილი სახეობა ეხლა უკვე მის სინონიმად ითვლება და მას თავისუფლად შეუძლია შესცვალოს ჩვენს ფარმაცოპეაში შეტანილი სახეობა. დვალურას ხმარობენ როგორც ძლიერ შემკვრელ საშუალებას, აგრეთვე ღრძილებისა და პირის ღრუს დაავადებების დროს. ეს მცენარე მოხსენებულია როგორც ჩვენი სახელმწიფო ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში, ასევე საზღვარგარეთაც; გამოყენებულია მისი ფესვურები (*Rhizoma Bistortae*). მისი ქიმიური შემცველობა ასეთია: მთრიმლავი ნივთიერება 15—25%, სახამებელი 30%, გალუს მჟავები, გლუკოზი, ნალღის მჟავა, ტანინი, 20% ნაცარი და საღებავი ნივთიერება. ძველ მეცნიერულ მედიცინაში დვალურას ფესვურებს იყენებდნენ როგორც სისხლის დენის საუკეთესო შემაჩერებელ საშუალებას, სისხლიანი ხველებისა და სისხლიანი ფაღარათობის შემთხვევებში, აგრეთვე როგორც მატონიზირებელს. იყენებდნენ მას გარედან სახმარადაც წყლულების და ჩირქოვანი კრილობების შესახორცებლად, ქავანასა და ქეცის წინააღმდეგ, აგრეთვე ცოფიანი ცხოველის ნაკბენის სამკურნალოდაც. საბჭოთა კავშირის ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში მოცემულია დვალურას

შემდეგი ფარმაცევტული პრეპარატები: Decoctum radix Bistortae, Extractum Bistortae fluidum, Tinctura Bistortae. საზღვარგარეთ; Extractum Bistortae, Sirupus Bistortae, Rhizoma Bistortae.

სურ. 33. დ. ხეხია, დვალი (*Polygonum carneum* C. Koch).

და Extractum Bistortae fluidum. ვარაუდით, ჩვენს სუბალპურ და ალპურ მდელოებზე დეკლურა შეიძლება შეგროვდეს სულ ცოტა 16 ტონის რაოდენობით, აქედან აფაზეთში 1,0 ტ., სვანეთში 2,5 ტონა, რაჭა-ლეჩხუმში 2 ტ., სამხრეთ ოსეთში 2,5 ტ., ხევში 1,5 ტ., ფშავ-ხევსურეთში 2 ტ., მთათუშეთში 1,5 ტ., ხოლო ნესხეთ-ჯავახეთში 3 ტონა.

რეცეპტები:

Rp.: Decocti rad. Bistortae 10%—200,0

DS. პირში გამოსავლებად.

Rp.: Tincturae Bistortae 30,0

DS. 15—20 წვეთი ერთ კიჭა წყალზე პირში გამოსავლებად.

Rp.: Extr. Bistortae fl. 30,0

DS. ღრძილებზე წასასმელად.

Rp.: Tincturae Bistortae

Tincturae Iodi 5% $\frac{1}{2}$ 10,0

MDS. 15—20 წვეთი ერთ კიჭა წყალზე პირში გამოსავლებად

Rp.: Tincturae Bistortae

Tincturae Tormentillae $\frac{1}{2}$ 10,0

MDS. ღრძილებში ჩასახელად.

წყლის მათიტელა—Polygonum Hydropiper L.

წყლას მათიტელა ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა, რომელიც (Polygonaceae-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს ეკუთვნის. მის სწორმდგომ ღეროს გამოხედილ მუხლებზე მიღისებურად შემოვლებული აქვს ფოთლის ყუნწთა ნარჩენი მოწითალო ფერის ზოლები; მოგრძო ან ვიწრო, ლანცეტა, ყუნწიანი ფოთლები წამახვილებული წვერით მორიგეობით სხედან ღეროზე. მეტად ძაბარა მწვანე ფერის ყვავილები კენწერში მტევან ყვავილედშია შეკრებილი. პატარა, სამწახნაგოვან შავ ნაყოფს ირგვლივ შემოვლებული აქვს ყვავილის მწვანე საფარველი. წყლის მათიტელა ყვავილობს ივნისიდან დაწყებული სექტემბრამდე. ეს მცენარე თანახმად მასი სახელწოდებისა, იზრდება წყლიან და ნესტიან ადგილებში. ადგილად გაიჩნევა შავი ლაქებითა და მწველი გემოთი მათიტელას სხვა სახეობებისაგან. ბუჩქი წერტილოვანა ლაქები ემჩნევა 12. საქართველოს სამეურნალო მცენარეები.

მის ყვავილებსაც, ხოლო ჯირკვლების დანახვა მხოლოდ ლუპის საშუალებით შეიძლება. ის გვხვდება საქართველოს ვაკე ადგილებში, განსაკუთრებით კაობებში, მდინარეებისა და დამდგარი ვუბეების სანაპიროებზე.

სურ. 34. წალიკა, წყლის მატითელა (*Polygonum hydropiper* L.).

ქართულ ხალხურ მედიცინაში წყლის მათიტელას ფოთლებს იყენებენ გაუვალობის, სიყვითლის, წითელასა და კანის დაავადებათა წინააღმდეგ, აგრეთვე წყალმანკისა და გაძნელებული შარდვის შემთხვევებშიც, ხოლო მეცნიერულ მედიცინაში მას იყენებენ ააშვილოსნოდან სისხლის ღენის შემთხვევებში; ამ მიზნისათვის აგროვებენ ყვავილობის პერიოდში მყოფი მცენარის მთლიან ბალახს (*Herba Polygoni Hydropiper*), რომელიც შეიცავს მთრიმლავ ნივთიერებას, ერთ გლუკოზიდს, რომელიც უფრო ასკორბინის მჟავას ეთანაბრება. მისი რაოდენობა ამ მცენარეში 0,2% შეადგენს. ფოთლებში შედის 0,2% C ვიტამინი, მწარეები, პოლიფონუმები, რომელიც შედგება მცირეოდენი ნალვლის მჟავა და ზრიმლმჟავასაგან, მცირეოდენი ეთერზეთები, ლორწო, ჰიანჭველას, ძმრისა და ვალერიანის მჟავა, მცირეოდენი ნალვლისა და ეაშლის მჟავა, გლუკოზი, ფრუქტოზი. წყლის მათიტელას ფესვებში ოქსიმეთილანთრახინონია. ამ სახეობის შემცველად იყენებენ სხვა სახეობებსაც, როგორიცაა: *Polygonum maritimum* L., *Polygonum glandulosum* Poir. და სხვ. წყლის მათიტელა მოხსენებულია როგორც ჩენი ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში, ისე საზღვარგარეთაც. ჩენს ფარმაცოპეაში შეტანილია წყლის მათიტელას შემდეგი ფარმაცევტული პრეპარატები: *Infusum herbae Polygoni hydropiperis*, *Extractum Polygoni hydropiperis fluidum*. წყლის მათიტელა წარმოადგენს ყვითელძირას (*Hydrastis canadensis* L.) საუკეთესო შემცველს. შეეცარიის ფარმაცოპეათი იყენებენ *Polygonum aviculare* L., რომელიც შედის ნაკრების (*Species saliciferae*) შემადგენლობაში, შემდეგი პროპორციით: *Herba Polygoni avicularis* 55 ნაწ., *Herba Equiseti* 25 ნაწ., *Herba Galeopsidis* 20 ნაწ. საქართველოში ამ მცენარის შეგროვება შეიძლება დაახლოებით 12 ტონის რაოდენობით ყოველწლიურად, აქედან იმერეთში 2 ტ., გურიაში 1,5 ტ., აჭარაში 1,5 ტ., სამეგრელოში 2 ტ., აფხაზეთში 2 ტ., ქართლში 1 ტ., კახეთში 1 ტ., ხოლო მარნეულში 1 ტონა.

რეცეპტები:

Rp.: Inf. herbae Polygoni hydropiperis 20,0 : 200,0
 Sir. Simpl. (s. Liquiritiae) 20,0
 MD.S. სუფრის კოვზით დღეში 3-ჯერ.

Rp.: Extr. Polygoni hydropiperis fl. 30,0
DS. 30—40 წვეთი დღეში 3—4-ჯერ.

Rp.: Extr. Polygoni hydropiperis fl.
Extr. Viburni opuli fl. $\frac{aa}{15}$ 15,0
MDS. 30 წვეთი დღეში 3-ჯერ.

ღვედეცი—*Periploca graeca* L.

ღვედეცი წარმოადგენს ლიანა მცენარეს და (Asclepiadaceae-ეს) ზოტანიკურ ოჯახს ეკუთვნის. მისი მოკლე ყუნწიანი, შიშველი, ვიწრო და მოგრძო ფოთლები ერთიმეორას პირდაპირ სხედან. ქვედა ტრტებზე ისინი ბლაგვებია, ზედაზე კი წაწვეტებული. მღვრიე მწვანე ფერის მეტად პატარა ყვავილი, ხუთწევრიანი ჯამით, გვირგვინით და მტვრიანათი შეკრებილია ქოლგის მსგავს ყვავილედში. გრძელი, წვერისაყენ წამახვილებული, 10—13 სმ სიგრძის ნაყოფი წყვილ-წყვილად ასხია ყლორტებზე, იხსნება ნაკერით სიგრძეზე და ივითარებს უამრავ თესლებს, თეთრი ფერის საფრენით თავზე. ღვედეცი ყვავილობს მაისსა და ივნისში, ხოლო ნაყოფს ივლისიდან ოქტომბრამდე ისხამს. ღვედეცი გვხვდება განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველოში კოლხური ტიპის ტყეებში, ხოლო აღმოსავლეთ საქართველოში ის ყველაზე მეტად ალაზნის სანაპირო ტყეებში იზრდება.

ქართულ ხალხურ მედიცინაში ღვედეცი გამოყენებულია როგორც გულის გასამაგრებელი საშუალება. საქართველოს ფარმაცოქიმიური ინსტიტუტის დირექტორმა, პროფ. ი. ქუთათელაძემ. მიიღო ამ მცენარიდან პრეპარატი პერიპლოცინი (*Periplocinum*), რომელიც თავისი დინამიკით დიგიტალისს მოგვაგონებს. წინათ მას უნიშნავდნენ ფუტკარას პრეპარატების შემცვლელად და უშხაპუნებდნენ *Solutum Periplocini*-ის სახით. ის ითვლება სტროფანტის შემცვლელადაც. ღვედეცის ქერქის ბიოლოგიური აქტიუობა 3.5—4,0-ჯერ ნაკლებია, ვიდრე სტროფანტის თესლებისა. მოქმედი საწყისები ღვედეცის ფოთლებში 30—35-ჯერ უფრო ნაკლებია, ვიდრე ქერქში. პერიპლოცინის აგლუკონი პერიპლოგენინი საინტერესოა სტროფანტინის სინთეზისათვის. ღვედეცის ქერქის შეგროვება ხდება ზაფხულში და გამშრალი ქერქი (*Corix Periplocae*) ინახება მშრალ ადგილას დახურულ ყუთებში. მთავარი მოქმედი გლუკოზიდი არის პერიპლოცინი, რომელიც დიგიტოქსინის მსგავსად ანელებს გულის რიტმს, აღიდებს იუდ-

რებს, ახშირებს სისხლის მიმოქცევას, ამცირებს ვენოზურ შეგუბებას; მას უნიშნავენ იმავე შემთხვევებში, როგორც ფუტკარას. ღვედ-
 კეცის ფარმაცევტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: Tinctura
 Periplocae (ერთ მიღებაზე 10—15 წვეთი), Periplocinum (0,001)
 per os და კანქვეშ 0,25—0,3 სმ³., ხსნარი 1:1000 (გლუკოზის ან
 ნატრიუმ ქლორის იზოტონურ ხსნართან ერთად). საქართველოში
 ღვედკეცის ქერქის შეგროვება შეიძლება ვივარაუდოთ შემდეგი
 რაოდენობით: იმერეთში 0,3 ტ., გურიაში 0,3 ტ., აჭარაში
 0,2 ტ., სამეგრელოში 0,5 ტ., აფხაზეთში 0,5 ტ., სვანეთში
 0,2 ტ., რაჭა ლეჩხუმში 0,3 ტ., სამხრეთ ოსეთში და ქართლში
 0,1 ტ., კახეთში კი 0,2 ტონა., სულ 2,6 ტონა.

ფურისულა (დიდჯამა)—*Primula macrocalyx* Bge.

ფურისულა, ანუ ვაშლისულა, ეკუთვნის ფურისულასებრთა
 (Primulaceae-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს. მრავალწლოვანი ბალახოვანი
 მცენარეა კვერცხისებური მოყვანილობის ფესვთანი ფოთლებით.
 ღერო სიმაღლით 10—25 სმ აღწევს. ფოთლები ქვედა მხარეზე
 დაფარულია ხშირი ნაზი ბუსუსით. განიერი, გაბერილი ჯამი არ
 ეხება გვირგვინის სამკუთხა მახვილკბილესიან მილს. გვირგვინი
 კვითელი ფერისაა და შედარებით მილთან საკმაოდ მოკლეა. სა-
 ქართველოში ფურისულას ეს სახეობა იზრდება თითქმის ყველგან,
 განსაკუთრებით მდელოზე და ტყის პირას ვიდრე სუბალპურ ზო-
 ნამდე. მკურნალობის საქმეში იყენებენ სახეობას *Primula officina-*
lis, მაგრამ ჩვენს მიერ აღწერილი ციმბირული ფურისულას ძი-
 რები მიღებულია საბჭოთა კავშირის ჯანმრთელობის სამინისტროს
 ფარმაცოლოგიური კომიტეტის მიერ, როგორც საუკეთესო ამოსა-
 ნელებელი საშუალება. საქართველოში ეს მცენარე იზრდება საკ-
 მაოდ დიდი რაოდენობით.

ჩვენში აგროვებენ მხოლოდ ფურისულას ფესვებს (*Radix Primu-*
lae), საზღვარგარეთ კი ყვავილებსაც (*Flores Primulae sine Calyci-*
bus). რომელშიაც ნაცრის შემცველობა 6—8% უარის. ფესვებში
 (*Radix Primulae*) 8—10% საპონინია, კრისტალური საპონინი —
 პრიმულამეჟავა, მცირეოდენი ეთერზეთი 0,08% და ამორფული
 საპონინი. მკვლევარმა ბრიდელმა აღმოაჩინა ფურისულას ეთერ-
 ზეთში ერთი კრისტალი. რომელშიც შედის აგრეთვე გლუკოზიდი
 პრიმეერინი (პრიმფეროზიდი), პრიმულავერინი (პრიმულავეროზი-
 დი) და ენზიმი პრიმვეროზიდაზი; მკვლევარი კოფლერის მიხედვით
 ფურისულას ფესვი და მთლიანი მცენარე შეიცავს ელასტიორ-

მჟავას (საპონინი), ელაციოგენინს (საპოგენინი) და 10% ნაცარს. ფურისულას ფოთლები შეიცავს 2% საპონინს, გლუკოზიდებს და მსგავსად ფესვებისა ენზიმებს, ხოლო ყვავილი—საპონინების კვალს. გლუკოზიდ პრიმვერინს და პრიმულავერინს (ყვითელი საღებავი ნივთიერება). იყენებენ ამ მცენარის სხვა სახეობის—*Primula veris* როგორც ძირებს. ისე მთლიან ბალახს, რომლის შემცველობა ათიქმის იგივეა. საბჭოთა ფარმაცოლოგიური კომიტეტის მიერ პილბულია ფურისულას ორი პრეპარატი: *Extractum Primulae fluidum* და *Decoctum rad. Primulae*, ხოლო საზღვარგარეთ კი: *Decoctum Primulae*, შეიცავს: (*Decoctum radicis Primulae* 4 ან 5:175,0, *Elixir e Succo liquiritiae* ad 200,0, *Mixtura Primulae fortis* *Codeinum phosphoricum* 0,2, *Extractum Primulae fluidum* 5,0, *Elixir e Succo Liquiritiae* 20,0, *Aqua destillata* ad 200,0), *Guttae contra Tussim II* (*Tinctura Aconiti* 4,0, *Sirotol* 2,0, *Stadtrat Primulae* ad 20,0), *Mixtura primulae* (*Extractum Primulae fluidum* 6,0, *Liquor Ammonii anisatis* 5,0, *Sirupus simplex* 20,0, *Aqua destillata* 200,0), *Species broncho astmaticae* (*Fructus Anisi contus*, *Cortex Quebracho aa* 10,0, *Folia Farfarae*, *Radix Primulae*, *Folia Salviae*, *Herba Plantaginis aa* 20,0). ვენაში ფურისულასაგან დაამზადეს პრეპარატი პრიმულსტაბილი, რომელსაც იყენებენ ხელების წინააღმდეგ, სეროფების, წვეთების და ტაბლეტების სახით. მეორე პრეპარატი ტუსსი-პექტი (*Tussipect*), მიიღეს ჰამბურგში; ის წარმოადგენს ფურისულას *Expectorans*, რომელიც მოქმედებს ისევე, როგორც პრიმულასპონინის ამონიუმის მარილი: მას იყენებენ სეროფების ან წვეთების სახით ეფენდრინთან ან ანესთეზინთან ერთად ტაბლეტების სახით. საქართველოში ფურისულას ფესვები ვარაუდით შეიძლება დამზადდეს ყოველწლიურად 5 ტონის რაოდენობით, აქედან იმერეთში 2 ტ., გურიაში და აჭარაში 1 ტ., სამეგრელოში 0,5 ტ., აფხაზეთში 0,8 ტ., სვანეთში 0,7 ტ., ხოლო რაჭა-ლეჩხუმში 1 ტონა.

რეცეპტები:

Rp.: D-ti rad. *Primulae* 8,0—10,0:200,0
 Sir. *Liquiritiae* 20,0
 MDS. სუფრის კოვზით დღეში 3-ჯერ.

Rp.: Decocti rad. *Primulae* 8,0:100,0
 Decocti herbae *Violae tricoloris* 6,0:100,0
 Sir. *Liquiritiae* 20,0
 MDS. სუფრის კოვზით დღეში 3-ჯერ.

წითელი გვირილა—*Pyrethrum roseum* M. B.

წითელ გვირილას უწოდებენ რწყილიკალის, სარწყილე გვირილას ან სარწყილე ბალახს, მყრალას და სხვ.

წითელი გვირილა ეკუთვნის რთულყვავილოვანთა (*Compositae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს და ხასიათდება მთავარლერძიანი, დატოტიანებული ფესვით ან მხოხავი ფესურებით. სიმალით ეს მცენარე 30—50 სმ აღწევს. მისი ფოთლები ორმაგ ფრთადან-კვეთილია, 2—3-ჯერ ბასრად დანაკეთული ნაპირებით; კენწეროს ფოთლების სეგმენტები ვიწრო სწორხაზოვანია. წითელი ფერის ყვავილი შეკრებილია კალათა ყვავილედში. კალათა განიერი პრილა საბურველით სიგანით 15 მმ-ს აღწევს და ირგვლივ შემოვლებული აქვს შავი არშია. წითელი გვირილა მრავალწლოვანი ბალახია, იზრდება ზღვის დონიდან 800 მ სიმაღლის ზევით 3.000 მ სიმაღლემდე, განსაკუთრებით მთის სამხრეთ კალთებზე და თიხაკირიან ნიადაგებზე (სურ. 35). ქართულ ხალხურ მედიცინაში წითელი, ხორცისფერი გვირილას (*Pyrethrum carneum* M. B.) და ჩვეულებრივ გვირილას (*Tanacetum vulgare* L.) გამოყენებას ღიდი ხნის ისტორია აქვს. ჩვენი ხალხი იყენებს მათ ყელის დაავადების პრაქტიკაში, გაძნელებული მენსტრუაციის დროს, ქიის დამდენად და სხვ. იადიგარ-დაუდის ავტორი დავით ბატონიშვილი მოგვითხრობს: „გვირილები, აწე ყუითელისა გვირილასა ხავარნი ჰქუიან, საკრწყილესა გვირილასა ბაბუნაჯრ ჰქუიან და თეთრსა გვირილასა ბაბათია ჰქუიან. და ესე სამი გუარი გვირილები სამნივ მხურვალი და ხმელია, და ყოვლის გრილის სენისა და ქირისათვის სამნივ წამალი არის, რომე ან მისი შარბათი ასეას, ან დანაყონ, ტლედ ქნან და სადაც სტკიოდეს და ან უსივდეს იქ შემოსდვან, ყოველსა ქარსა, დაღეწს და გააყენებს და ყოვლისა გრილსა სენსა არგებს და წამალი არის: ციფებისა, სისხისა, გრილის ხაფაყანისა, ასოსა ძულის და სახსრების ტკივილებისათვის, თავისა და წელის ტკივილებისათვის და ყოვლისა ბალღამის წამალია“ (სურ. 36). გვირილას ხმარობენ აგრეთვე საყოფაცხოვრებო პარაზიტების წინააღმდეგ და აგრეთვე ცხოველთა გარეგანი პარაზიტების მოსასპობად. მეცნიერულ მედიცინაში წითელი და ხორცისფერი გვირილას კალათებისაგან დამზადებულ პრეპარატებს იყენებენ როგორც ინსექტოციდურ საშუალებას სხვადასხვა მწერების (ბუზების, ბაღლინჯოების, ტილების, კოლოების და სხვ.) წინააღმდეგ. მათ მთავარ მოქმედ საწყისად ითვლება რთული ეთერი: პირეტრინ I და პირეტრინ II; აქედან უფრო

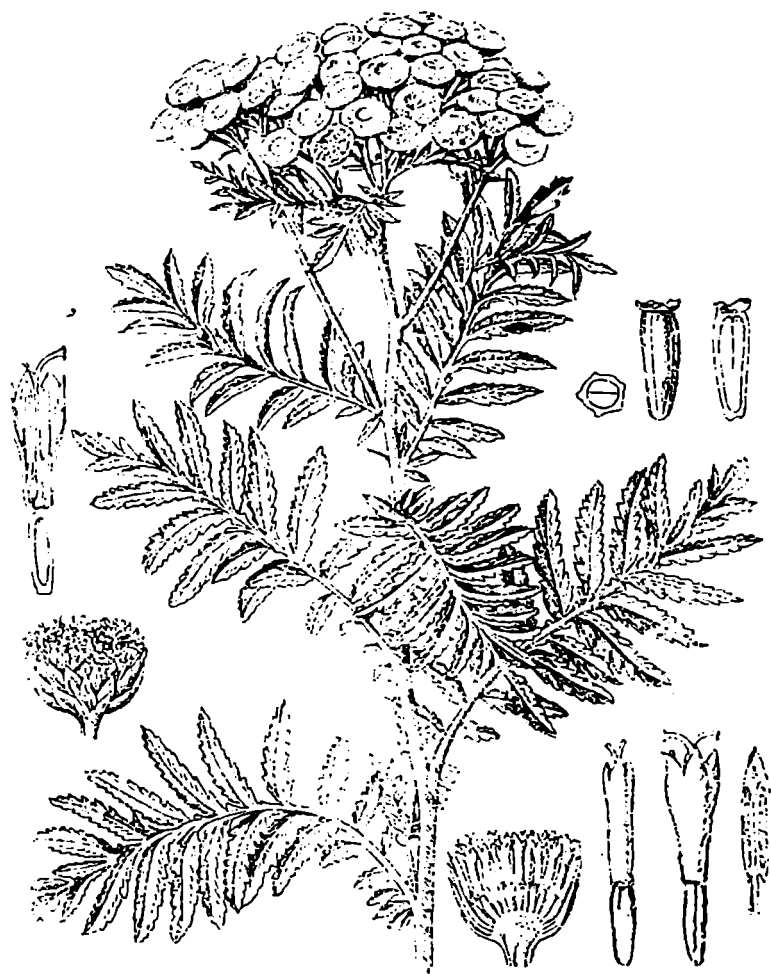
ქლიერი პირეთრინ I-ია, რომელიც მოქმედებს მომაკვდინებლად ცივ-
 აისხლიანებზე, ხოლო თბილისხლიანებისათვის კი ის უვნებელია.

პურ. 35. წითელი გვირილა (*Pyrethrum roseum* M. B.).

გვირილას ფარმაცოლოგიური პრეპარატებია: პირეთრინი, ფლიციდი
 და Extr. Pyrethri rosei florum. საქართველოში ორივე ამ სახეო-
 ლის შეგროვება ვარაუდით შესაძლებელია 12 ტონის რაოდენო-
 ვით. აქედან ბაკურიანში, ახალციხეში, ახალქალაქში 2 ტ.

აქარა-იშერეთის ქედზე 0,5 ტ., სამეგრელოში 0.5 ტ., აფხაზეთში 1,5 ტ., სვანეთში 1,5 ტ., რაჭა-ლეჩხუში 1 ტ., სამხრეთ ოსეთში 1,5 ტ., ხევში 1 ტ., ფშავ-ხევსურეთში 0,5 ტ., მთათუშეთში 0.5 ტ., თიანეთის, წალკის და თეთრი წყაროს რაიონებში 2 ტონა.

სურ. 36. გვირილა (*Tanacetum vulgare* L.).

ბროწეული — *Punica granatum* L.

ბროწეული დატოვიანებული ბუჩქოვანი მცენარეა, ეკუთვნის *Punicaceae*-ეს ბოტანიკურ ოჯახს, მისი მოკლევანაა, მოგრძო ან ლანცეტა, კიდეშლიანი, ტყავისებური ფოთლები ერთიმეორეს პირდაპირ ჯგუფ-ჯგუფად ასხია ტოტებს. მოზრდილი ღია წითელი ფერის ყვავილები თეთო-თეთოდ ან სამსამად სხედან კენწერზე ყვავილსაჯდომთან ერთად; მუტი წითელი ფიალასმაგვარი ჯამი 5—7 სამკუთხოვანი ნაკვითით და მრავალი მტკრიანათი მსხვილია; ტყავისებური ვირგვინი შედგება 5—7 განიერი ფოთოლაკისაგან. მრგვალ ნაყოფზე ჯამის ნაწილებია შემორჩენილი; ნაყოფის შიგნით სატიხრებია და მრავალრიცხოვანი წითელი, წვნიანი, წახნაგოვანი თესლი. საქართველოში ბროწეული იზრდება როგორც ვეუზად, ისე კულტურული მცენარის სახით. ბროწეულის ველური მასივები ნახულია ჩვენს მიერ როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოში, სადაც მისი სუფთა მასივებიც ვხვდებოდა. ქართულ ხალხურ მედიცინაში დიდი ხანია იყენებენ ბროწეულის ყვავილს (*Flores Granati*). ბროწეულის მარცვალს ან გულს, ბროწეულის ქერქს (*Cortex Granati*). ბროწეულის ფესვს (*Radix Granati*), ბროწეულის წვეს (*Succus Granati*), ბროწეულის ძირის ერობს, ანუ ზეთს, ბროწეულის რუბს (*Extractum aquosum cort. rad. Granati*), ბროწეულის შარბათს და სხვ. ყელის ტკივილის წინააღმდეგ, სისხლის დენის შესაჩერებლად. მადის მომგვრელად, შემკვრელად, გაძნელებული მენსტრუაციის ღროს და სხვა დაავადებითა წინააღმდეგ. მეცნიერულ მედიცინაში დღეს ბროწეულის ქერქს იყენებენ როგორც ქიის დამდენ საშუალებას. განსაკუთრებით ლენტისებური ქიის *Taenia soleum*-ის წინააღმდეგ; მაგრამ მას აქვს საწინააღმდეგო ჩვენებაც: მაღალი არტერიული წნევის შემთავებაში მან შეიძლება მიღების ათერომატოზი ან ანევრიზმა გამოიწვიოს. სამკურნალო მიზნით აგროვებენ ბროწეულის ფესვებს, ღეროსა და ტოტების ქერქს (*Cortex Granati*). ბროწეულის ქერქის ქიმიური შემადგენლობა ასეთია: 10—28% ბროწეულ მარიმლავი ნივთიერება გალის მჟავა, სახამებელი, ფისი, ცვილი. შაქარი, გუმფისი, მანიტი, მინერალური მარილები და ალკალოიდები, რომელთა პროცენტული შემცველობა 0,4—1,1% აღწევს; მათ შორის აღსანიშნავია პელეტეირინი ანუ პუნიცინი (*Pelletierium seu Punicinum*), იზოპელეტეირინი (*Isopelletierinum*), მეთილპელეტეირინი (*Methylpelletierinum*), იზომეთილპელეტეირინი (*Isomethylpelletierinum*), ფსევდოპელეტეირინი

(*Pseudopelletierinum*) და სხვ. ჩამოთვლილი ალკალოიდები შხამიანებია და მათ ვერატრინის მსგავსი მოქმედების უნარი აქვთ. პელეტეირინის 0,01% ხსნარი ათი წუთის შემდეგ მოქმედებს ლენტისებურ ქიბზე. აღსანიშნავია, რომ პელეტეირინი მოქმედებს ცენტრალურ ნერვულ სისტემაზეც და საკმაოდ ადიდებს არტერიულ წნევას; მას შეუძლია გამოიწვიოს პირღებინება, ფლადრათობა, ქვლები, პულისის დაქვეითება, გულის წასვლა, ძლიერი ოფლის დენა. კრუნჩხვები და ზოგჯერ სიბრმავეც. ყველაზე მეტ ალკალოიდებს შეიცავს ბროწეულის სახეობა *Punica Granatum* fl. rubra, სადაც ალკალოიდთა რაოდენობა 2% აღწევს. ხოლო ჩვენს მიერ აღწერილ სახეობაში ალკალოიდთა რაოდენობა სხვადასხვა ფარმაცოპეის მონაცემებით მერყეობს 0,25%, 0,5%-მდე. გარდა ალკალოიდებისა, ბროწეული შეიცავს ფსედოპელეტეირინს — მეთილ გრანატონინს, ბროწეულ თიომლმეაყას, ნალელის მეაყას, რომლებიც წარმოადგენენ ხეზულინის მეაყას პროდუქტებს, ოქსალატს, მალატს, ყვითელ საღებავ ნივთიერებას, 14,4—16,7% ნაცარს. ბროწეულის ნაყოფი (*Cortex granati fructum*) შეიცავს: 28%-დე მთრიმლავ ნივთიერებას გლუკოზიდური თრიმლმეაყათი, 34% ლორწოს და მცირეოდენ ფისს. მოუშწიფებელ ნაყოფში მოიპოვება გრანატინი (გრანატინი მანიტთან ერთად ქერქშიც მოიპოვება). 21,8% ექსტრაქტულ ნივთიერებას, 34,2% გუმზისს და გალისმეაყას კვალს, საღებავ ნივთიერებას, მთრიმლავ ნივთიერებას. ბროწეულის ყვავილები შეიცავს მთრიმლავ და საღებავ ნივთიერებას. ბროწეულის ქიმიური და სამედიცინო თვისებების შესწავლაში დიდი ღვაწლი მიუძღვის საქართველოს ფარმაცევტულ ინსტიტუტს. ჩვენი ფარმაცოპეის მე-7 გამოცემის მიხედვით ბროწეულის ფარმაცევტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია *Decoctum cort. Granati* და *Extr. Granat. fluidum*. საზღვარგარეთ: *Cortex Granati* seu *Cortex radices Granati*. *Extractum Granati corticis*, *Extractum fluidum Granati corticis*. *Cortex Fructus Granati*, *Flores Granati*, *Pelletierinum*, *Pell. sulfuricum*, *Pell. tannicum*, *Pell. hydrochloricum*, *Pell. nitricum*. *Decoctum Corticis Punicae*, *Extractum Granati*, *Extractum Granati fluidum* და სხვა. ჩვენში ბროწეულის. როგორც ფესვის, ასევე ნაყოფის ქერქის შეგროვება საკმაოდ დიდი რაოდენობით შეიძლება; იმერეთში შეიძლება შეგროვდეს ფესვის ქერქი 1 ტ., ნაყოფის ქერქი 2 ტ., ლეჩხუმში ფესვის ქერქი 1,5 ტ., ნაყოფის ქერქი 3 ტ., სვანეთში ფესვის ქერქი 0,5 ტ., ნაყოფის ქერქი 1,5 ტ., ქართლში ფესვის ქერქი 0,5 ტ., ნაყოფის ქერქი 1,0 ტ.: გარდა ამისა, საქართველოს ბაღებში თითქმის ყველგან მოჰყავთ ბრო-

წელი, საიდანაც აგრეთვე შეიძლება დამზადდეს ნედლე-
ული: 1,5 ტ. ფესვის ქერქი და 4 ტ. ნაყოფის ქერქი. ამგვა-
რად, საქართველოში შეიძლება შეგროვდეს 5 ტ. ფესვის ქერ-
ქი და 11,5 ტ. ნაყოფის ქერქი.

რეცეპტები:

Rp.: Cort. Granati 30,0

Aq. frigidae 300,0

M. Macera pes horas XII, Coque ad Cola-
turam 250,0

DS. მიღებულ იქნას ორჯერ ნახევარი საა-
თის შუალედით.

Rp.: Extr. Granati fl. 50,0

DS. 30—40 წვეთი დღეში 3—4-ჯერ.

მედიკაი—*Pulsatilla Georgica* Rupr.

ეს მრავალწლოვანი მცენარე ეკუთვნის ბაიასებრთა (*Ranunculaceae*-ის) ბოტანიკურ ოჯახს და ხასიათდება მრავალი ნაყოფის ფოთლებით. მეტად ვიწრო და ბასრი ფოთლები თიაქმის სადგი-
სისებური ნაკვეთებისაგან შედგება. ნათელი შროშანის ფერი
ან ხშირად მოვარდისფრო ყვავილი მრავალი მტვრიანათი თითო-
თითოდ ვითარდება მცენარეზე; მისი ნაკვეთები 22—28 მმ სი-
გრძისაა. ეს მცენარე გვხვდება საქართველოში განსაკუთრებით
უხვად მთის შუა სარტყლის ზონაში, უფრო ხშირად კლდიან და
ღორღიან ადგილებზე; მდელოებზე და საძოვრებზე ხშირად გვხვდე-
ბა ამ მცენარის სხვა სახეობებიც, სახელდობრ: *Pulsatilla lutea*
Rupr., *Pulsatilla violacea* Rupr., რომლებსაც წინათ იყენებდნენ
მეცნიერულ მედიცინაში, მაგრამ დღესდღეობით აღარ ხმარობენ.
ზოგი ქვეყნის მეცნიერულ მედიცინაში ხმარობენ ამ მცენარის შემდეგ
სახეობებს *Pulsatilla pratensis* Mill. და *Pulsatilla vulgaris* Mill,
რომლებიც ჩვენში არ გვხვდება, მაგრამ ჩვენ მიერ აღწერილი
აქვება, რომელიც პროფ. თ. მამაიაშვილმა გამოსცადა კუ-
რდღლებზე საქ. ზოოვეტერინარულ ინსტიტუტში, თავისი მოქ-
მედების ინტენსიობითა და ალკალოიდთა შემცველობით არ ჩამოუ-
ვარდება მათ. მეცნიერულ მედიცინაში ხმარობენ ამ მცენარის
ნაყენს წყალზე და ღვინოზე, აგრეთვე აკეთებენ ფხვნილებსა და აბებს,

როგორც უებარ საშუალებას ბრონქიტის, ასტმისა და ყივანახველის დროს. იყენებენ მას აგრეთვე როგორც საშვილოსნოს კუმ-შვითი უნარის გამაძლიერებელ და ნერვული სისტემის დამამშვიდებელ საშუალებას. გარედან მას ხმარობენ საფენებისათვის თვალის დაავადების პრაქტიკაში, სახსრების დაავადების დროს, რევმატიზმული ანთების წინააღმდეგ, კბილის ტკივილის შემთხვევებში და აგრეთვე კანის გამაღიზიანებლად. გარედან ის ხშირად სილამწვრის მსგავსად ბუშტუკებსაც აჩენს კანზე, ამიტომ მისი ხმარების დროს სიფრთხილეა საჭირო.

მედგარი ყვავილობს მაისსა და ივლისში, და ამავე დროს ზღება მისი მიწისზედა ნაწილების, განსაკუთრებით ფოთლებისა და ყვავილების შეგროვებაც. ქიმიურად ის შეიცავს ანემონქაფურს ანუ ანემონოლს (*Anemonolium*), რომელიც წარმოადგენს ძლიერ მოქმედ ნივთიერებას და იწვევს კანის ადგილობრივი ანთებით პროცესს და ბუშტუკებს. დიდ დოზებში ის იწვევს საჭმლის მომნელებელი გზებისა და თირკმლების ანთებას, გულის მოქმედების დაქვეითებას, ხოლო შხამის შეწოვის შედეგად კრუნჩხვებსა და დამბლას; მოქმედებს ზურგის ტვინის ცენტრებზე და გულის კუნთზე. ანემონოლი იშლება უცვლელ პროდუქტებად—ანემონინად, ანემონმეჟავად, იზოანემონმეჟავად და ანემონინმეჟავად, რომლებიც არაერთად ანთებით პროცესებს არ იწვევენ, მაგრამ დიდ დოზებში იწვევენ გულისა და სასუნთქი ცენტრების დამბლას. მედგარის ფესვურებში საპონინია, ხოლო გამშრალ ბალახში 2% ნაცარია. მისი ფარმაცევტული პრეპარატებია: *Herba Pulsatillae nigrae*, *Herba Pulsatillae* (ერთ მილებზე 0,1, დღელამეში 0,4), *Extractum Pulsatillae*, *Anemoninum*. *Infusum herbae Pulsatillae* 10% ხსნარი, *Tinctura Pulsatillae* (ერთ მილებზე 10—30 წვეთი, არა უმეტეს 3,0) და *Extractum herbae Pulsatillae* (ერთ მილებზე 0,2 გრ).

საქართველოში ეს მცენარე შეიძლება შეგროვდეს დიდი რაოდენობით: აფხაზეთში 1 ტონა, სვანეთში 1 ტონა, რაჭასა და ლეჩხუმში 0,8 ტ., სამხრეთ-ოსეთში 1,0 ტ., ფშავ-ხევსურეთსა და ხევში 1,5 ტ., მთათუშეთში 0,2 ტ., სამხრეთ საქართველოში (ჯაიხეთში) 1,0 ტონა. მთლიანად 6,5 ტ. ნედლი მასალა.

ქართული მუხა—*Quercus iberica* Stev.

მუხა ეკუთვნის წიფლისებრთა (*Fagaceae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს. ეს მოზრდილი ტანის ხე შემოსილია ფრთად-განკვეთილი 6—10 (12) სმ სიგრძის ფოთლებით, რომლებიც ქვემოდან ცოტად თუ ბევრად

შებუსვილია. მათი ბუსუსი ხშირად ნერვების გასწვრივ თავსდება. პამრობითი ყვავილები შეკრებილია მკადა ყვავილედში, ნაყოფი ბჯდომარეა ან მოკლე ყუნწზე ზის. ქართული მუხა გავრცელებულია თითქმის მთელ ამიერკავკასიაში, განსაკუთრებით მთის შუა სარტყლის ტყეებში. მუხის ეს სახეობა წიფელთან შედარებით უფრო სიმშრალის ამტანია, მაგრამ სინეს ჯესაც არ გაუბრის.

მეცნიერულ მედიცინაში იყენებენ ზაფხულის მუხისა (*Quercus robur* L.-*Q. pedunculata* Ehrh.) და ზამთრის მუხის (*Quercus sessiliflora* Salisb.) ღეროსა და ყლორტის ქერქს. აღწერილი ქართული მუხა (*Quercus iberica* Stev.) არაფრით ჩამოუვარდება სამკურნალო საქმეში გამოყენებულ მუხებს, როგორც შემცველობით, ისე მოქმედების უნარით. ქართული მუხის მსგავსად სამკურნალო მიზნებისათვის თავისუფლად შეიძლება გამოდგეს ჩვენში გავრცელებული გრძელყუნწიანი მუხა (*Quercus longipes* Stev.) და მაღალი მთის მუხაც (*Quercus macranthera* F. et M.). მუხის ქერქს (*Cortex Quercus*) აგროვებენ ჩვეულებრივ მაშინ, როდესაც მცენარეში წვენების მოძრაობა ეს ეს არის დაიწყო. მეცნიერულ მედიცინაში მუხის ქერქს იყენებენ როგორც კუჭის შემკვრელ საშუალებას, აგრეთვე ხშირად უნიშნავენ ნახარშის სახით ყელში გამოსაღებად; მისი ნაყოფიდან დამზადებულ ყავას ხმარობენ ბავშვთა პრაქტიკაში როგორც შემკვრელ საშუალებას. მუხის ქერქი ფართოდ გამოიყენება ტექნიკაშიც როგორც მთრიმლავი ნივთიერება. ჩვენი ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში მოხსენებულია *Quercus robur* L. უცხოეთის ფარმაცოპეაში იყენებენ: *Quercus robur* L., *Quercus sessiliflora* Salisbury, *Quercus pedunculata* Ehrhart, *Quercus racemosa* Lmk. და სხვ. მუხის ქერქი ქიმიურად შეიცავს 7—20% მთრიმლავ ნივთიერებას (იგივე მუხის ქერქის თრიმლმეავე). ამავე სახეობის მუხის ქერქის თრიმლმეავე შეიცავს 74% კატეჰინ მთრიმლავ ნივთიერებას; მთრიმლავ ნივთიერებათა რაოდენობა ქერქში 5—8%-დან 10%-დე მერყეობს, ხოლო ქერქის სარკისებურ ნაწილში ხშირად 20% აღის. მუხის თრიმლმეავე გოგირდმეავეს განზავებულ ხსნართან დუღილით იშლება მუხისებურ სიწითლედ, შაქრად, აგრეთვე გალის მეავედ, განსაკუთრებით შაქრად—ქვერციტად, ნახშირწყალ ლეველენად; შეიცავს 4—6% ნაცარს. მთლიან ქერქში 71,5% უჯრედანაა, მისში შედის 13% წყალი, 5,5% ხსნადი არამთრიმლავი ნივთიერება და 2,6% ლერწმის შაქრის შემცველი ნივთიერება; ახალ ქერქში. რომელიც ცნობილია მედიცინაში *Quercus corticaria*-ის სახელწოდებით, ახალი ტოტების ქერქში (*Quercus e*

glandibus) და თესლებში (Semen Quercus tostum) მოიპოვება აგრეთვე კოლაკატეჰინიც. მუხის რკო შეიცავს ცილოვან ნივთიერებას, ცხიმოვანებს, სახამებელს, ქვერცხილს, მთრიმლავ ნივთიერებას და 3% ნაცარს. მუხის ფარმაცევტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია Cortex Quercus, Decoctum Quercus Aluminatum. Semina (seu Glandes) Quercus tosta, Semina (Glandes) Quercus. საიდანაც მზადდება წყალი—Aqua Fructuum Quercus Rademacheri, Cataplasma ad decubitum (seu Plumbum tannicum pultiforme). ჩვენი ფარმაცოპეას მიხედვით ცნობილია Decoctum Quercus და Decoctum Quercus Aluminatum. ჩვენში როგორც ქართული მუხის, ისე მაღალმთისა და გრძელყლორტიანი მუხის ქერქი ვარაუდით შეიძლება შეგროვდეს შემდეგი რაოდენობით: იმერეთში 2 ტ., გურიაში 0,5 ტ., აფხაზეთში 1,5 ტ., სვანეთში 1 ტ., რაქა-ლეჩხუმში 0,5 ტ., სამხრეთ-ოსეთში 0,5 ტ., ხევში 0,5 ტ., ფშავ-ხევსურეთში 0,3 ტ., მთათუშეთში და კახეთში 0,5 ტ., ქართლში 0,2 ტ., სამხრეთ საქართველოში კი 2 ტ., მთლიანად 9,5 ტონა.

რეცეპტები:

Rp.: Decocti cort. Querci 20,0 : 200,0

DS. პირში გამოსავლებად.

Rp.: Deccti Querci Aluminati 200,0

DS. პირში გამოსავლებად.

Rp.: Cort. Querci 50,0

DS. მსხვილად დაფხვილ ქერქს დაასხამენ ერთ ჰიქა წყალს და აღუღებენ 10 წუთს, შემდეგ აციებენ და ხმარობენ პირში გამოსავლებად.

ხეშავი—Rhamnus cathartica L.

ხეშავი საკმაოდ მოზრდილი, დატოტიანებული, მოკლე გახევებულეკლიანი ბუჩქია, რომელიც ეკუთვნის (Rhamnaceae) ბოტანიკურ ოჯახს. ახალგაზრდა ყლორტები სუსტად შებუსხილია. ყუნწიანი მომრგვალო ბლავები ან ოდნავ წამახვილებული, ხერხკბილა ნაპირებიანი ფოთლები ქვედა მხარეზე ხშირად შებუსხილია. პატარა მოყვითალო მწვანე ერთსქესიანი ყვავილები ჯგუფ-ჯგუფად სხედან მოკლე ყუნწებზე ან წლიურ ყლორტებზე. ყვავილის ჯამი

და გვირგვინი ოთხნაწილაკიანია. მამრობით ყვავილებში ოთხი ზტვრიანაა, მღედრობითში კი ნასკვი გაყოფილია ოთხ ნაწილად. მომრგვალო მზრწინავი, შავი ფერის წვნიან ნაყოფში ოთხი კურკაა. ხეშ ვი ყვავილობს მაისსა და ივნისში, ნაყოფი კი აგვისტოდან სექტემბრის ბოლომდე გამოაქვს. ხეშავი გავრცელებულია პთავარ და მცირე კავკასიონზე. დაბლობ ადგილებიდან დაწყებული მთის შუა სარტყლამდე, როგორც ტყეში, ისე ბუჩქნარში. პითქმის ყველა ნიადაგზე. თუმცა ხშირად ის უფრო ნესტიანს ეტანება. ჩვენში ხარობს ამ მცენარის სახეობის ორი ტიპი: ა) *typica Maxim* და ბ) *caucasica Kusnez*, რომელიც ერთიპეორეში თავისუფლად და შეუმჩნევლად გადადის.

მეცნიერულ მედიცინაში ეს მცენარე გამოყენებული იყო წინათ როგორც ნაზი საფ ღარათო გაუვალობისა და კუჭის შეკრულობის შემთხვევაში, მაგრამ ჩენი ფარმაკოპეას მე-7 გამოცემაში ის მოხსენებული არ არის. ხალხურ მედიცინაში ხეშავის ნაყოფი დღესაც ღიდ გამოყენებას პოულობს როგორც ნაზი საფაღარათო და საზოგადოდ კუჭის დაავადებათა საწინააღმდეგო საშუალება. ამ მიზნით მის ნაყოფს 200 გრამის რაოდენობით ხარშავენ ერთ ლიტრ წყალში, სანამ სამ ჩაის ჭიქაზე არ დადგება, შემდეგ ურევან ნახევარ ჩაის ჭიქა არაყს, აყენებენ ერთი დღე-ღამის განმავლობაში და სვამენ თითო სირჩას ჭამის შემდეგ. მის ნაყოფს აგროვებენ შემოდგომაზე სექტემბერსა და ოქტომბერში, ახშობენ 2—3 საათის განმავლობაში ლუმელში და ინახავენ მზა მასალას დახურულ ყუთებში. მისი მზა, მშრალი ნაყოფი (*Fructus Rhamni catharticae* ან *Fructus Rhamni catharticae immaturi*), რომელიც იყიდება ჩვენს აფთიაქებში, შეიცავს გლუკოზს, გალაქტოზს, რამნოზს, ქარვის მჟავას (ყველა მისი მჟავები თავისუფალია კალციუმის მარილებისაგან), ფისს, ცხიმ-ზეთებს, ენზიმებს, C ვიტამინს; ის შეიცავს აგრეთვე პექტინს, პიგმენტებს, მწარე ნივთიერებას, რომელიც ეკუთვნის ოქსიმეთილანთრახინონის ჯგუფს, სახელდობრ რამნოემოდინს (*Rhamno-Emodinum*), რომელიც სუსტი საფაღარათო თვისებისაა, გლუკოზიდებს, რომლებიდანაც მოქმედი საწყისი ანტრაქინონის (ანტრაგლუკოზიდების) ნაწარმია. ნაცრის რაოდენობა მასში 3% არ აღემატება. მკვახე ნაყოფში მოპოვება აგრეთვე საპონინებიც. საზღვარგარეთ იყენებენ როგორც აღწერილი სახეობის ნაყოფს, ისე სახეობა *Rhamnus Puschiana D. C.* ქერქსაც. ამ უკანასკნელის ქერქში შედის ემოდინი და იზომერ კრისტალთა კავშირი. აგრეთვე გლუკოზი, ცვილი, 2% ცხიმი, ალ-

კოპოლი და რამნოლი. გამშრალ ქერქში 1,4—2% ოქსიმეთილ-ანთრაქინონია; ის ერთ წელიწადს ინახება და ცნობილია *Cascara sagrada*-ს სახელწოდებით. მისი საექიმო ფორმებიდან აღსანიშნავია: *Elixir Cascarae sagradae (Rhamni purshianae)*, *Elixir (Rhamni purshianae) compositum*, *Extractum Cascarae sagradae (Rhamni purshianae) siccum*, *Extractum Cascarae sagradae (Rhamni purshianae) fluidum*, *Extractum (Rhamni purshianae) fluidum aromaticum*, *Extractum Cascarae sagradae examaratum fluidum*, *Pilulae Cascarae sagradae*, *Pilulae cascarae compositae*, *Tinctura Rhamni purshianae*, *Vinum Rhamni Purshianae* და სხვ. რაც შეეხება *Rhamnus cathartica L.* ფარმაცევტულ პრეპარატებს, მათგან აღსანიშნავია: *Decoctum Spinae cervinae*, *Extractum Spinae cervinae fluidum*, *Sirupus Rhamni catharticae seu Sirupus Spinae cervinae seu sirupus domesticus*, *Species Laxantes*. საქართველოში, ძირითადად ქართლსა და კახეთში და ნაწილობრივ სამხრეთისაკენაც, ხეშავის ნაყოფის ხმელი მასალა შეიძლება შეგროვდეს ყოველწლიურად 1 ტონის რაოდენობით, მთავარ კავკასიონზე კი—0,5 ტონა.

რეცეპტები:

Rp.: Decocti Spinae cervinae 10⁰/₆—200,0
DS. ნახევარი სუფრის კოვზი დილა-საღამოს.

Rp.: D-ti Rhamni catharticae 30,0—200,0
Sir. Thei (s. simpl.) 20,0
MDS. სუფრის კოვზით დღეში 3—4-ჯერ.

Rp.: Extr. Rhamni catharticae fl. 50,0
DS. ნახევარი ჩაის კოვზი საღამოობით.

Rp.: Bacc. Spinae cervinae
Cort. Frangulae $\frac{aa}{11}$ 20,0
Fol. Sennae 30,0
Sem. Anisi
Rad. Liquiritiae conc. $\frac{aa}{11}$ 10,0
MDS. ერთი სუფრის კოვზი ჩაი დაესხას ჭიქა წყალს და იდუღოს 10 წუთს. მიღებულ იქნეს ღამით $\frac{1}{2}$ —1 ჭიქა (*Species Laxantes* ანუ საფლარათო ჩაი).

ხეკრელი—*Frangula alnus* Mill., *Rhamnus* *Frangula* L.

ხეკრელი ცუთენის (*Rhamnaceae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს. ეს საკმაოდ მაღალი ბღჩეა სადა ღეროთი და ტოტებით. წლიური ყლორტები მას მთლიანად დაფარული აქვს ფიფქისებრი ნადებით, რომელიც ზოგჯერ ფოთლების ყუნწებზეც ვრცელდება. ჯამისა და გვირგვინის ნარჩენები ყლორტებზე რჩება ფოთლის კვალთან ერთად. კვირტები ხშირი-ბუსუსიანია. კიდე მთლიანი, მოგრძო, ყუნწიანი ფოთლები შიშვლებია და მპრწყინავი. პატარა, არაგამკვირვალე, ყუნწიანი ყვავილები თითო-თითოდ ან მცირე გროვებად სხედან ფოთლის ილიაში. გვირგვინი შიგნით თეთრია, ხოლო გარედან მწვანე. ნაყოფი 2—3 კურკიანი ბურთისებური კენკრაა, ჯერ მწვანე, შემდეგ წითელი, ხოლო დამწიფების შედეგად კი იმარწყინავი შავი ფერისა. ხეკრელი ყვავილობს ივნისსა და ივლისში, ნაყოფი კი აგვისტოდან ოქტომბრამდე გამოაქვს. გვხვდება ტყეებში, ტყის პირას, ბუჩქებ შორის, უპირატესად დაბლობ ადგილებში და იშვიათად ტყის შუა სარტყელშიც.

ხეკრელი გამოყენებულია მეცნიერულ მედიცინაში და შეტანილია ჩვენი ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში როგორც საფლავ-რათო საშუალება. ის ნაკლებად აღზიანებს ნაწლავებს და ამიტომ მას ხშირად პრონიკული შეკრულობას დროს. მის ქერქს (*Cortex Frangulae*) აგროვებენ, ჩვეულებრივ, ადრე გაზაფხულზე, ღეროს კი წვენთა მოძრაობის დაწყებამდე. ჩრდილში გამშრალ ქერქს ინახავენ ქურქელში ისე, რომ ის არ დაობდეს და არ ღანესტიანდეს. ხეკრელის ქერქის მთავარი მოქმედ საწყისად ითვლება ანტ-რაგლუკოზიდი, რომლის რაოდენობა ქერქში 3-დან 5% შეადგენს; როგორც თავისუფალი, ისე ნაერთების სახით. მათ შორის უმთავრესი ფრანგულინია. ხეკრელის ახალ ქერქში მოიპოვება აგრეთვე მონეზამველი ცილოვანი ნივთიერება, რომელიც ცნობილია რამნუსტოქსინის სახელწოდებით. ის იწვევს მოწამვლასა და პირღებინებას. ერთი წლის შემდეგ რამნუსტოქსინი სრულად ქრება გამშრალ ქერქში და ამ მხრივ ის სავსებით უვნებელი ხდება. თავისი საფლავრათო მოქმედებით ხეკრელის ქერქი სენეგასა და ალექსანდრიის ფოთოლს არაფრით ჩამოუვარდება. ამბოლო ხანებში მისგან დაამზადეს ახალი გალენური პრეპარატი ფრანგულინი. ხეკრელისებური მოქმედება ახასიათებს იმერულ ხეკრელსაც (*Rhamnus imeretina* Kuhn), რომელიც დამუშავებულია საქართველოს ფარმაცოქიმიური ინსტიტუტის მიერ.

სურ. 37. ზეგრული—*Frangula alnus* Mill. (*Rhamnus Frangula* L.)

ბეკრელის ფარმაცევტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: Decoctum cort. Frangulae, Extractum Frangulae fl. (ფარმაკოპეა მე-7), Extractum Frangulae, Species laxantes, Frangulen და სხვ. როგორც პირველი, ისე მეორე სახეობა უხვად მოიპოვება საქართველოს ტყეებში და ორივე სახეობის ქერქი ადვილად დამზადდება ჩვენში დაახლოებით 5 ტონის რაოდენობით, აქედან იმერეთში 1,5 ტ., გურიაში 1 ტ., აჭარაში და სამეგრელოში 1 ტ., აფხაზეთში 1 ტ., რაქა-ლეჩხუმში კი 0,5 ტონა.

რეცეპტები:

Rp.: D-ti cort. Frangulae 20,0—200,0
Sir. Simpl. 20,0
MDS. $\frac{1}{4}$ კიქა დილით და საღამოთი.

Rp.: Extr. Frangulae fl. 50,0
DS. 30—40 წვეთი დღეში 3-ჯერ.

Rp.: Extr. Frangulae sicc. 4,0
Pulv. rad. Althaeae q. s.
Ut. f. pil. N 30
DS. 1—2 აბი საღამოთი.

Rp.: Extr. Frangulae fl.
Sir. Rhei $\frac{1}{2}$ 25,0
MDS. $\frac{1}{2}$ ჩაის კოვზი ღამით.

ასკილი—*Rosa canina* L.

ასკილი, რომელიც ეკუთვნის ვარდნაირთა (*Rosaceae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს, წარმოადგენს სამი მეტრის სიმაღლის ეკლიან, მეტწილად ფოთოლცვენია ბუჩქს, მისი მაგარი ნამგლისებური ეკალი ეპიდერმისის სახეცვლილებათ. მისი ღერო დატოტოვებულია. პორიგეობით მჯდომარე კვირტები რამდენიმე ქერქითაა დაფარული, ხოლო ფოთლები რთულია და კენტფრთხალოვანი. მას ახასიათებს ყუნწთან შეზრდილი ვარდისფერი ორსქესიანი ყვავილები მრავალრიცხოვანი მტვრითანთი. ყვავილის ჯამი ქოთნისებურად შეზრდილია და ისევე, როგორც გვირგვინი, შედგება ხუთი ფოთლისაგან. ყვავილსაჯდომი სევეითაა წამოწეული, ისევე როგორც გვირგვინი. ნაყოფი ერთი ან მრავალი დაკიდებული თესლით შეზუსვილი და ხორციანია. საქართველოში ასკილი უხვადაა როგორც მთაში, ისე ბარში და ღებულობს მონაწილეობას მრავალფეროვან დაჯგუფებაში.

ასკილის ფოთლებისა და ნაყოფის ნახარშს საქართველოში უხსოვარ დროიდან იყენებენ ხელისა და მუცლის კვლების წინააღმდეგ და საერთოდ ორგანიზმის გამასუფთაებელ საშუალებად. კულტურული ფორმების გვირგვინის ფურცლებს ხმარობენ მურაბისათვის, ხოლო ამ ფურცლებზე დაყენებული ჩაი ოფლის მომგვრელ საშუალებად ითვლება. ასკილის გვირგვინის ფურცლებიდან ამზადებენ თაფლს და ძმარს. დავით ბატონიშვილი მოგვითხრობს: „ჩიკიდე ძველის ხელისათვის, ზიყ ნაფასისათვის და მუცლის კულისათვის ესე ლუყი ასკილი მწოვედ და მწოვედისაგან უფრო კარგი და მრავალჯერ დაცილილი არის და ესე ლუყი ასკილი გვამისა და სტომაქიდან, ბაყსა და ბაღდან და ვასა ხილთა, ყუელისა გამოიღებს, მოხეთქს და დაალუგევენებს. და ესე ასკილი რომე შესვა და ან მოხარშო და მერმე მოიტანე ესე ასკილი სამი ღირჰამი, ლერჯის, შინაურის იის ძირი ორი ღირჰამი და ფალასიონი და ზუფა თვითო თვითო ღირჰამი ქენ, ესე წამლები ყუელა წმინდად დანაყონ და გაცრან და ქაფმოხდილსა თაფლშიგა ამოზილონ და როდისცა კაცსა უნდოდეს და ან ეჭირებოდეს, ამა ლუყისაგან სამსა ღირჰამსა სკამდენ, ზიყნაფასისა და ხელისათვის და ბაღმის გაქარვებისათვის ამისთანა წამალი და ამა სენებისათვის ამისთანა აქიპი არ იქნების და ბევრჯერ დაცილილი არის“. მეცნიერულ მედიცინაში და ტექნიკაში ასკილის როგორც გარეულ, ისე კულტურულ სახეობას ამჟამად დიდი გამოყენება აქვს; კულტურული ფორმის ასკილის გვირგვინის ფურცლებიდან ხდიან ეთერზეთს, რომელიც შეიცავს გერანიოლსა და მთრიმლავ ნივთიერებას, ხოლო მისი ნაყოფი საოკეტესო საშუალებად ითვლება ავითამინოზურ დაავადებათა წინააღმდეგ. ასკილის გვირგვინის ფურცლებს ხმარობენ პარფიუმერიაშიც, განსაკუთრებით პომადის წარმოებაში და აგრეთვე ლიკიორების წარმოებაში; ასკილთა ღეროზე მწერების მიერ გაღიზიანებულ ადგილას ხშირად წარმოიშვება ე. წ. *Cynips rosea* ან ჩნდება წანაზარდები: *Fungus Bedeguar* და ე. წ. ვარდის ტუჩები (*Spongia rosae*), რაც სრულიად არ აზიანებს მის ნაყოფს. მეცნიერულ მედიცინაში იყენებენ სხვადასხვა სახის ასკილის ნაყოფს, სახელდობრ: *Rosa gallica* L., *Rosa centifolia* L., *Rosa canina* L. და სხვ. მისი ნაყოფი ცნობილია *Cynosbata*, ანუ უფრო სწორად *Fructus Cynosbati cum semine* და *Fructus Cynosbati sine semine* სახელწოდებით; ის შეიცავს 4—5% ნაცარს, მთრიმლავ ნივთიერებას და C ვიტამინს. ასკილის გვირგვინის ფურცლებში შედის ეთერზეთები, ცხიმო, მთრიმლავი ნივთიერება, გალის ჩეხა, კვრაციტრინი, შაქარი, ცი-

ლოვანი ნივთიერება, უჯრედანა, საღებავი ნივთიერება და მინერალური მარილები. ნიპი ზეთი შეიცავს თხევად ელეოპტენს და პარაფინის რიგის მკერავ ნახშირწყალბადს—სტეაროპტენს. ვარდის ზეთის სურნელოვნება განისაზღვრება ელეოპტენით და გერანიოლით (Geraniol), რომელიც მასში 70 % აღწევს. ელეოპტენი შედგება შემდეგი სპირტებისაგან: როდინოლი (Rhodinol), როზეოლი (Roseol). მარცხნაგზხრელი ციტრონელოლი (Limonellol). ასკილის ფარმაცევტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: Flores seu Petala Rosae Gallicae, Mel Rosatum, Flores Rosae centifoliae, Oleum Rosae, Aqua Rosae, Unguentum Rosatum. საზღვარგარეთ მისი პრეპარატებიდან გავრცელებულია: Conserva Rosae, Extractum Rosae fluidum, Mel Rosatum cum Beraee, Sirupus Rosae, Unguentum Rosatum და სხვ. ასკილის ნაყოფი უნდა შეგროვდეს გვიან შემოდგომაზე და უეპეღად ღუმელში გაწრეს. ჩვენში გაეუღი ასკილის ნაყოფი დიდი რაოდენობით შეიძლება შეგროვდეს. იმერეთში დამზადება 5 ტ., გურიაში 3 ტ., აფხაზეთში 3 ტ., სვანეთში 5 ტ., რაქა-ლეჩხუმში 5 ტ., სამხრეთ ოსეთში 5 უ., ხეცა და ფშავ-ხეცსურეთში 7 ტ., კახეთში 3. ტ., ქართლში 3 ტ., სამაჰეთ საქართველოში 15 ტონა. ამრიგად, სულ საქართველოში შეიძლება 54 ტონა მასალა დამზადდეს.

რეცეპტები:

Rp: Fr. Cynosbati 100,0

Ds. 1 ჭეკა მდულარე წყალში იხარშოს 5 წუთს; იხარება პირში გამოსავლებად.

Rp.: Extr. Cynosbati 30,0—50,0

Ds. ნახევარი ჩაის კოვზი ღღეში 2-ჯერ ან 3-ჯერ.

ჟოლო—*Rubus Idaeus* L.

ჟოლო, რომელიც ჩვენს სუბალპებში უხვად იზრდება, ვარდნაირთა (Rosaceae) ზოტახეცური ოჯახის წარმომადგენელია. ეს 1 მეტრის სიმაღლის ბუჩქია, რომლის ყლორტებზე მუქი ფერის ეკლებია განვითარებული. ფოთლები ძაუნაირი ფოთოლთანებით ხასიათდება; ქვედა ფოთლები შედგება 5—7. ხილო ზედა სამი ფოთოლაკისაგან, არათანაბარი ხერხებილა ნაპირებათ. ფოთოლი ზემოდან მწვანეა, ქვემოდან კი დაფარულია თეთრი ქეჩისებური

ბუსუსით. ყვავილები ან თითო-თითოდ სხედან ან შეკრებილია მტევან, ფარ ყვავილედში. ჯამი და გვირგვინი ხუთ-ხუთი ფოთოლაკისაგან შედგება. ჯამი ხშირად ნაყოფს გარედან ეხვევა. და წვეროები ქვევით აქვს დახრილი. გვირგვინის ფურცლები თეთრია. მტვრიანა და ბუტკო მრავალია. ყოლოს ნაყოფი რთულია და შედგება პატარ-პატარა ხორკიანი, წითელი ფერის წიპ-წებისაგან. ყვავის ის ივნისში, ნაყოფს კი ივლისსა და აგვისტოში იბამს. ყოლო გავრცელებულია როგორც ზედა, ისე სუბალპურ სარტყელში, იწვიათად ძთის შუა სარტყელშიც. გვხვდება, განსაკუთრებით ტყეებში, მაღალბალახოვან მდელოებზე, ხეებში, კლდოვან, ღორღიან და ტყიან ადგილებში.

ყოლოს ნაყოფიდან დაიზადებულ ჩაის ჩვენში ოფლის მონგერელად ხმარობენ; ამზადებენ აგრეთვე გამაგრილებელ სასმელებსა და მურაბას. მაღალი მთის მცხოვრებთ ყოლო ესე, როგორც მოცივი და სელშავი, სალკეთესო ხილად მიიჩნიათ. სენანები ყოლოს ვენახს უწოდებენ. მეცნიერულ მედიცინაში ყოლოს ხმარობენ როგორც ოფლის მონგერელს და აგრეთვე როგორც სიროფს, მწარე წამლეულ ნივთიერებათა დასატკობად. ყოლო მოხსენებულია ჩვენი ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში. ყოლოს ნაყოფი (*Fruetus Rubi idaci* seu *Fruetus Rubi idaci siccati*) შეიცავს უმთავრესად ციტრონენ მჟეას. მცირეოდენ 1% ვაშლის მჟეავს, კიანქველას მჟეავს, 7% შაქარს, ლევულოზასა და დექსტროზას, საღებავ ნივთიერებას და პექტინს; მთლიანი მცენარე (*Herba Rubi idaci*) და მისი ფოთლები (*Folia Rubi idaci*) შეიცავენ Mg და Ca ლაქტატს, მცირეოდენ ქარვისმჟეავს და ჯანერთო მჟავებს, 1% რძის მჟეავს, C ვიტამინს; ნაცრის რაოდენობა მასში 8% არ აღემატება. მეცნიერულ მედიცინაში იყენებენ ყოლოს სხვა სახეობებთან, სახელდობრ *Rubus fruticosus* L., რომლის ნაყოფი ცნობილია (*Fruetus Rubi fruticosi*-ის, ხოლო ფოთლები *Folium Rubi fruticosi*-ის სახელწოდებით და *Rubus rosaeifolius* Smith. (*Fruetus Rubi rosaeifolii*) და *Rubus ulmifolius* L. (*Fruetus Rubi morae*), პრეელის ნაყოფი კიმიურად შეიცავს 0,8—1,1% ციტრონენის მჟეავს, 1% ვაშლმჟეავს, ქარვისმჟეავს, ოქსალმჟეავს, რძისმჟეავს, საღებავ ნივთიერებას, წებოს, პექტინს, მცირეოდენ ცხიმს, დექსტროზას, ლევულოზას და მცირეოდენ სახაროზს; მის თესლში 13% ცხიმია, მის ფოთლებში კი ვაშლის მჟეავა, აგრეთვე ქარვის მჟეავა, ოქსალმჟეავა, რძემჟეავ-მარილი, მთრიმლავე ნივთიერებანი, ინოზიტი და ვიტამინი C. ჩვენი ფარმაცოპეას მიხედვით მის პრეპარატებიდან აღსანიშნავია *Sirupus Rubi Idaci* და ოფლის მომგვრელი ჩაის ნაკრებები. ჩვენში

წილის შეგროვება შეიძლება განსაკუთრებით მთავარ კავკასიონზე. აფხაზეთში შეიძლება დამზადდეს 2 ტონა, სვანეთში 3 ტ., რაქალეჩხუმში 1,5 ტ., სამხრეთ-ოსეთში 2 ტ., ხევში 1 ტ., ფშავ-ხევსურეთში 1,5 ტ., მთა-თუშეთში 0.5 ტ., სამხრეთ საქართველოს რაიონებში კი 3 ტონა. მთლიანად 14,5 ტონა.

რეცეპტები:

Rp.: Bacc. Rubi idaei 100,0

DS. აყენებენ ჩაის მსგავსად.

ტირიფი—*Salix alba* L.

ტირიფი ეკუთვნის ტირიფისებრთა (*Salicaceae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს და წარმოდგენილია ჩვენში რამდენიმე სახეობით, როგორცაა: ძეწწა, წნორი, მტირალა ტირიფი, მდგნალი და სხვ. ის წარმოადგენს ხეს ან ბუჩქს მჯდომარე კვირტებით და ქუდივით ჩამოცმული ქერცლით. მისი მარტივი კიდემთლიანი, ფრთანერვიანი ფოთლები ცვენია ფოთოლთანებით მორიგეობით სხედან ყლორტებზე. ორსქესიანი ყვავილები შეკრებილია მჟადა ყვავილედში; ყვავილსაუბრის მაგივრად მათ განვითარებული აქვთ მარტივი ან ორმაგი ჯირკველი. მამრობით ყვავილში მოთავსებულია ორი, იშვიათად 3—5 შტერიანა, რონელთა სამტვრე ძაფები თავისუფალია ან შეზრდილი; სამტვრეები ორბუდიანია. მდედრობითი ყვავილი ერთბუდიანი ნასკვითაა წარმოქმნილი; სვეტი გრძელია ან სრულებით არა აქვს; დინგი ორი აქვს, მთლიანი ან ორად გაყოფილი. ნაყოფი ერთბუდიანი კოლოფია მრავალი თესლებითა და ორი საგდულით. თესლები ბუსუსებიანია და ფრენია. მეცნიერულ მედიცინაში გამოყენებული ტირიფის სახეობებიდან აღსანიშნავია *Salix purpurea* L., *Salix caprea* L. და *Salix alba* L. სამივე სახეობა და განსაკუთრებით *Salix caprea* L. და *Salix alba* L. კარგად ხარობს ჩვენში, ხოლო უკანასკნელი უხვადაა წარმოდგენილი ქალის ტიხის ტყეებში. ქართულ ხალხურ მედიცინაში ტირიფის ქერქი იხმარება მალარიის წინააღმდეგ მსგავსად იასამნის ფოთლისა. მეცნიერულ მედიცინაში კი მას იყენებენ როგორც მალარიის წინააღმდეგ, ისე შემკვრელის სახითაც. ის შედის აგრეთვე ოფლის მომკვრელ ჩაის ნაკრებთა შემადგენლობაშიც. ჩვენი ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში ტირიფის ქერქი მოხსენებული არ არის, მაგრამ მისი ქმედითი უნარიანობა როგორც კარგი სამკურნალწამლო საშუალებისა, დადასტურებულია საბჭოთა კავშირის ჯანმრთელო-

ბის სამინისტროსთან არსებული ფარმაცოლოგთა კომიტეტისა და სამედიცინო საბჭოს მიერ. ტირიფის ქერქის შეგროვება ადრე გაზაფხულზე ხდება, იმ დროს როდესაც მკენარეში წვენი მოძრაობა იწყება. შეგროვებული მასალა ჩვეულებრივი წესით ჩრდილში უნდა გაშრეს. მისი ქერქი (*Cortex Salicis*) შეიცავს ცვილს, წებოს, ფისს, ოქსალატს, ენზიმ სალიკაზს, რომელიც იშლება სალიცინად, სალიგენინად, დექსტროზად და გლუკოზიდ სალიპუროზიდად, რომელიც იგივე სალიპუროლია და გლუკოზის ნაერთი. სახეობაში *Salix nigra* Marsch. მოიპოვება გლუკოზიდი პიტეოზიდი (პიტეინი), რომელიც იშლება ამელიაროლ-ოქსიაცეტოფენონად (1,4) და დექსტროზად; ნაცრის რაოდენობა ტირიფის ქერქში 8% არ აღემატება. ჩვენში, როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში, განსაკუთრებით ქალის ტიპის ტყეებში ტირიფის ქერქი შეიძლება დიდი რაოდენობით შეგროვდეს.

რეცეპტები:

Rp.: Cort. Salici

Fol. Farfarae

Flor. Tiliae

Sem. Anisi

Bacc. Rubi idaei $\frac{1}{2}$ 15,0

MDS. 1 სუფრის კოვზი ამ ნაკრების მოიხარშოს 2 ჭიქა წყალში, იხარშოს 10 წუთის განმავლობაში და დაილიოს როგორც ჩაი.

Rp.: D-ti rad. Salicis 10,0—15,0:200,0

DS. სუფრის კოვზით დღეში 3-ჯერ.

Rp.: D-ti rad. Salicis 10,0:200,0

Natrii salicylic 6,0

MDS. სუფრის კოვზით დღეში 3-ჯერ.

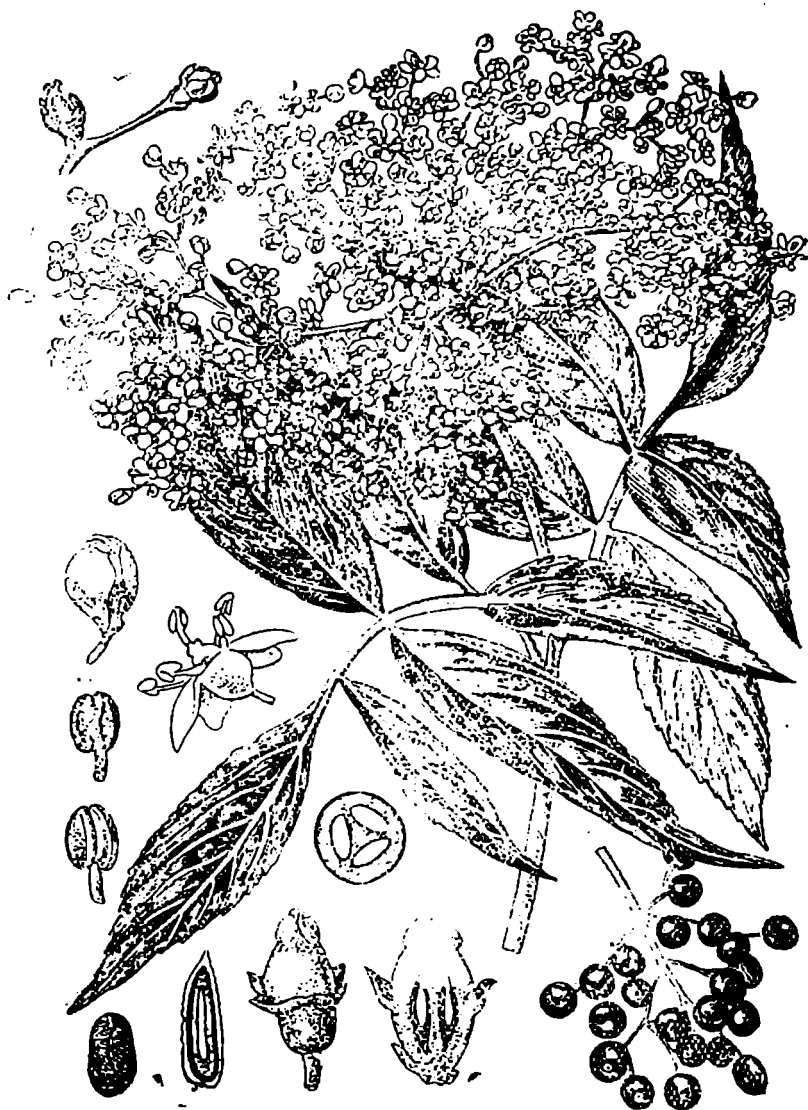
დიდგულა—*Sambucus nigra* L.

დიდგულა, რომელსაც ეძახიან აგრეთვე ხე-ღრუას, ეკუთვნის (*Caprifoliaceae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს. ეს დატოტიანებული ხეა ფრთართული, ხეჩხბილა ნაპირებიანი და ქვემოდან შებუსეილი ფოთლებით. პატარა, თეთრი, სურნელოვანი ყვავილები ხუთ-ხუთი

მეტყრიანათი შეკრებილია ქოლგის მსგავს საგველა ყვავილედში, რომელსაც ხოთი მთავარი ტოტი აქვს. ყვავილები მჯდომარეები და უწინიანებია, ჯამი და გვირგვინი შედგება ხუთი ფოთლისაგან. ნაყოფი პატარაა, შავი ფერის, კენკრას მსგავსი, სამი ქურკით. დიდგულა ყვავის მაისიდან ივლისის ბოლომდე, ნაყოფს კი ივნისიდან აგვისტომდე ისხამს. საქართველოში ის გვხვდება როგორც დაბლობ, ისე მთის ზედა სარტყლის ტყეებში და ზოგჯერ ბაღებშიც.

ხალხურ მედიცინაში მის ნაყოფს შარდსადენ საშუალებად ხმარობენ, ხოლო მეცნიერულ მედიცინაში კი მისი ყვავილი (*Flores Sambuci*) გამოყენებულია როგორც გარსშემომვლენი და ოფლის მომგვრელი საშუალება. ყვავილების შეგროვება იწყება მაშინ, როდესაც ისინი კოკრობის პერიოდში არიან და გაშლას იწყებენ. ახლად შეგროვებულ ყვავილში 0,0037% ეთერზეთია; გამშრალში არის 0,025% ქოლინი; გარდა ამისა, ყვავილეში მოიპოვება საპონინი, ვალერიანი მჟავა, ძმარმჟავა, ფისი, შაქარი, 7–10% ნაცარი, ლორწო, მთრიმლავე ნივთიერება, ვაშლისა და სხვა მჟავათა მარილები, ცილა და სხვ. ყვავილებს ზოგჯერ ფოთლებთან ერთად ხმარობენ (*Sambucus e floribus*), ხმარობენ აგრეთვე ახალგაზრდა ყლორტებსა და ქერქს, განაკუთრებით შიგნითა ახალ ქერქს (*Sambucus e cortice*). დიდგულას ნაყოფში შედის ვაშლის, ძირის, ღვინისა და ვალერიანას მჟავა, აგრეთვე ეთერზეთი, შაქარი, ფისი, ცვილი, წითელი პიგმენტი და მთრიმლავე ნივთიერება. ქერქი შეიცავს მთრიმლავ ნივთიერებას და ვალერიანას მჟავას, აგრეთვე გაურკვეველ ალკალოიდ სამბუცინს (*Sambucinum*). ფოთლებში და მომწიფებელ ნაყოფში, აგრეთვე ქერქშიც ნაპოვნია გლუკოზიდი სამბუნიგრინი (*Sambunigrinum*), რომელიც ამაღდალინსა და ალკალოიდ კანიინს ემსგავსება. ხალხურ მედიცინაში გამოყენებულია დიდგულას მცირე სახეობაც—ანწლი (*Sambucus ebulus* L.). მის ფოთლებს ხმარობენ სიცხიანი ავადმყოფის შესახვევად სიცხის დაწყების მიზნით, აგრეთვე ოფლის მომგვრელად. მისი ნაყოფიდან სღიან არ. ყა და იყენებენ ქარებისა და რკინა უიზმული ანთების დროს აგრეთვე ციების წინააღმდეგ. მისი ფოთლები (*Folia Ebuli*) შეიცავს ემულსინს, მწარეებს, სახაროზს, ეთერზეთს და ერთ ციანოგენურ გლუკოზიდს, ფესვები (*Radix Ebuli*) შეიცავს ეთერზეთთა კვალს, მთრიმლავ ნივთიერებას, ფისს, საპონინს, მწარეს, სახაროზს, ლურჯმჟავას, რომელიც იშლება ენზიმად და სხვ. ნაცარის რაოდენობა 6% არ აღემატება. მის მწიფე ნაყოფში ვალერიანამჟავა, აგრეთვე ვაშლის მჟავა, ღვინის მჟავა, მთრიმლავე

ნივთიერება, მწარე, შაქარი და ანთოციანი, ხოლო მის თესლში ცხინზეთებია. იუენებენ აკრევე სახეობას *Sambucus canadensis* L. ახალ ფოთლებსა და ყვავილებს თანაბარი რაოდენობით. დიდგუ-

სურ. 28. დიდგულა (*Sambucus nigra* L.)

ლას ფარმაცევტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: Flores Sambuci, რომელიც შედის ყელში გამოსავლებ და სენეგერმენის ნაკრებთა შემადგენლობაში Species ad Gargarisma et Species laxantes, St. Germain, Aqua Sambuci, Sirupus Sambuci, Species diaphoreticae, Fructus Sambuci seu Grana Acetas, Succus Sambuci inspissatus seu Roob Sambuci, Cortex Sambuci, Extractum fluidum Corticis Sambuci, Infusum flores Sambuci. ჩვენი ფარმაკოპეას მე-7 გამოცემაში დიდგულა მოხსენებულია. აგროვებენ მეტწილად მის ყვავილედს, გაშრობის შემდეგ აცლიან ყვავილედის გამხმარ ნაწილებს ანდა ატარებენ საცერში და ინახავენ მშრალ ადგილას ისე, რომ სინესტე არ მოხვდეს. საქართველოს მთა-ბარში ველური დიდგულას ყვავილი ნედლი მასალის სახით წინასწარი ვარაუდით შეიძლება 9,5 ტონა დამზადდეს, აქედან იმერეთში 1 ტ., გურიაში 0,5 ტ., აქარაში 0,5 ტ., სამეგრელოში 0,5 ტ., აფხაზეთში 1 ტ., სვანეთში 1,2 ტონა, რაქა-ლეჩხუმში 1,5 ტ., სამხრეთ-ოსეთში 0,5 ტ., ფშავ-ხევსურეთში 0,3 ტ., მთა-თუშეთში 0,3 ტ., კახეთში 0,5 ტ., ქარაღში 0,2 ტ., სამხრეთ საქართველოში კი 1,4 ტონა.

რეცეპტები:

Rp.: Flor. Sambuci 30,0

DS. მოიხარშოს ერთ ჭიქა წყალში და დალიოს დღეში 5—5-ჯერ 2—2-რი სუფრის კოვზი.

Rp.: Inf. flor. Sambuci 20,0:200,0

DS. ორი სუფრის კოვზი ყოველ ორ საათში.

Rp.: Fol. Salviae

Flor. Malvae silvestris

Flor. Sambuci $\frac{1}{2}$ 25,0

M. f. species

DS. მოიხარშოს მთლიანი ნაკრები ერთ ჭიქა ადუღებულ წყალში (ყელში გამოსავლებად).

Rp.: Specierum laxantium St. Germain 200,0

DS. მიღებულ იქნეს ზემოაღნიშნული ნაკრების მსგავსად.

Rp.: Fol. Sennae 16,0
Flor. Sambuci 10,0
Flor. Foeniculi cont.
Fr. Anisi vulg. cont. $\frac{1}{2}$ 5,0
Natrio-Kalii tartarici cont. 3,0
M. f. Species

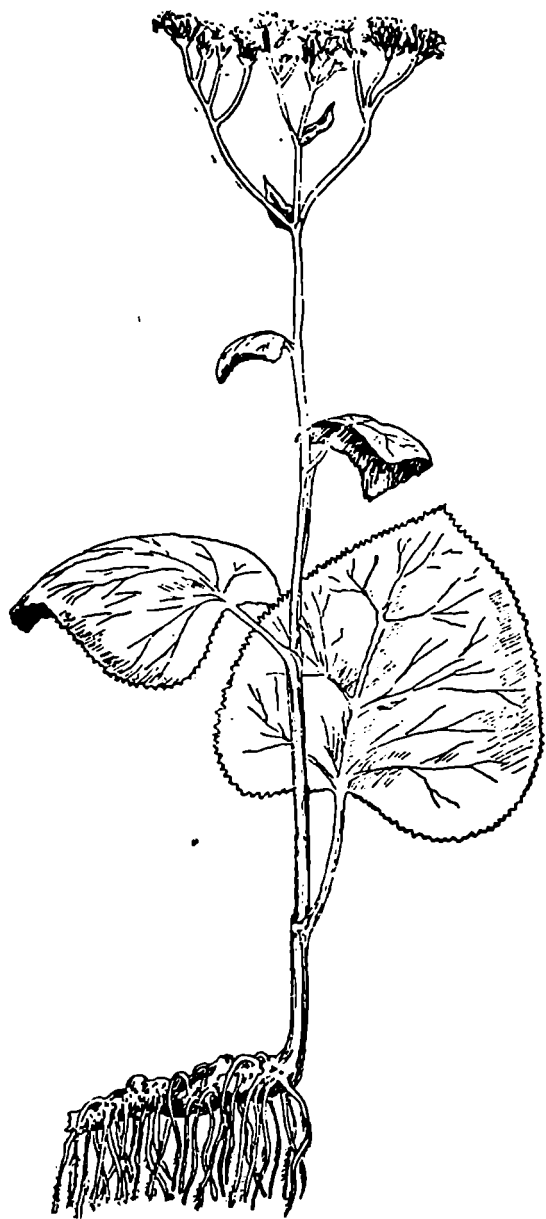
DS. ერთი სუფრის კოვზი ნაკრებისა მოი-
ხარშოს 1 ჭიქა ადუღებულ წყალში, და
დაილიოს დილით ან ღამით, განსაკუთრებით
გაუვალობის შემთხვევაში.

საგუგა—*Senecio platyphyllos* (M.B.) D.C.

საგუგა ეკუთვნის რთულყვავილოვანთა (Compositae-ეს) ბოტა-
ნიკურ ოჯახს და Senecioneae-ს ქვეოჯახს. ხეცსურეთის ზოგიერთ
კუთხეში საგუგას უწოდებენ Rumex-ის გვარის წარმომადგენლებ-
საც. საგუგა წმინდა კოლხური ელემენტია, რომელიც გვხვდება
საქართველოს მაღალი მთის ტყეებსა და ქვედა სუბალპურ ზო-
ნაში ის წარმოადგენს სუბალპების მაღალბალახეულობის ერთ-ერთ
შემადგენელ კომპონენტს. საგუგა იზრდება მერტივ მეტრნახევარი
სიმაღლის მცენარედ და იშვიათად ორ მეტრსაც აღწევს. მას
ახასიათებს დიდი ღონიერი 20—30 სმ სიგრძის ფესვურა და
შეტად განიერი ფოთლის ფარფლითა საკმაოდ გრძელი ყუნწით;
ყუნწის ხაოიანობა ან შებუსვანუბრად თვალთ შეუმჩნეველია.
მის კენწერზე ვითარდება რამდენიმე ყუითელი კალათა ყვავილედ,
რომლებიც რთულ ფარად იკრებიებიან; კალათა თითქმის 2 მმ სი-
განისაა, ხოლო საბურველი 5—7 მმ სიგრძის. საგუგა გვხვდება
ფიქვნარ, ნაძვნარ და წიფლნარ ტყეებში.

ქართულ ხალხურ მედიცინაში საგუგას ფესვურების ნახარშს
იყენებენ კანის დაავადებათა პრაქტიკაში, განსაკუთრებით ქავა-
ნას (მუნის) წინააღმდეგ, ყელის წყლულების დროს და ოფლის
მომგვრელ საშუალებად.

დიდი ხანი არ არის რაც საგუგას ხმარობენ მეცნიე-
რულ მედიცინაში ატროპინის შემცველად, განსაკუთრებით თვა-
ლის საღებავნოსტიკო პრაქტიკაში, როგორც თვალის გუგის გამა-
ფართოებელ და ტკივილების დამაყუჩებელ საშუალებას. გარდა
აღნიშნული სახეობისა იყენებენ მეორე სახეობასაც *Senecio pla-*
typhylloides S. et L., რომელშიაც ალკალოიდ პლატიფილინის
შემცველობა შედარებით მცირეა; მაგრამ დამუშავების მხრივ ის
უფრო ხელსაყრელია. ალკალოიდ პლატიფილინის გარდა საგუგა
შეიცავს სენეციფილინს, რომლის რაოდენობა მთლიან მცენარეში

სურ. 39. საგუნა (*Senecio platyphyllos* (M. B.) D.C.).

1%-დან 2—3% არ აღემატება. შედარებით მცირე რაოდენობით ის მოიპოვება როგორც ფესვურებში, ისე ღეროსა და ფოთლებში ზოგჯერ დასამუშავებლად მაინც ხელსაყრელია. პლატიფილინი მარცხნივ მხრელი ფუძეა, რომელიც ჰიდროლიზის შემდეგ პლატინეცინად და უაზოტო პლატინეცინის მქადად იშლება. სამკურნალწამლო მიზნებით იყენებენ ალკალოიდ პლატიფილინის მქავე ღვინისმქადა მარილს პლატიფილინის ბიტარტარატს, რომელიც წარმოადგენს თეთრ, კრისტალურ, ცივ წყალში ადვილად მხსნად ფხვნილს. საგუგას პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: *Platyphyllinum* და *Platyphyllinum bitartaricum*. საქართველოში საგუგას შეგროვება შეიძლება ველურად, როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში, ნაწილობრივ სანხრეთშიც (ბორჯომ-ბაკურიანის ხეობა). მისი შეგროვების შესაძლებლობა ვარაუდით 31 ტონით განისაზღვრება. აქედან იმერეთში 3 ტ., აჭარაში 5 ტ., აფხაზეთში 1,5 ტ., სვანეთში 5 ტ., რაჭა-ლეჩხუმში 5 ტ., სამხრეთ-ოსეთში 3 ტ., ხევში 1,5 ტ., ფშაკ-ხევსურეთში 2 ტ., მთათუშეთში 3 ტ., ბორჯომ-ბაკურიანში 2 ტონა.

რეცეპტები:

Rp.: *Platyphyllini bitartarici* 0,002

Sacchari albi 0,2

M. f. pulv. D. t. d. N 6

S. თითო ფხვნილი დღეში 3-ჯერ.

Rp.: *Sol. Platyphyllini bitartarici* 2,0:1000,0

in ampulis 1,0

D. t. dos. N 10.

S. საინექციოდ.

Rp.: *Platyphyllini bitartarici* 0,04

Aq. destill. 20,0

MDS. 10 წვეთი დღეში 3-ჯერ კამის წინ.

Rp.: *Platyphyllini bitartarici* 0,0015—0,003

But. Cacao 1,5

M. f. Suppos. D. t. d. N 10

S. თითო სანთელი დღეში 2-ჯერ.

ბაბუაწვერა — *Taraxacum officinale* vigg.

ის ეკუთვნის რთულყვავილოვანთა (Compositae-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს და წარმოადგენს მრავალწლოვან ბალახოვან მცენარეს, რომელიც სიმაღლით 12—30 სმ აღწევს. მისი ფოთლები ფესვთან და დაღრღნილები, მათ შუა აღმართულია საყვავილე ღერო, რომლის კენწერი დამშვენებულია ოქროსფერი კალათა ყვავილე-დით. ფესვი მთავარლერძიანია, მსხვილი, გარედან ყომრალი ფე-რის; მოგრძო, განიერი ან წვრილი სამკუთხა ნაწილებიანი ფოთ-ლის ყუნწი ქვედა მხარეზე ხშირად იისფერია. ყვავილები ენაკია-ნებია. ნაყოფი წვრილი თესლურაა გრძელი ვიწრო ცხვირით, რომელიც ბეწვიან საბურველს ატარებს. ამ მცენარეს ახასიათებს მწარე გემოს რძისმაგვარი წვენი, რომელიც გამოიყოფა მის გა-დატეხისას. ბაბუაწვერა ყვავილობს მაისსა და ივნისში, ნაყოფს კი ივლისში იხსამს. ბაბუაწვერა უხვად გვხვდება როგორც მთაში, ისე პარში, ტყეებში, მინდვრებზე, ბუჩქებს შორის, მდელოებზე, ბა-ლებში, გზის, მდინარეებისა და გუბეების პირას (სურ. 40). საქარ-იველოში მის ფესვებს იყენებენ როგორც შარდსადენ საშუა-ლებას, ხოლო მეცნიერულ მედიცინაში კი, როგორც მწარეს, და საკმლის მომნელებელი ჯირკვლების ფუნქციის მატონიზირებელს. ხმარობენ მას აგრეთვე აბების დამზადების საქმეში, ზოგჯერ სუსტ საფალარათო საშუალებადაც (რაც დამოკიდებულია მასში არსე-ბულ ორგანულ ჰეავათა რაოდენობაზე) ქრონიკული შეკრულობის შემთხვევაში და სხვ. მის ექსტრაქტს (Extractum Taraxaci) ხმა-რობენ როგორც მადის მომგვრელ საშუალებას. ჩვენი ფარმაკო-პეას მე-7 გამოცემაში ბაბუაწვერა მოხსენებულია და მის ფესვებს (Radix Taraxaci) აგროვებენ საბჭოთა კავშირის სხვადასხვა კუთ-ხეში. მისი ფესვები შეიცავს ინულინს, რომლის რაოდენობაც მშრალ ფესვებში შემოდგომაზე 40% აღწევს, ზაფხულში 15—24% შეადგენს, ხოლო გაზაფხულზე კი სრულებით არ არის, მასში მოიპოვება 18,7% ლევულანი, არაკრისტალური შაქარი 17%, კიროზინაზი და ლაქტოცეროლი (ლაქტოცეროლი—ტარაქსას-ტერინი), ვიტამინი C, ნატარი 4—10%, მთრიმლავ ნივთიერე-ბათა კვალი, მანიტი, ლორწო, მწარე ნივთიერება ტარაქსაცინი, ცვილი (ტარაქსაცერინი), ცილა, კალიუმისა და კირის მარილები. მთლიან ბალახში ბევრია ლორწო, გუმფისი, შაქარი, ფისი (ლე-ონტოლინი); ფოთლებსა და საყვავილე ღეროებში ყველა ამ ჩა-მოთვლილ ნივთიერებების გარდა მოიპოვება განსაკუთრებული შაქარი-ინოზიტი. ბაბუაწვერას ფარმაკოლოგიური პრეპარატები-

სურ. 40. ბურბუშელა. ბაბუაწვერა (*Taraxacum vulgare* Lam.).

დან აღსანიშნავია: Radix Taraxaci cum herba, Extractum Taraxaci, Elixir Taraxaci compositum, Fluidextractum Taraxaci; Extractum Taraxaci liquidum seu mellago Taraxaci, Pulvis Radicis Taraxaci. საქართველოში, განსაკუთრებით მაღალმთიან რაიონებში და სუბალპურ მდელოებზე, დამზადდება ამ მცენარიდან დაახლოებით 8 ტონა მასალა, აქედან იმერეთში 1 ტ., გურიაში 0,5 ტ., აჭარაში 0,5 ტ., სამეგრელოში 0,5 ტ., აფხაზეთში 0,7 ტ., სვანეთში 1,3 ტონა, რაჭა-ლეჩხუმში 1 ტონა, სამხრეთ ოსეთში 0,5 ტონა ფშავესურეთში 0,5 ტონა, მთათუშეთში 0,5 ტონა, კახეთში 0,5 ტონა ქართლსა და სამხრეთ საქართველოში 0,5 ტონა.

რეცეპტები:

Rp.: Ferri lactici 4,0

Ac. arsenicosi 0,05

Extr. et pulv. Taraxaci

q. s. ut f. pill. N 60.

DS. თითო აბი დღეში 2—3-ჯერ.

ბეგქონდარა—Thymus serpyllum L.

ბეგქონდარას საქართველოში მთის ჭკონდარს, ურცსა და ზოგ-ჯერ მწყემსის საკმაზს უწოდებენ; ეს უკანასკნელი სახელწოდება დაკავშირებულია მის საკულინარო საქმეში გამოყენებასთან, ვინაიდან ქიზიყელი მწყემსები მთაში ხშირად ხმარობენ მას ცხვრის ზორცის შესაკაზად. ბეგქონდარა წარმოადგენს 19—25 სმ აიმაღლის პატარა ბუჩქს და ეკუთვნის ტუჩოსანთა (Labiatae-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს. მისი ახალი ღეროები შებუსვლია და თითქოს ბალახოვანი მცენარის შთაბეჭდილებას ტოვებს. მოკლე ყუნწიანი, პატარა, მოგრძო ფოთლები მკერვივი, გამკვირვალე წერტილებით (ზეთის შემცველი ჯირკვლები) ერთიმეორის პირისპირ ასხია. პატარა მოლურჯო მოვარდისფრო ყვავილები შეკრებილია ზმირ თავაკ-ყვავილედი ღეროს კენწერზე. ჯამი ხასიათდება სამი მოკლე განიერი სამკუთხა და ორი გრძელი ვიწრო კბილით. გვირგვინი ორტუჩაა, ორი მოკლე და ორი უფრო გრძელი მტკრიანათი. თესლები ოთხ-ოთხად მოთავსებულია ჯამის ძირში (სურ. 41). მთლიანი მცენარე ხასიათდება ძლიერი არომატული სუნით. ბეგქონდარა ყვავის ივნისიდან აგვისტომდე, ნაყოფი კი ივლისიდან სექტემბრის ბოლომდე განოაქვს. საქართველოში ბეგქონ-

დარა გავრცელებულია მთის როგორც ქვედა, ისე ზედა სარტყელში, განსაკუთრებით მშრალ ბალახიან და ქვიან ადგილებზე, აგრეთვე ღორღიან და კლდოვან სუბსტრატზე. ხშირად მას სუბალპურ ნესტიან მდელოებზეც ნახავთ, მაგრამ თუ კარგად დაუ-

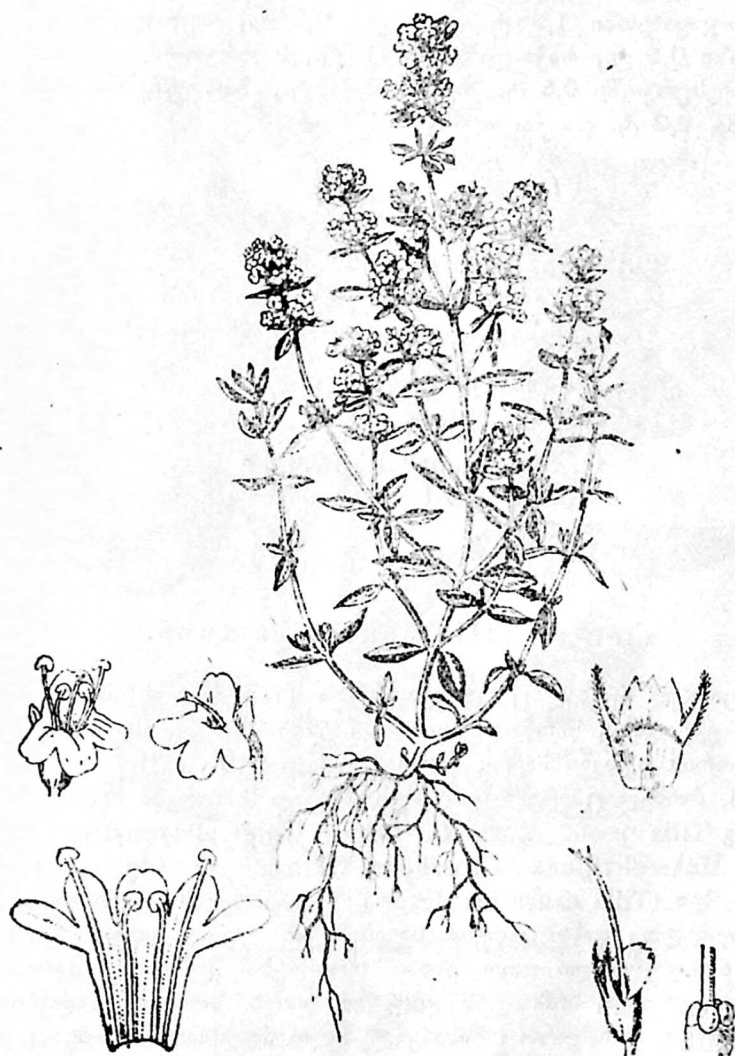
სურ. 41. ბეგჰონდარა (*Thymus serpyllum* L.).

კვირდებით მის ადგილსამყოფელს, შეამჩნევთ, რომ ის მდელოს ამოზურცულ ნაწილზე, ქიანქველას ბუდეებზე ან ქვიან ადგილებ-

ზეა განვითარებული. ჩვენს მიერ ეს მცენარე მეტად მრავალფეროვან დაჯგუფებაშია ნახილი.

ქართულ ხალხურ მედიცინაში ბეგქონდარას ხმარობენ ჩაის ნაცვლად, როგორც ოჯლის მომგვრელ საშუალებას, აგრეთვე აბაზანებისათვის, კერძოდ ქვლების დროს. მეცნიერულ მედიცინაში კი იყენებენ ბეგქონდარას რამდენიმე სახეობას. მათგან აღსანიშნავია *Thymus serpyllum* L., *Thymus vulgaris* L. და სხვ. ჩვენი ფარმაცოპეას ძე-7 გამოცემაში მოხსენებულია *Thymus serpyllum* L., რომელიც იხმარება მეცნიერულ მედიცინაში როგორც არომატული საშუალება აბაზანებისათვის, აგრეთვე როგორც ამოსახველებელი და ქიის დამდენი საშუალება. ამ მიზნით აგროვებენ იენისსა და ივლისში მცენარეს მთლიანად (*Herba serpylli*): ფესვების გარეშე. გამშრალ მასალას ასუფთავებენ ღეროებისაგან, შემდეგ ფხვნიან და ინახავენ მშრალ ადგილას. მისი ქიმიური შემცველობა ასეთია: ეთერზეთები, მთრიმლავი ნივთიერება, მწაოე და ცილოვანი ნივთიერება, ფისი და ცვილი, ცხიმები, განსაკუთრებული პიგმენტი და მინერალური მარილები. ეთერზეთის ოაოდენობა მასში 1% შეადგენს, მათ შორის უმთავრესი ციმოლია, თუმცა ის ხშირად კარვაკროლითა და თიმოლის ნარევითაა მასში. ბეგქონდარას მეორე სახეობის *Thymus vulgaris* L. მცენარე (*Herba Thymi* ან *Tolium Thymi*) შეიცავს 0,4 - 1,7% ეთერზეთებს, 10% მთრიმლავ ნივთიერებას, ფისს, პენტოზანებს, 0,2% მჟავე საპონისს, 0,18% გლუკოზიდს, 12% ნაცარს. მისი ეთერზეთები წარმოადგენენ ციმოლის, მარცხენა პინენის თიმოლის, კარვაკროლის, ლინალოლის და ბორნეოლის ნაზავს. ბეგქონდარას ზეთებს შორის უმთავრესია სუფთა თიმოლი, რომლის რაოდენობა კარგ ზეთში 50% აღწევს. მისი პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: *Elixirum Thymi compositum*, *Extractum Thymi fluidum*, *Liquor Thymi concentratus*, *Sirupus Thymi*, *Sirupus Thymi compositus*, *Gutte contra Tussim*, რომელიც შედგება: *Ammonium iodatum* 3,0, *Stadtrat Thymi ad* 20,0. ბერლინში რ. შერიנגის მიერ მიღებულ იქნა პრეპარატი ალეაპექტი (*Aleapect*), რომელიც წარმოადგენს ბეგქონდარას ჩაისებურ ექსტრაქტს, შერეულს თიმოლ სულფომეავე ტრიეთანოლამინთან. უნიშნავენ *Expectorans* 1 კუბ სმ გახსნილს თბილ წყალში. ბერლინ-მარიენფელდში არსებული ქიმიური ქარხნის მიერ მიღებულ იქნა პრეპარატი ჰელმოფიქსი (*Helmofix*), რომელიც წარმოადგენს ციმოლისა და თიმოლის ნარევეს კამალასთან და საფაღარათო ზეთთან (*p-Cymol*, *Thymol*, *Kamala et Oleum Ricini*). ის ეძლევა ბაჭ-

ვებს, როგორც ყველა სახის ქიის დამდენი საშუალება. აღსანიშნავია აგრეთვე: *Herba Thymi*, *Species aromaticae*, *Oleum Thymi*, *Acetum aromaticum*, *Linimentum saponato camphoratum liquidum*, *Mixtura oleoso-balsamica seu Balsamum vitae Hoffmani*, *Aristolium seu Thymotolum seu Thymolum bijodatum* და სხვ. ჩვენს

სურ. 42. მთის კონდარი, ურცი (*Thymus vulgaris* L.).

ფარმაკოპეაში მოხსენებული ბეგქონდარას სახეობის *Thymus Serpyllum* L. ფარმაცევტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: *Herba Serpylli*, *Species aromaticae pro Balneo*, *Oleum Serpylli*, *Spiritus Serpylli*, *Infusum herbae Serpylli* 10%. საქართველოში ბეგქონდარა შეიძლება შეგროვდეს ყოველწლიურად დაახლოებით 7 ტონა ნედლი მასალის რაოდენობით, აქედან იმერეთში 0,5 ტ., ჩესხეთ-ჯავახეთში 1,5 ტ., გურიაში 0,3 ტ., აფხაზეთში 0,7 ტ., სვანეთში 0,5 ტ., რაჭა-ლეჩხუმში 1 ტ., სამხრეთ-ოსეთში 0,5 ტ., აჭარა-ხევსურეთში 0,5 ტ., ხევში 0,3 ტ., მთათუშეთში 0,2 ტ., ახეთში 0,3 ტ. და ქართლშიც 0,7 ტონა.

რეცეპტები:

Rp.: *Herba Serpylli* 25,0

DS. ერთი სუფრის კოვზი მოიხარშოს ერთ ჭიქა წყალში და მთელი დღის განმავლობაში შეისვას.

Rp.: *Inf. herbae Serpylli* 10%—200,0

Sir. *Althaeae*

(s. Sir. *Liquiritiae*) 20,0

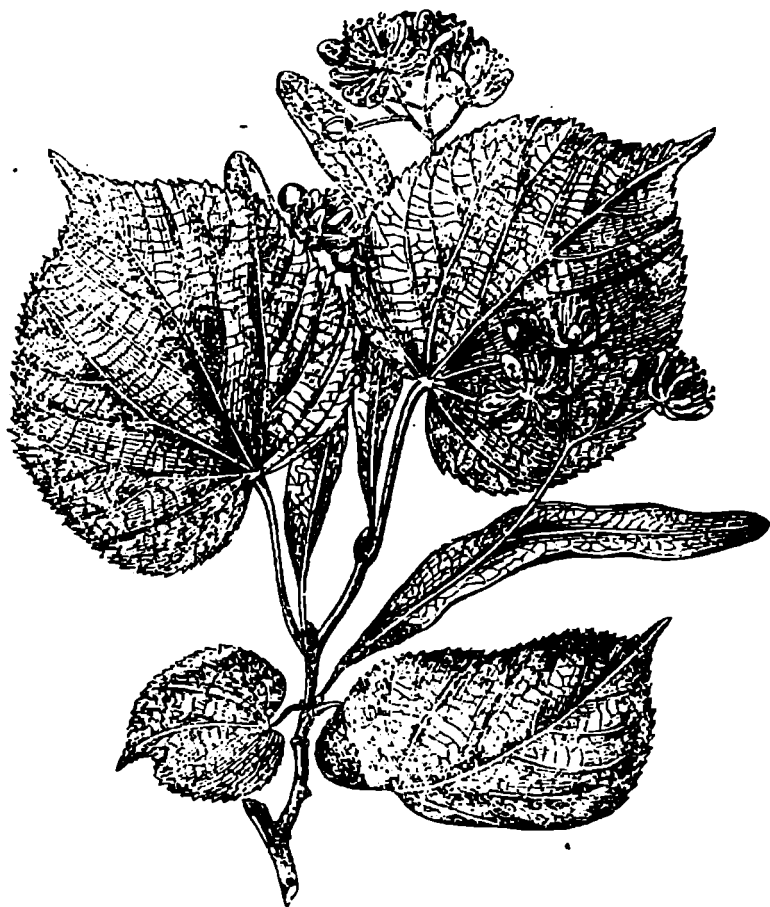
MDS. თითო სუფრის კოვზი დღეში 3—5-ჯერ.

ცაცხვი—*Tilia caucasica* Rupr.

ცაცხვი, რომელიც ცაცხვისებრთა (*Tiliaceae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს ეკუთვნის, წარმოდგენილია ჩვენში რამდენიმე სახეობით. მათ შორის აღსანიშნავია: *Tilia cordata* Mill. (*Tilia parvifolia* Ehrh.), რომელიც ყველაზე უფრო მეტად იხმარება მედიცინაში. შემდეგ *Tilia pseudorubra* C. Schn., *Tilia platyphyllos* Scop., *Tilia Makaschviliana* Grossh. et Wagner და სხვ. კავკასიური ცაცხვი (*Tilia caucasica* Rupr.) წარმოადგენს ფოთოლცვენია ხეს, რომელიც განსხვავდება სხვებისაგან უფრო დიდი და საკმაოდ ასიმეტრიული ფოთლებით. ფოთლები ქვემოდან მკრთალი იწვანე ფერისაა, ფოთლის კიდეები დიდი ზომის კბილებითაა დაკბილული და წვეროც წამახვილებული ბოლოთი თავდება; მას აბასიათებს აგრეთვე უფრო დიდი ზომის ფრენია ნაყოფი, 10 მმ სიგრძის კაკლუქათი. ცაცხვის ეს სახეობა გვხვდება საქართველოს

უველა კუთხეში, დაწყებული მთის ძირიდან შუა სარტყლამდე, განსაკუთრებით მთის ტყეებში ცალკეული ხეების ან პატარა კოლონიების სახით.

ქართულ ხალხურ მედიცინაში ხმარობენ ცაცხვის ყვავილს. როგორც ოფლის მომგვრელ საშუალებას; მეცნიერულ მედიცინაში აგრეთვე იყენებენ მისი ყვავილის ნაყენს, როგორც ოფლის მო-

სურ. 43. კავკასიური ცაცხვი (*Tilia caucasica* Rupr.).

გვრელ საშუალებას, მაგრამ აგროვებენ ცაცხვის სხვა სახეობასაც. სახელდობრ: *Tilia cordata* Miller (*T. ulmifolia* Scop., *T. sylvestris* Desf. *T. parvifolia* Ehrh.), *Tilia platyphyllos* Scop. (*Tilia grandifolia* Ehrh.), *Tilia vulgaris* Hayn., *Tilia mexicana* Benth., *Tilia euro-*

რახე ყვავილს. ჟმრავლესობა ამათგანი ხარობს ჩვენშიც, მაგრან ჩვენში ყველაზე მეტად გავრცელებულია კავკასიური ცაცხვი, რომელსაც ჩვენი ხალხი წარმატებით იყენებს როგორც ოფლის მომგვრელს; ვარდა ამისა, მისი მერქნის ნახშირს ხმარობენ კბილის ფხვნილის დასამზადებლად და აგრეთვე ნაწლავების გაბერილობის დროს. რადგან მისი ნახშირი ხასიათდება ყველაზე მეტი ადსორბციის უნარით. ამიტომ ვფიქრობთ, რომ კავკასიური ცაცხვის ყვავილი შეიძლება გამოვიყენოთ მეცნიერულ მედიცინაშიც. ცაცხვის ყვავილი (*Flores Tiliae*) შეიცავს დიდი რაოდენობით ლორწოს, საპონინს, რომელიც ჰიდროლიზით იშლება საპოგენინად და ლეუპინად, 5—8% ნაცარს, ცილას, უჯრედანას, მწარე და მთრიმლავ ნივთიერებას, ყვითელ პიგმენტს, შაქარს, ცვილს. გარდა ამისა. მის ყვავილში 0,05% სასიამოვნო სუნის ეთერზეთია. ცაცხვის ჯარმა(ივეტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია *Flores Tiliae* (*Cum bracteis*), *Aqua Tiliae concentrata*, *Aqua Tiliae* და *Carbo Tiliae*. ჩვენს მაღალმთიან რაიონებში, კერძოდ მთავარ კავკასიონზე, მისი ყვავილი თავისუფლად შეიძლება შეგროვდეს 3 ტონის რაოდენობით, კახეთში 1,5 ტ., ქართლში 0,5 ტ., ასე რომ, საქართველოში 5 ტონა ცაცხვის ყვავილი თავისუფლად შეგროვდება ჯოველწლიურად.

რეცეპტები:

Rp.: *Flor. Tiliae* 50,0
DS. ჩაის ნაცვლად დასალევად.

Rp.: *Flor. Tiliae*
Bacc. Rubi Idaei
Fol. Farfarae
Cort. Salicis
Fr. Anisi àà 10,0.

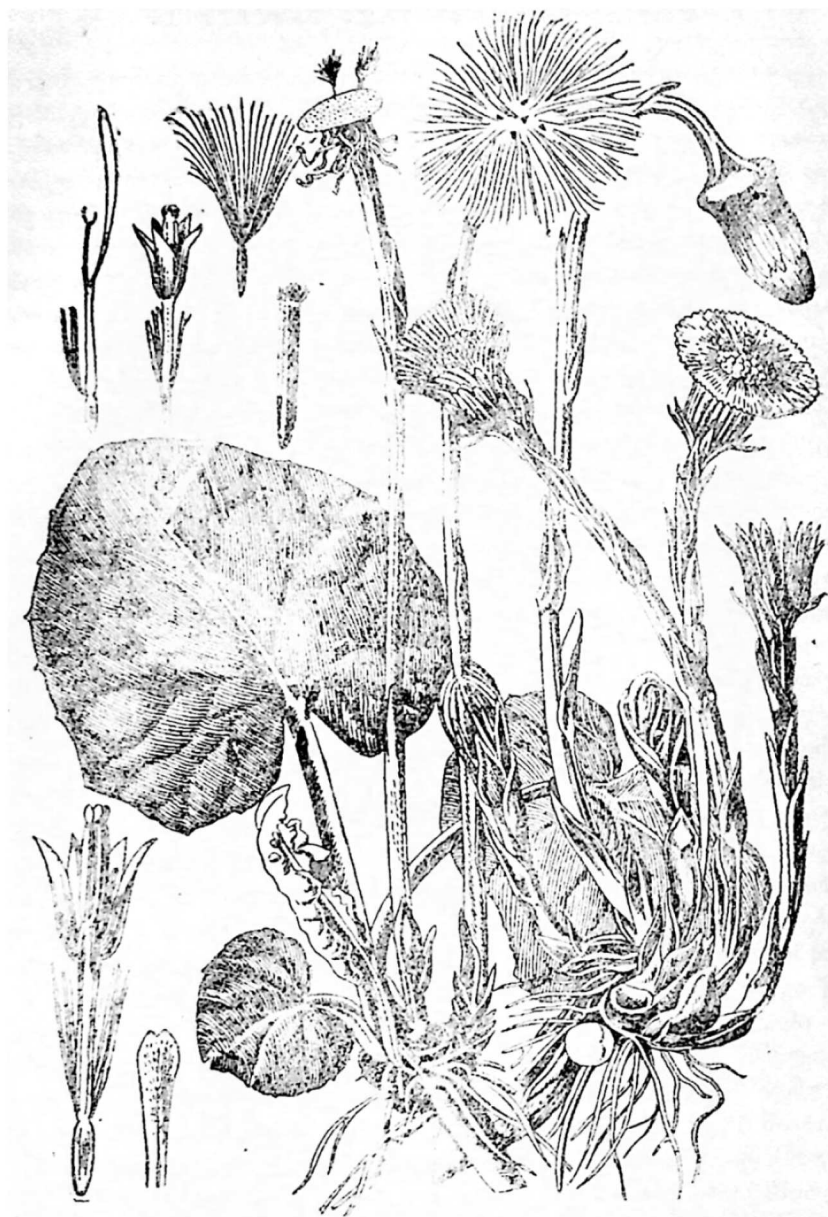
MDS. ერთი სუჯრის კოვზი ამ ჩაისა მოიხარშოს 2 კიკა წყალში და შემდეგ დაილიოს.

Rp.: *Flor. Tiliae*
Bacc. Rubi Idaei àà 25,0.

MDS. ორი სუფრის კოვზი მოიხარშოს 5 წუთის განმავლობაში 2 კიკა ადულებულ წყალში და დაილიოს.

ვირისტერა—*Tussilago farfara* L.

ის ეკუთვნის რთულყვავილოვანთა (Compositae-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს და წარმოადგენს მოავალწლოვან ბალახოვან მცენარეს მხოდავი ფესვურათი და შებუსული ღეროთი, რომელიც დაფარულია პატარა ქერქლისებური მუქი იისფერი ფოთლებით; ღერო ბოლოვდება დიდი ზომის კალათა ყვავილედით. რომელიც შედგება პატარა ყვავილებისაგან; კალათას საფარველი ფოთოლაკები, რომლებიც ყვავილობის შემდეგ ქვემოთ იხრება, ჩვეულებრივ, ყომრალია; ნაპირა ყვავილები ენაკანია, ხოლო შუა კი ძილისებური. წვრილ თესლურა ნაყოფს განვითარებული აქვს სატერენი აპარატი. ზაფხულში დაყვავილების შემდეგ მას უვითარდება დიდი გრძელეწიანი და ბასრკბილა ნაპირებიანი, ზემოდან სადა, მუქი მწვანე, ხოლო ქვემოდან თეთრი ქეჩისებრი ფესვთანი ფოთლები. ვიოისტეოფა ყვავის მარტიდან აპრილის ბოლომდე. ნაყოფს ისხამს აპრილიდან მაისს ბოლომდე. საქართველოში ის გავრცელებულია როგორც დაბლობ, ისე მთიან ადგილებში, კლდიათ, ღორღიან და თიხნარ ნიადაგზე; ხაზობს, ჩამონახვავებზე ან მიწაყრილზე, ზოგჯერ მდიხარეთა მიერ ხატოვებულ შლამიან ადგილებზე. სადაც ის ხაზობს, იქ სხვა მცენარე იშვიათად თუ გახარებს. ამასთან ის მეტად მამეზარა სარეველაა, რის გამო მოხენის დროს მის ფესვურებს ნიადაგის ღრმა ფენებიდან აცლიან და წვავენ (სურ. № 44). ქართულ ხალხურ მედიცინაში ვირისტერას ხმარობენ თავისტიკილის წინააღმდეგ და სიცხის დამწევე საშუალებად, რიათისაც მის ფოთლებს ქვემო მხრიდან ავადმყოფს შუბლზე ადებენ. მეცნიერულ მედიცინაში ვირისტერას ხმარობენ სასუნთქავი გზების დაავადების დროს, როგორც ამოსახველებელ საშუალებას. ზოგჯერ მას ურჩევენ საყმაწვილოს დროსაც. ჩვენი ფარმაკოპიას მე-7 გამოცემაში მოხსენებულია მისი ფოთლები (*Folia Farfarae*), რომლებსაც აგროვებენ მაისსა და ივნისში ყვავილობის შემდეგ და აშრობენ ისი, რომ არ გაშავდეს. სამკურნალო მიზნით შეგროვებული ფოთლები ეანგარას ლაქებითა და წერტილებით დაავადებული არ ჟნდა იყოს. იყენებენ ვირისტერას ყვავილებსაც *Flores Farfarae* ან *Flos Farfarae*. ვირისტერას ყვავილი შეიცავს ტარაქსანთინს ესთერის სახით, მცირეოდენ ვიოლაქსანთინს, ორ ჰიუოსტერინს ფარადიოლს და 1—ფიტოსტერინს, ძირითად ნივთიერებას და 8% ნაცარს. მის ფოთლებში მოიპოვება ინსულინი, ქოლინი, საპონინი (?), ლორწო, მთრიმლავე ნივთიერება, დექსტრინი და ძლიერ მწარე გლუკოზიდური ნივთიერება, რის გამო

სურ. 44. ვირსტერა (Tussilago farfara L.).

მას ცხოველები არ ეკარებიან. გარდა ამისა, ფოთლები შეიცავს აგრეთვე შაქარს, მწარე ნივთიერებას, ერთ ფიტოსტერინს, რომელიც შედგება სტერილისაგან და სიტოსტერინისაგან და ნაცარს. რომლის რაოდენობაც სხვადასხვა მონაცემებით 9—22%-მდე პერყვობს. ვირისტერფას ფარმაცევტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: Folia Farfarae, Flores Farfarae, Decoctum fol. Farfarae, Species pectorales. ვირისტერფას ფოთოლი ჩვენში შეიძლება დამზადდეს საკმაოდ დიდი რაოდენობით: იმერეთში 5 ტ., გურიაში 3 ტ., აჭარაში 1 ტ., სამეგრელოში 2 ტ., აფხაზეთში 4 ტ., სვანეთში 3 ტ., რაჭა-ლეჩხუმში 5 ტ., სამხრეთ-ოსეთში 3 ტ., ხევში 2 ტ., ფშავ-ხევსურეთში 3 ტ., მთათუშეთში 2 ტ., კახეთში 3 ტ., ქართლში 3 ტ., სამხრეთ საქართველოში 5 ტ., რაც შეადგენს 44 ტონა ნედლე მასას.

რეცეპტები:

Rp.: D-ti fol. Farfarae 10%—200,0

DS. სუფრის კოვზი დღეში 3—4-ჯერ.

Rp.: Fol. Farfarae

Cort. Salici

Sem. Anisi vulg.

Flor. Tiliae

Fr. Rubi Idaei $\frac{1}{22}$ 15,0

M. f. Species

DS. 2 სუფრის კოვზი ამ ნაკრებისა მოიხარშოს
2 კიკა წყალში და დაილიოს როგორც ჩაი.

Rp.: Flor. Verbasci 20,0

Fol. Farfarae 40,0

Fr. Anisi vulg. 20,0

Rad. Althaeae 80,0

Rad. Liquiritiae 30,0

Rad. Iridis 10,0

M. f. Species

DS. 1 სუფრის კოვზი ამ ნაკრებისა მოიხარშოს
1 კიკა წყალში, გაცივდეს და მიღებულ იქ-
ნეს დღეში 3-ჯერ ნახევარი ჩაის კიქის რე-
ოდენობით კამის შემდეგ.

Rp.: Fol. Farfarae 25,0—50,0

DS. მოიხარშოს როგორც ჩაი (1 სუფრის კოვზი 1 ჭიქა ადუღებულ წყალზე) გაცივდეს და მიღებულ იქნეს სუფრის კოვზით დღეში 3—5-ჯერ.

ჭინჭარი—*Urtica dioica* L.

ჭინჭარი ეკუთვნის ჭინჭარისებრთა (*Urticaceae*) ბოტანიკურ ოჯახს.

ჭინჭარი მრავალწლოვანი ორსახლიანი მცენარეა, დაახლოებით 2 მტ. სიმაღლის სწორმდგომი ღეროთი, რომელიც დაფარულია მსუსხავი ბუსუსით და ღრმად დაკბილულ ნაპირებიანი, ასევე მსუსხავი ბუსუსით დაფარული ფოთლებით. ბუსუსის ძირში მდებარე ჯირკვლებიდან გამოიყოფა ქიანჭველას მჟავა. ფოთლები კვერცხნაირ-გულნაირებია, ღრმად დაკბილული ნაპირებით. მისი ყვავილედი გრძელია, დატოტვილი და აგრეთვე მსუსხავი ბუსუსითაა დაფარული. საქაფველოს მთასა და ბარში ჭინჭარი საყოველთაოდ ცნობილი მცენარეა და წარმოადგენს ძირითადად რუდერალურ მცენარეს, რომელიც ეჯანება ჰუმუსიან და შლამიან ადგილებს.

ქართულ ხალხურ მედიცინაში ჭინჭარს მრავალფეროვანი გამოყენება აქვს. მის ნახარშს ასმევენ ავითამინოზურ ბავშვებს. რომლებსაც ხშირად „ჭირიან“ ბავშვებს უწოდებენ.

ერთ-ერთ ხალხურ ლექსში ნათქვამია:

ჭინჭარი ჭირის ჭირია,

სატაცური ბალამია,

სეინჯრი მოდის მოიძახის

მე ვარ ყველას წამლია.

ჭინჭარი ხელს უწყობს ორგანიზმის ზრდას და მოხარშული ჭინჭრით ასუქებენ პატარა იხვება ან ქუეყნებს. „ვინცა ჭინჭრის ფოთლი დანაყოს და ან ასურდოს, და ორივე ცხვირი გამოიტენოს, ცხვირსა სისხლი დასწყუიტოს. და თუ ეს ჭინჭარი მარილითა მოხარშოთ, და თბილი მსიყანსა ალაგზიდა დაიდევან უსათუოდ სიმსივნეს უშველის და დააცხრობს“ წერს დავით ბატონიშვილი. ჭინჭარს ანარობენ რევმატიზმული ანთების დროს და ჭრ ლობია შემხორცებლად. ხოლო მის თესლს—სქესობრივი უძლურების შემთხვევებში. ამასთან ის წარმოადგენს საუკეთესო საკვებ მხალიულს და მწვანე ან მფარველობითი ფერის საღებავის მომცემს. მეცნიერულ მედიცინაში მას იყენებენ როგორც ციკლიკების შემცველ საშუალებას ჰიპოვიტამინოზის დროს, აგრეთვე როგორც ადგილობრივი ჰიპერემიის მომგვრელს და გამლიხიანებელს. სამკურნალწამლო მიზნებისათვის

ხმარობენ მის ფოთლებს (*Foliae Urticae*), რომლებსაც აგროვებენ ზაფხულში, ასუფთავებენ ღეროს მინაწევებისაგან და აშრობენ ჩვეულებრივი წესით. მთლიანი ბალახი (*Herbae Urticae*) შეიცავს: გალუს მჟავას, ფისს, მთრიმლავ ნივთიერებას, ცილებს, მინერალურ მარილებს, ქიანქველას მჟავას, ჯერ კიდევ შეუსწავლელ გლუკოზიდს და აგრეთვე უცნობ ტოქსინს, რომელიც ქიანქველას მჟავასთან ერთად მონაწილეობას იღებს სხეულის დ სუსხვაში. ქინქარი შეიცავს დიდი რაოდენობით ვიტამინს რომელიც, ფიზიოლოგი ლ. ჯაფარიძის მონაცემებით, დედრობითი ეგზემპლარებში უფრო მეტია, ვიდრე მამრობითში. ნაცრის რაოდენობა მასში 2 % აღწევს. ქინქრის ფესვურები და ფესვები *Radix (Rhizoma) Urticae* შეიცავს 7,8% ნაცარს, 11%—CaO-თი. იყენებენ აგრეთვე ქინქრის მეორე სახეობის *Urtica urens*-ის ყვავილს. მისი ბუსუსები თავისუფალია ქიანქველას მჟავასაგან და შეიცავს ძმარ-მჟავას, ერბომჟავას და ამორჟულ, არამქროლად, მონეაჟო, ფისოვან, ტოქსიკურ N-ისაგან თავისუფალ მსუსხავ ნივთიერებას; მისი პრეპარატია *Urtica ad usum externum*. ქინქრის ფარმაცევტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: *Flores Urticae* (რომელიც ვარლიხის მიხედვით არ უნდა აკვეიოს *Flor. Lamii albi seu Urticae mortuae*-ში), *Herba Urticae*, *Tinctura urticae* (e succo recente), *Folia Urticae*. საქართველოში ქინქარი შეიძლება შეგროვდეს ყოველწლიურად 25 ტონა ნედლი მასის რაოდენობით, აქედან იმერეთში 2 ტ., გურიაში 2 ტ., აჭარაში 0,5 ტ., სამეგრელოში 1 ტ., აფხაზეთში 1,5 ტ., სვანეთში 2 ტ., რაჭა-ლეჩხუმში 2 ტ., სამხრეთ-ოსეთში 2 ტ., ხევში 2 ტ., ფშავ-ხევსურეთში 1,5 ტ., მთათუშეთში 1,5 ტ., კახეთში 2 ტ., ქართლში 2 ტ. და სამხრეთ საქართველოში 3 ტ.

რეცეპტები:

Rp.: *Herbae Urticae*

Cort. *Frangulae* $\overline{\text{aa}}$ 30,0

Fol. *Menthae* pip. 20,0

Rad. *Calami* aromat.

Rad. *Valerianae* $\overline{\text{aa}}$ 10,0

M. f. *Species*

DS. 1 სუჟრის კოვზი ნაკრები მოიხარშოს

1—ჩაის კიჭა წყალში და შემდეგ მისი ნაყენი დაილიოს საღამოს.

Rp.: *Herbae urticae* 15,0

Fr. Ribis nigri 5,0

Fr. Cynosbati

Rad. Dauci $\ddot{a}a$ 15,0

M. f. Species

DS. 2 სუჯრის კოვზი ამ ნაკრებისა მოიხარ-
შოს 2 კიჭა წყალში, იღულოს 5—10 წუთს,
დაყენდეს და დაილიოს ნახევარი ჩაის კიჭა
3—4-ჯერ დღეში.

მთის მოცვი—*Vaccinium Myrtillus* L.

მთის ან ჩრდილის მოცვი ეკუთვნის (*Ericaceae*-ეს) ბოტანიკურ
ოჯახს და წარმოადგენს დაბალი, ქონდარა ტანის დატოტიანე-
ბულ ბუჩქს, რომელიც სიმაღლით 30 სმ არ აღემატება. მისი
მოკლეყუნწიანი ფოთლები ხერხკბილა ნაპირებით მორიგეობით
სხედან ღეროზე. ყვავილები თითო-თითოდ მოთავსებულია ფოთ-
ლის ილღიებში. ჯამი რგოლივით აკრავს ყვავილს. მომწვანო-მო-
ვარდისფრო 4—5 კბილა გვირგვინი თითქმის სფეროილია. მტერი-
ანა ათია, წყვილი რქისებური დანამატით ზემოდან. ნაყოფი წარ-
მოადგენს მრგვალ მოლურჯო შავი ფერის, წვნიან მომჟეაო-ტკბილ
მრავალთესლიან კენკრას, რომელზედაც შერჩენილია ჯამი. მთის
მოცვი ყვავის ივნისსა და ივლისში, ნაყოფობას ივლისის ბოლოს
იწყებს და აგვისტოში ამთავრებს. საქართველოში მთის მოცვი
გვხვდება ძირითადად სუბალპურ და ალპურ სარტყელში დაფერ-
დებულ მდელოებზე როგორც ბუჩქთა შორის, ასევე ქვებს ან გო-
ბებს შუა.

ქართულ ხალხურ მედიცინაში მოცვის თითქმის ყველა სახე-
ობის როგორც ნაყოფს, ისე ფოთოლს ხმარობენ ჩაის ნაცვლად და
აგრეთვე ოფლის მომგვრელ საშუალებად. ქმეცნიერულ მედიცინა-
ში იყენებენ მის ნაყოფს (*Fructus Myrtilli* s. *Baccae Myrtilli*), რო-
გორც საუკეთესო საშუალებას მწვავე და ქრონიკული ფაღარათო-
ბის დროს, განსაკუთრებით ბავშვთა პრაქტიკაში. მთის მოცვი
პოხსენებულია ჩვენი ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში და მისი შეგ-
ოფებაც წარმოებს. საზღვარგარეთ იმავე მიზნებისათვის იყენე-
ბენ *Vaccinium oxycoccus* და *Vaccinium Vitis idaea* L. მსგავსად
მთის მოცვისა, ეს უკანასკნელი სახეობა—სელშავი (*Vaccinium Vi-
tis idaea* L.), საკმაოდ დიდი რაოდენობით ხარობს ჩვენში, თით-
ქმის იმავე ადგილებში გვხვდება. სამკურნალწამლო მიზნებისათვის

აგროვებენ მწიფე ნაყოფს და აშრობენ ღუმელში, რის შემდეგაც ის სავსებით შედება. მთის მოცვის ნაყოფში 7% პიროკატეჰინის მჟავას ჯგუფის ნივთიერებაა, რომელიც შემცირებულად მოქმედებს. გარდა ამისა, მასში შედის მირტილინი, 5 – 20% ლერწმის შაქარი. 7% ლიმონისა და ვაშლის მჟავა, საღებავი ნივთიერება ანთოცინი, პექტინი, ფისი და სხვ. რაც შეეხება მოცვის მეორე სახეობას *Vaccinium oxycoccus* L., რომელიც აგრეთვე გავრცელებულია ჩვენში, მის ნაყოფში (*Fructus oxycocci recens*) შედის არბუტინი. გლუკოზიდი ვაკცინიინი, ინვერტუზი შაქარი, ვიტამინი პექტინი, რომელიც გამჟავებულია ციტრონენის, ქინაჰინის ან სხვა მჟავით. მოცვის მესამე, ჩვენში ფართოდ გავრცელებული სახეობის სელშავის (*Vaccinium Vitis idaea* L.) ფოთლები შეიცავს 5,15% გლუკოზიდ არბუტინს (ვაკცინიინი), თრიმლმჟავა ნაერთით, რომლის დაშლით მიიღება ვაშლის მჟავა, ლეინის მჟავას კვალი და ინვერტული შაქარი. არბუტინი და თრიმლმჟავა აღნიშნული ნაერთით ყველაზე მეტად მასში გვიან ზაფხულსა და შემოდგომაზეა. გარდა ამისა, ის შეიცავს C ვიტამინს, ხოლო ნაცრის რაოდენობა მასში 3% არ აღემატება. სელშავის ფოთლებს (*Folia Vitis idaea*) იყენებენ *Folia Uvae ursi*-ს ნაცვლად. მისი ნაყოფი (*Fructus Vitis idaeae*) შეიცავს საშუალოდ 83,7% წყალს, 8,24% შაქართა კრებულს, 0,53% სახაროზს, 4% გლუკოზს, 4,9% ფრუქტოზს, 2% ვაშლის მჟავას, 0,25% თრიმლმჟავას, 0,7% აზოტოვან ნივთიერებას და 0,3% ნაცარს. ყვავილში (*Flores Vitis idaeae*) შედის არბუტინი და ჰიდროქინონი. არც ერთი არომატული მჟავა მასში არ არის. მთის მოცვის ფარმაცევტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: *Fructus Myrtilli seu Baccae Myrtillorum*. ჩვენში მთის მოცვის ნაყოფი შეიძლება დამზადდეს ცენტრალურ და აღმოსავლეთ კავკასიონის კალთებზე დაახლოებით 3 ტონის რაოდენობით, ამავე რაოდენობით შეგროვდება სელშავის ნაყოფიც, ხოლო თითოეული მათგანის ფოთოლი შეგროვდება ხუთი ტონის რაოდენობით.

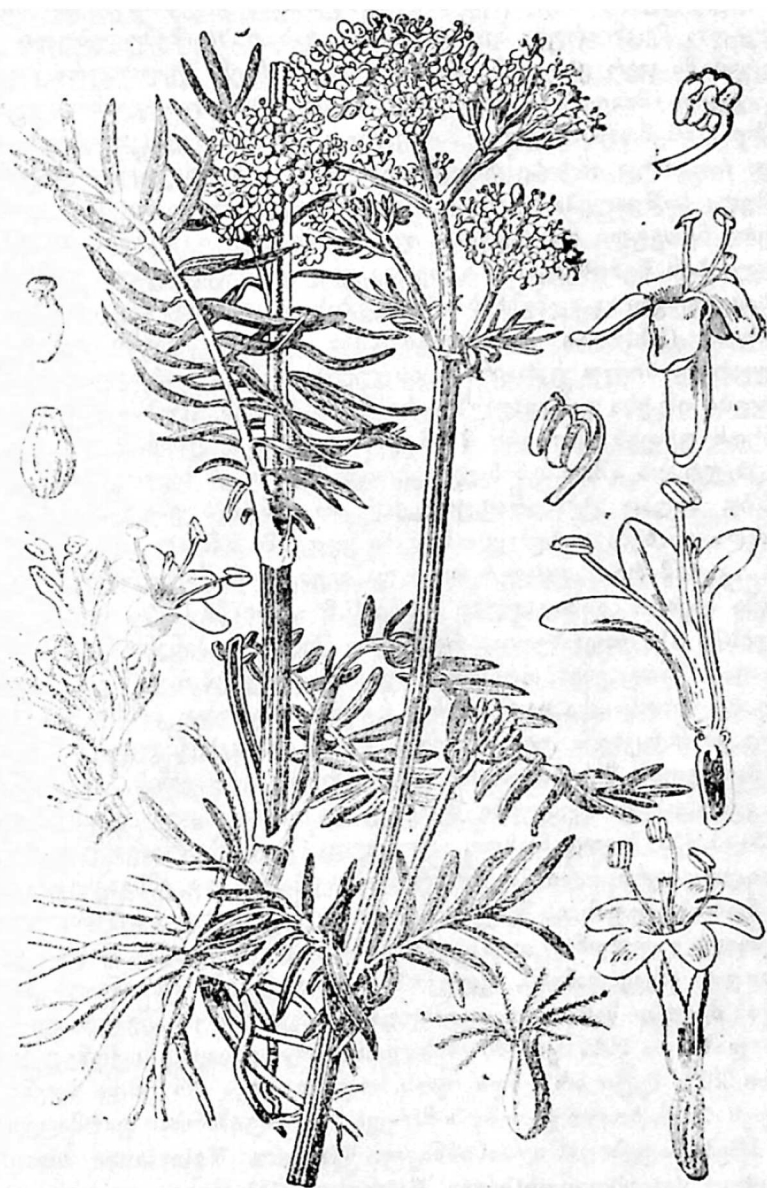
რეცეპტი:

Rp.: Bacc. Myrtilli 30,0

• DS. მოიხარშოს ერთ ჩაის ჭიქა წყალში.

კატაბალახა, რომელსაც იცნ. ბენ საქართველოში აგრეთვე კატაპარიას და გულბანდის სახელწოდებით, ეკუთვნის *Valeriana-ceae* ბოტანიკურ ოჯახს და წარმოადგენს მრავალწლოვან ბალახოვან მკენარეს მოკლე ფესურათი, რომლისგანაც გამოდის გამსხვილებული ფესვები. მისი ღერო სწორმდგომია და აღწევს 60—120 სმ სიმაღლეს. ფრთადგანკვეთილი ფოთლები, რომლებიც შედგებიან 7—15 წვრილი ლანცეტა, კიდეშთლიანი ან დაკბილული ფოთოლაკისაგან. ერთიმეორის მოპირისპირედ სხედან ღეროზე. ფესვთანი ფოთლები გრძელუწუნწიანებია, შუა ფოთლები საშუალო სიდიდის უწუნწებზე სხედან, ხოლო კენწრული მჯდომარეებია. ყვავილედ დიდი ზომ საა და საგველად შეკრებილ ფარს წარმოადგენს. პატარა მოთეთრო ან ვარდისფერი სფრნელოვანი ყვავილები სამი პტერიანათი ერთად არიან შეგროვებული ტოტებზე. ყვავილის ვეირგვინი მილისებრ-ძაბრნაირია და 5-ნაწილაკიანი გადანახარი აქვს. პატარა, მოგრძო ერთთესლიანი ნაყოფი ბოლოვდება ქოჩრით. კატაბალაჲ ყვავის მაისიდან ივლისის ბოლომდე, ნაყოფს ისხამს აგვისტოდან სექტემბრის ბოლომდე. კატაბალახა მთის შუა სარტყლამდე აღწევს. იზრდება ძირითადად ნესტიან ნიადაგზე, ტყის პირას, ბუჩქებს შორის, მდელოებზე, ტყით დაფარულ ხეობებში, მდინარეებისა და ნაკადულის ნაპირებზე ჩვენში იზრდება ამ მცენარის მეორე სახეობაც, სახელდობრ კოლხური კატაპარია (*Valeriana colchica* Utkin), რომელსაც მთათუშეთში გულბანდს უწოდებენ (სურ. 45). კატაპარიას, რომელსაც ძველად კატის ძუძუს უწოდებდნენ, როგორც ძველად, ისე ეხლაც ჩვენი ხალხი მრავალმხრივ იყენებს. დავით ბატონიშვილი ურჩევს მას სიღამწვრის, ნიკრისის ქარების და სიმსივნის წინააღმდეგ. „ვინცა კატის ძუძუ დანაყოს და დამწვარზედა დაადვას, ან წყალში გამოჰხადოს და ამის წყალი შესცხოს, დამწვარი უშველოს“. მთაში (რაქასა და მთათუშეთში) კატაპარია და გულბანდი ღერსაც დიდი პოპულარობით სარგებლობს და იხმარება თითქმის ყოველგვარი დაავადების, განსაკუთრებით გულის დაავადებისა და გაცივების წინააღმდეგ; გარდა ამისა, ჩვენში ხმარობენ მის ფესვებს ანკესზე წამოსაცმელად ან ანკესზე წამოსაცმელ ჰერბს ყრიან მის ნახარშში, ვინაიდან მისი სუნით გატენთილი ქიები უკეთ იზიდავენ თევზს.

„ვინცა ესევ ყირმიზი ვარდი და შაბი იამანი ორივ დანაყოს და კატის ძუძუს წვენითა გააყენოს და პირველი ხელი ამაშიგა ჩაყოს და მერმე მღუღარეს შეჰამადშიგა და ან მღუღარეს წყალში-

სურ. 45. კატაბალაზა (*Valeriana officinalis* L.)

15. საქათველოს სამკურნალო მცენარეები.

გა ხელი ჩაყოს, ხელი აღარ დასწვასო—მოგვითხრობს ბატონიშვილი. მეცნიერულ მედიცინაში კატაბალახა შემოღებული იყო ხმარებაში ჯერ კიდევ მეორე საუკუნეში ჩვენს წელთაღრიცხვამდე და თვით მისი სახელწოდება Valeri—Valero—ჯანმრთელობას ნიშავს; ის მოხსენებულა მსოფლიოს თითქმის ყველა ფარმაცოპიაში, როგორც ანტისეპტიკური და ნერვული სისტემის დამამშვიდებელი საშუალება, რომელსაც უნიშნავენ მრავალი ფუნქციონალური ნერვული დაავადების დროს, ნერვული აგზნების დროს, უძილობის შემთხვევაში, აგრეთვე გულის მოქმედების დაქვეითებისას, როგორც აღმგზნებ საშუალებას და სხვ. მის ფესვურებსა და ფესვებს (*Rhizoma Valerianae cum Radice*) ჩვენში აგროვებენ კელურად, ხოლო უკრაინაში ის კულტურაშიც მოჰყავთ. მისი შეგროვება იწყება გაზაფხულზე, რისთვისაც ფესვურებსა და ფესვებს ღეროს ფესვის ყელიდან 2 სმ დაშორებით აცლიან, ცივი წყლით რეცხავენ და აშრობენ ჩვეულებრივი წესით ან ხელოვნურ საშრობებში, სადაც ტემპერატურა 40° არ უნდა აღემატებოდეს. მზა მასალა ინახება დატურულ სუფთა ყუთებში მშრალ ადგილას.

კატაპარიას ფესვურებისა და ფესვების ქიმიური შემადგენლობა ასეთია: გაზაფხულზე მასში 0,8%, მაისში 1,7%, ხოლო გვიან ივლისში 1% ეთერზეთია, რომელიც შედგება პინენისაგან, კამფენისაგან, მარცხენა ბორნეოლისაგან და ეთერებისაგან კიანჰველას. ძმრის, ერბოსა და ვალერიანას მჟავათი. გარდა ამისა ეს ზეთი შეიცავს მარცხენა ტერპინეოლს, მარცხენა სესქვიტერპენს და ანუკანასკნელის შესაბამის სპირტს. გარდა ეთერზეთისა, კატაპარიას ფესვურებსა და ფესვებში შედის ვალერიანას მჟავა დაახლოებით 0,25—1,4% რაოდენობით, რომელიც შედგება თავისუფალი ან მარილისებური ორი ქაფურთრიმლმჟავისაგან და ემსგავსება ვალერიანთრიმლმჟავას. ის შეიცავს აგრეთვე ორ მთრიმლავ მჟავას, ორ ალკალოიდს ვალერიინსა და ხატიინის, სახამგელს, შაქარს, ფისს, ცვილს ფისოვან ვალერიანინს, გლუკოზიდ ვალერიიდს, ძმრისა და კიანჰველას მჟავას—მარილით. თავისუფალ ვაშლის მჟავას, წებოს, ლიპაზს, ოქსიდაზს და 10% მჟავაში უხსნად ნაცარს. გასაყიდ საქონელში ნაცარი 20% მეტი არ უნდა იყოს, სილა და მიწა არ უნდა აღემატებოდეს 10%, ხოლო გარეშე მინარევი 5%. კატაპარიას ფარმაცევტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: *Tinctura Valerianae simplex*, *Tinctura Valerianae aetherea*, *Extractum Valerianae spissum*, *Inf. rad. Valerianae*, *Extractum Valerianae fluidum*, *Species nervinae*, *Alcoholatura Valerianae seu Tinctura Valerianae*, *Aqua Valerianae destillata*, *Extractum Valerianae*, *Extractum Valerianae aetherea*.

reum, Infusum Valerianae, Pilulae Extracti Valerianae, Sirupus Valerianae, Tinctura Valerianae, Tinctura Valerianae stabilisata, Tinctura Valerianae ammoniata, Guttiae Valerianae camphoratae, Tinctura Valerianae composita და Vinum Valerianae რომელშიც შედის Tinctura Carvi composita, Oleum Carvi 1,5, Tinctura Valerianae aetherea. სხვა პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: Rhizoma (seu Radix) Valerianae, რომელიც შედის ჰეფელანდის საბავშვო ფხვნილის (Pulvis Infantum Hufelandii) შემადგენლობაში და აგრეთვე Spiritus Angelicae compositus-ის შემადგენლობაშიც, Oleum Valerianae, Acidum Valerianicum, Aethylium Valerianicum, Ammonium Valerianicum, Amylium Valerianicum, Antipyrinum Chininum Valerianicum, Atropinum Valerianicum, Bismuthum Valerianicum, Cerium Valerianicum, Chininum Valerianicum, Coffeinum Valerianicum, Morphinum Valerianicum, Zincum Valerianicum და სხვ. საქართველოში კატაპარია საკმაოდ გაგვრცელებული, მაგრამ მისი ფესვურების არაფსიკური შეგროვების შედეგად ადვილად შესაძლებელია მისი მარაგის შემცირება. უნდა აღინიშნოს, რომ ხიხას მთა რაჭაში წარმოადგენს ველური კატაპარიას, ჯადუარისა და წითელი გვირილას (Pyrethrum roseum M. B.) ერთ-ერთ ყელაზე ძვირფას მასივს, მაგრამ რუსიართო შეგროვებით ამჟამად ეს მასივი საგრძნობლად შემცირებულა და მცენარეები თითქმის გადაშენების გზაზე დამდგარან. ეს ხდება იმიტომ, რომ შეგროვების დროს მათ თხრიან ისე, რომ მიწაში აღარაფერს ტოვებენ და მცენარე ვერც თესლითა და ვერც ვეგეტატიურად ფესვურებით ვეღარ მრავლდება. ჩვენი აზრით ამ ადგილს დროებით მაინც ესაქიროება შესვენება. კატაპარიას ორივე სახეობის (ფესვები) შეიძლება შეგროვდეს საქართველოში დაახლოებით 3,8 ტონის რაოდენობით, აქედან იმერეთში 0,5 ტ., აფხაზეთში 0,2 ტ., სვანეთში 0,3 ტ., რაჭა-ლეჩხუმში 0,5 ტ., სამხრეთ ოსეთში 0,5 ტ., ხევში 0,3 ტ., ფშავ-ხევსურეთში 0,2 ტ., კახეთში 0,2 ტ., მთათუშეთში 0,1 ტ., ქართლში 0,5 ტ. და სამხრეთ საქართველოში 0,5 ტონა.

რეცეპტები:

Rp.: Inf. rad. Valerianae 8,0—10,0:200,0

DS. სუფრის კოვზით დღეში 3-ჯერ

Rp.: Rad. Valerianae conc.

Fr. Humuli Lupuli $\overline{aa}$ 25,0

Fcl. Trifolii

Fcl. Menthae $\overline{aa}$ 50,0

MDS. პაკრები : სუფრის კოვზის რაოდენობით
მოიხარშოს 2 ჭიქა წყალში, დაყვებდეს 20
წუთის განმავლობაში და მიღებულ იქნეს
დღეში 4-ჯერ ნააგარ-ნახევარი ჩაის ჭიქის
რაოდენობით (Species nervinae დამამშვიდე-
ბელი ჩაი).

Rp.: Inf. rad. Valerianae 10,0:200,0

Natrii (seu Kalii) bromati 4,0—5,0—6,0

MDS. სუფრის კოვზით დღეში 3-ჯერ.

Rp.: T-rae Valerianae simpl.

T-rae Convallariae majalis $\overline{aa}$ 10,0

Aq. Amigdalari amarari 8,0

MDS. 30 წვეთი დღეში 3-ჯერ.

Rp.: T-rae Valerianae simpl. 10,0

DS. 20—25 წვეთი დღეში 2—3-ჯერ.

Rp.: T-rae Valerianae 10,0

DS. 20—25 წვეთი დღეში 3-ჯერ.

Rp.: T-rae Valerianae aetherene 10,0

Camphorae tritae 1,0

MDS. 15 წვეთი დღეში 3-ჯერ.

Rp.: T-rae Valerianae simpl.

Aq. Amygdalari amarari $\overline{aa}$ 5,0

MDS. 15 წვეთი ერთ მიღებაზე.

Rp.: Inf. rad. Valerianae

Inf. herbae Adonidis vern. $\overline{aa}$ 5,0:200,0

Natrii (seu Kalii) bromati 5,0—6,0

MDS. სუფრის კოვზი დღეში 3-ჯერ.

Rp.: Natrii bromati

Kalii bromati

Extr. Valerianae spiss. $\overline{aa}$ 4,0

Succ. Liquiritiae, q. s. ut f. pill. № 50

DS. თითო აბი დღეში 3-ჯერ.

Rp.: T—rae Valerianae simpl.

T—rae Adonis vern. $\dot{a}\dot{a}$ 10,0

MDS. 15—20 წვეთი ერთ მიღებაზე.

Rp.: Extr. Valerianae fl. 10,0

DS. 10 წვეთი დღეში 3-ჯერ.

Rp.: Rad. Valerianae

Fol. Menthae

Fl. Chamomillae

Fr. Carvi

Fr. Foeniculi $\dot{a}\dot{a}$ 30,0

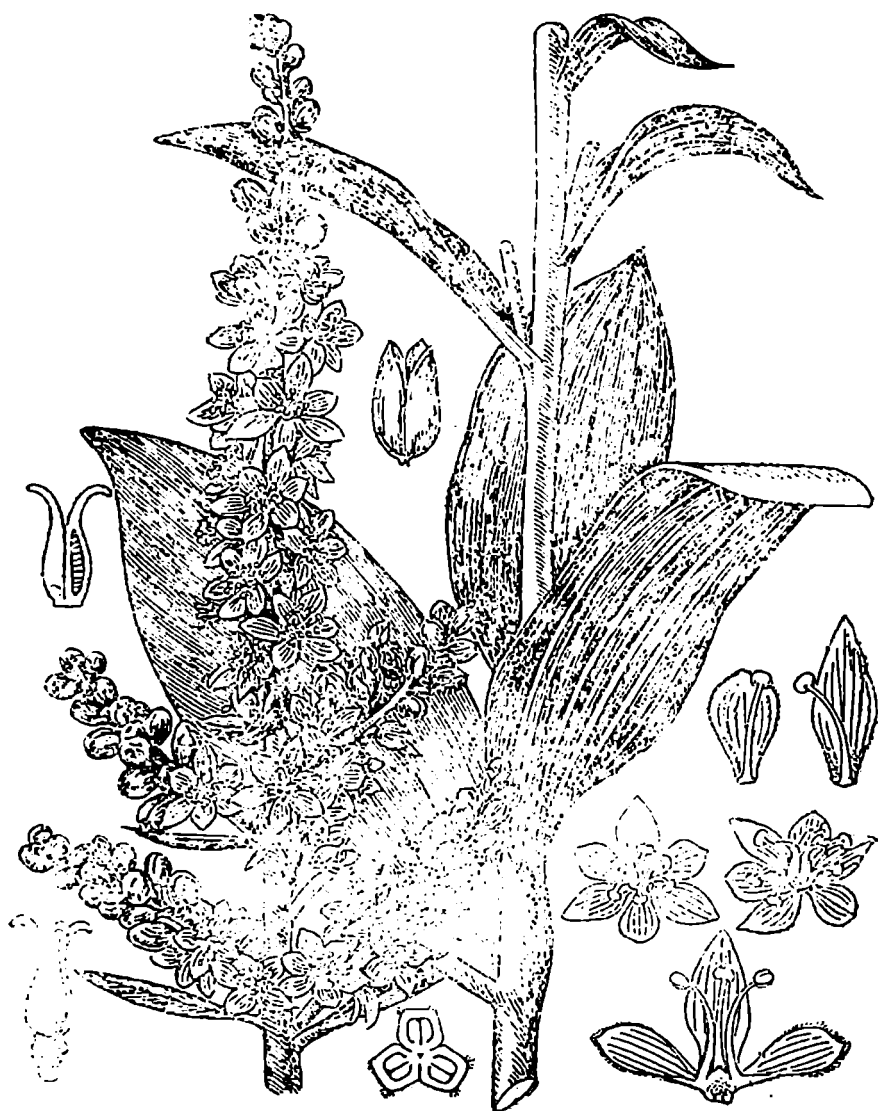
MDS. 2—3 ჩაის კოვზის რაოდენობით მოიხარ-
შოს 1 ჭიქა წყალში, დადგეს 15 წუთს, და-
ილიოს თბილი სახით დილითა და საღამო-
თი ნახევარი ჩაის ჭიქის რაოდენობით (მე-
ტეორიზმისა და ნაწლავების სპაზმის დროს).

შხამა—Veratrum Lobelianum Bernh.

შხამა ეკუთვნის შროვნ. სებრთა (Lieiaceae ეს) ბოტანიკურ
ოჯახს. ის მრავალწლოვანი ძლიერ შხამიანი ბალახოვანი მცენა-
რეა, 150 სმ სიმაღლის მრგვალი, მსხვილი და სწორი ღეროთი და
მოკლე, მსხვილი, ნივრის სუნის ფ. სეუზათი. რომლიდანაც უამ-
რავი ძაფისებური ფესვი გამოდის. კიდევთ ღიანი დიდი ზომის, მო-
რიგეობით განლაგებული ფოთლები ყუნწის ქვედა ნაწილით ეხვე-
ვიან ღეროს; მათი ნარჩენები ღეროს ქვედა ნაწილში ხმება და ახასია-
თებს რკალური ნეოვაცია. კეწრის ფოთლები თანდათან
ეიწროვდება და ლანცეტა მოყვანილობის ხდება. ღეროს ეტყობა
მცირეოდენი შებუსება; მის კენწერზე ვითარდება პირამიდული
საგველა ყვავილედის მწვანე ან მოწვანო-მოყვითალო ყვავილე-
ბით. ყვავილსაფარი ნ-ნაწილ-აქიანია, გარ-დან ცოტად თუ ბევრად
შებუსვილი. ნაყოფი სამ საგდულიანი კლოფთა ფრენია თესლე-
ბით. შხამა ყვავის ივლი სა და აგვისტო-ი. შხამა ვრცელდება იქ,
სადაც საძოვრები გადატეოთულია, ათი ზოა ია დიდი რაოდენო-
ბით გვხვდება საქართველოს ალპურ და სუბალპურ სარტყლებში,
განსაკუთრებით ნესტიან მდელოებზე (სორ. 40).

ქართულ ხალხურ წესი ინაში შხამა ძი-ის ნახარში გამოყე-
ნებულია ცხოველების სათა პარაზიტების მ-სა-შორებლად და აღა-
მიანის ქავანაა (მუნის) წინააღმდეგ. ჩენი აუროაკოპეას მე-7 გამოცე-

მაში წხამას ეს სახეობა მოხსენებულია და მას იყენებენ სავეტერინარო პრაქტიკაში. ჯანმრთელობის საკავშირო სამინისტროსთან არსებუ-

ფურ. 46. ბაბა (Veratrum Lobelianum... ბერი.).

ლი ფარმაკოლოგიური კომიტეტის მიერ წხამას ფესვურების ნაყენის ხმარება დაშვებულია ტიღების (პარაზიტების) წინააღმდეგ. მისი

ფესვურების შეგროვება ხდება შემოდგომაზე; მათ ათავისუფლებენ მიწისაგან, რეცხავენ წყლით. კრიან სიგრძეზე და სიგანეზე, რათა სწრაფად გაშრეს. მისი გაშრობა ღუმელში დაუშვებელია, რადგან შხამას ძირები ძალაან შხამიანია. შენახვ. („ბ“ სიის მიხედვით) მოითხოვს დიდ სიფრთხილეს, მისი ფესვების მტვერი იწვევს ავად-
 ჯყოფურ ცხვირის ცემინებას; შხამას ფესვურები (*Rhizoma Veratri*) შეიცავს სახამებელს, შაქარს, ფისს, ცვილს, ცხიმებს, საღებავ ნივთიერებას, მინერალურ მარილებს, მარიმღავ მჟავას, გლუკოზიდ ვერატრამინს (*Veratraminum*), ალკალოიდებს: იერვინს (*jervinum*), რუბიერვინს (*Rubijervinum*), ფსეუდოიერვინს (*Pseudojervinum*), პროტოვერატრიდინს (*Protoveratridinum*) და პროტოვერატრინს (*Protoveratrinum*). შხამას მთავარ მოქმედ საწყისად ითვლება პროტოვერატრინი, რომელიც თავის მოქმედებით, თანახმად ვარლიხის მონაცემებისა, ეთანაბრება საბადილას (*Sabadilla officinarum Brandt., Syn. Schoenocaulon officinale Asa Gray*) თესლის შხამს (საბადილა გექსიკის მცენარეა, რომლის ალკალოიდებიც იწვევს პერიფერიული და ცენტრალური ნერვული სისტემის დამბლას). ალკალოიდი ვერატრინი დაყოვნებული მოქმედებისაა და არ იწვევს განივბოლიანი კუნთების ხანგრძლივ შეკუმშვას; ამავდროს ის ნაკლებ შხამიანია (კობერტი და კრაეკოვი). აღსანიშნავია, რომ ალკალოიდები ამ მცენარის ღეროებში მეტია აღრე გახაუბულზე, რის გამო თუ ამ დროს მას მოძოვს ბატკანი, ან რომელიმე სხვა ცხოველი, ის უთუოდ მოიშხამება, რაც გამოიხატება პირიდან ქაუის დენასა და კრუნჩხვაში. გვიან შემოდგომაზე, როცა მცენარეს ოთვილი დაარტყამა, შამებში ფესვურებში ბრუნდება და ღეროში ძალზე ცოტა რჩება, ისე რომ, მას მომშხამველი უნარი ეკარგება და. პირიქით, ის მაღის მომგვრელია. ამ ბოლო ხანებში შხამას ფესვურებიდან გამოჰყვეს კიდეც ორი ალკალოიდი—იერვინი (*jerviu*) და გერმერინი. ნაცრის რაოდენობა მასში 12—14% არ აღემატება, ხოლო მჟავაში უხსნადი ნაცარი 4% შეადგენს. შხა მასალაში 5% მეტი გარეშე მინარეგები არ უნდა იყოს. მისი ფარმაცევტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: *Rhizoma Veratri*, *Tinctura Veratri*, *Unguentum Veratri sulfuratum*, *Extractum Veratri viridis fluidum*. ჩვენში შხამას ფესვურათა ყოველწლიური საფარაუდო მარაგი დაახლოებით 33 ტონა ნედლ მასალაში გამოიხატება. აქედან აფხაზეთში შეიძლება დაგროვდეს 3 ტ., სვანეთში 5 ტ., რაჭა-ლეჩხუმში 4 ტ., სამხრეთ ოსეთში 5 ტ., ხევში 5 ტ., ფშავ-ხევსურეთში 3 ტ., მთათუშეთში 3 ტ., და სამხრეთ საქართველოში 5 ტონა.

Rp.: T-rae Veratri 30,0

DS. ჩაზელილ იქნას სხეულის თმთან ადგილებში, რის შემდეგ საჭიროა ხელების საბნით დაბანა (პარაზიტების საწინააღმდეგო საშუალება).

Rp.: T-rae Veratri

Ac. acetici 80% $\frac{aa}{25}$ 25,0

Aq. destill. 100,0

MDS. ექიმის დანიშნულებისამებრ.
(Acetum Veratri)

ჭერიფქლა—Verbascum nigrum L.

ჭერიფქლა ეკუთვნის (Scrophulariaceae-ის) ბოტანიკურ ოჯახს, წარმოადგენს 1,5—2 მეტრი სიმაღლის ორწლოვან მცენარეს. ქველი, ხაოიანი ბუსუსით შემოსილი, სწორმდგომი ღეროთა. ვესგთან მას უფითარდება განიერი ფოთლები; ქვედა ფოთლები გრძელ ყუნწიანებია, შუა და კენჭისა—მჯდომარე; ღეროს კენჭები შემკულია პაჩარა, ყვითელი ფერის ყვავილებით, რომლებიც თავთავისებურ ყვავილედში არიან შეკრებილი. ჯამი და გვირგვინი 5—5 წვერიანია, გვირგვინი ნათელი ყვითელი ფერისაა, მტვრიანები ძაფებზე სხედან და გვირგვინის ფუძეზე არიან მიჯგრებული; 3 მტვრიანა თეთრი (ან ჯგვლიანი) ძაფებითაა დაფარული, ხოლო ორი შიშველია. მისი ნაყოფი წარმოადგენს ოვალურ, ორსაგდულიან კოლოვს უაძრავი თესლით. ყვავის ჭერიფქლა ივნისიდან აგვისტომდე. ნაყოფი გამოაქვს აგვისტოდან ოქტომბრამდე. ჭერიფქლას მეორე სახეობა Verbascum thapsiforme Schrader თითქმის იგივე აგებულებისაა, როგორც უკვე აღწერილი სახეობა, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ Verbascum thapsiforme Schrad-ის ღერო არასოდეს დატოვებულ არ არის და როგორც ღერო, ისე ფოთლები მოკეთადი ფერისა, შებუსხილი და ბანჯვლიანია. საქართველოში გავრცელებული სახეობა Verbascum phlomoides L. უფრო მეტად აღმოსავლეთ საქართველოშია გავრცელებული, განსაკუთრებით აზოვისაღეთ და ცენტრალურ კავკასიონზე (ძირითადად სამხრეთ ოსეთში). ხოლო Verbascum thapsiforme Schrad. - დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ, ბათუმსა

სურ. 47. ჭერუკლა (*Verbascum phlomoides* L.)

და ქუთაისში. ორივე ამ სახეობის მცენარე გვხვდება მშრალ კლდოვან ადგილსამყოფელზე, როგორც დაბლობ, ისე მთის შუა სარტყელში, რყის პირას, მდინარეთა გასწვრივ, მდელოებზე გზის გაყოლებით, მიწაყრილზე და სხვ. (სურ. 47). ქერიფტლა ჩვენი ფარ-
თაქობის მე 7 გამოცემაში მოხსენებულია. მას იუენებებს სასუნთ-
ქავი გზების დაავადების დროს, განსაკუთრებით ხველების დროს,
როგორც ამოსახველებელ საშუალებას; გარდა ამისა, ის შედის
ოფლის მომგვრელი ჩაის შემადგენლობაშიც. აგროვებენ მისი ყვა-
ვილის გვირგვინის ფურცლებს (*Flores Verbasci*) ისე, რომ მათ
ჯამის ფოთოლაკები არ შეჰყვეს. შეგროვებას იწყებენ მაშინ, რო-
დესაც ყვავილები სრულიად გაშლილია. შეგროვებულ მასალას
ჩვეულებრივი წესით ამშრობენ, მაგრამ მისი გაშრობა მოითხოვს
დიდ სიზუსტეს წესების დაცვაში, რადგან ის ადვილად შავდება.
მშრალ მასალას თუნოქის ყუთებში ან ქილებში ათავსებენ და
მშრალ ადგილას ინახავენ. ქერიფტლას მშრალი გვირგვინის ფურ-
ცლები (*Flores Verbasci*) ქიმიურად შეიცავს: ერთ მთავრე საპო-
ნინს, ერთ საპოგენინს, 11% ინვერტულ შაქარს, მცირეოდენ
ლერწმის შაქარს. 2,5—3.5% ლორწოს, გლუკოზიდურ საღებავ
ნივთიერებას. ს ლებაი ნივთიერება—კროცეტინს; მიკროქიმიურად
მასში არის ჰასპერიდინი, 4—6% ნაცარი, თერზეთის კვალი, ყვი-
თელი პიგმენტი. 11% ნახშირწყლები, ძმარმევა კალიუმი და სხვ.

მთლიანი ბალახი შეიცავს ამორფულ ნწარე ნივთიერებას.
ლორწოვან ნივთიერებას, საპონინს, ფისს, ცვილს და სხვ. ქე-
რიფტლას ფარმაცეპული პრეპარატიბიდან აღსანიშნავია: *Flores*
Verbasci, *Species ad infusum pectorale*, *Verbascum ad usum exte-*
rnum, საქართველოში *Verbascum thapsiforme* Schrad. შეიძლება
შეგროვდეს გუზიასა და აქარაში 1.5 ტ., იერეთში 1 ტ., სულ
2,5 ტ., ხოლო სააეობა *Verbascum phlomoides* L. სამხრეთ-
ოსეთში 1 ტ., ქართლში 0,5 ტ., სულ 1,5 ტონა. ამრიგად, ქე-
რიფტლას ორივე სახეობის ნედლი მასალა შეიძლება შეგროვდეს
საქართველოში ყოველწლიურად 4 ტონის რაოდენობით.

რეცეპტები:

Rp.: *Flor. Verbasci* 10,0

Fol. Salviae 15,0

Fr Anisi vulgaris

Gemm. Pini

Rad. Althaeae $\overline{aa}$ 20,0

Rad. Liquiritiae 15,0

MDS. სუფრის კოვზი ამ ნაქრებისა.

მოიხარშოს ერთ ჰიქა წყალში,

გაცივდეს და მიღებულ იქნას

ნახევარი ჩაის ჰიქის რაოდენობით

ჰამის წინ დღეში 2—3-ჯერ.

Rp.: Flor. Althaeae
 Flor. Malvae vulg.
 Flor. Stoechados
 Flor. Verbasci $\overline{aa}$ 10,0
 MDS. 2 ჩაის კოვზი ამ ნაკრებისა მოი-
 ხარშოს ერთ კიკა წყალში,
 გაცივდეს და მიღებულ იქნეს
 დღეში 3-ჯერ ნახევარი ჩაის
 კიკით კამის წინ.

Rp.: Flor. Verbasci 20,0
 Fol. Farfarae 40,0
 Fr. Anisi vulgaris 20,0
 Rad. Althaeae 80,0
 Rad. Liquiritiae 30,0
 Rad. Jridis 10,0
 MDS. მოიხარშოს და მიღებულ
 იქნეს მსგავსად ზემოთ აღწერილისა.

ძახველი—Viburnum opulus L.

ძახველი ეკუთვნის Caprifoliaceae-ს ბოტანიკურ ოჯახს და წარმოადგენს მოზრდილ ბუჩქს ან მცირე ზომის ხეს. რომელიც ზამთარში 3 მეტრს არ აღემატება. მისი მღვრიე მოყვითალო ან წითელი ნაცრისფერი ყლორტები სუსტად დაკუთხულია, ხოლო გულგული ცოტად თუ ბევრად ექვესკუთხიანი. კვირტები დაფარულია ქუდისებრივი შიშველი, მღვრიე წითელი ფერის, მბრწყინავი ქერქლით. ფოთლებს დაჰყვება ძაფისებური ფოთოლთანები; პირველი, თათისებურად განკვეთილი ფოთოლი შესდგება სამი დაკბილული ნაწილაკისაგან. ფოთლის ფირფიტაზე ორი ჯირკველია, ხოლო ძირში ძაფისებრი ფოთოლთანები. სურნელოვანი თეთრი კენწრული ყვავილები შეკრებილია ქოლგისებურ ფარ-ყვავილედში; შიგნითა ყვავილები პატარა ზარისებურია, ხოლო ნაპირა ყვავილები ძალიან დიდებია, თავთავისებური და უნაყოფო. ჯამი და გვირგვინი ხუთი ნაწილისაგან შედგება, მტვრიანად ხუთი აქვს. ნაყოფი წითელი კენკრაა. ძახველი ყვავილობს მაისსა და ივნისში (მაღალ მთებში ივლისშიც), ნაყოფი კი ივლისიდან

უმწიფდება. ძახველი საქართველოში გავრცელებულია როგორც მთაში, ისე ბარში, დაახლოებით მთის შუა სარტყლამდე. განსაკუთრებით ნესტიან და სველ ადგილებზე, ტყეებში და ტყიან ხეებში ბუჩქებს შორის.

ქართულ ხალხურ მედიცინაში ხმარობენ მის ნაყოფს, როგორც ხველების შემჩერებელ, მადის მომგვრელ და ვიტამინების შემცველ საშუალებას, ხოლო მეცნიერულ მედიცინაში იყენებენ მისი ქერქის (*Cortex Viburni Opuli*) ნახარშს და ექსტრაქტს საშვილოსნოდან სისხლის დენის შემთხვევებში (მეტრორაგიის, ავადმყოფური მენსტრუაციის, დისმენორეის დროს). ძახველის ქერქს აგროვებენ ადრე გაზაფხულზე, უპირატესად მარტში და აშრობენ ჩვეულებრივი წესით.

ქიმიურად ძახველის ქერქში შედის გამოურკვეველი გლუკოზიდი, გლუკოზიდი ვიბურნინი, მთრიმლავი ნივთიერება და 2% მჟავაში უხსნადი ნაცარი. არც ერთ ალკალოიდს ძახველის ქერქი არ შეიცავს, მზა მასალაში ხის მინარევები 2—5% არ უნდა აღენატებოდეს. მკურნალობის საქმეში გამოყენებულია ძახველის მეორე სახეობის (*Viburnum prunifolium* L.) ქერქიც (*Cortex Viburni prunifolii*); ის შეიცავს მოქმედ ფისოვან ნივთიერებას, რომელიც იშლება ვალერიანას მჟავად; შეიცავს 7% წყალს, 5,5% სახამებელს, 2,4% პროტეინს, 0,5% დექსტრინს, 23% უხეშ ბოქვებს, 16% პენტოზანებს, 2½ ტანიკა, 1,8% ინვერტირებულ შაქარს, 0,3% სახაროზს. ჭიანჭველას მჟავას, ვალერიანას მჟავას, პალიცილის მჟავას კვალს, მჟავე ფისს. ამორფული ალკალოიდის კვალს და 4,6—7,3% ნაცარს. მზა მასალაში ხის ნაწილები არ უნდა შეადგენდეს 7% მეტს, ხოლო გარეშე მცენარეთა მინარევები 2% არ უნდა აღემატებოდეს. მისი ფარმაცევტული პრეპარატებია: *Decoctum Cort. Viburni*, *Extractum Viburni fluidum*, *Elixir Viburni Opuli compositum*, *Tinctura Viburni Opuli composita*, *Elixir Viburni prunifolii*, *Extractum Viburni prunifolii*, *Extractum Viburni prunifolii fluidum (Liquifitum)*, *Tinctura Viburni prunifolii*, ზოგჯერ ანზალებენ *Mixtura dysmenorrhoeica*-ს, რომელშიც შედის: *Aminophenazonum* 3,0, *Extractum Viburni prunifolii fluidum* 10,0, *Sirupus Cinnamomi* 20,0, *Aqua destillata ad* 200,0. საქართველოში ძახველი შეიძლება დამზადდეს ყოველწლიურად დაახლოებით 3 ტონა ნედლი მასის რაოდენობით, აქედან აფხაზეთში 0.5 ტ., სვანეთში 1 ტ., რაქა-ლეჩხუმში 1 ტ., ხოლო სამხრეთ ოსეთში 0,5 ტონა.

რეცეპტები:

Rp.: Decocti Viburni 20,0 : 200,0

Sir. Simpl. 20,0

MDS. სუფრის კოეზით დღეში 3-ჯერ.

Rp.: Extr. Viburni Opuli fl. 30,0

DS. 20-30 წვეთი დღეში 3-ჯერ.

Rp.: Extr. Viburni fl.

Extr. Bursae Pastoris fl. $\frac{22}{22}$ 15,0

MDS. 30 წვეთი დღეში 3-ჯერ.

მინდვრის ია—*Viola Tricolor var. arvensis* Murr.

ია საყოველთაოდ ცნობილი ადრე გაზაუხულის, ერთწლოვანი, ცოტად თუ ბევრად შებუსხვილი მცენარეა, რომელიც ეკუთვნის იისებრთა (*Violaceae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს. მისი მარტივი ან დატოტიანებული 8—25 სმ სიმაღლის ღერო სამწახნაგოვანია. ფოთლები ყუნწიანებია და ხორკლიანი; ფესვთანი ფოთლები კრძელყუნწიანებია, გულის მსგავსი მოყვანილობისა. ფოთოლთანები საკმაოდ დიდებია და ფრთადგანკვეთილი. გრძელყუნწიანი, კენწეროზე მოხრილი ყვავილები თითო-თითოდ სხედან ილიაში. ჯამი და გვირგვინი ხუთი ფურცლისაგან შედგება. გვირგვინის ორი ზედა ფურცელი უფრო დიდია და იისფერი, გვერდითი ფურცლები ნათელი იისფერია ან მოყვითალო, ხოლო ქვედა მკრთალი ყვითელია, მტვრიანა სამია, ამასთან ორი მათგანი დეზებიანია და გვირგვინის ქვედა ფურცლის ძირზეა დაყრდნობილი. ნასკვი ზედაა, კენწერზე გაბერილი სვეტი. იის ნაყოფი კვერცხნაირი კოლოფი უამრავი თესლით იხსნება სამი თავისებური საგდულით. ია ყვავის და ისხამს ნაყოფს აპრილიდან დაწყებული აგვისტომდე, ერთი და იგივე მცენარეზე ხშირად გვხვდება როგორც ყვავილი, ისე მწიფე ნაყოფი. საქართველოში იის ამ სახეობას ვხვდებით როგორც დაბლობში, ისე მთის შუა სარტყელში, განსაკუთრებით ტყეებში, ბუჩქებში, მდელოებზე, ნაგვიან ადგილებზე, ბალებში, ბოსტნებში, ნათესებში, გზის პირას, ნაჩხატებში და სხვა (სურ. 48).

სურ. 48. იაფუშუნა, მრნდვრის ია (Viola tricolor L.)

ქართულ ხალხურ მედიცინაში გამოყენებულია იის თავთავი (Flores Violarum), იის ფოთოლი (Folia Violarum), იის თესლი (Semina Violarum), იის ძირი (Radix Violarum). იის ზეთი (Oleum Violarum), იის წვენი (Succus Violarum), იის წყალი (Aqua Violarum), იის ჯულაბი (Sirupus Violarum), იის მაჯუნი, იის შარბათი და იის ზეთი, როგორც სისუსტის, ცხელების, გულის. ქიპის, თვალის დაავადებათა, პირის სიმსივნის და ფილენჯის ქარის საწინააღმდეგო საშუალება. დავით ბატონიშვილი მოგვითხრობს: „გარეული ია, გრილი და ნედლი არის და ესეცა ეთქმის თუ მოჰთადილი და შეზავებული არისო. ყოვლის სენისა და ქირისა წამალი და აქიმი არისო და მწოედ მარგე ყუავილი არის. ამა იის შარბათი რომე კაცმან სვას, კაცსა ყელსა დაულობს და ხელასა უშველის“-ო. „... აგრეთვე კაცსა რომე სურაჲვანდისაგან და ან სხვის სენისაგან თავპირი და თვალეზი გაუსიედეს და ან დაუშუბდეს, მოიტანეთ თეთრის იის თესლი დანაყეთ და ჭველსა ლეინოშიგა გაურიეთ და გაწურეთ, და თავპირ და თვალეზი გასიეებულსა, დაშვებებულსა კაცსა ასვით და მწოედ კარგად უზამს, სიმსივნესა და დაშვებებასა ორსავე უშველის“. ჩვენი ცნობილია და ხალხურ მედიცინაში ჩხმარება იის მეორე სახეობა— *Viola odorata* L. ჩვენი ფარმაკოპეას მე-7 გამოცემაში არც პირველი და არც მეო.ე სახეობა აღწერილი არ არის, მაგრამ სხვა სახელმწიფოებში იას იყენებენ ჩვენი ხალხური მედიცინის მსგავსად სასუნთქავი გზების დაავადებათა დროს, აგრეთვე, როგორც შარდსადენ საშუალებას. ძირითადად იხმარება იის ფესვები *Radix (Rhizoma) Violae odoratae*. რომლებიც შეიცავს სალიცილმჟავას, ეთეროვან ზეთს, ვიოლაემეტიწს (?), ალკალოიდ ვიოლიწს (?), რომელიც ჯერ კიდევ სათანადოდ შესწავლილი არ არის. მცირე დოზებში ეს ალკალოიდი იწვევს პირღებინებას და ფაღარათობას, აგრეთვე კუჭის ლორწოვანი გარსის ანთებას, ხოლო ზოგიერთ შემთხვევებში კრუნჩხვებსა და სიკვდილს. ნაცრის რაოდენობა მასში 12% განისაზღვრება; მისი პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: *Radix Violae*, *Flores Violae odoratae*, *Sirupus Violarum* და *Decoctum Violae*, რომელშიც შედის *Decoctum radices Violae odoratae* 1 : 170,0, *Liquor Ammonii anisatis* 5,0 *Sirupus simplex ad* 200,0. გარდა ფესვებისა, იყენება თვით მცენარეც, *Herba Violae tricoloris*, რომელიც შეიცავს გლუკოზიდ გაულთერინს (მიიღება სალიცილმჟავა მეთილ ესთერით დაშლის შედეგად), გლუკოზიდურ ყვითელ საღებავ ნივთიერებას ვიოლაქვერციტრინს. (*Violaquercitrinum*) ანუ იგივე რუტინს, საღებავ

ცვილს ვიოლაქსანთინს, ლურჯ საღებავ ნივთიერებას ვიოლანინს, დელფინიან-რამნოგლუკოზიდს, რომლის დაშლითაც მიიღება დელფინიდინი. გლუკოზი და რამნოზი; ის შეიცავს აგრეთვე ღვინის ქვის მჟეავას, ძაგნებურ მარილს, სალიცილის მჟეავას, 0,29% კიტაძის, ახალ გალენიკურ პრეპარატს ტრივიოლინს (Triviolin) და 12% ნაკარს. მისი ფარმაცევტული პრეპარატებია: *Herba Violae tricoloris* (seu *Herba Jaceae*), *Infusum Violae tricoloris*; გარდა ამისა, ის შედის სხვადასხვა ნაკრებთა შემადგენლობაში. ჩვენში იის ორივე სახეობის მთლიანი ბალახის ყოველწლიური მარაგი დაახლოებით 5 ტონა ნედლ მასალას შეადგენს.

რეცეპტები:

Rp.: *Herbae Violae tricolori* 25,0
DS. ბოიხარშოს როგორც ჩაი და
დაილიოს სუფრის კოვზით
დღეში 3—5-ჯერ.

Rp.: *Inf. herbae Violae tricolori*
20,0 : 200,0
DS. სუფრის კოვზით დღეში 3-ჯერ.

Rp.: *Herbae Violae tricolori* 20,0
Fol. herbae Bidentis tripartitae
conc. 20,0
Stip. Dulcamarae conc. 5,0
M. f. Species
DS. ბოიხარშოს ერთ კიკა წყალში და
დაილიოს სუფრის კოვზით
დღეში 3—4-ჯერ.

ფიჭო—*Viscum album* L.

ფიჭო საქართველოში საყოველთაოდ ცნობილი მარადმწვანე, მრავალწლოვანი პარაზიტი მცენარეა, რომელიც ხეზე (ვაშლზე, მსხალზე, მუხაზე და სხვ.) პარაზიტობს. ის ეკუთვნის (*Loranthaceae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს და ხასიათდება სფეროსებრი ქორბუდით; ქორბუდის სიმრგვალე დაკავშირებულია მისი მოყვითალო მწვანე ღეროების ხშირ დიქოტომურ დატოტიანებასთან.

მოგრძო თათისებური კიდემთლიანი ფოთლები ერთიმეორის პირისპირ სხედან და ზამთრობით არ ცვივიან. ფიჭვიანი ორსახლიანი მცენარეა. მისი მოყვითალო მწვანე ყვავილები მჯდომარეებია, მამრობითი ყვავილები წარმოდგენილია ოთხნაწილაკიანი ყვავილსაფარით, რომლის შიგნით ოთხი მჯდომარე მტვრიანაა. მდედრობითი ყვავილები ოთხკბილა ყვავილსაფარიანია და ქვედა ნასკვიანი, რომელზედაც დინგი ზის. ნაყოფი ფიჭვიანი, ბურთისებური ერთთესლიანი კეპკაა წებოვანი სირბილით. ფიჭვი ყვავის მარტიდან დაწყებული მაისის ბოლომდე, ნაყოფობს აგვისტოდან ოქტომბრის ბოლომდე. ქართულ ხალხურ მედიცინაში ფიჭვი ეპილეფსიის საწინააღმდეგო საშუალებად აღიარებული, ხოლო საბჭოთა მეცნიერულ მედიცინაში ფიჭვისაგან მიიღეს პრეპარატი ვისკულენი (Visculen), რომელიც მოწოდებულია როგორც სისხლის დენის შემაჩერებელი და ჰიპერტონიის შემთხვევაში წნევის ნორმაში მომყვანი საშუალება. ფიჭვის ფოთოლი შეიცავს ოლეანოლმჟავა საპოგენინს, ურზონს, ოლეანოლს, ვისკუმმჟავას, ინოზიტს, 0,05% მშრალ ნივთიერებას, შაქარს, ფისს, სახამებელს, ცხიმზეთს, მწარე, მთრიმლავ და ცილოვან ნივთიერებას, მინერალურ მარილებს, წებოვან, ფისოვან ნივთიერებას ვისცინს (Viscinum) და 7,8—10,2% ნაცარს. მის კენკრაში მოიპოვება შაქარი—ინოზიტი, ურზონი, ვისცინი, ვისცირგზენი, ცვილოვანი ალკოჰოლი, ქოლინი, მწარე ნივთიერება, პალმიტინის მჟავა, ნაცარი 4,8—6,2%, ლორწო (ვისცინი, ვისკაუზინი), რომელშიც კაუჩუკი არ შედის და მხოლოდ ცელულოზის შემცველ ლორწოსაგან შედგება; ფიჭვის ახალი კენკრები და ფოთლები შეიცავს რძეწვეწვს, რომელიც შედგება თავისუფალ ძმარმჟავას. მანიტის, მაგნეზიუმლაქტატის და პროპიონილქოლინისაგან (Mn. Her). ქართველი პროფესორის ნინო ციციშვილის კვლევათა საფუძველზე ფიჭვში აღმოჩენილია დიდი რაოდენობით C ვიტამინი. ფიჭვის ფარმაცევტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: Stipites Viscium Folii (seu Viscum album seu Lignum Visci), Pulvis antiepilepticus Baldingeri, Pulvis antiepilepticus Marchionis, Oleum Santali, Extracti Visci albi fl., Visculen, Extracti Visci stabilisati, Extractum Visci fluidum. ყველა ჩამოთვლილ პრეპარატებს იღებენ ფიჭვის ფოთლებიდან (Folia visci), ახალგაზრდა ტოტებიდან—ფოთლებითა და ყვავილებით (Herba Visci albi), მისი უფოთლო ღერო და ტოტებიდან (Stipites Visci seu Visci Caulis). თუ ფიჭვის ახალი ფოთლების ნაყენს პლენოზოლს—(Plenozol) 0,1 ccმ შევეუშაპუნებთ შინაურ კურდღელს კანქვეშ, ის გამოიწ-

ვეს კანის ნეკროზს. ამ პრეპარატს იყენებენ ართროზების და ავთვისებიანი სიმსივნეების (კიბოს) წინააღმდეგ. მისი გამოყენება, ჩვენი აზრით, დეტალურ შესწავლას მოითხოვს. ფითრის ფოთლებსა და ღეროებს აგროვებენ გვიან შემოდგომაზე ან ზამთარში და ჩვეულებრივი წესით აშრობენ. საქართველოში ფითრის შეგროვება დაახლოებით 4—5 ტონის რაოდენობით შეიძლება.

რეცეპტები:

Rp.: Decocti Visci albi

6,0—8,0 : 200,0

DS. სუფრის კოვზით დღეში 3-ჯერ.

Rp.: Visculeni 10,0

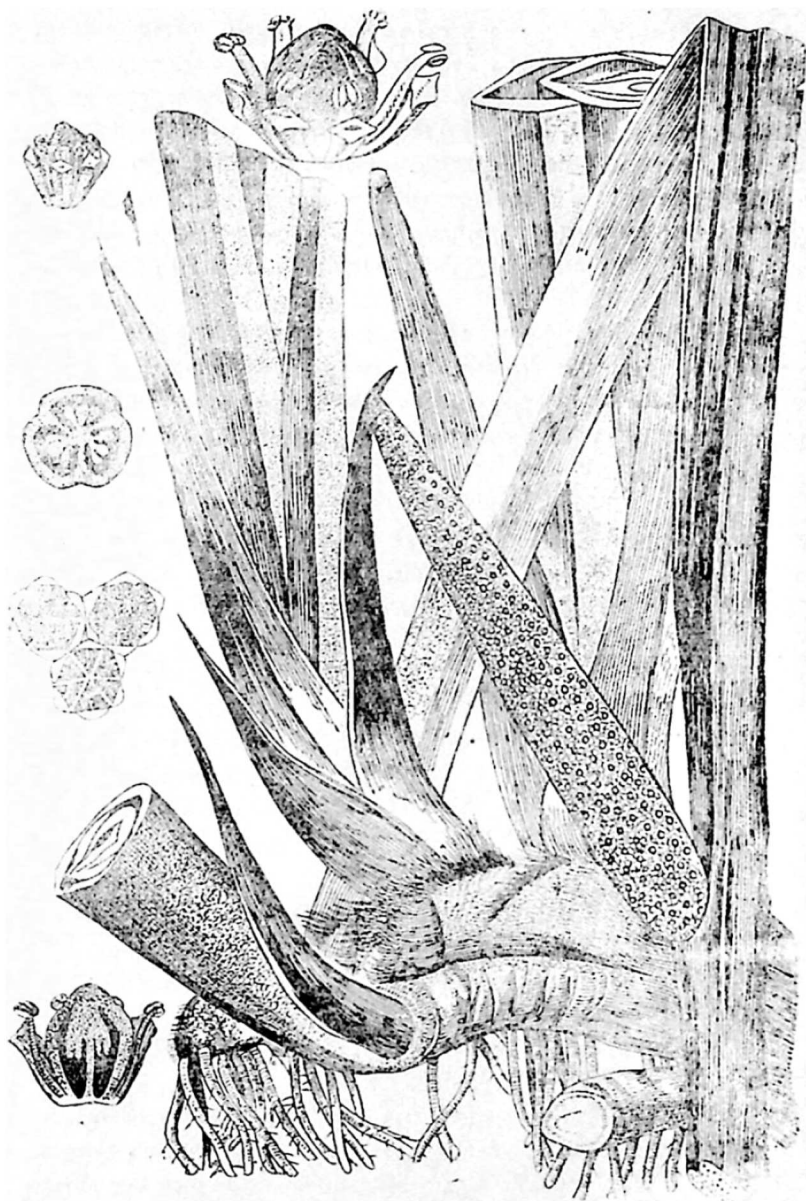
DS. 20 წვეთი დღეში 3-ჯერ.

გაგეღუპრებული მცენარეები

კოთხოჯი—*Acorus calamus* L.

ლამბერტის მონაცემებით ამ მცენარეს ქართველები ნარგიზ-საც უწოდებენ. სიმაღლით ეს მცენარე დაახლოებით 60 სმ და იშვიათად ერთ მეტრს აღწევს; იგი ნიუკასებრთა (*Araceae*-ეს) ოჯახს ეკუთვნის, ხასიათდება ჩაღრმავებული საყვავილე ღეროთი. წვრილი შუბისებური ან ვიწრო ხაზურა ფოთლებით, მხოხავი ფესვურებითა და მომწვანო-მოყვითალო ფერის ტარო ყვავილედით. კოთხოჯი წარმოადგენს აღმოსავლეთ-აზიურ სუბტროპიკულ გეოგრაფიულ ტიპს, რომელიც გვხვდება კოლხეთის ქაობებში, სახელდობრ ფოთის (პალიასტომი) და აქარის (ციხის ძირი) ტბასა და ქაობებში, სადაც ის წმინდა დაჯგუფებას ჰქმნის ანდა შერეულია ქაობის ან ტბის სხვა მცენარეებთან.

სამეგრელოში კოთხოჯი დიდი ხანია ითვლება საუკეთესო საშუალებად სისხლის ღენის შესაჩერებლად და კრიოლობათა შესაზოგადებლად, რის გამოც მის გამშრალ ფესვურებს, თანახმად ლამბერტის გადმოცემისა, მეგრელები ქისით ატარებდნენ და საჭიროებისამებრ იყენებდნენ. დღეს კი მეცნიერულ მედიცინაში მას იყენებენ მხოლოდ როგორც მაღას მომგვრელ საშუალებას. ის შესულია საბჭოთა კავშირის ფარმაცოპეის მე-7 გამოცემაში, გვხვდება შვეიცარიის, გერმანიის, იტალიის, იუგოსლავიის, ნორ-

სურ. 49 კობოჯი (*Acorus calamus* L.).

ვეგის, ბოსნიის, ნიდერლანდების და ბრაზილიის ფარმაკოპეა-შიც. კოთხოჯის ფესვურები უნდა შეგროვდეს შემოდგომაზე, განთავისუფლდეს მიწისზედა ნაწილებისაგან, ცივი წყლით გაირეცხოს და გაშრეს უმზეო ადგილას. მისი მარაგი საქართველოში მშრალ წონაში 0,5 ტონით განისაზღვრება, რაც საჭიროებს მისი ფესვურების 1,5 ტონა ნედლ მათას. კოთხოჯის მშრალი ფესვურები ქიმიურად შეიცავს ტრიმეთილამინს, დიმეთილამინს, მეთილამინს, დექსტროზს 0,8%, ეთერზეთებს 2,5% და ნაცარს 3—5%. მისი ფარმაცევტული პრეპარატებია: Oleum calami, Spiritus Calami, Tinctura Calami.

კოთხოჯის ფესვურები (Rhizoma Calami) ზოგჯერ გადახლართულია ქაობის სხვა მცენარეთა ფესვურებთან, რაც აძნელებს მათ შეგროვებას; ამიტომ უმჯობესია კოთხოჯის უფრო სუფთა მასივები (დაჯგუფების) შერჩევა.

რეცეპტები:

- Rp.: T-rae Calami 10,0
 DS. 15 წვეთი 3-ჯერ დღეში
 საკმლის მიღების წინ 15
 წუთით ადრე.
- Rp.: T-rae Calami
 T-rae amarae $\frac{10}{12}$ 10,0
 MDS. 15—20 წვეთი დღეში
 სამჯერ საკმლის მიღების
 წინ 15 წუთით ადრე.
- Rp.: Rhiz. Calami
 Cort. Rhamni Frangulae $\frac{10}{12}$ 30,0
 Fol. Menthae pip. 20,0
 Fol. Urticae 30,0
 Rad. Taraxaci
 Rad. Valerianae $\frac{10}{12}$ 10,0
 M. f. Species
 DS. 2 სუფრის კოვზი ამ ნარევისა უნდა მოიხარ-
 შოს 2 ჩაის კიკა წყალში. 10 წუთის დუღი-
 ლის შემდეგ უნდა გაცივდეს და მიღებულ
 იქნეს დილით ან საღამოთი ნახევარი ჩაის
 კიკის ოდენობით გაუვალობისა და გაზების
 დაგროვების (შეტეორიზმის) დროს.

**მურალა—*Ailanthus altissima* (Mill.) Swingle-A.
globulus Dsf.**

ეს გაველურებული მცენარე ერთადერთი წარმომადგენელია (Simarubaceae-ს) ბოტანიკური ოჯახისა, რომელიც იზრდება ჩვენში და ხშირად 20—25 მეტრის სიმაღლეს აღწევს. მურალა, ანუ გველის ხე, ხასიათდება ქრელი ღეროთი და კენტურთართული ფოთლებით, რომელთა ფოთოლაკები ყუნწის ფუძესთან გულნაირია ან ლანცეტისმაგვარი. მომწვანო თეთრი ყვავილები, რომლებსაც არასასიამოვნო სუნი აქვთ, საგველა ყვავილედშია შეკრებილი. მურალას სამშობლო ჩინეთია, საიდანაც ის შემოიტანეს ჩვენში როგორც სადეკორაციო მცენარე. ის სავსებით შეეგუა საქართველოს პირობებს და მოკლე ხანში გაველურდა კიდეც. ის გვხვდება როგორც კლდიან, მშრალ, ქსეროფიტულ, ისე ნესტიან ნიადაგზე მცენარეთა მრავალფეროვან ცენოზში. ჩვენში ამ მცენარეს სამედიცინო გამოყენება არა აქვს და ჩვენს ფარმაცოპეაში ის მოხსენებული არ არის, მაგრამ თავის სამშობლოში მას იყენებენ როგორც მწარეს, კიბის დამდენ და დიზენტერიის საწინააღმდეგო საშუალებას. ეს მცენარე შეიცავს კვასიინს (Quassin), ანუ აილანთინს (Ailanthin), ფოთლებში 12% მთრიმლავი ნივთიერებაა. ქერქი შეიცავს მწარე ნივთიერებას, მთრიმლავ ნივთიერებას და ფლონაფენს. მკურნალობის მიზნით აგროვებენ მის ქერქს ადრე გაზაფხულზე, კვირტების გაშლამდე. ჩვენში მისი ყოველწლიური ზრდაა 2—3 ტონით განისაზღვრება.

**ნუში—*Amygdalus communis* L. (*Prunus Amygdalus*
Stok.)**

ეს კულტურული, ხშირად გაველურებული მცენარე წარმოადგენს საშუალო ტანის ხეს, რომელიც ვარდნაირთა (Rosaceae-ის) ბოტანიკურ ოჯახს ეკუთვნის და ხასიათდება ღეროზე მორიგეობით განლაგებული ლანკეტა, ყუნწიანი, შიშველი ფოთლებით წვრილკბილა კიდეებით. რომლებიც ზოგჯერ ჯგუფურად სხედან მოკლე ყლორტებზე. თეთრი ან ნათელი წითელი ფერის ყვავილები თითო-თითოდ სხედან ყუნწებზე; ჯამი და გვირგვინი შესდგება 5 ფოთოლაკისაგან, მტკრიანა მრავალია. მას ახასიათებს ორი ვარიაციის კურკიანი ნაყოფი: ტბილი ნუში (*Amygdalus communis* var. *dulcis*) და მწარე ნუში (*Amygdalus communis* var. *amara*), რომლებიც განსხვავდება ერთმანეთისაგან ქიმიური

შენცველობით, მაგრამ სამედიცინო მიზნებისათვის ორივე სახეობა ვარგა. ქიმიური შემცველობის სათანადოდ შესწავლის შემდეგ მკურნალობის საქმეში შეიძლება გამოვიყენოთ ქართული ქონდარა ნუშიც (*Amygdalus georgica* Desf.), რომელიც ჩვენში ველურად ხარობს ნუში უფრო ნესტიან ადგილებს ეტანება, მაგრამ კარგად ეგუება მშრალ პირობებსაც. ჩვენში ის ყვავის თებერვლის შუა რიცხებიდან. ქართულ ხალხურ მედიცინაში ნუშს იცოდავიან დიდი გამოყენება ჰქონდა, ამიტომაც, რომ მისი ხმარების წესები ყველაზე უფრო ვრცელადაა მოყვანილი ყველა ქართულ კარაბადინებსა და სააქიმო წიგნებში. მეცნიერულ მედიცინაში ის პოვნებს გამოყენებას. როგორც გარშემომეღები საშუალება. ნაზი საფალარათო, ტკივილების დაძაფრებელი და მატონიზირებელი. ნუში შეტანილია მსოფლიოს თითქმის ყველა ფარმაცოპიაში. მკურნალობის საქმეში გამოყენებას პოვნებს ოგორც მწარე, ისე ტკბილი ნუშის თესლი (*Semen Amygdali amarae et Semen Amygdali dulcis*), რომლის ქიმიური შემცველობა ასეთია: ცხიმზეთი 50—62% (დამუშავებული ცხიმზეთის რაოდენობა 35—38% უდრის). 2,5—3,5% მწარე გლუკოზიდი ამიგდალინი, 2,8—4% არათავისუფალი ლილისფერი მჟავა (რომელშიაც ენზირი ემულსინი გლიკობიოზთან ანუ გენციობიოზთან არის), ნუშის მჟავა ნიტრილი, ნუშის ნიტრილგლუკოზიდი და გლუკოზი (ნუშის ცხიმზეთის ენზიმამიგდალაზის საბოლოო პროდუქტი არის ბენზალდეჰიდი და გლუკოზი). ნუშის გული შეიცავს 0,25%—HCN-ს. მისი პრეპარატებია: Aqua Amygdalarum amararum, Sirupus Amygdalarum, Solutio Benzaldehyd cyanhydrici, Spiritus Amygdalae amarae, Amygdalae dulces, რომელშიც შედის 45—67% (უფრო ხშირად 45—65%) ცხიმზეთი, მცირეოდენი გლუკოზი, 2—3% სახაროზი, 3,1—3,8% პენტოზანი, გლუკოზიდი და ენზიმებიდან: ემულსინი, ცელულაზი, ლაქტაზი, ნიფთიერებანი—ქოლესტერინი, ასპარაგინი, პროტეიდ ამანდინი; გარდა ამისა, ნუშის გულში შედის კონგლუტინი, ლეგუმინი, ფიტულინი, პექტონი და ალბუმოზები, რომელთა რაოდენობა ერთად 0,25%—უდრის, 0,1% ამიგდალინი, 2,5—3,5% ნაცარი (*Oleum Amygdalarum, Acidum Amygdalarum*), ნუშის, ანუ ფენილგლიკოლის, მჟავა. გარდა ამისა, ნაშში შედის *Calcii Amygdalas* (იგივე ნუშის მჟავა კალციფენი). გერმანიაში ნუშის თესლიდან დამზადებულ იქნა პრეპარატი ასტა (*Mandelata „Asta“*), რომელიც წარმოადგენს ნუშის მჟავა მარილს და მსგავსად ნუშისმჟავასი საშარდე გზების, კოლი-ინფექციების დროს იხმარება დასასრულ, ვენის ფარმაცოპიშიურმა ქარხანამ გამოუშვა ამჟღებში პრეპარატი მანდიცილი

(Mandicid), რომელსაც იყენებენ საშარდე გზების ინფექციების (Pyelitis, Cystitis) დროს და თირკმლების ტკივილების შემთხვევაში. იყენებენ მას ნადღებების სახითაც. ჩვენში, განსაკუთრებით ქართლში (თბილისის მიდამოების ჩათვლით) და ნაწილობრივ კახეთში ნუშის თესლის დამზადება ყოველწლიურად 1 ტონამდე შეიძლება, ხოლო ნუშის მოშენებისათვის საქართველოში ყოველგვარი შესაძლებლობაა.

რეცეპტები:

- Rp.: Emuls. Amygdalari dulc. 200,0
DS. თითო სუფრის კოვნი 3-ჯერ დღეში.
- Rp.: Emuls. Amygdalari dulc. 200,0
Amygdalini 0,2
MDS. თითო სუფრის კოვნი დღეში 3-ჯერ.
- Rp.: Emuls. Ol. Amygdalari dulc. 200,0
DS. თითო სუფრის კოვნი დღეში 3-ჯერ.
- Rp.: Aq. Amygdalar. amar. 5,0
T-rae Valerianae 10,0
Natrii bromati 5,0
MDS. 15 წვეთი დღეში 3-ჯერ.
- Rp.: Inf. Valerianae 6,0:200,0
Aq. Amygdalari amarari 3,0
MDS. თითო სუფრის კოვნი დღეში სამჯერ.
- Rp.: Aq. Amygdalari amarari
T-rae Convallariae majalis $\frac{22}{22}$ 10,0
MDS. 15 წვეთი დღეში 3-ჯერ.

კამა—Anethum graveolens L.

კამა, ერთ მეტრამდე სიმაღლის მცენარე, გაერთიანებულია ქოლგოსანთა (Umbelliferae-ეს) ბოტანიკურ ოჯახში. მისი სამმაგ ფრთადგანკვეთილი ფოთლები მორიგეობითაა განლაგებული ღეროზე და მიმაგრების ადგილას ყავინით ბოლოვდება. პატარა ყვითელი ყვავილები შეკრებილია რთულ ქოლგა ყვავილედში. 3—7 მმ სიგრძის ნაყოფი ხასიათდება არო-

მატული სუნით, სასიამოვნო გემოთი და ბოლოს მწველ შეგრძნებას ტოვებს. ეს მცენარე ჩვენში წმინდა საბოსტნე კულტურაა, მაგრამ ხშირად გაველურებულიც გვხვდება.

უძველეს ქართულ ხალხურ მედიცინაში კამა ცნობილია შიბითისა და რაზიანას სახელწოდებით; რაზიანას ძირი (*Radix Anethi*), რაზიანას წვენი (*Succus Anethi*), რაზიანას თესლი (*Semina Anethi*) და რაზიანას ძირის ქერქი იხმარებოდა თვალის დაავადებათა პრაქტიკაში, აგრეთვე როგორც შარდსადენი და სარძევე ჯირკვლებში რძის ჩაშენებელი საშუალება. დავით ბატონიშვილი მოგვითხრობს რაზიანას მრავალნაირ მკურნალობით თვისებებზე: „რაზიანას თესლი, შიბითიც ამასვე ჰქუიან, ვითამცა და ცერეცო, მხურვალი და ხმელი არის, კაცისა და სტომაქსა და მუცელშიგა რაც ქარია ყუელას დაღეწს და გაუგდებს და ესე რაზიანა რომე კაცმან დანაყოს, წყალი გამოჰხადოს და გაციებულსა კაცსა ასეან ჰაშინვე ციებას უშველის, ვინც ესე ცერეცო ჰამოს, და ან ამისი წვენი სვას, შარდზედა გახსნის, თუ ღედაკაცმან ჰამოს ბევრი რძე ჩაუყენოს“.

„კაცსა რომე სიგრილისა და სიცივისაგან თავი სტკიოდეს და ამა ცერეცოს წვენი გაათბოს და შეიცხოს, თავის ტკივილი უშველოს“.

„ვინცა რაზიანას წვენი თვალშიგა გამოიელოს, თვალთა სინათლისათვის კარგი არის, და თვალშიგა დამალიდაღმან შავსა წყალსა აღარ ჩამოუშვებს და აქიმთა და მეცნიერთა კაცთა ასრეცა უთქუამს: გაზაფხულის პირზედა, მთვარიანსა ღამეა, გველი ველარასფერს ვერა დაინახავსო და თვალთა დაუბნელდების და თვალნი აუქრელდებისო, მერმე ამა ცერეცოსა თვალზედა მიისვამს მოისვამსო და მასუკან როგორც ღლისივ ისრევე ღამით დაინახავსო. ცერეცოს ამდენი ხასიათი აქუს და თვალთა ამდენსა სინათლესა მატებს და ყოვლისა ბალღაჰისა და გრილის სენის წამალი და აქიმი არისო“.

დღესდღეობით ჩვენი ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში ის მოხსენებული არ არის, მაგრამ ზოგიერთ სხვა ფარმაცოპეაში ის მოყვანილია როგორც შარდსადენი და ბუასილის საწინააღმდეგო საშუალება. კამის ნაყოფის (*Fructus Anethi*) ქიმიური შემცველობა ასეთია: ეთერზეთი 8%, ცხიბზეთი 18%, 15,5% ცილოვანი ნივთიერებანი და 11% ნაცარი. ძირითადად იხმარება მცენარის ახალი წვენი და *Aqua Anethi concentrata*, *Aqua Anethi destillata*.

საქართველოში კამას მთლიანი მცენარე და თესლი ადვილად დანზადდება აფხაზეთში, ქუთაისსა და თბილისში.

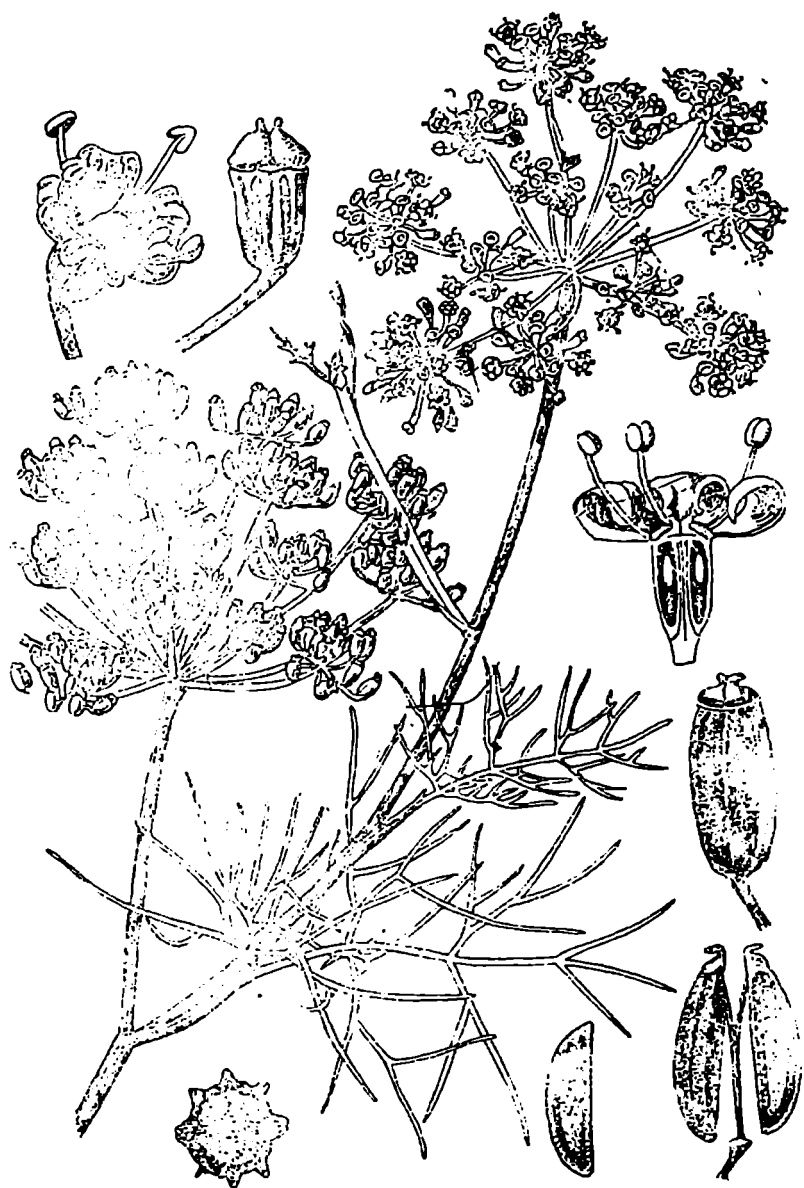
პირშუშხა—*Armoracia lapathifolia* Gilib. (*Cochlearia armoracia* L., *Nasturtium armoracia* (L.) F. Schultz.)

პირშუშხა ჯვაროსანთა (*Cruciferae*-ეს) ბოტანიკური ოჯახის წარმომადგენელია და გვხვდება საქართველოში როგორც კულტურაში, ისე გაველურებული, განსაკუთრებით აფხაზეთსა და ჩაქაში. პირშუშხა 50—150 სმ სიმაღლის დატოტიანებული მცენარეა, დიდი და გრძელი, ფუძესთან გულნაირი ფესვთანი ფოთლებით. ღეროზე ქვედა ფოთლები ფრთადგანკვეთილებია ან ფრთადაყოფილი, ხოლო ზედა ფოთლები კი ხაზურაა. ყვავილის გვირგვინი 6 მმ-ის სიგრძისაა, კოტაკებიც 5—6 მმ სიგრძეს აღწევს. ჩვენი ხალხი ხმარობს პირშუშხას მადის მომგვრელად და ზოგჯერ მღოგვის ნაცვლად გარედან კანის გაღიზიანების მიზნით. საბჭოთა ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში ეს მცენარე მოხსენებული არ არის. მაგრამ ზოგიერთ სხვა ფარმაცოპეაში მას იყენებენ როგორც *Antiscorbutica*, *diuretica*, *astma pituitosum*, *expectorantia* და სხვა საშუალებას. იხმარება ყვავილობის პერიოდში მყოფი მცენარე *Herba Cochleariae recens*, *Radix Armoraciae recens* და *Succus recens Armoraciae*. ქიმიურად მასში შედის ზენფოლი (რომელიც ცხვირისა და თვალების გამაღიზიანებლად ითვლება), მიროზინი, გლუკოზიდი, გლიკოკოხლეარინი (რომლიდანაც მიიღება—ბუტილზენფოლი), სახაროზი, ასპარაგინი, გლუტამინი, არგინინი, ალოქსურბაზენი, ფისი, მთრიმლავე ნივთიერება, მინერალური ნივთიერება—ლიმონენი, C ვიტამინი, ოქსიდაზი, ორგანული გოგირდნაერთები, როდანკავშირები და 10% ნაცარი. მისი ფესვები მდიდარია ვიტამინებით, ალიზენფოლით (0,15—0,20%). ფენილეთილზენფოლითა და ფენილპროპილზენფოლით. პირშუშხას საექიმო ფორმებიდან აღსანიშნავია: *Sirupus Armoraciae compositus* (*Sirupus antiscorbuticus*), *Sirupus Armoraciae jodatis* და *Unguentum Armoraciae*. მისი მეორე სახეობიდან *Cochlearia officinalis* მიღებულია პრეპარატები: *Spiritus Cochleariae* და *Alcoholatum Cochleariae compositum*. ჩვენში პირშუშხას მოშენება აღვილია, რადგან ჩვენს კლიმატურ პირობებს ის შესანიშნავად ეკუთვნის. ხოლო ველურად მისი შეგროვება 0,5 ტონის რაოდენობით შეიძლება.

ცერეცო—Foeniculum vulgare Mill. (Foeniculum officinale
All., Foeniculum capillaceum Gilib.)

ამ მცენარეს საქართველოს ყველა კუთხეში თითქმის ყველგან ერთი და იგივე სახელწოდებით იცნობენ. ცერეცო მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეა დამახასიათებელი ვაგინიანი, მრავალჯერ ფრთადგანკვეთილი, გრძელი, ზოგჯერ ძაფისებური ფოთლებით. რომელიც ეკუთვნის ქოლგოსანთა (Umbelliferae-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს და ხასიათდება ზოგჯერ ორ მეტრამდე სიმაღლის სწოვრულ ღეროზე, ცილინდრული და შეუბუსავი ღეროთი. ის ივითარებს რთულ ქოლგა ყვავილედს, რომელშიც შეკრებილია პატარა ყვითელი ყვავილები, ხუთფურცლიანი გვირგვინით და ხუთი მტკრიანათი, ქვედა ნასკვით. ნაყოფი წარმოადგენს ორ მოგრძო. 5—7 მმ სიგრძის თესლურას. ცერეცო ყვავის ივნისიდან აგვისტომდე. ზოლო ნაყოფი სექტემბერსა და ოქტომბერში გამოაქვს. ის ხარობს ნესტიან, სილნარ ნიადაგზე, განსაკუთრებით მდინარის ნაპირებზე. დასავლეთ საქართველოში ამ მცენარეს ნახავთ როგორც რუდერალური სახით, ისე გავლურობულსაც, მაგრამ მეტწილად ის წაინც ბოსტნებში მოჰყავთ.

საქართველოში ცერეცოს კამის მსგავსად იყენებენ და ხშირად ისინი ერთიმეორეში ერევათ კიდევ. უფრო ხშირად მას ზველების დროს და გაცივებულობისას ხარშავენ და სვამენ. მეცნიერულ მედიცინაში ეს მცენარე თითქმის ყველგან გამოყენებული და მოხსენებულია ჩვენი სახელმწიფო ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაშიც, როგორც საჭმლის მომნელებელი სისტემის მომწესრიგებელი და ამოსახველებელი საშუალება. გარდა ამისა, ის შედის გალენური პრეპარატების შემადგენლობაშიც; იხმარება ამ მცენარის ნაყოფი (Fructus Foeniculi), რომლის ქიმიური შემცველობა ასეთია: 4—6% ეთერზეთი, რომელშიც 50—60% ანეთოლია, 15% ციმბზეთი, ორგანული მჟავები, ცილოვანი ნივთიერება, შაქარი, 1,5—5,5% ტკბილი ფენიკული, 3,2—4,8% მწარეები, 8—12% ნაცარი, 1,5% მჟავაში უხსნადი ნაცარი. ცერეცოს ზეთი შედგება ეტრონისაგან, რომელსაც მარჯვენა ფენხონს უწოდებენ და ტერპენისაგან, რომელსაც მარჯვენა ფელანდრენი ეწოდება. გარდა აღნიშნულისა, ამ მცენარის ზეთი შეიცავს უმნიშვნელო რაოდენობით ტერპენებსაც: მარჯვენა პინენს და დიპენტენს. ამ მცენარეს ხშირად უნიშნავენ სარძევე ჯირკვლებში რძის მომატების მიზნით და აგრეთვე სხვა წამლებისათვის გემოს მისაცემად. ცერეცოს პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: Pulvis Liquiritiae compositae.

სურ. 50. ღიღი კაზა, ჭერეცო (*Foeniculum vulgare* Mill.).

Pulvis Magnesiae cum Rheo, Aqua Foeniculi, Eleosaccharum Foeniculi. საზღვარგარეთ იყენებენ როგორც თესლს, აგრეთვე მთლიან ბალახსაც (Herba Foeniculi) და მათგან ამზადებენ შემდეგ პრეპარატებს: Oleum Foeniculi (aethereum), Mel Foeniculi Sirupus Foeniculi, Species carminativae, Tinctura Foeniculi. ამ მცენარის მარაგი საქართველოში დაახლოებით ასე შეიძლება გამოიზატოს: იმერეთი 0,3 ტ., გურია 0,3 ტ., აჭარა 0,2 ტ., საზღვრელო 0,3, ტ., აფხაზეთი კი 0,4 ტ., მთლიანად 1,5 ტონა.

რეცეპტები:

Rp.: Sem. Foeniculi
Fol. Menthae
Rad. Valerianae $\overline{aa}$ 25,0

MDS. ორი სუფრის კოვზის რაოდენობა მოიხარშოს 1 ჭიქა წყალში და დაილიოს დილა-სალამოს თითო ჭიქა.

Rp.: Magnesiae carbon. 50,0
Rad. Rhei pulv. 15,0
Eleosacchari Foeniculi 35,0
MDS. მცირეოდენი რაოდენობა, დანის წვერით, რაც აიღება დილა-სალამოს. ისევე იზმარება, როგორც Pulvis Magnesia cum Rheo.

Rp.: Aq. Foeniculi 200,0
DS. ბავშვებისათვის თითო ჩაის კოვზით კვების დაწყებამდე.

Rp.: Sem. Foeniculi
Sem. Carvi $\overline{aa}$ 10,0
Flor. Chamomillae
Fol. Menthae
Rad. Valerianae $\overline{aa}$ 20,0

MDS. 2 ჩაის კოვზის რაოდენობით მოიხარშოს მსგავსად ჩაისა ერთ ჭიქა წყალში და თბილი სახით დაილიოს თითო ჭიქა დილა-სალამოს.

ეს კულტურული მცენარე, რომელსაც უწოდებენ აგრეთვე ნიგოზს, ველურად ხარობს საქართველოს ტყეებში და დღესაც საკმაოდ დიდ მასივებს იძლევა, თუმცა წინათ მისი მასივები გაცილებით უფრო დიდი ყოფილა. კაკალს ხის განადგურებას ხელი შეუწყო მისი მერქანის, როგორც საუკეთესო ავეჯის მასალის, მაღალმა ღირებამ. თემურ ლენგმა საქართველოში ევნახებთან ერთად კაკლის ტყეების გაჩეხვაც ბრძანა. კაკალი მაღალი მსხვილი ხეა, მეტად გაშლილი ქორბუდით. ის ეკუთვნის კაკლისებრთა (*Juglandaceae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს და ხასიათდება მსხვილი რთული ფოთლით. რომელიც შედგება 3—5 წყვილი მოგრძო, კვერცხნაირი, თითქმის კიდმთლიანი ფოთოლაკისაგან; მას უფითარდება პატარა, მწვანე. ერთსქესიანი და ერთსახლიანი ყვავილები 6 წილაკიანი ყვავილსაფარით. მამრობითი მქადა ყვავილები 12—18 მტერიანათი ვითარდებიან წარსული წლის ყლორტებზე. მდედრობითი ყვავილები ქვედა ნასკვიანებია და ორი დიდი განიერი დანგით ხასიათდება; ისინი თითო-თითოდაა მოთავსებული იმავე წლის გაზაფხულის ყლორტებზე და იშვიათად იკრიბებიან ყვავილედში. ნაყოფი წარმოადგენს მსხვილ კაკალს, რომელიც გარედან დაფარულია მწვანე, მაგარი, ხორციანი პერიკარპიუმით. კაკლის ხე ყვავის მაისის პირველ რიცხვებიდან ივნისის ბოლომდე და ნაყოფობს სექტემბერში. ჩვენში ეს მცენარე კულტურაში მოჰყავთ, მაგრამ ენგურზე და ალაზნის ველზე ის გაველურებულია და ძალიან დიდ მასივებსა ჰქმნის (აკად. ნ. კეცხოველი). ქართველი ხალხი კაკალს დიდი ხანია იყენებს როგორც საუკეთესო სანელებელს და საკვებ საშუალებას, რაც აიხსნება მისი ნაყოფის დიდი ცხიმოვანობით. გარდა ამისა, ჩვენი ხალხი აწერს კაკალს სიცოცხლის გახანგრძლივების უნარს—ვინც ხშირად ჭამს კაკალს თმა გვიანამდე არ უთეთრდება და სახის კანი გვიანამდე არ უნაოქდება. ერეკლე მეფე ურჩევდა საბრძოლველად მომზადებულ ლაშქარს კაკლის ჩურჩხელას გვიანობაზე გამოზოგვას, ვინაიდან ის მეტად ყუათიანი საკვები და ამასთან კრილობის შემხორცებელი საშუალებაა. თავისი ყუათიანობით კაკლის ჩურჩხელა არაფრით ჩამოუვარდება შოკოლადს და ზოგჯერ სჯობია კიდევ მას. ის შეიცავს ადამიანის არსებობისათვის და მუშაობისათვის აუცილებელ ცილებს, ცხიმებს და ნახშირწყლებს. ნახშირწყლებიდან ჩურჩხელაში ყველაზე მეტია გლუკოზი, რომელიც აუცილებელია ჩვენი კუნთების მუშაობისათვის; ცხიმები დიდი რაოდენობით მოიპოვება თვით კაკალში, ხო-

ლო ცილები კი იმ პურის ფქვილის თათარაშია, რომელშიც ავლებენ ჩურჩხელას. ჩვენი ხალხი იყენებს კაკლის წენგოს მალარიის დროს, ამძალებულ ნაყოფისაგან ამზადებენ მძაღეს, რომელსაც ამარობენ კუქის წყლულის წინააღმდეგ, ხოლო სიყვითლის (Jeleraus) შემთხვევებში იღებენ კიტრა ვაშლს და კაკლის ხის ფულუროში ჩამდგარ წყალს ან მტვერს თანაბარი რაოდენობით, ურევვენ სამ ლიტრ ღვინოში, ადუღებენ უხმარ ქოთანში, სანამ ერთ ლიტრაზე არ დადგება, აციეებენ და შემდეგ ასმევენ ავადმყოფს ღლეში 3-ჯერ თითო ჩაის კიქას. როგორც სოფლის მკურნალები. ისე ზოგიერთი ექიმები ამტკიცებენ, რომ ამ წამლით სიყვითლიანი ავადმყოფი 2—3 ღლეში იკურნებაო. კაკლის წენგოდან კეთდება საღებავი და მაღალი ღირსების მურაბა. კაკლის სამკურნალო თვისებები მოხსენიებული აქვს როგორც დავით ბატონიშვილს. ისე ქანანელს. დავით ბატონიშვილი კაკლის ზეთს და ნაყოფს ურჩევს ფილენჯის დროს, ხოლო ფილტვების დაავადების დროს ის უნიშნავს კაკლის ფოთოლს საყნოსველად. გულის რევმისა და ლებინების წინააღმდეგ დავით ბატონიშვილი ასეთ დარიგებას გვაძლევს: „აწე თუ რწყევა მწოველ მისკირდეს და ველარამ ფეო მან სხვამ წამალმან რწყევა ველარ დაუქიროს, მოიტანე ნიგუზის წენგო, დანაყე და წვენი გამოჰხადე და ამისი წვენი პირშია იმგვიბონ და მაშინვე რწყევას მოჰკვეთს და უკუუგდებს“. ქანანელი უნიშნავს კაკლის ზეთს გულის დაავადებათა წინააღმდეგ: „თუ გულის ტკივილი სიგრილისაგან იყოს ესე: წამალიცა აქამეთ სადაფისა ფურცელი, ნიგუზისა ზეთი და ცოტა თაფლი გაურიონ და შეაქამონ და მუჟარეხი მაჯუნითა შეაქამონ, რომე გული გაუნხიარულოს“.

წინანდელ ჩვენს ფარმაცოპეაში ეს მცენარე მოხსენიებული იყო, მაგრამ სახელმწიფო ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში ის შეტანილი არ არის. სხვა სახელმწიფოების მეცნიერულ მედიცინაში და საექიმო წიგნებში კაკალი ღლეცაც გამოყენებულია როგორც ნაყენების სახით რახიტისა და ექსუდაციური დიათეზის დროს. ისე აბაზანებისა და საფენების სახით; იხმარება ის საყმაწვილოს დროსაც და შემკვრელადაც. აგროვებენ (აღრე გაზაფხულზე) ამ ნეკნარის ფოთლებს (*Folia Juglandis*), უპირატესად კენტ ფოთოლაკებს, ვინაიდან სხვა ფოთოლაკებში და ძველ ფოთლებში იუგლონი არ მოიპოვება. აგროვებენ აგრეთვე კაკლის წენგოსაც, რომელიც ახალი და მწვანე ფერის უნდა იყოს (*Cortex Juglandis, Fructus et Folia Juglandis*). მისი მშრალი ფოთლები ქიმიურად

შეიცავს ადვილად ცვალებად ალკალოიდ იუგლანდინს (*Juglandinum*) და 0,3% ინოზიტს (*Inositum*), რომელსაც სხვაგვარად თავის შაქარს უწოდებენ; მის ახალ ფოთლებში შედის 0,3% ეთერზეთი. მთრიმლავი ნივთიერება, ცილები და 10—11% ნაქარი. პერიკარპიუმი (*Cortex nucum Juglandis*) შეიცავს მთრიალავ ნივთიერებას ნუციტანინს (*Nucitaninum*), საღებავ ნივთიერებას იუგლონს (*Juglonum*) და სხვ. კაკლის ზეთში (*Mulderi*) ლინოლეინის გლიცერიდებია მირისტინისა და ლაურილის მჟავეებით. კაკლის ქერქში მოიპოვება იუგლანდინი. კაკლის ხის ფარმაკევტული პრეპარატებია: *Folia Juglandis*, *Extractum Foliorum Juglandis*, *Cortex Fructus (seu Nucum) Juglandis*, *Extractum Corticis Nucum Juglandis (seu Roob Juglandis)*, *Oleum Juglandis regiae*, *Cortex Radici Juglandis cinerea*, *Oleum Juglandis* და *Extractum Juglandis fluidum*. ჩვენში კაკლის, როგორც ფოთლების, ისე წენგოს, შეგროვება ძალიან დიდი რაოდენობით შეიძლება.

ზეთის ხილი—*Olea europaea* L.

ეს მარადმწვანე ხე ან ბუჩქი წარმოადგენს კულტურულ მცენარეს, რომელსაც აშენებენ უბირატესად დასავლეთ საქართველოში შავი ზღვის სანაპიროებზე. იგი (*Oleaceae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს ეკუთვნის და ხასიათდება ტყავისებური. ზემოდან მწვანე, ხოლო ქვემოდან ნაცრისფერი, კიდემთლიანი ლანცეტა ფოთლებით, რომლებიც ერთიმეორის პირისპირ სხედან ღეროზე. თეთრი ყვავილები ოთხბილა ზარისებური ჯამით და ორი მტვრიანათი შეკრებილია მტევან ყვავილედში. ვარსკვლავისებური გვირგვინი შედგება ოთხი ფოთოლაკისაგან. ნაყოფი ელიფსური, მუქი იისფერი, გულიანი კურკიანაა; მის ხორციან ნაწილში ცხიმზეთი შეადგენს 70%, თესლში კი—30%. ზეთის ხილის ზეთი, რომელიც ჩვენში ზეთუნის ზეთადაა ცნობილი, წარმოადგენს თხიერი გლიცერიდების ნაზავს, სადაც 75% ტრიოლეინზე (ოლეინზე) მოდის, დანარჩენი 25% კი მაგარი გლიცერიდებია—ტრიპალმიტინი, ტრიარახინი და მცირე რაოდენობით სტეარინი. გარდა აღნიშნულისა, ის შეიცავს ფიტოსტერინსაც ($C_{28}H_{44}O + H_2O$). გარდა ამისა, მასში არის ცილოვანი ნივთიერება, ქლოროფილი, მწარე ნივთიერება ოლივიტი და სხვ. დავით ბატონიშვილის რჩევით ზეთის ხილი გამოიყე-

ნება კბილის დაავადებათა პრაქტიკაში, სახსრების ტკივილების დროს, მადის მომგვრელად და სხვ. „ზეთის ხილი, რომელიცა მომკუხო არის, გრილი და ხმელი არის, და რომელიცა მწოედ მწიფე არის, მხურვალე და ხმელი არის. კაცსა გულსა და სტომაქსა გაუხსნის და საკმელსა მოანდომებს, სტომაქსა გააძაღიანებს... მაგრა მწოედ მძიმე არის და თვალთა აზიანებს კაცსა თავსა აატკივებს და სევდას მოუმატებს და უძილობას აუგდებს. აწე ასრე უნდა, ესე ზეთის ხილი კაცმა შუაქამაშიგან ჭამოს“. „ვინცა მარილიანი ზეთის ხილი წყლით მოადუღოთ და პირშიგა იმგვიბოს კბილის ტკივილი ეშველოს“-ო. მეცნიერულ მედიცინაში დღეს-დღეობით ზეთის ხილის ზეთი იხმარება როგორც შემოსავლები საშუალება და ნაზი საფადართო. აგრეთვე კანში ჩასაზღლად, მალამოებისათვის, ოყნებისათვის და სხვ. წინათ მას ხმარობდნენ აგრეთვე ქვლებისა და ნალვლის გზებში კენჭების გაჩენის შემთხვევაშიაც. სუჟთა ზეთი დიდ დოზებში (100—200 გრამი დღეში) ზოგჯერ იწვევს პირღებინებას, რის გამოც მას, ჩვეულებრივ, უმატებენ ცოტაოდენ კონიაკს, მენტოლს და სხვ. ზეთის ხილის ზეთი იხმარება ვეტერინარულ პრაქტიკაშიც. მისი ფარმაცევტული პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: *Oleum Olivarum commune (seu viride)*, *Oleum Olivarum Provinciale*, *Unguentum basilicum*, *Emplasrtum Cerusse*, *Emplastrum Meliloti*, *Emplastrum Plumbi simplex*, *Unguentum diachylon Dr. Herba*, *Emplastrum adhaesivum*, *Emplastrum Plumbi compositum*, *Emplastrum saponatum*, *Linimentum ammoniatum*, *Oleum cantharidatum*, *Unguentum cantharidatum*, *Emplastrum saponatum*, *Sapo Hispanicus albus*, *Sapo terebinthinatus*, *Sapo medicatus*, *Sapo jalapinus*. *Spiritus saponatus*, *Unguentum cereum*, *Unguentum plumbi acetici*, *Unguentum Plumbi taunici*, *Unguentum Cetacei*, *Acidum Oleinicum*, როგორც სუფთა (*purum*), ასევე გაუსუფთავებელი (*Venale* ან *crudum*). საქართველოს კლიმატურ პირობებს ზეთის ხილის ხე კარგად ეგუება და მისი პლანტაციების გაშენებისათვის ჩვენში, განსაკუთრებით შავი ზღვის სანაპირო რაიონებში, დიდი შესაძლებლობა არსებობს.

კულტურული მცენარეები

ნიორი—*Allium sativum* L.

ნიორი მრავალწლოვანი კულტურული მცენარეა, რომელიც ეკუთვნის შროშანიებრთა (*Liliaceae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს და ხასიათდება მომრგვალო 6—10 კბილა ბოლქვებით. ბოლქვზე ვითარდება მიწის ზევით ერთ მეტრამდე სიმაღლას ღერო, რომლიც კენწერი დამშვენებულია თეთრი ყვავილებისაგან შემდგარი ქოლგა ყვავილედით. ღეროზე განლაგებულია ბრტყელი ხახურა ფოთლები. საქართველოში ნიორი მოჰყავთ ყველა კუთხეში. გარდა მაღალი მთიანი მხარეებისა, ის იხმარება კულინარიაში, როგორც საუკეთესო სანელებელი. ჩვენს ხალხში ეს მცენარე გამოყენებულია უხსოვარი დროიდან როგორც შესანიშნავი პროფილაქტიკური საშუალება ამა თუ იმ გადამდები სენისაგან თავის დასაცავად. ამ მიზნით კვირაში ორჯერ მაინც ჰამდნენ უზმოზე თითო თავ ნიორს, რასაც ხშირად ჰიის დადენა მოყვებოდა და ამიტომ მას ამ მხრივაც ძვირფას თვისებებზე აწერდნენ. გარდა ამისა, დანაყილ ნიორს იდებდნენ ცოფიანი ძაღლის ნაკბენზეც. ჩვენს კარაბადიხებში ნიორი ხშირადაა მოხსენებული. მაგალითად: „წიგნი სააქიმო“-ში ის მოხსენებულია სხვა საქმელთან ერთად, როგორც მაჯის აჩქარების მიზეზი—„და მაჯასი ფიცხელი იყოს და ფიცხლად ფეთქდეს, და ესეთი მანკი მით შეექნების როშელ წუალი და კალიაი და თაფლიანი და ნიორი და პილპილი, და სარფი ღვინო და ტკბილი დია ექამოს“-ო. ის ღიღი ხანი მიღებულია როგორც სისხლის მიმოქცევის მომწესრიგებელი და აგრეთვე ცხვირის დაავადებათა საწინააღმდეგო საშუალება, რის შესახებაც დავით ბატონიშვილი წერს თავის „იადგარ დაუდ“-ში: „ვინც ნიორი დანაყოს და წყალი გამოჰხადოს და ესე ნივრის ცხვირშიგა ჩაიწვეთოს, რაცა კაცსა ცხვირშიგა ან ბაყლი უთქს, და ან ავი რამე დარჩომია, ყუელასა გამოსწმენდს და გააქარებს“. გარდა ამისა დავით ბატონიშვილი თელის მას სიმსივნეთა საწინააღმდეგო საშუალებადაც: „ვინცა ნიორი ქამოს სიმსივნესათვის მწოვედ კაი და მარგე არის“. 1942 წელს ბ. ტოკინმა აღმოაჩინა ზოგიერთ მცენარეში მქროლადი ბაქტერიოციდული ნივთიერებანი, რომლებიც ცნობილია ფიტონციდების სახელწოდებით. მათ შორის ნიორი ერთ-ერთ თვალსაჩინო ადგილს იკავს. კიმიური ანალიზებით გამოკვლეულია, რომ ნიორის ბოლქვი შეიცავს ნიორის ზეთს, გლუკოზიდ ალღინს, ეთერზეთებს და იოდს (ნიორის 1 კგრ 17. საქართველოს სამეურნალო მცენარეები.

ბოლქეებში 0.94 მგ იოლია). მეცნიერულ შედიცინაში იყენებენ იენისიდან აგვისტომდე შეგროვებულ ახალ ბოლქეებს (*Bulbus Allii*), რომლის საექიმო ფორმებია: *Sirupus Allii sativi* —არომატული სეროფი შერეულა შაქრის სეროფთან (გერმანული საექიმო წიგნის 1941 წლის მე-6 გამოცემა), *Tinctura Allii* (რომლის მისაღებადაც 200 ნაწილ ახალი ნიორის დაქუცმაცებულ ბოლქეებს აყენებენ 1000 ნაწილ ღვინის სპირტზე ათი დღის განმავლობაში, ისე რომ ნაყენი 60%-იანი გახდეს და დალექვის შემდეგ ფილტრავენ), *Tinctura Allii sativi* (500 ნაწილ სუფთა ახალი ნიორის დაქუცმაცებულ ბოლქეებს უმატებენ ღვინის სპირტის 1000 ნაწილს, აყენებენ 10 დღეს, რის შემდეგ წნეხვენ და ფილტრავენ). ნიორის პრეპარატებს იყენებენ როგორც სისხლის მიმოქცევის გამაძლიერებელ ანტიჰელმინთურ, ბაქტერიოციდულ და პერისტალტიკის გამაძლიერებელ საშუალებას. ხმარობენ მას აგრეთვე არტერიოსკლეროზის შემთხვევებში სხვადასხვა გამონაცემების სახით. ამისათვის 10 კგ კარგად დაკეპილი ნიორის ბოლქეებს ხარშავენ 20 ლიტრ წყალში 1,5 საათის განმავლობაში ჩასქელებამდე, შემდეგ წნეხვენ და ამ გამოწურულ სითხეს ისევ ადუღებენ და აორთქლებენ ნახევარი საათის განმავლობაში. ნიორის ბოლქეები შეიცავენ გოგირდის შემცველ გლუკოზიდს და ერთ ენზიმ ალლიზინს (*Allisin*); მისგანვე ლებულობენ გოგირდის შემცველ ზეთსაც, რომელიც გერმანიაში აზანტის (*Asant*) სახელწოდებითაა ცნობილი. აზანტი შეიცავს დეზოქსის, ანუ აპოქოლის მჟავას (იგივე დეზოქსიქოლმჟავა). აზანტი პატენტირებულია გერმანიაში 594,808 ნიშნით. ნიორის ბოლქეებიდან ამზადებენ სხვადასხვა ლიკიორებსაც. *Allium sativum*-დან ნიურბერგში დამზადდა ტაბლეტების სახით (თითო 0,55 გრ) პრეპარატი ალლიზატინი (*Allisatin*), რომელსაც სუნის აცილების მიზნით დამატებული აქვს ნახშირი. ის შეიცავს ყველა იმ ნივთიერებას, რომელიც შედის ნიორში. მას უნიშნავენ ნაწლავების მწვავე, ქვემწვავე და ქრონიკული კატარის დროს, აგრეთვე *Diarrhoe*-ს შემთხვევაში, არტერიოსკლეროზულ მოვლენების დროს, შარდში. სიმჟავიანობის გაძლიერების დროს და სხვ. ბერლინ-ბრიტანში ნიორიდან მიიღეს კიდევ ერთი პრეპარატი ალლოტონი (*Alloton*), რომელშიც შედის 12% ნიორის ზეთი, ანუ ქიმიურად დიოქსიქოლანი მჟავა + დეზოქსიქოლანის მჟავა; მას იყენებენ არტერიოსკლეროზის დროს, უძლურობისას, როგორც მხეიარა, ისე ბრტყელი და მრგვალი ქიების წინააღმდეგ და სხვ. (0,1 გრ საკმლის დროს ან მის წინ). ჩვენს ფარმაცოპიაში ნიორი მოხსენებული არ არის, მაგრამ მას

მაინც იუენებენ ჩვენში როგორც გამაღიზიანებელ და საღებინ-ფექციო საშუალებას; ის აძლიერებს საკმლის მომნელებელი აპარატის მამოძრავებელ და სეკრეტორულ ფუნქციებს და აქვეითებს ნაწლავებში ლპობისა და დუღილის პროცესებს. მას უნიშნავენ Subaciditas და anaciditas დროს ნაწლავების გასაუვნებლად. ჩვენი პრეპარატებია: Extractum allii sativi fluidum და Allisat-ი. ამერიკელი მეკვლევის კავილეტოსა და სხვათა მიერ 1944—45 წწ. დამტკიცდა, რომ ნიორი ხოცავს როგორც გრამდადებით, ისე გრამუარყოფით ბაქტერიებს. პენიცილინზე აღრე ნიორი იქნა გამოყენებული სტაფილოკოკის, სტრეპტოკოკის, ტიფის ბაცილის, პარატიფული ბაქტერიების, დიზენტერიის ჩიირისა და ხოლერის ვიბრძონის წინააღმდეგ, რის შედეგადაც ამერიკელებმა ეს მოქმედი საწყისები ცალკე პრეპარატში ალლიცინში (Allicin) გამოჰყვეს. ამ პრეპარატის განზაგება 1:85000 და 1:125000 იწვევს ყველა ჩამოთვლილი ბაქტერიების ზრდის შეჩერებას იმ დროს, როდესაც პენიცილინის 1:5000 განზაგებაც კი არ მოქმედებს Bacillus typhosus-ზე. ი. ტოროპცევა და ი. კამენევა დამუშავეს ნიორიდან ბაქტერიოციდული საწყისის მიღების მეთოდიკა. ამ საწყისს მათ დეფენზონატი უწოდეს. დეფენზონატის კიმიური ბუნება არაცილოვანია და ის უფრო ახლო დგას გლუკოზიდებთან. ნიორის სპირტიანი ექსტრაქტი, ტ. იანოვიჩის გამოკვლევათა საფუძველზე, კარგად მოქმედებს ბაქტერიალურ ფილტრატებზე. მსგავს მოქმედებას იჩენს წითელი ხახვის წვენი, უფრო ნაკლებად ყვითელი ხახვი და ძალიან მცირედ — თეთრი. ნიორის კულტურის გადიდება საქართველოში ადვილად შესაძლებელია.

ხახვი — Allium cepa L.

ხახვი შროშანასებრთა (Liliaceae) ბოტანიკურ ოჯახს ეკუთვნის. ეს მრავალწლოვანი მცენარეა, თეთრი, ყვითელი და წითელი ფერის მოგვძო ან ბურთისებური ბოლქვებით და ერთ მეტრამდე სიმაღლის ღეროთი, რომლის კენწერზე მეორე წელიწადს ვითარდება მრავალი ყვავილისაგან შემდგარი, სფერიული ქოლგა-ყვავილედი. ხახვს ახასიათებს ღრუიანი ფოთლები. მსგავსად ნიორისა ხახვი წარმოადგენს საქართველოს ბოსტნებისა და ბალჩების ერთ-ერთ დამახასიათებელ კულტურულ მცენარეს, რომელიც უფრო დიდი რაოდენობით ითესება, რადგან უფრო მეტად იხმარება კულინარიაში. ქართულ ხალხურ მედიცინაში ხახვის ბოლქვებზე არსებულ სახეცვლილ ფოთლებს მოთუშული სახით ხმარობენ ჩირქ-

გროვის გამოსარწყველად და კიის დამდენ საშუალებად. წიგნი სააქიმოს მიხედვით ხახვი ითვლება ბუასილის გამომწვევად: „იცოდე რომელ თუთაი ბევასირი სქელისა სისხლისაგან იქმნების, რომელ დამწუარ იყოს მეტისა საკამადისა მხურვალისა და ფიცხელისა კამისაგან, ვითა ნიორი და ხახვი, და განდანაი სპრასა და პილპილი, და რაიცა მათი მსგავსი იყოს, მაშინ ესე მანკი გამოჩნდების“. დავით ბატონიშვილი ხახვს კუჭში გამხსნელ საშუალებად თვლის: „ხახვი მხურვალი და ხმელი არის, რაცა კაცი სათვის უცხოთა და ავსა წყალსა უწყენია და ან ამისგან სენი ასძურია, ყუელას უშველის და კაცსა გახსნის“, ხოლო ქანანელი თავის უსწორო კარაბადინში მოგვიწოდებს გამოვიყენოთ ხახვი ბუასილის დროს სისხლის გასახსნელად და გამოსაწმენდად. „უჟი ხახვი დანაყე შემოსდევ რომე სისხლი გახსნას და გამოწმინდოს“. მეცნიერულ მედიცინაში ხახვმა პოვა გამოყენება მხოლოდ ბოლო ხანებში, როგორც კარგმა ფიტონციდმა; ძირითადად იხმარება მისი ბოლქვი (*Bulbus Cepae*), რომლის ქიმიურ შემცველობაში შედის სახაროზი, შაქარი, ქვერცეტინი, ლიმონმჟავა, ინულინი, პექტინი, პენტოზი, შეფერილი უგემო დაქანგული კატექინი და პროტოკატექინის მჟავა.

როგორც ფიტონციდი ის გაზაფხულზე უფრო მოქმედებს; გარდა ამისა, ამ პერიოდში ის დიდი რაოდენობით შეიცავს ეთერზეთებს, რომლებშიც შედის გოგირდი; ამავე დროს ის მდიდარია B და C ვიტამინით. ხახვის ყოველწლიური დამზადების შესაძლებლობა საქართველოში საგრძნობლად დიდი იქნება, მით უმეტეს, თუ მისი ნათესების ფართობს კიდევ უფრო გავადიდებთ.

შვრია—*Avena sativa* L.

შვრია ეკუთვნის მარცვლოვანთა (*Gramineae*-ეს) ოჯახს, და წარმოადგენს 60—100 სმ სიმაღლის მცენარეს შიშველი ვაგინიანი ფოთლებით და თავთავის ღერაკით, რომელზედაც განლაგებულია 20 მმ სიგრძის ყვავილების კილები ორ-ორი პატარა კბილაკით ზემოდან. მისი ყვავილები შეკრებილია თავთავისებურ საგველა ყვავილედში; თავთავი 2 ან 3 ყვავილიანია; ქვედა ყვავილი, ჩვეულებრივ, ფხიანია; ფხები ოდნავ მოხრილია ან სწორი. საქართველოში ეს მცენარე მოყავთ კულტურაში, თუმცა ზოგჯერ ის გაველურებული სახითაც გვხვდება. მეცნიერულ მედიცინაში შვრია გამოყენებულია როგორც დაჰხმარე საშუალება ამა თუ იმ სამკურნალო ნივთიერებათა მომზადების დროს; ჩვენ ის მხოლოდ გერ-

მანუღ საექიმო წიგნში ენახეთ. ხმარობენ მთლიან მცენარეს ყვავილობის პერიოდში ანდა მის ზრდადასრულებულ მარცვლებს (*Fructus Avenae*). ყვავილობაში ზყოფი მცენარე შეიცავს დიდი რაოდენობით სახაროზს, სეკალოზს, ფრუქტოზს, გლუკოზს (ყველა ერთად — 3—4%), 2—3% ალბუმიზას, ვიტამინებს, ვაშლის, ლიმონის, მალონის, აკონიტის და ოქსალის მჟავებს (არა ნაკლებ 0,04%); მთლიანი მცენარის ნაცარში 0,5—0,75% SiO_2 -ზე მოდის, ხოლო ფოთლების ნაცარში კი ის 70% შეადგენს. ფესვებში გრამინინია, მარცვლებში — ალკალიოდი ავენინი, ტრიგონელინი, და ვანილინგლუკოზიდი. შვრიის ქატოში მოიპოვება ლიგნინი, ენზიმი, ფოსფატები. ფოსფატაზი და საპონინი. მისი ფარმაცევტული პრეპარატია: *Fructus avenae*.

ჭერამი — *Armeniaca vulgaris* L. (*Prunus armeniaca* L.)

ეს კულტურული მცენარე ვარდნაირთა (*Rosaceae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს ეკუთვნის და წარმოადგენს ხეს, რომლის ტოტებზე მორიგეობით განლაგებულია გრძელყუნწიანი, მომრგვალო ან კვერცხნაირი, შიშველი ფოთლები ხერხებილა ნაპირებით და წაწვეტილი წვერით. კრელ ახალგაზრდა ყლორტებზე ჯერ კიდევ ფოთლების გამოსვლამდე იშლება დიდი ზომის, თეთრი ან მოვარდისფრო, მჯდომარე ყვავილები, მრავალი მტვრიანით. ხუთფურცლიანი ჯამითა და გვირგვინით. ყვავილების განაყოფიერების შემდეგ ჭერამზე ვითარდება მსხვილი, ხორციანი და კურკიანი ყვითელი ფერის ნაყოფი. ჩვენი ფარმაცოპეას მიხედვით დასაშვებია ჭერამის კურკის გამოყენება მწარე ნუშის თესლის ნაცვლად, განსაკუთრებით მწარე ნუშის წყლის მომზადებისას; ჭერამის თესლიდან მიღებული ზეთი იხმარება ნუშის თესლის ზეთის ნაცვლად, რაც აიხსნება იმით, რომ ჭერამის თესლის ქიმიური შემცველობა თითქმის იგივეა, რაც ნუშისა. ჭერამის თესლი შეიცავს იგივე გლუკოზიდ ამიგდალინს, ფერმენტ ემულსინს, 27% შაქარს, განსაკუთრებით სახაროზს, პექტინს, მინერალურ ნივთიერებას, ვაშლისა და ლიმონის მჟავებს, 30—40% ცხიმზეთებს. 25% ცილოვან ნივთიერებას, დიდი რაოდენობით C ვიტამინს და უფრო მცირე რაოდენობით B ვიტამინს. ჭერამის კურკის დაწვით მიიღება შავი საღებავი. ჩვენში ჭერამი საკმაოდ დიდი რაოდენობით მოჰყავთ კულტურაში, განსაკუთრებით აღმოსავლეთ

საქართველოში. ის ძალიან კარგად იტანს სიმშრალეს, რაც დასტურდება ზოგიერთ იმ გაველურებული ეგზემპლარებით, რომლებიც გვხვდება აღმოსავლეთ საქართველოში. ქერამის თესლის დამზადება მარტო აღმოსავლეთ საქართველოში ვარაუდით შეიძლება 2 ტონის ჩაოდენობით ყოველწლიურად.

წიწაკა—*Capsicum annuum* L.

წიწაკა, რომელიც ცნობილია დასავლეთ საქართველოში პიმპილის სახელწოდებით, ეკუთვნის ძალუყურძენასებრთა (*Solanaceae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს. ეს ერთწლოვანი მცენარეა, სწორმდგომი, დატოტიანებული და შიშველი ღეროთი, რომლის სიმაღლე საშუალოდ 50—70 სმ აღწევს. ღეროზე მორიგეობით განლაგებულია წვეტიანი, კვერცხნაირი ან მოგრძო კვერცხნაირი გრძელუწუნაი ფოთლები. ფოთლის ილღიებში და ღეროს განტოტების ადგილებში ვითარდება ერთეული, თეთრი, ყუნწისაყენ დახრილი ყვავილი 5 მტკრიანათი. წითელი ფერის მეტად მწარე გემოსი და ცხარე სუნის ნაყოფი გარედან მეტად სადაა, ხოლო შიგნით 2—3 ბუდიანია და უპარავ მოყვითალო ფერის თესლს შეიცავს. წიწაკა ხარობს საქართველოს ყველა კუთხეში, გარდა მაღალმთიან ადგილებისა. წიწაკა წმინდა საბოსტნე კულტურაა, რომელიც ფართოდაა გავრცელებული ჩვენში, რადგან ის ქართული საკმლის აუცილებელი სანელებელია. გარდა ამისა, ჩვენი ხალხი იყენებს წიწაკას, როგორც მადისმომგვრელ საშუალებას. მეცნიერულ მედიცინაში გამოყენებას ჰპოვებს წიწაკას ნაყოფი (*Fructus Capsici*), რომელიც იზმარება, როგორც ადგილობრივი გამაღიზიანებელი საშუალება, განსაკუთრებით კანზე ადგილობრივი ჰიპერემიის გამოწვევის მიზნით; მას იყენებენ აგრეთვე ნაყენების სახით. საკმლის მონელების გასაუმჯობესებლად. მკურნალობის მიზნით შეგროვილი მწიფე ნაყოფი უნდა განცალკევდეს სხვა წამლებისაგან, რადგან მოსალოდნელია მისი სიმწარე და სიცხარე სხვაზეც გადავიდეს. უნდა ვერიდოთ აგრეთვე წიწაკიანი ხელოთ პირის ან თვალების შეხებას და იმ ადგილას ყოფნას, სადაც შენატულია წიწაკას მშრალი ნაყოფი, რადგან მისი მტვერით ღიზიანდება ცხვირის და თვალის ლორწოვანი გარსი. მზა მასალაში გარეშე მინარევები 3% არ უნდა აღემატებოდეს. პილპილის ნაყოფის (*Fructus Capsici*) ქიმიური შემცველობა ასეთია: 0,2% ალკალოიდის მსგავსი ამიდი კაფსაიცინი—დეცილენმეცა ამიდი ვანილინამინით რომელიც ხასიათდება მწვავე

გემოთი და გამაღიზიანებელი მოქმედებით, კაფსიკუმროტ-ი (რომელსაც კაროტინიანებული გაპოყენება აქვს),—კაფსანთინი (Capsanthin), კაფსორუბინი, ლუტეინი, C ვიტამინი, პიგმენტები, 7—9% ნაცარი და 1,25% მეავეში უხსნადი ნაცარი. წიწაკას თესლებში 10%-დე ცხიმზეთია. მისი ნაყოფი გამოყენებულია და შეტანილი როგორც ჩვენი ფარმაცოპეას მე-7-ე გამოცემაში, აგრეთვე სხვა სახელმწიფოთა ფარმაცოპეაში. წიწაკას საექიმო ფორმებია: Tinctura Capsici, Tinctura Capsici composita, Emplastrum Capsici, Linimentum Capsici compositum, Linimentum restitutorium და unguentum Capsici aquosum, რომელშიც შედის Mentholum synth. 0,5, Capsicinum, Oleum Rosmarini $\frac{1}{2}$ 1,5, Mucilago Tylose Stada 50,0. ჩვენში. წიწაკას დამზადების დიდი შესაძლებლობაა.

რეცეპტები:

Rp.: T-rae Capsici 100,0
DS. ჩასაზელად.

Rp.: Linimenti Capsici compositi
D. Lag. Origin. unam
S. ჩასაზელად.

ალუბალი—Cerasus vulgaris Mill. (Prunus Cerasus L.)

ალუბალი კულტურული მცენარეა, რომელიც უხვად მოიპოვება საქართველოს ბაღებში. ის ვარდნაირთა (Rosaceae-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს ეკუთვნის და წარმოადგენს საშუალო ზომის ხეს. რომლის ტოტებზეც მორიგეობით სიდან ყუნწიანი, ფუძესთან ელიფსური, წვეროსაკენ კი უფრო შევიწროებული ფოთლები ხერხებილა ნაპირებით, ზემოდან მუქი-მწვანე პრილა, ხოლო ქვემოდან უფრო ფერმკრთალი და შიშველი ზედაპირით. 2—4 ცალი თეთრი გრძელყუნწიანი ყვავილი მრავალი მტკრიანათი და ხუ მის ჯერადი ყვავილსაფარით ქოლგადაა შეკრებილი. ალუბლის ნაყოფი მუქი წითელი ფერისაა. საქართველოში ის კარგად ეგუება თითქმის ყველა პირობებს გარდა მთიანი მხარისა და, თუმცა ძლიერ ნესტს გაუზრის, მაგრამ განსაკუთრებულ ნიადაგს არ ირჩევს. ფაომაციაში ალუბლის ნაყოფი იხმარება სეროფის სახით

(*Sirupus Caerasi*), როგორც შესაზავებელი საშუალება მწარე წამლების გასაქტობად. მისი ნაყოფის ქიმიური შემცველობა ასეთია: 6—9% შაქარი, 1,5—2% ორგანული მჟავები, რომლებთანა დასანიშნავია ვაშლისა და ლიმონის მჟავა, პექტინი, საღებავი ნივთიერება და სხვ. მის თესლში 25—35% ცხიმზეთია დამახასიათებელი ნუშის გემოთი, რაც მასში მწარე გლუკოზიდი ამიგდალინის შემცველობით აიხსნება. მის ფოთლებშიც (*Folia Cerasorum*) ბევრია ლიმონის მჟავა, ქვერცეტიანი, მარიმლავი ნივთიერება, ამიგდალინი, დექსტროზი, სახაროზი, კუმარინი და სხვ. ჩვენს ფარმაცოპეაში ალუბლის ნაყოფი მოხსენებულა. მსგავსად ალუბლისა ამავე მიზნებით პორტუგალიასა და გალიციაში იყენებენ ბალსაც (*Cerasus avium* Mönch.). ჩვენში ალუბლის ნაყოფის შეგროვება მზა მასალის სახით შეიძლება დაახლოებით 5 ტონის რაოდენობით.

კინაქინის ხე—*Cinchona succirubra* Pavon.

კინაქინის, ანუ კინის ხე, რომელიც (*Rubiaceae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს ეკუთვნის, წარმოადგენს ტროპიკული ქვეყნების ხემცენარეს, რომელიც დაკალმების მეთოდის გამოყენებით აკლიმატიზებულია ჩვენში შავი ზღვის სანაპიროზე (აფხაზეთში) ორწლოვანი მცენარის სახით. მისი დიდი, 46—52 სმ სიგრძის და 37—3 სმ სიგანის ნაზი, გრძელყუნწიანი ფოთლები, მოყვანილობით განიერი ელიფსურია ან კვერცხნაირი, ზოგჯერ მრგვალი; ფოთლის კიდეები შეზნექილია და დაძარღვული, ხოლო ძარღვებს შორის მანძილი კუზის შთაბეჭდილებას ტოვებს; ფოთოლი ზემოდან მუქი ჰუვანეა, ხოლო ქვემოდან მკრთალი და ძარღვების გასწვრივ ნაზად შებუსხილია; ფოთოლთ-ნები მოგრძოა, ბლაგვი და შიგნითა მხრიდან ჯირკვლოვანი. ყვავილები შეკრებილია მრავალყვავილოვან, განიერ, პირამიდულ საგველა ყვავილედში. ყვავილების ყუნწები ნაზადაა შებუსხილი; მათ ქვევით განიერი ფოთლებია და საფარისებური ყვავილთანები; ყვავილის წითელი ყანწისებური ჯამი სქლად შებუსხილია მეტად ნაზი ბუსუსით. ჯამის შემდეგ ეარდისფერი, 14—15 მმ სიგრძის გვირგვინია. ყვავილის განაყოფიერების შემდეგ მას უვითარდება კოლოფი ნაყოფი, რომელიც მომწიფებამდე წითელი ფერისაა, ხოლო შემდეგ მუქდება. მის შიგნით ვითარდება თესლი, ოვალური ღია მიხაკისფერი ფრთებით და სუსტად დაკბილული ნაპირებით. კინაქინის ხის ქერქი გაჰოიყენება მეცნიერულ მედიცინაში პალარის პლაზმოდიების

წინააღმდეგ. ის შემოიტანა ევროპაში (მე-17 საუკუნეში) პერუს ვიცე კაროლის მეუღლემ გრაფინია დელ ქინონმა, რომელიც მისი საშუალებით განიკურნა მალარიისაგან ამერიკაში ყოფნის დროს; ამიტომ მას სახელად გრაფინიას გვარი *Cinchona* ეწოდა, რომელიც 1866 წელს დაამტკიცა მსოფლიო ინტერნაციონალურმა ბოტანიკურმა კონგრესმა. ქინის ხის გვარი აერთიანებს რამდენიმე სახის მარადმწვანე ხეს, ან უფრო ხშირად ბუჩქს, მაგრამ ჩვენში დაკალმების მეთოდით აკლიმატიზებულია მხოლოდ ერთი სახეობა, სახელდობრ *Cinchona succirubra* Pavon., რომელსაც ჩვენ ვამრავლებთ კალმებით; მის ფოთლებს ვხმარობთ მოკმედი საწყისის მისაღებად. ქინაქინის ქერქისაგან მიღებული პრეპარატი ქინაქინი წარმოადგენს პროტოპლაზმატურ. შხამს, რომელიც მომავლინებლად მოკმედებს როგორც ცხოველურ, ისე მცენარეულ პროტოპლაზმაზე. შხამის რაოდენობის მიხედვით ის ჯერ უქვეითებს მას სასიცოცხლო მოკმედებას, შემდეგ ადამბლავებს და ბოლოს კლავს. ამის გამო ექიმი დიდი სიფრთხილით უნიშნავს ავადყოფს ქინაქინს და ყოველმხრივ ამოწმებს მის ფიზიოლოგიურ მდგომარეობას (მაგ., ორსულ ქალს ქინაქინი არ ეძლევა, რადგან დიდი რაოდენობით მან შეიძლება აბორტი გამოიწვიოს). ქინაქინის პრეპარატებია: *Cortex Chinae* 0,5—1,0 *pro dosi*. *Extractum Chinae spirituosum* (0,5—2,0) (იხმარება როგორც *tonicum*-ი), *Extractum Chinae aquosum*, *Tinctura Chinae* და *Tinctura Chinae composita* (რომელიც განსხვავდება პირველისაგან იმით, რომ შეიცავს სხვადასხვა არომატულ ნივთიერებას, იხმარება 20—30 წვეთის რაოდენობით, როგორც *Stomachicum*-ი და *tonicum*-ი). *Chininum sulfuricum*, *Chininum bisulfuricum*, *Chininum hydrochloricum*, *Chininum bihydrochloricum*, *Chininum hydrobromicum s. bromatum*, *Chininum tannicum*, *Chininum salicylicum*, *Chininum ferro-citricum*. *Decoctum Chinae* და *Tinctura Chinae simplex*, რომელშიც გარდა ქინაქინისა მთავარი მოკმედი საწყისია ანალოგიურად მოკმედი იზომერი ქინიდინი ანუ კონქინინი. წინათ იყენებდნენ ქინაქინიას და ქინიდინის ნაზავს ქინოიდინის სახელწოდებით. ქინაქინის ხის ქერქი შეიცავს აგრეთვე ორ ალკალოიდს—ცინქონინსა და ცინქონიდინს, რომლებიც წარმოადგენენ კრუნჩხვის გამოპწევე შამებს. ქინაქინას ხის თესლის პირველ ინტროდუქტორად საბჭოთა კავშირში ითვლება აკადემიკოსი ნ. ი. ვავილოვი. საქართველოში შავი ზღვის სანაპიროებზე დღეს უკვე საკმაო რაოდენობითა გვაქვს ორწლოვანი ქინაქინის ხის პლანტაციები, რომლის ფოთლებსა (და არა ქერქს)

ვიყენებთ წაჰლის მისაღებად. ამეამად ჩვენში წარმოებს დიდი სასელექციო მუშაობა ახალი ყინვაგამძლე ეგზემპლარების გამო-
საყვანად, მისი ზრდა-განვითარების ფაქტორებისა და ეკოლო-
გიური გარემოს ღრმად შესწავლის საშუალებით. ჩვენი ფარმა-
კოპეას მიხედვით დასაშვებია, რომ ქინაქინის ხის ქერქი შეიცავ-
დეს 6.5% ალკალოიდებს, მათ შორის 2% ქინაქინს. მეცნიერულ
მედიცინაში ქინაქინს იყენებენ მალარიის წინააღმდეგ, მატონიზი-
რებელ საშუალებად და როგორც მწარეს.

რეცეპტები:

Rp.: Chinini hydrochlorici 0,5—1,0

glycerini

Aq. destill. ad 2,0

MDS. წინასწარ გამოთბარი კანქვეშ
შესაშხაპუნებლად.

Rp.: Decocti Chinae acidi 200,0

DS. სუფრის კოვზით ღლეში 3-ჯერ.

Rp.: Tincturae Chinae simpl. 15,0

DS. 15 წვეთი ღლეში 3-ჯერ.

Rp.: Chinini hydrochlorici 3,0

Antipyrini 2,0

Aq. destill. q. s. ad 6,0

MDS. კანქვეშ შესაშხაპუნებლად.

Rp.: Jnf. cort. Chinae frigide parati

25,0 : 250,0

MDS. სუფრის კოვზით ღლეში 3-ჯერ.

Rp.: Pulv. Chinae 0,5—1,0

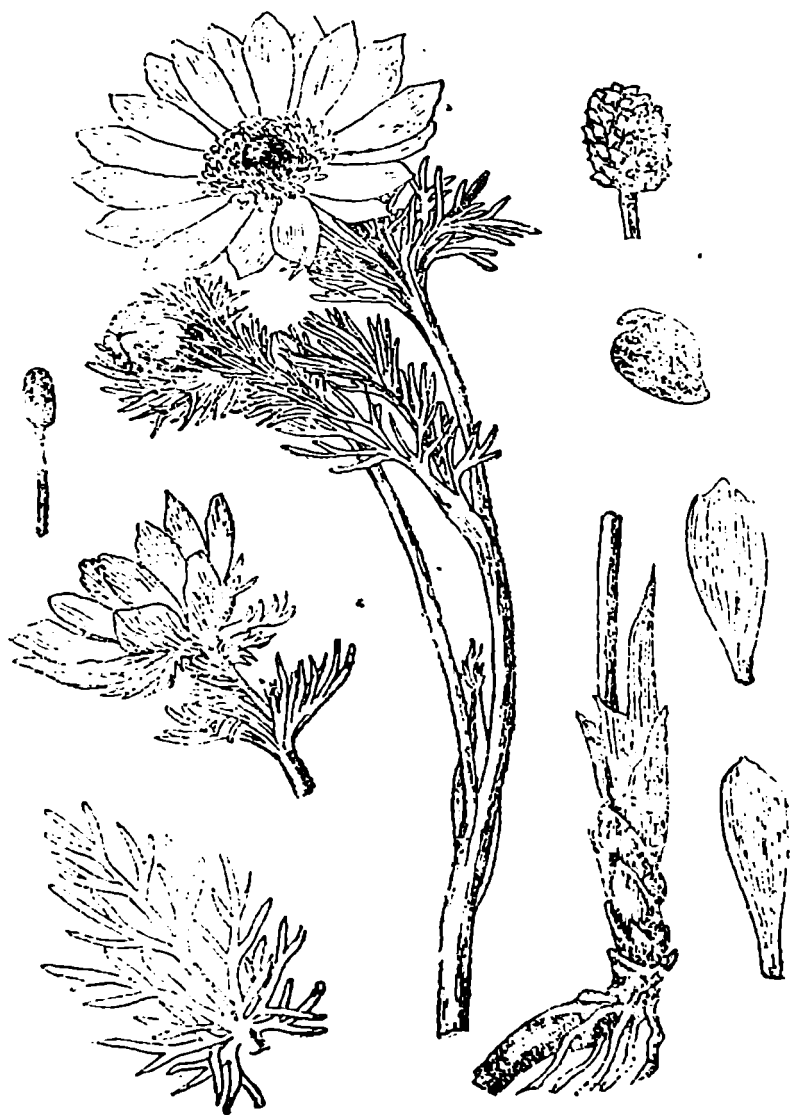
D. t. d. № 12.

S. თითო ფხენილი ღლეში 3-ჯერ ნახევარი საა-
თით ადრე კამის წინ.

**ქაფურის ხე—*Cinnamomum camphora* Nees et Eberm.
(syn. *Laurus camphora* L.)**

ქაფურის ხე (*Lauraceae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს ეკუთვნის, სიმაღლით ის ხშირად 40—50 მტ-დე იზრდება, ხოლო სისქით 2,5—3 მტ აღწევს; ხასიათდება დიდი სიციცხლის უნარიანობით და ზოგიერთი მისი ეგზემპლარი 1000 წლამდე ცოცხლობს. მისი ქორბუდი გაშლილი ტოტებით სიგანით 20—25 მტ აღწევს, ქერქი ხორკლიანია და მუქი მურა ფერის, ხოლო ახალგაზრდა ტოტები კი სადაა, პრიალა, მომწვანო-ყვითელი ან მოწითალო-მწვანე ფერის. მისი კვერცხნაირი სიგრძით 5—12 სმ და სიგანით 3—5 სმ ფოთლებს ტალღისებრი კიდეებით ზემოდან პრიალა მწვანე ფერი აქვთ, ხოლო ქვემოდან მტრედის ფერი; ფოთლის ყველა მხარეზე აღინიშნება სამი მთავარი ძარღვი. მათ ილღიებში შეკრებილია ნახევრად ფარისებურ საგველა ყვავილედში პატარა მოყვითალო თეთრი ყვავილები. ქაფურის ხე ყვავის მაის-ივნისში, ხოლო ნაყოფობს ნოემბერ-დეკემბერში. მისი მოლურჯო-მოშავო სფერული ფორმის ნაყოფი მეტად არომატულია და სიდიდით 5—9 სანტიმეტრს აღწევს. ქაფურის ხე საქართველოში ნაყოფობს 10—15 წლის ასაკში და მისი ნაყოფი წარმოადგენს ერთთვისლიან წიპწას (კენკრა), რომელიც ზოგჯერ წითლად ან ყვითლად იფერება. ბუნებრივად ეს მცენარე იაპონიაში, ხარობს, ჩვენში კი ის წარმოადგენს კულტურულ მცენარეს, რომლის პლანტაციებიც გაშენებულია შავი ზღვის სანაპიროებზე აჭარასა და აფხაზეთში. ამ გვარიდან აღსანიშნავია რამდენიმე სახეობა. ცრუქაფურის ხე (*Cinnamomum glanduliferum*), რომელშიც მარტო ქაფურის ზეთია, *Cinnamomum zeylanicum* (ცეილონხე) და *Cinnamomum cassia* (ჩინეთში), ეს უკანასკნელი ორი ხე შეიცავს დარიჩინის აღდეჰიდრა და ევკენოლს, ხოლო მათი ქერქისაგან მიიღება საკულინარო საქმეში ცნობილი დარიჩინი. ცნობილია, რომ ქართულ ხალხურ მედიცინაში ქაფური დიდი ხანია გამოყენებულია, როგორც საგულე საშუალება და უფრო მალა აყენებდნენ, ვიდრე ყვითელი-ცხვირის სატეხელას (*Adonis vernalis* L.) (სურ. 51). დავით ბატონიშვილის მიხედვით ის „ხაფაყანისა და გულისა და სტომაქის ტკივილისა, გულის თრთოლისა და ფეთქისა“ საუკეთესო წამალია, რის გამო ის ურჩევს, რომ „ფიცხლავ მკლავი გაიხსნან და საშუალის ძარღვიდალმან კარგად სისხლით იღინონ, და ქაფურის ყურსი ვაშლის წყლითა გალესონ და ისრე ასეან“. ქაფურის მალამოს წინათ იყენებდნენ სწორი ნაწლავის გამოვარდნილობის დროს,

ხელ-ფეხის კანის დახეთქვის შემთხვევებში, სიღამწერის დროს და აგრეთვე წულულების წინააღმდეგ. მოიტანე კარვა, მურდასანგი და უმარული თვითოსაგან ოთხ-ოთხი ღირჰამი, ესე სამივე დანა-

სურ. 51. ყვითელი ცვირის სატებელა (*Adonis vernalis* L.).

ყონ და წმინდად გაცრან და რვა ღირჰამი ყუთთელი ცვილი და თექუსმეტი ღირჰამი ზეთის ხილის ზეთი ამა. ცვილშიგა გააღწონ და მერმე ესე წამლები შიგა ჩაყარონ და კარგად ამოზილონ და ამას უკან ნახევარი ღირჰამი ქაფური და ორის კვერცხის ცილა გაურაონ და ავანშიგა კარგად დანაყონ, და ან კარგად ამოკ-ყლიტონ, რომე მალამად შეიქნას და ქაფურის მალამა იქ-ნების, შეინახონ და როდისცა უნდოდეს დანის პირითა გაქ-ნან და თხლად ძველსა ბანბაზედა გააყარან და დღივ და ღამივ ორჯერ წყლულზედა დაადვან და ჰკურნებს“. — გვირჩევეს დავით ბატონიშვილი. მეცნიერულ მედიცინაში ქაფურს იყე-ნებენ ცენტრალური ნერვული სისტემის მოქმედების ამგზნე-ბად; თანახმად კრავკოვისა, განსაკუთრებით აიგზნება მოგრძო ტვინის ცენტრები (სისხლის ძარღვების მაჰოძრავებელი, სასუნთ-ქავი და n. vagi), რის გამო სისხლის წნევა მატულობს, პულსი მკვეთრი და სავსე ხდება, სუნთქვა ღრმავდება. ქაფური წარმოად-გენს ამგზნებ საშუალებას გულის მოქმედებისა და სუნთქვის დაქვეითების შემთხვევებში, კოლაფსის დროს. ის იხმარება აგრე-თვე როგორც სიცხის დამწვევი, ანტისეპტიკური საშუალება, წი-თელი ქარის წინააღმდეგ; სხვადასხვა ნერვული დაავადების დროს, როგორც დამამშვიდებელი საშუალება და antiaphrodisiacum-ი, მთავარ მოქმედ საწყისად ითვლება ქაფური. ქაფურს ზოგჯერ იყენებენ ამოსახველებლადაც და გარედან როგორც გამღიზიანე-ბელს. ქაფურის პრეპარატებია: *Camphora trita*, *Oleum campho-
ratum* 10%, *Spiritus Camphoratus* 10%, *Camphora monobromata*. *Acidum camphoricum*, *Oxycamphora*, *Amidocamphora* და სხვ. საქარ-თველოში ქაფურის ხე გაშენებულია აქარაში და აფხაზეთში პლან-ტაციების სახით, რომლებიც საკმაო რაოდენობით გვაძლევს ქა-ფურს.

რეცეპტები:

Rp.: Ol. Camphorae 10%—20%

in ampulis № 10

DS. თითო ამბული ყოველ 2 საათში.

ლიმონი—*Citrus limonia* Osbeck; *Citrus limonum* Risso; (*Citrus media* ssp. *limonum* Risso)

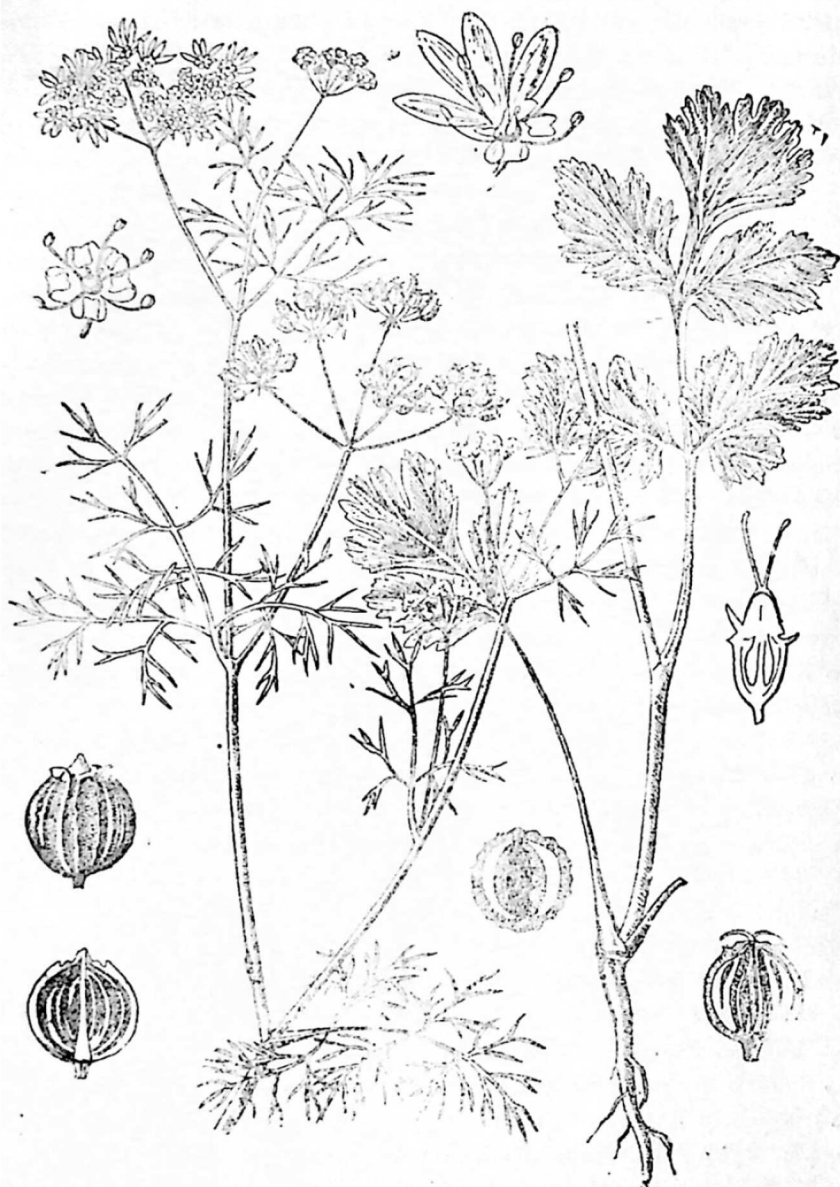
ლიმონი ეკუთვნის ტეგანიებრთა (*Rutaceae*) ბოტანიკურ ოჯახს და წარმოადგენს მარად მწვანე ბუჩქს ან იშვიათად ხესაც, ფრთისებრ ყუნწებზე მორიგეობით განლაგებული, გრძელი ან ოვალური, კიდეშთლიანი ან დაკბილული ფოთლებით, რომლებსაც მეტად არომატული სუნის აქვს. რაც აიხსნება მათში ეთერზეთოვანი წერტილოვანი ჯირკვლების არსებობით; ეს ჯირკვლები ადვილი შესამჩნევია უბრალო თვალითაც, თუკი ფოთოლს სინათლეზე გავხედავთ. თეთრი ან მოვარდისფრო, მეტად სურნელოვანი ყვავილები სხედან მოკლე ყვავილსაჯდომებზე თითო-თითოდ ან წყვილ-წყვილად და ხასიათდებიან 3—5 ჯამის ფოთოლაკით და 4—8 გვირგვინის ფურცლით, მრავალი მტვრიანათი და მრავალბუდიანი ნასკვით. ნაყოფი ხორციანია და მდიდარი ეთერზეთებით. ჩვენში ლიმონი კულტურული მცენარეა, რომელიც შავი ზღვის სანაპიროებზე (გურია, აჭარა, სამეგრელო, აფხაზეთი) მსგავსად ფორთოხლისა (*Citrus Sinensis* Osbeck) და მანდარინისა (*Citrus unschui* Marc.) პირდაპირ ნიადაგში ხარობს, ხოლო აღმოსავლეთ საქართველოში ოთახის მცენარეს წარმოადგენს. ლიმონის ნაყოფს საქართველოში დიდი ხანია იყენებენ ხალხურ მედიცინაში მისი წვენი, სეროფის, წყლისა და უშუალოდ ნაყოფის სახით, როგორც სისხლწეტობის საწინააღმდეგო საშუალებას. „აწე თუ კაცსა სისხლი სჰარბობდეს, და ესე კაცი სისხლის ფრთე კაცი იყოს, ასრე უნდა ამრიგსა კაცსა გრილი, ცივი და მჟავე სასმელი და საკმელი ასოთ და მუდმათ სისხლის დამწმენდელი და სისხლის გამჟარვებელი სასმელ-საკმელები ასეათ აჰამოთ, ლიმო, ისრიმო, თუთუბო, კოწახური, მოცხარი, უშხური, მჟაუნა“, — წერს დავით ბატონიშვილი. ქანანელი კი გვირჩევს მის გამოყენებას სტომაქის ტკივილის, ბოყინის და სლოკინის წინააღმდეგ: „თუ ლუინისა მსმელი იყოს ცოტასა ხანსა ლუინო დასთმოს და ყოველთა დღეთა ლიმოსა შარაბი შეასუით“-ო. მეცნიერულ მედიცინაში დღესდღეობით მას ხმარობენ მხოლოდ არომატული ნივთიერების სახით და წამლის გამტკბობად. ამჟღებენ მისგან არომატულ ძმარსა და გოფმანის ბალზამს. მხოლოდ უკანასკნელ ხანებში გამოიჩვენა ლიმონის, ფორთოხლისა და მანდარინის ფოთლების ფიტონციდური თვისებები. ის მოხსენებელია როგორც საბჭოთა, ისე სხვა სახელმწიფოების ფარნაკოპეიაში. გამოყენებულია უმთავრესად ლიმონის ქერქისაგან გამოწურული ზეთი (*Oleum Citri*), რომელიც

ქიმიურად შეიცავს ტერპენ ლიმონებს, 4—7% ლიმონის ზეთ ალდეჰიდს, ციტრალს (Citral), რომლითაც განისაზღვრება ლიმონის სასიამოვნო სუნი; ლიმონის წვენი 5,46—7,7% ციტრონის მჟავაა. ლიმონის ფარმაცევტული პრეპარატებია: Oleum Citri, Acetum aromaticum, Mixtura oleo—balsamica, Oleum Citri, Sirupus Citri (Limonis). Sirupus Corticis Citrii, Succus Citri, Tinctura Citri Limonis, Fructus Citrei, Semen Citrei, Essentia Citrei. ლიმონის ქერქი შეიცავს C ვიტამინს. ჩვენში ლიმონის ქერქის დამზადება საკმაო რაოდენობით შეიძლება.

ქინძი—Coriandrum sativum L.

აღმოსავლეთ საქართველოში ქინძი მეტწილად გარეული სახით მოიპოვება, ხოლო დასავლეთ საქართველოში კი მას უფრო კულტურაში აშენებენ. ეს ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარე ეკუთვნის ქოლგოსანთა (Umbelliferae-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს; სიმაღლით ის 30—60 სმ აღწევს და ივითარებს მთავარდერძიან, ნაკლებად დატოტიანებულ ფესვს და მრგვალ, შიშველ, სწორმდგომ და კენწეროსაკენ დატოტიანებულ ღეროს, ნაზი, ოდნავ შესამჩნევი ზოლებით. ვაგინიანი, შიშველი და დორზალურ მხარეზე პრიალა ფოთლები მორიგეობითაა განწყობილი ღეროზე. ფესვთანი გრძელყუნწიანი ფოთლები 2—3 ნაწილად განკვეთილია და თითოეული ფოთოლაკის ხერხებილა ნაპირი ირიბი კვერცხისებურია; ზოგიერთი მათგანი ფრთად განკვეთილიცაა. შუა ფოთლები მოკლე ყუნწიანებია, ხოლო ზედა მჯდომარენი, მეტად პატარა თეთრი ყვავილები, 3—5 ან ზოგჯერ ექვს სხივიან რთულ ქოლგა ყვავილედში არიან შეკრებილი. ცალკეული ქოლგა ზოგჯერ 5-დან 13-მდე ყვავილისაგან შედგება. ნაყოფი სუეროსებურია, მოყვითალო ან ყომრალი ფერისა და მომწიფების დროს თავისთავად არ ცვივა. ყვავილობს ქინძი ივნისიდან აგვისტოს ბოლო რიცხვებამდე. ეტანება ზოპიერად ნესტიან ჰავაში ნიადაგს, სიმშრალეს უფრო იტანს, ვიდრე გადაჭარბებულ სინესტეს (სურ. 52). საქართველოში ქინძს უხსოვარი დროიდან იყენებენ როგორც საუკეთესო საკმახს და აგრეთვე როგორც სამკურნალწამლო საშუალებას. ქინძის თესლი (Semina Coriandri), ქინძის წვენი (Succus Coriandri) და ქინძის წყალი (Aqua Coriandri) დავით ბატონიშვილს უებარ საშუალებად მიაჩნია თავის ტკივილის, სისხლის დენის, გულის რევის, მწარე ბოყინისა და ზუნაგის დროს: „კაცსა რომე სიცხისა და სიმხურვალისაგან თავი სტკიოდეს და ქინძის თესლი ან ჭამოს

და ან დანაყოს და ძმრითა გააყენოს და თავ მტკიენმა კაცმან თავ-
ზედა შემოიცხოს, თავის ტკივილს მაშინვე უშველის“, „კაცმან
რომე ქინძი დანაყოს და ძმრით ტლელ ქნას, და მსივანსა ალაგ-

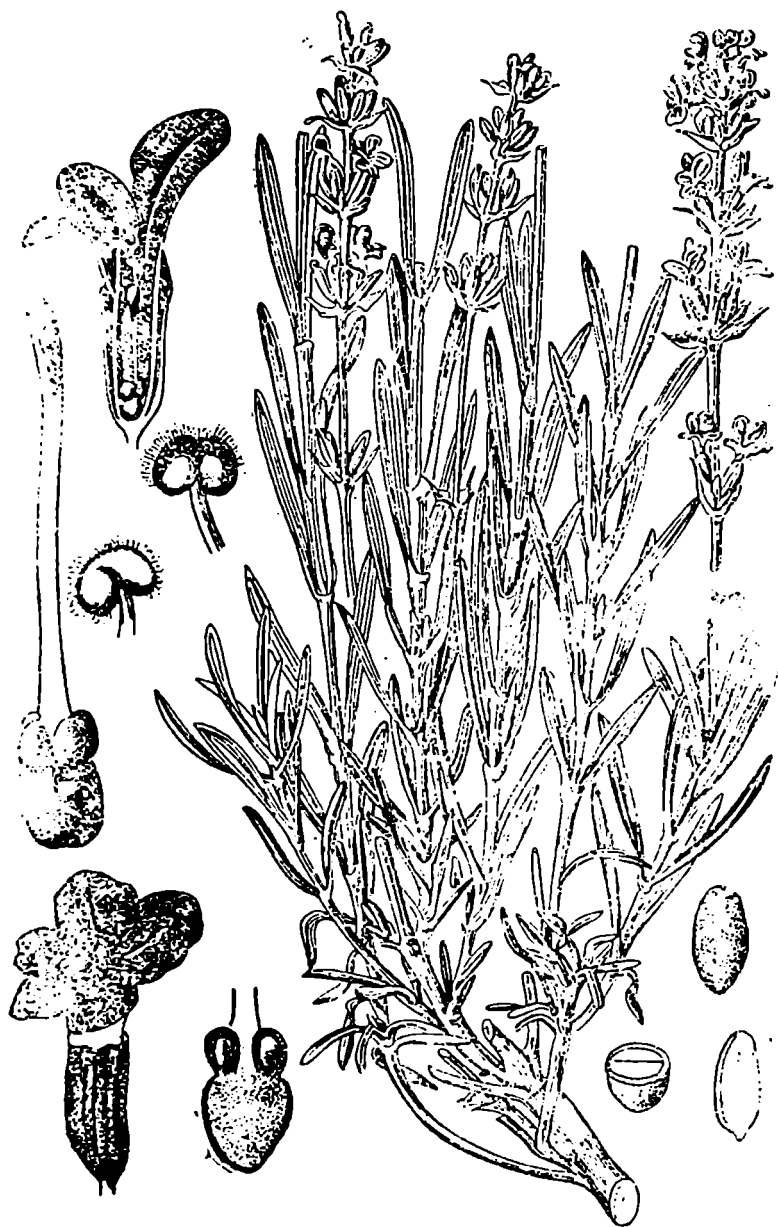

სურ. 52. ქინძი (*Coriandrum sativum* L.).

ზედა დაიდვას, ყოვლის სიმსივნისათჳს გამორჩეული წამალი და ყოველს სიმსივნესა გააქარეკებს და ტკივილსა და გატეხასა მაშინვე გაუშვებს“. „კაცსა რომე ცავიარა სისხლი სდიოდეს ასრე უნდა: ესე ქინძის თესლი დანაქონ და ორივე ცავირი გამოუტენონ, მაშინვე ცხვირსა სისხლს დასწყუეთს“, „კაცი რომე სისხლზედა იარებოდეს, ორი ღირჩამი გავზაბანის წყალი და ორი ღირჩამი ამა ქინძის წვენი ერთგან აუიონ და ასუან მაშინვე სისხლსა დასწყუეთს და ყუანას უშველის“, „ესე ქინძი რომე კაცმან ქამოს, რწყევასა და მწარე ბოყინსა ორსავე უშველის და უკუაგდებს“, „ვინცა ღვინითაც და ან ბაქმაზითა ქინძი გააყენოს და პირშიგა იმგვიბოს, კაცსა ყელსა და ხახასა გაუხსნის და ხუნაგს უშველის“-ო. ამასთან დავით ბატონიშვილი მიუთითებს მის შხამიანობაზეც: „კაცმახ რომე ორმოცი ღირჩამი და უფრო ცოტა ქინძის წვენი სუას, ისი კაცი უსათუოდ უნდა მოკუდეს“. ის იყენებს ქინძს ძვალის დაავადების პრაქტიკაშიც. ჩვენს ხალხურ მედიცინაში ქინძს ღღესაც ასეთივე გამოყენება აქვს. არსებობს აზრი, რომ უმი ქინძი ბევრი რაოდენობით ადამიანს გონებას უჩლუნგებს და მეხსიეობას უკარგავსო; ხშირად მიგვითითებენ აგრეთვე ქინძის საფალარათო თვრებებზე. მეცნიერულ მედიცინაში ქინძს იყენებენ როგორც სხვა სამკურნალო საშუალებათა გემოს გაჰაუმჯობესებელს, Carminativum-ს, ხოლო მის ზეთს ხმარობენ მცენარე *Lavandula vera* D. C. Syn. *Lavandula officinalis* Chaix. ზეთის შემცველად (ავერიინის მალამოს მოსამზადებლად). ჩვენს ფარმაკოპეიაში ქინძი მოხსენებული არ არის, მაგრამ აპერიკასა და ბრაზილიაში ღღესაც იყენებენ მისი თესლისაგან მიღებულ ზეთს (*Oleum Coriandri*). საქართველოში ქინძის შეგროვება ველურად შეიძლება დაახლოებით ერთი ტონის რაოდენობით; აქედან კოჯორსა და ოქროჯანის მიდამოებში 0,5 ტონის, მარნეულის რაიონშიც 0,5 ტონის რაოდენობით. გარდა ამისა, ჩვენში დიდი შესაძლებლობაა ქინძის კულტურის გაფართოებისა.

გოგრა—*Cucurbita Pepo* L.

გოგრა ცნობილია საქართველოში აგრეთვე კვახის სახელწოდებით, ეკუთვნის გოგრანაირთა (*Cucurbitaceae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს და წარმოადგენს საკმაოდ ცნობილ საბოსტნე კულტურას, რომელიც საქართველოს თითქმის ყველა რაიონში მოყავთ სიმინდთან ერთად. მის ხასიათდება მხვიარა, უღვაშებიანი ღეროთი, მთლიანი ან თათნაირი, განიერი ფოთლებით გრძელ ღრუიან ყუნწებზე, 18. საქართველოს სამკურნალო მცენარეები.

სურ. 53. ლავანდი (*Lavandula vera* DC.).

აოგჯერ ხორკლიანი ზედაპირით, რომელსაც თვალთ ან ხელის
 კადასმით ადვილად შევამჩნევთ. ფოთლის უბეში ვითარდება ცალ-
 კეული ან ყვავილედში შეკრებილი ყვავილები; იქვე ვითარდება
 ულვაშიც, რომელიც გვხვდება როგორც დატოტიანებული, ისე
 ჰოლიანი სახით და სახეცვლილ ყვავილთანს წარმოადგენს. ულვა-
 მის საშუალებით გოგრა ეკიდება საყრდნობს. ჩვეულებრივ, გოგ-
 რას უფითარდება ერთსქესიანი და ერთსახლიანი, იშვიათად ორ-
 სახლიანი ყვავილები ხუთი მტკრიანათი; ზოგჯერ ოთხი მათგანი
 შეზრდილია, ერთი კი განცალკევებული. მდედრობითი ყვავილი
 შედგება სამი ნაყოფის ფოთლისაგან და თითოეულ მათგანს უფი-
 თარდება ხორციანი, ორად გაყოფილი თესლის ტვირთი მრავალი
 თესლით. გოგრა ერწოთლეული მცენარეა. საქართველოში მის თესლს
 ხმარობენ როგორც კიის დამდენ საშუალებას, ხოლო გოგრის
 ხორციან ნაწილს კი იყენებენ საკვებად და აგრეთვე როგორც
 კუჭში შემკვრელ საშუალებას კუჭნაწლავის აშლილობის დროს.
 ჩვენი ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში გოგრა მოხსენებული არ
 არის, მაგრამ შვეიცარიისა და ბრაზილიის ფარმაცოპეაში მას
 დღესაც იყენებენ როგორც საუკეთესო კიის დამდენ საშუალებას,
 განსაკუთრებით ბავშვთა პრაქტიკაში; მას უნიშნავენ ფაფის ან
 ნაღლევის სახით და ურევენ შაქარს ან თაფლს. გოგრის ხორციანი
 ნაწილი ქიმიურად შეიცავს კრემენის, ფოსფორის და სხვ. მჟავებს,
 კალიუმს, კალციუმს, მაგნიუმს, რკინას და 96% წყალს. გოგრის
 ეს ნაწილი იხმარება როგორც საკვები, მაგრამ დიდი რაოდენო-
 ბით ის აძლიერებს ღიურებს, რაც იწვევს თირკმლებიდან ქლო-
 რის გაძლიერებულ გამოყოფას; სწორედ ამ მიზნით მას ხშირად
 უნიშნავენ ღვიძლისა და თირკმლების დაავადების დროს. გოგრის
 თესლი (*Semen Cucurbitae* ან *Semina Cucurbitae decorticata*)
 ქიმიურად შეიცავს 34% ცხიმზეთებს, ფიტოსტერინს (*Phyto-*
sterin—Cucurbitol), გლუკოზიდ ფიტოსტეროლის, კრისტალურ
 ცილას, კრისტალურ გლობულინს — ვიტელოზს, ედესტინს,
 0,4% ლეციტინს, 1,4% ლერწმის შაქარს და აგრეთვე ფიტინს,
 ფისს ოქსიცეროტინის მჟავით, მცირეოდენ სალიცილის მჟავას,
 ემულსინს, ლაქტაზს, ურეაზს (ის არ შეიცავს არც ერთ საპო-
 ნინს), 3,7—5% ნაცარს და სხვ. გოგრის პრეპარატია: *Emulsio*
Seminis Cucurbitae. ჩვენში გოგრის კულტურის დიდი შესაძლებ-
 ლობაა და მისი დამზადებაც დიდი რაოდენობით შეიძლება.

Rp.: Emuls. sem. Cucurbitae decort.

30,0:200,0

DS. სუფრის კოვზით ყოველ 3 საათში.

Rp.: Decocti sem. Cucurbitae decort. 10⁰/₀—200,0

DS. სუფრის კოვზით 3—4-ჯერ დღეში.

Rp.: Sem. Cucurbitae decort. cont. 80,0

Melis depurati—20,0

MDS. ჩაის კოვზით დღეში 3—4-ჯერ.

კომში—*Cydonia oblonga* Mill.

კომში, რომელსაც დასავლეთ საქართველოში ბიას ეძახიან, წარმოადგენს ბუჩქს ან ხე-მცენარეს და ვარდნაირთა (*Rosaceae* ეს) ბოტანიკურ ოჯახს ეკუთვნის. ჩვენში ის კულტურული მცენარეა, მაგრამ მას გაველურებული სახითაც ვხვდებით. მისი ახალგაზრდა ყლორტები დაფარულია თეთრი ფიფქისებრი ბუსუსით, რომელიც მოგვიანებით შორდება. ღეროზე ვითარდება მოკლეყუნწიანი, კვერცხნაირი, ოვალური ან მრგვალი კიდემთლიანი მორიგეობით განწყობილი ფოთლები; ზრდადასრულებული ფოთლის ზედა ზედაპირი მუქი მწვანე ფერისაა და შიშველი, ხოლო ქვემო კი დაფარულია თეთრი ბუსუსით. მოზრდილი მკრთალი წითელი ფერის ყვავილები მრავალრიცხოვანი მტკვიანათი და ქვედა ხუთსეტიანი ნასკვით თითო-თითოდ სხედან ყუნწებზე; როგორც ყვავილსაჯდომი, ისე ყუნწი დაფარულია მატყლისებური ბუსუსით. ჯამი და გვირგვინი შედგება ხუთი ფოთოლაკისაგან. მას ღვითარდება მსხვილი, ხორციანი ცრუ ნაყოფი, რომელიც ჯერ მწვანე ფერისაა და ბუსუსითაა დაფარული, დასასრულს ყვითლდება, თითქმის შიშვლდება და არომატული სუნით ხასიათდება. ნაყოფში მრავალი დიკუთხული, მოწითალო-ყომრალი ფერის თესლია, გარედან ნაცრისფერი ნალექით, რომელსაც ლორწოს გემო და თვისებები აქვს. კომში ხარობს როგორც დაბლობ, ისე მთიან ზონაში, ტყის პირას და ბუჩქებს შორის და თავს შესანიშნავად გრძნობს თიხაკირიან ნიადაგებზე (რაქაში). კომშისა და თუთის ახალგაზრდა კვირტიან ყლორტებს ჩვენში თანაბარი რაოდენობით ხარშავენ წყალში (ასი გრამი ორ ჩაის კიჭა წყალზე), ისე რომ წყალი განახევრდეს და ივლებენ პირში ღრძილებიდან სისხლის დენის ან

მათი სხვა რაიმე დაავადების დროს; ასევე დღემდე ხმარობენ მის თესლსაც ყელში გამოსაყვებად ყელის დაავადების დროს. დავით ბატონიშვილი გვიჩვენებს ბიის გულს (*Semina Cydonii*), ბიის ფოთოლს (*Folia Cydonii*), ბიის რუბის (*Sirupus Cydonii*), ბიის წვეს, ბიის მურაბას და ბიის შარბათს, როგორც შეჰყვრელს თავის ტკივილის, პირღებინების და სხვა დაავადებათა საწინააღმდეგო საშუალებას: „და ეს ხილები არის რომე კაცსა შეჰკრავს: ბია, ვაშლი, სხალი და ბროწეული.“ „და მოიტანე ბიის გული, დანაყეთ და ზომიერი წყალი დაასხით და გამოწურეთ და ლუბათ ქენით, გაწურეთ და შაქრის მყინვართა შარბათად ქენით და თავმტკივანს კაცსა ასვით, მწოვედ კარგად უზამს, საფრას გააქარვებს და თავის ტკივილს უშველის“. „და თუ წამლის, სმასა უკანა კიდევ გულმან ან რევა და ან ზიდება დაუწყოს ან უნაბისა ან ტარხუნისა, ან ბიისა, და ან ვაშლისა ფოთოლი კეცავით აღეჭონ და ამითი წვენი კი ჩაყლაპონ და გულის რევასა და გულის ზიდებებასა ორსავე უკუაგდებს“ და სხვ. ჩვენი ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში კომში მოხსენებული არ არის, მაგრამ ზოგიერთი სხვა ქვეყნის ფარმაცოპეაში დღესაც იყენებენ კომშის მწიფე ნაყოფსა და თესლებს (*Fructus Cydoniae et Semina Cydoniae*), როგორც შემომღვლებ საშუალებას ყელის დაავადებათა პრაქტიკაში. კომშის თესლის ქიმიური შემცველობა ასეთია: ლორწო, მეთოქსიურონ მჟავა, მცირეოდენი არაბინოზი, ურონის მჟავა, დექსტროზი, ქსილოზი, 14—15% ცხიმზეთები, 1,3—5% ნაცარი; თესლის გარსი შეიცავს ლორწოს, მთრიმლაჲ ნივთიერებას და სხვ.; ლორწოს შემცველობა მასში 20%-ით განისაზღვრება. გარდა ამისა, ის შეიცავს 15% ცხიმზეთს, ცილებს, საღებავ და მინერალურ ნივთიერებას, გლუკოზიდს, ფერმენტ ემულსინს; ნაყოფის რბილში მოიპოვება 10%-დე შაქარი, ვაშლისა და ღვინის მჟავა, მცირეოდენი მთრიმლაჲ ნივთიერება და სხვ. მეცნიერულ მედიცინაში ზოგჯერ იყენებენ თესლს სუსტ საფაღარათო საშუალებადაც. რაც აიხსნება მასში მთრიმლაჲ ნივთიერებათა არსებობით, რომლებსაც თან ახლავს საბამებელი, პექტინი და ფისი. თესლის შეგროვება უნდა მოხდეს ნაყოფის სრული სიმწიფის პერიოდში. კომშის ფარმაცევტული პრეპარატებიდან ცნობილია: *Semina Cydoniae*, *Mucilago Seminum Cydoniae*, *Fructus Cydoniae*, *Extractum Ferri Cydoniatum*, *Tinctura Ferri cydoniata* და სხვა. საქართველოში კომშის შეგროვებისა და თესლის დამზადების დიდი შესაძლებლობაა.

რეცეპტები:

Rp.: Mucilago sem. Cydoniae 200,0

DS. სუფთა მარლით მტკივნეულ
აღვილზე დასადებად.

ევკალიპტი — Eucalyptus globulus Labill.

ევკალიპტის სამშობლოდ ითვლება ავსტრალია. ის დიდი რაოდენობით მოიპოვება უელსისა და კუნძულ ტასმანიის სამხრეთ რაიონებში. ჩვენში, განსაკუთრებით შავი ზღვის სანაპიროზე ის იმდენად შეეგუა ადგილობრივ პირობებს, რომ ძნელი დასაჯერებელია, რომ ეს მცენარე ჩვენებური არ არის. ევკალიპტი ეკუთვნის Myrtaceae-ის ბოტანიკურ ოჯახს და წარმოადგენს გიგანტურ მცენარეს, რომელიც თავის სამშობლოში 110—120 მ სიმაღლეს აღწევს და ახალგაზრდობის პერიოდში ყოველწლიურად 4—6 მ მატულობს. ის იძლევა საუკეთესო ხარისხის მერქანს, საუცხოოდ ასუფთავებს ჰაერს და წარმოადგენს კარგ საშუალებას ქაობების ამოსაშრობად. ახალგაზრდა მცენარის მოგროვო ფოთლები ერთიმეორის პირისპირ მჯდომარეებია. ქვედა მხარეზე მომწვანო ფერის თეთრი იერიით და ეთერზეთების ჯირკვლებით, რომლებიც სინათლეზე წინწყლების სახით ჩანს. მოზრდილი ევკალიპტის ფოთლები ყუნწიანებია, ხაზურა ლანცეტაა და ხშირად ნამგლისებურად მოხრილები მორიგეობით სხედან ყლორტებზე და ფუძესთან განიერდებიან. ფოთოლი ორივე მხარეზე მოლურჯო-მწვანე ფერისაა და მდიდარია ეთერზეთის მომცემი, ხშირი, წინწყლოვანი ჯირკვლებით. ყვავილები ვითარდება ფოთლის ილღიაში თითო-თითოდ ან წყვილ-წყვილად. ჯამი მწვანე ფერისაა და გამერქნებული, ასევეა გვირგვინი, იმ განსხვავებით, რომ ეს უკანასკნელი ყვავილის გაშლისთანავე ცვივა. ნაყოფი სამბუდიანი კოლოფია, რომელშიც ვითარდება არასწორი ფორმის, წახნაგოვანი, ყომრალი ფერის თესლები, სიგრძით 2,5 მმ, ხოლო სიგანით 1 მმ. შემოდგომაზე ძველი ფოთლები შეიცავს დიდი რაოდენობით ეთერზეთებს, რომლებიც გამოყენებულია მეცნიერულ მედიცინაში როგორც საინჰალაციო საშუალება სასუნთქავი გზების კატარის დროს. ევკალიპტის ზეთი შედის ევკალიპტმენტოლისაგან დამზადებული კვერაკების შემადგენლობაში, რომელიც იხმარება როგორც ხველების აწინააღმდეგო საშუალება; მის ზეთს იყენებენ აგრეთვე სივა საქურნალო საშუალებებთან ერთად ჩასაზელად. ევკალიპტის ფოთ-

ლებიდან ამზადებენ ევკალიპტის ნაყენს ბრონქიტის წინააღმდეგ. რომელსაც ხმარობენ ქინაქინთან ერთად მალარიის დროს. აგროვებენ ევკალიპტის ძველ ფოთლებს (*Folia Eucalypti*) შემოდგომაზე. მათი ქიმიური შემცველობა ასეთია: 1,5—3% ეთერზეთები ევკალიპტოლი (*Eucalyptolum*), ანუ იგივე ცინეოლი (*Cineol*) და 6% ნაცარი. ევკალიპტი ჰგენს სააელმწიფო ფარმაკოპეას მე-7 გამოცემაში მოხსენებული არ არის, მაგრამ მისი მოქმედი საწყისი კი ჰგენში გამოყენებულია. ამერიკაში, ბრაზილიაში, ბრიტანეთში, გერმანიაში, ბელგიასა და იტალიაში ამ მცენარეს იყენებენ და ფარმაკოპეაშიც შეტანილი აქვთ. ევკალიპტის პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: *Tinctura Eucalypti*, *Oleum Eucalypti*, *Oleum Eucalypti aethereum*, *Extractum Eucalypti fluidum*, *Pasta Eucalypti composita*, *Pasta Eucalypti officinalis*, *Sirupus Eucalypti*. საქართველოში ამ კულტურული, მაგრამ ზოგჯერ გავრელებული მცენარის ფოთლების შეგროვება ყოველწლიურად შესაძლებელია დაახლოებით შემდეგ ფარგლებში: აპრილში 2 ტ., აპრილში 3 ტ., სამეგრელოში 2,5 ტ., აფხაზეთში 3 ტ., სამტრედიის რაიონში 0.5 ტონა. სულ 11 ტონა.

რეცეპტები:

- Rp.: *Tincturae Eucalypti* 15,0
DS. 20—25 წვეთი დღეში 3-ჯერ.
- Rp.: *Tincturae Eucalypti*
Tincturae Trifolii
Tincturae Absinthii $\frac{10}{22}$ 10,0
MDS. 30—40 წვეთი დღეში 3-ჯერ.
- Rp.: *Ol. Eucalypti* 10,0
Mentholi 1,0
MDS. საინჰალიაციოდ.
- Rp.: *Mentholi* 2,0
Ol. Eucalypti
Ol. Terebinthinae $\frac{20}{22}$ 20,0
MDS. ჩასახლად.
- Rp.: *Ol. Eucalypti* 10,0
Ol. Terebinthinae
Methylis salicis $\frac{15}{21}$ 15,0
MDS. ჩასახლად.

ბამბა, რომელიც ეკუთვნის ბამბისებრთა (Bombacaceae-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს, ველურად წარმოადგენს მრავალწლოვან ბუჩქს, ხოლო კულტურაში კი ერთწლოვანი მცენარეა სწორმდგომი და დატოტიანებული ღეროთი. გოძელყუნწიანი, საკმაოდ დიდი ზომის, 3—5—7 ნაწილად თავისებურად გაკვეთილი ფოთლები მორიგეობით სხედან ღეროზე. ფოთლის უაქში თითო-თითოდ სხედან საკმაოდ მოგრძო ყუნწიანი და დიდი ზომის ყვავილები, რომლებსაც ახასიათებს 5 ჯამის ფოთოლაკი და 5 გვირგვინის ფურცელი, მრავალი მტვრიანა და ერთმანეთთან მილისებურად შეზრდილი ძაფები. ნაყოფი კერკხის ფორმის ტყავისებური კოლოფია, რომელიც 3—5 საგდულით იხსნება. ნაყოფი შეიცავს მრავალ, წვრილ, შავი ფერის თესვს. რომელიც მეტად ხშირი და გრძელი ბუსუსითაა დაფარული. ჩვენში (მარნეულის რაიონში) ეს მცენარე მოყავთ კულტურაში. ბამბას ჩვენი ხალხი დიდი ხანია იცნობს და იყენებს კანის დაავადების პრაქტიკაში. როგორც ჩვენს ქვეყანაში, ისე საზღვარგარეთ ბამბას უაღრესად დიდი გამოყენება აქვს, არა მარტო მედიცინაში, არამედ ტექნიკაშიც. მეცნიერულ მედიცინაში მას იყენებენ როგორც შესახვევ მასალას, განსაკუთრებით ქირურგიაში ბამბის, მარლის და ბანდის სახით; მისგან ღებულობენ კოლოიდს, რომელსაც უსვამენ კანზე წყლულების, ნაჭდურის წითელი ქარის, ძვრის სახალსებისა და კანის სხვა დაავადებათა შემთხვევებში. კოლოდიუმიდან ეთერის სწრაფი აქროლებით წარმოამზებენ კანის თხევანობის, პრაღა, მაგრად მიკერული ფირფიტა. იმისათვის, რომ ამ ფირფიტას ელასტიკურობა ჰქონდეს, მას უმატებენ გლიცერინს, აბუსალათინის ზეთს ან სკიპიდარს; ბამბის თესლიდან მიღებული ზეთი გამოყენებულია პლასტიკებისა და მალაქოების დასაახლებლად, ხოლო მისი ფესვები დიდ დოზებში, ჩხვევად ქვავის რქისა, ჩხმარება საშვილოსნოდან სისხლის დენის შეჩაჩერებლად; ვინაიდან მცირე დოზებში ეს საშუალება საწინააღმდეგო ეფექტს იძლევა და სისხლის დენას ამოიწვევს, ამიტომ მას იყენებენ როგორც abortivum ს, haemostaticum, emmenagogum და antispasmodicum-ს. ბამბის თესლის ბუსუსი ქიმიურად შეიცავს უჯრედიან. ანუ იგივე ცელულოზს, ცხიმებს და ცილების კვალს, მინერალურ მარილებს. 1,83%—7% წყალს. ჰიგროსკოპიული ბამბა (*Gossypium depuratum* s. *hygroscopicum*) ყველა ამ ნივთიერებისაგან თავისუფალია. შემოდგომაზე შეგროვებული ბამბის ფესვის ქერქი შეიცავს 10% წითელ და ყვითელ

ფის, ცხიმზეთებს, ეთერზეთებს, შაქარს, ტანინს, ქლოროფილს და 6% მინერალურ მარილებს, აგრეთვე ბამბის შეავასა და პიგმენტ გოსსიპინს. ჩვენი ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში იყენებენ შემდეგ პრეპარატებს ბამბის ფესვის ქერქიდან: *Extractum Gossypii fluidum*, ხოლო საზღვარგარეთ: *Extractum fluidum Gossypii herbacei* და *Extractum Gossypii herbacei spirituosum* (*Spissum* და *siccum*); იყენებენ აგრეთვე სხვადასხვა ნივთიერებებით გაღებულ ბამბასაც: *Gossypium haemostaticum*, *Gossypium ichthyolatum*, *Goss. cum Hydrargyra bichlorato corrosivo*, *Gossypium jodatum*, *Gossypium jodoformatum*, *Goss. salicylatum*, *Goss. thymolatum*, *Goss. benzoicum*, *Goss. boricum*, *Goss. Carbolisatum* და სხვ. ჩვენში ბამბის კულტურის გავრცელების შესაძლებლობა დიდია.

რეცეპტები:

Rp.: Extr. Gossypii fl. 30.0
DS. 30 წვეთი დღეში 3-4ჯერ.

Rp.: Extr. Gossypii fl.
Extr. Aesculi Hippocastani fl. $\frac{aa}{15}$ 15,0
MDS. 30-40 წვეთი დღეში 3-4ჯერ.

მზისუმზირა—*Helianthus cultus* Wenzl. (*H. annuus* L.)

ეს ერთწლოელი მცენარე, ორ მეტრამდე სიმაღლის სწორმდგომი ღეროთი, ეკუთვნის რთულყვავილოვანთა (*Compositae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს. მზისუმზირას ღერო და ფოთლები ხაოიანი ბუსუსითაა შემოსილი. საკმაოდ დიდი, გულნაირ-კვერცხნაირი ფოთლები ხეზებითაა ნაპირებით ყუნწიანებია და ღეროზე მორიგეობით არიან განწყობილი; ყვითელი ფერის ყვავილები შეკრებილია დიდი ზომის კალათა ყვავილედში, რომლის ნაპირას გრძელი ენაკიანი ყვავილები სხედან, ხოლო შუაში კი მილნაირი; ნაყოფი თესლურაა. ჩვენში ეს მცენარე კულტურაშია გავრცელებული, მაგრამ გვხვდება გაველურებული სახითაც. მეცნიერულ მედიცინაში ამ მცენარის თესლიდან გამოწნეხილ ზეთს (*Oleum Helianthi*) იყენებენ ისევე, როგორც ლენცოფას ზეთს (*Oleum Hyoscyami*). ის იხმარება აგრეთვე ბევრი სხვა ძვირფასი ზეთის ნაცვლად და გამოყენებულია ფარმაციაში როგორც დამხმარე საშუალება. ის წოხსენებულია ჩვენი სახელმწიფო ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში და აგ-

რეთვე საზღვარგარეთაც. ხალხურ მედიცინაში იყენებენ მზისუმბი-
რას ფოთლებს და ყვავილს (*Flores et Folia Helianthi annui*).
რომლებსაც აგროვებენ მცენარის ყვავილობის პერიოდში. მზისუმ-
ბირას ყვავილი შეიცავს კრიპტოქსანთინს, ლუტეინს, ტარაქსან-
თინს, მცირეოდენ კაროტინს, ქოლინს, ბეტაინს და სხვ. ხოლო
მისი თესლი (*Fructus (semen) Helianthi*) კი შეიცავს 20—37%
ცხიმზეთებს. მარცვლებში შედის 40—50% ცხიმზეთი, 0,45%
ლეციტინი, 0,15% ქოლესტერიანი, 0,6% ორგანული მჟავე-
ბი, 24% ცილა, გლობულინი, ელესტინი, კონგლუტინი,
არგინინი, ფიტინი, ბეტაინი, ჰელიანთის მჟავა—ქლოროგენმჟა-
ვა, სახაროზი, ლიპაზი, ფენოლაზი და სხვ. ფოთლებსა და ყვავი-
ლებს იყენებენ როგორც მწარეს, წვეთებისა და ნაყენის სახით.
ჩვენში მზისუმბირას ყელა ნაწილის შეგროვება შეიძლება დიდი
რაოდენობით, მით უმეტეს თუ გავადიდებთ მის ნათესებს.

რეცეპტები:

Rp: Tinctura Helianthi 20,0

DS. 30—40 წვეთი დღეში 3-ჯერ.

ღურჯი ზამბახი—Iris Germanica L.

ეს მრავალწლოვანი სადეკორაციო მცენარე, რომელიც ზოგ-
ჯერ გაველურებულის შთაბეჭდილებას ტოვებს, ზამბახისებრთა
(*Jridaceae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს ეკუთვნის. ხასიათდება მძლავრი,
ლონიერი, ჰორიზონტალური ფესურათი, ხმლისებური ფოთლებით
და ხორციანი ღეროთი, რომლის კენწერზე იისფერი ყვავილები
ვითარდება. ყვავილის ყვავილსაფარი მარტივია, გვირგვინისებუ-
რი და 6 ფოთლიანი. 3 გარეთა ფოთოლი გადახრილია შუაზე
ქვევით ან ჰორიზონტალურად, 3 შიგნითა კი მალა დგას. მას
აბასიათებს 3 მტვრიანა გრძელი სამტვრეებით, სამად გაყოფილი
დინგი და ქვედა ნასკვი. ნაყოფი სამსაგდუღიანი და სამბუღიანი
კოლოფია. მეცნიერულ მედიცინაში იყენებენ ამ მცენარის სხვა
სახეობებსაც, რომელთა შორის ზოგიერთი ჩვენში ველურად ხა-
რობს. ამ სახეობებიდან აღსანიშნავია *Iris florentina* L., *Iris pal-*
lida Lamark, *Iris versicolor* L., *Iris pseudacorus* L. და სხვ.
ჩვენი ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში ეს მცენარე მოხსენებულია;
მას იყენებენ, როგორც არომატულ საშუალებას, პარფუმერიაში
და აგრეთვე კბილის დაავადებათა პრაქტიკაში. მის ძირითად მო-

ქმელ საწყისად ითვლება ეთერზეთი. მკურნალობის საქმეში გამოყენებულია ამ მცენარის ფესვურა (*Rhizoma Iridis*), რომლის ქიმიური შემცველობა ასეთია: ეთერზეთი, რომელიც მდიდარია ირონიით და, მკვლევარი Ruzicka-ს მიხედვით, წარმოადგენს კეტონაზავს, უმთავრესად ირონს. $C_{10}H_{17}$ -ის ჯგუფი არის მთავარი ამ ციკლისათვის, თავისი 3 მეთილის ჯგუფით; ზამბახის ფესვურა შეიცავს ირიდინს, რომელიც შეავას მიმატებით იშლება ირიგენინად და დექსტროზად, 57% სახამებელს; ნაცარი 3—5% შეადგენს, რომლის 40%-ს CaO წარმოადგენს. მათი ფარმაცევტული პრეპარატებია: *Pulvis pro infantibus Hufelandii*, *Species pectorales*, *Radices Iridis mundatae* (scu *Rhizoma Iridis pro infantibus*), *Trochisci bechici*, *Pulvis gummosus cum Iridae* (Seu *Species diaireos*), *Pulvis dentifricus albus* და სხვ. ჩვენში ზამბახის როგორც აღწერილი სახეობის, ისე ზოგიერთი სხვა ჩამოთვლილი სახეობის შეგროვების შესაძლებლობა დიდია.

ოლენდრე — *Nerium oleander* L.

ეს მცენარე, რომელიც (*Apocynaceae*-ეს) ბოტანიკურ ოჯახს ეკუთვნის, წარმოდგენილია ჩვენში კულტურულ მცენარის სახით, ხოლო ბუნებრივად ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნებში იზრდება. როგორც მეტად ლამაზი დეკორაციული მცენარე, ის გავრცელებულია საქართველოს ბალ-პარკებში, შავი ზღვის სანაპიროებზე, კახეთში, აგრეთვე ყირიმსა და ბაქოში. იგი ხშირად გვხვდება როგორც ოთახის მცენარე, რომელიც მეტად ეფექტურია და ლამაზი. ოლენდრე 4 მეტრამდე სიმაღლის მარადმწვანე ბუჩქია. მისი მერქანი და ფოთლები შხამიანია. მისი სქელი, ტყავისებური, კიდემთლიანი ლანცეტა ფოთლები წაწვეტებული წვერით, სამ-სამად სხედან ღეროს მუხლებში. ფოთოლი ზევიდან მოშაო, ქვევიდან კი მოყვითალო-მწვანეა; ოლენდრე ყვავის ივნისსა და აგვისტოში და ივითარებს თეთრ, ვარდისფერ, ან მეწამული ფერის საკმაოდ მსხვილ ყვავილებს; სინათლის მოყვარული მცენარეა და მოითხოვს ღია, მაგრამ დაცულ ადგილმდებარეობას; საკმაოდ გვალვაგამძლეა, მაგრამ მაინც მეზოფიტად ჩაითვლება. დიდი ყინვების ეშინია (—15), დაცულ ადგილებში კარგად იზამთრებს თბილისში. მეცნიერულ მედიცინაში, როგორც ჩვენში, ისე საზღვარგარეთ, ამ ბოლო ხანებში იყენებენ ოლენდრის ფოთოლს, შეგროვებულს ყვავილობაში მყოფი მცენარიდან, როგორც საუკეთესო საგულე საშუალებას. ფოთლის ქიმიური შემცველობაა 1,15% გლუკო-

ზილთა კრებული, რომელიც ნერიინისა და ოლეანდრინისაგან შედგება. ნერიინი იშლება მეფით ყომრალ ნერიგენინად, გლუკოზად და ერთ უცნობ ნივთიერებად. ოლეანდრინი ჰაეროლიზით იშლება გლუკოზად. გარდა ამისა, ოლეანდრის ფოთოლი შეიცავს ფისს, გლუკოზას, პარათინს, მთრიპლავ ნივთიერებას, 0,025% ეთერზეთებს. მცენარის ყველა ნაწილი შხამიანია. ბერლინში გ. შერინგმა მიიღო ამ მცენარის ფოთლებიდან პრეპარატი ფოლინერინი (Folinerin), რომელიც წარმოადგენს მარცხნივმხრელ კრისტალურ გლუკოზიდს ოლეანდრინის. ეს გლუკოზიდი სტრუქტურულად და ფარმაცოლოგიურად გლუკოზიდ დიგიტალისის მსგავსადაა შემდგარი. ოლეანდრინი (ფოლინერინი) სიმკვებით იშლება და მიიღება ოლეანდრიგენინი (აგლუკონი) და ოლეანდროზი. ოლეანდრიგენინი არის მონაცეტილ-გიტოქსიგენინი, რომელიც ცნობილია თავისი მოქმედებით მსგავსად გლუკოზიდ B - დიგალანიდისა (*Digitalis lanata*-დან, ასე რომ გიტოქსიგენინი არის ამ უკანასკნელ გლუკოზიდის აგლუკონი.) ფარმაცოლოგიური მოქმედებით ოლეანდრინი ემთხვევა დიგიტალისის გლუკოზიდს და თავისი სწრაფი და ინტენაიური მოქმედებით წარმოადგენს საუკეთესო საგულე საშუალებას. ოლეანდრის ფოთლებიდან ამ ბოლო დროს კნოლმა დაამზადა პრეპარატი *Perpurat Nerium Oleander*, რომელიც იგივე ბიოლოგიური შენებისა და მოქმედებისაა, როგორც მისი დანარჩენი პრეპარატები. საქართველოში ოლეანდრის მოშენების შესაძლებლობა საქმოდ დიდია.

ხაშხაში—*Papaver somniferum* L.

ხაშხაში წარმოადგენს ყაყაჩოს სახეობას, რომელსაც საქართველოში ჯხსოვარი დროიდან იყენებენ მკურნალობაში და ამ მიზნით დიდი რაოდენობით თესავდნენ და აშენებდნენ; მას დღესაც თესავენ ბოსტნებსა და ბაღებში, მაგრამ გაცილებით უფრო მცირე რაოდენობით ვიდრე წინათ. ხაშხაში ყაყაჩოსებრთა (*Papaveraceae*) ბოტანიკურ ოჯახს ეკუთვნის და ხასიათდება ნაკლებად დატოტიანებული მარტივი ღეროთი, რომლის კენწერზე დიდი ყვავილი ვითარდება. ზოგჯერ ფოთლები მორიგეობით სხედან ღეროზე; ქვედა ფრთადგანკვეთილი ან დაკბილული ფოთლები უფრო დიდები და გრძელყუნწიანებია, ზოგჯერ ფოთლები მჯდომარეებია და დაკბილული. ყვავილს აქვს ორი ჯამის ფოთოლაკი, რომლებიც გაშლის პერიოდში ცვიკა. გვირგვინი შედგება ოთხი წითელი, იისფერი ან თეთრი (*Papaver somniferum* L. var.

album D. C. Pindehiscens Dumort) ფურცლისაგან. ყვავილი ხასიათდება მრავალრაცოვანი სხივისებური მტკრიანათი და ნასკვით. ნაყოფი წარმოადგენს საკმაოდ დიდი ზომის, 2—7 სმ სიგრძის და ცოტად თუ ბევრად მრგვალი ფორმის კოლოფს, რამდენიმე სატიხარით, საიდანაც მრავალი ძალიან წვრილი, თირკმლისებური მოშავო ფერის თესლები ცვივა. ხაშხაში ყვავილობს მაისიდან ივნისის ბოლო რიცხვებამდე. ეს კულტურული აღმოსავლური წარმოშობის მცენარე ხშირად გვხვდება როგორც სარეველა, განსაკუთრებით საცხოვრებელ ადგილებში. ჩვენში იყენებდნენ ხაშხაშის თესლს, ხაშხაშის ტყავს ანუ ქერკს, ხაშხაშის წვეწვს, ხაშხაშის შაბდათს (თათლში ან შაქარში ნახარშს) და ხაშხაშის ლაბას ან ხაშხაშის სეროფს ფილტვების დაავადების, უძილობის. თვალის სითეთრის წინააღმდეგ, როგორც საფაღარათოს და სხე. „ხაშხაში, მეორეს სიგრილის წილშიცა გრალი არის, ნედლი არის. სურავენდისა, ხელისათვის და უძილობისათვის სამისათვისე მშოედ მარგე და გამორჩეული წამალი არის, ტვინისა და დამალისა ბალანსა დაადნობს და გააცუდებს. კაცმან რომე ორი დირჩამი ესე ხაშხაში ორსა დირჩამსა თათლშიგა აურიოს და ჭამოს სურავენდსა, სურდოსა და უძილობასა ს მსავე უმეელის და ესე ხაშხაში რომე კაცმან ხუთსა დირჩაჰამდისი ჭამოს კაცსა არას აწყენს. ბევრს აცესლს ჩაუყენებს. და ამა ხაშხაშის ტყავი კაცსა შეჰკრავს და ფიცხლავ გახსნის, მაგრა ფირტუსა აწყენს, მეტადრე მაშინ რომე კაცმან ბევრი ჭამოს და ვინ იცის და ამა ხაშხაშმან კაცსა აწყინოს, ამისი წამალი და ნაწყენის გამქარვებელი კევი და დანამასტაქი არის“. თითქმის ყოველმხრივ გვიხასიათებს ხაშხაშს დავით ბატონიშვილი და მისგან მოწამელის წინააღმდეგ საჭირო წაწლებზეც კი მიგვითითებს. ხაშხაშის წვეწვს აძლევდნენ წინათ ჭირვეულ ბავშვებს დასაძინებლად, რაც უეჭველად ცუდ გავლენას ახდენდა მათზე. მეცნიერულ მედიცინაში იყენებენ ხაშხაშისაგან მიღებულ ოპიუმს, რომელიც გამოყენებულია როგორც ტკივილების დაზაყუთებელი და დამანშეიდებელი საშუალება. მედიცინაში დიდი გამოყენება აქვს მის ალკალოიდებს: მორფინს, კოდეინს, პაპავერინს, ასევე პრეპარატ ომნოპონს (პანტოპონს) და სხვ. მაგრამ ვინაიდან ბავშვები განსაკუთრებულ მგრძნობელობას იჩენენ ოპიუმის პრეპარატისადმი, ამიტომ ამ ასაკში მას არ უნიშნავენ. ოპიუმის ფხვნილის უშაღლესი დოზა ერთ მიღებაზე 0.1 გრ უდრის, ხოლო სადღელამისო—0,3 გრამს. ოპიუმიდან მიიღება მრავალი ალკალოიდი, რომელთა რიცხვი 22-ს აღემატება, თუმცა მედიცინაში ყველა არ გამოიყენება. ეს მცენარე და მისი

სურ. 54. ნაშენი (*Papaver somniferum* L.).

პრეპარატები მოხსენებულია როგორც ჩვენი ფარმაცოპეას მე-7 გამოცემაში, ისე სხვა სახელმწიფოების ფარმაცოპეაშიც. იყენებენ მის ნაყოფს (*Fructus Papaveris immaturi*), *Fructus Papaveris*, *Capita Papaveris*. ქიმიურად ხაშაშის მოუმწიფებელ ნაყოფში მორფინის რაოდენობა უდრის 0,02—0,05%, ნახევრად მწიფეში 0,04% და მწიფეში კი 0,017%—0,07%; მორფინის შემცველობა ამ მცენარეში თითქმის ღრმა სიბერემდე გრძელდება, მაგრამ, რა თქმა უნდა, თანდათან მცირდება. ის შეიცავს აგრეთვე ნარკოტინს, უფრო სწორად მის კვალს, პაპავერინს, პაპავეროზინს. მეკონიუმმეავას, ლეინის მეავას, ციტრონ-მეავას და სხვ. ნაცრის შემცველობა მასში 10—12% შეადგენს; იყენებენ მის ფოთლებსაც (*Folia Papaveris*), რომლებისგანაც ამზადებენ ყაყაჩოს ზეთს (*Oleum Papaveris*); იყენებენ ხაშაშის სხვა სახეობის (*Papaver rhoeas*-ს) ყვავილებს, რომელშიაც ნაცრის რაოდენობა 7% არ აღემატება. მისი პრეპარატებია: *Extractum Rhoeadae fluidum*, *Gargarisma mitigatorium*, *Species mitigatoriae* ხაშაშის სახეობა (*Paraver dubium*-ი). ახალი მცენარე შეიცავს რძეწვენში 0,004—0,025% ალკალოიდებს, ამორფულ აპორეინს (შხამიანია), კრისტალურ აპორეიდინს (შხამიანი არაა) და მეკონმეავას; მისი კოლოფი შეიცავს აპორეინს. მორფინის ალკალოიდებიდან აღსანიშნავია: მორფინი (*Morphinum*), ნარკოტინი (*Narcotinum*), კოდეინი (*Codeinum*), ნარცეინი (*Narceinum*), ტებაინი (*Thebainum seu Paramorphinum*), ფსევდომორფინი (*Pseudo seu Oxymorphinum*), პაპავერინი (*Papaverinum*), რეადინი (*Rhoeadinum*), კრიპტოპინი (*Cryptopinum*), კოდამინი (*Codaminum*), ლანთოპინი (*Lanthopinum*), ტრიტოპინი (*Tritopinum*), ქსანთალინი (*Xanthalinum*), ლაუდანინი (*Laudanidinum*), პაპავერამინი (*Papaveraminum*), ჰიდროკოტარნინი (*Hydrocotarninum*), მეკონიდინი (*Meconidinum*), ლაუდანოზინი (*Laudanosinum*), პროტოპინი (*Protopinum*), გნოსკოპინი (*Gnoscopinum*), ოქსინარკოტინი (*Oxynarcotinum*), ლაუდანინი (*Laudaninum*) და სხვ. ყველა ამ ალკალოიდებიდან ძირითადად გამოიყენება მორფინი, კოდეინი, პაპავერინი და ნარცეინი. მორფინის ხელოვნურ პრეპარატებიდან აღსანიშნავია აპომორფინი (*Apomorphinum*), ეთილმორფინის მარილმეავა მარილი, ანუ დიონინი, დიაცეტილ-მორფინი, ანუ ჰეროინი (*Heroinum*) და ბენზოდიმორფინის მარილმეავა მარილი ანუ პერონინი (*Peroninum*), რომლებიც გამოყენებულია მედიცინაში. ოპიუმში ყაყაჩოში მეტწილად მეკონიუმთანაა შენაერთებში რძისა, ფოსფორისა და გოგირდის მჟავებთან ერთად. გარდა ამისა, ოპიუმში არის მეკონინი, ცხიმები,

ცვილი, კაუჩუკი, ფისი, ლორწო, უჯრედანა, ცალა, მინერალური მარილები, ექსტრაქტული ნივთიერებანი, ეთერზეთთა კვალი, რომელზედაც დამოკიდებულია ოპიუმის სუნი. ჩვენს ფარმაკოპეაში ოპიუმის შემდეგი პრეპარატებია მოხსენებული: ოპიუმი ფხვნილის სახით (*Opium pulveratum*), ტაბლეტებში (*Tabulettae Opii*) (ოპიუმის შემცველობა უდრის 0,015 გრამს თითოეულში), ოპიუმის გამონაწულილი (*Extractum Opii siccum*) (უმალღესი დოზა ერთ მიღებაზე 0,05 გრ უდრის, ხოლო სადღელამისო—0.3), ოპიუმის ნაყენი (*Tinctura Opii benzoica*) (უმალღესი დოზა ერთ მიღებაზე 1,0, სადღელამისო 3,0), *Tinctura Opii benzoica*-ს, როგორცაც წინათ *Elixir paregoricum*-ს უწოდებდნენ. ოპიუმი შედის ღოვერის ფხვნილის (*Pulvis Doveri*) შემადგენლობაში, რომელსაც სხვაგვარად კიდეც *Pulvis Ipecacuanhae opiatum* უწოდებენ (შეიცავს: *Pulvis radices Ipecacuanhae* 10,0, *Opii Pulverati* 10,0, *Sacchari lactis seu Kalii sulfurici* 80,0), *Pulvis Opiati, ammoniati* (შეიცავს *Ammonii chlorati* 30,0, *Opii pulv.* 10,0), *Kalii sulfurici. Sacchari lactis* 60,0, რომლის უმაღლესი დოზა ერთ მიღებაზე არის 1,0 გრ სადღელამისო 4,0. გარდა ჩამოთვლილი პრეპარატებისა, ჩვენს ფარმაკოპეაში მოხსენებულია *Tabulettae Opii et Ipecacuanhae seu Tab. pulv. Doveri*. ოპიუმისა და საზოგადოდ მცენარე ყაყაოს პრეპარატები ცნობილია სხვა სახელმწიფოთა ფარმაკოპეაშიც. ამ ფარმაცევტულ პრეპარატებიდან აღსანიშნავია: *Fructus (capitata) Papaveris*, *Sirupus Papaveris seu Sirupus Diaodion*, *Semina Paraveris alba*, *Oleum Papaveris expressum*, *Opium pulveratum*, *Acetum Opii*, *Aqua Opii*, *Extractum Opii*, *Pulvis Ipecacuanhae opiatum seu Pulvis Doveri*, *Tinctura Opii ammoniata*, *Tinctura Opii benzoica*, *Tinctura Opii crocata*, *Tinctura Opii simplex*, *unguentum opiatum*, *Codeinum purum*, *Codeinum bromatum*, *Codeinum iodatum*, *Codeinum phosphoricum*, *Codeinum salicylicum*, *Morphinum purum*, *Morphinum aceticum*, *Morphinum hydrobromicum*, *Morphinum hydrochloricum*, *Morphinum phtalicum*, *Morphinum sulfuricum*, *Narceinum purum*, *Narceinum hydrochloricum*, *Paraverinum purum*, *Papaverinum hydrochloricum*, *Paraverinum phosphoricum*, *Apomorphinum hydrochloricum*, *Dioninum*, *Heroinum* და *Peroninum*. ჩვენში ყაყაოს ეს სახეობა შეიძლება დიდი რაოდენობით შეგროვდეს, თუ მის კულტურას კიდეც უფრო გავადიდებთ.

რეცეპტები:

- Rp.: Pulvis Doveri 0,3
D. t. d. № 6
S. თითო ფხვნილი ღლეში 2—3-ჯერ.
- Rp.: Pulvis Opiati ammoniati 0,3
D. t. d. № 6
S. თითო ფხვნილი ღლეში 2—3-ჯერ.
- Rp.: Tincturae Opii Simpl. 10,0
DS. 5—8 წვეთი ერთ მიღებაზე.
- Rp.: Tincturae Opii simpl.
Tincturae Valerianae
Tincturae Menthae $\overline{aa}$ 5,0
MDS. 15 წვეთი ერთ მიღებაზე.
- Rp.: Tincturae Opii simpl. 5,0
Tincturae Valerianae 7,0
Tincturae Nucis Vomicae 3,0
MDS. 15 წვეთი 2—3-ჯერ ღლეში.
- Rp.: Tincturae Opii benzoicac 10,0
DS. 20—25 წვეთი 2—3-ჯერ ღლეში.
- Rp.: Extr. Opii sicc. 0,015
Saloli 0,3—0,5
M. f. pulv. D. t. d. № 6
S. თითო ფხვნილი ღლეში 3-ჯერ.
- Rp.: Opii pulv. 0,015—0,02
Butyri Cacao q. s.
Ut f. suppositorium
D. t. d. № 6
S. ექიმის დანიშნულებისამებრ.
- Rp.: Extr. Opii 0,015
Butyri Cacao
(s. Butyrol) q. s.
Ut. f. suppositorium D. t. d. № 6
S. ექიმის დანიშნულებისამებრ.

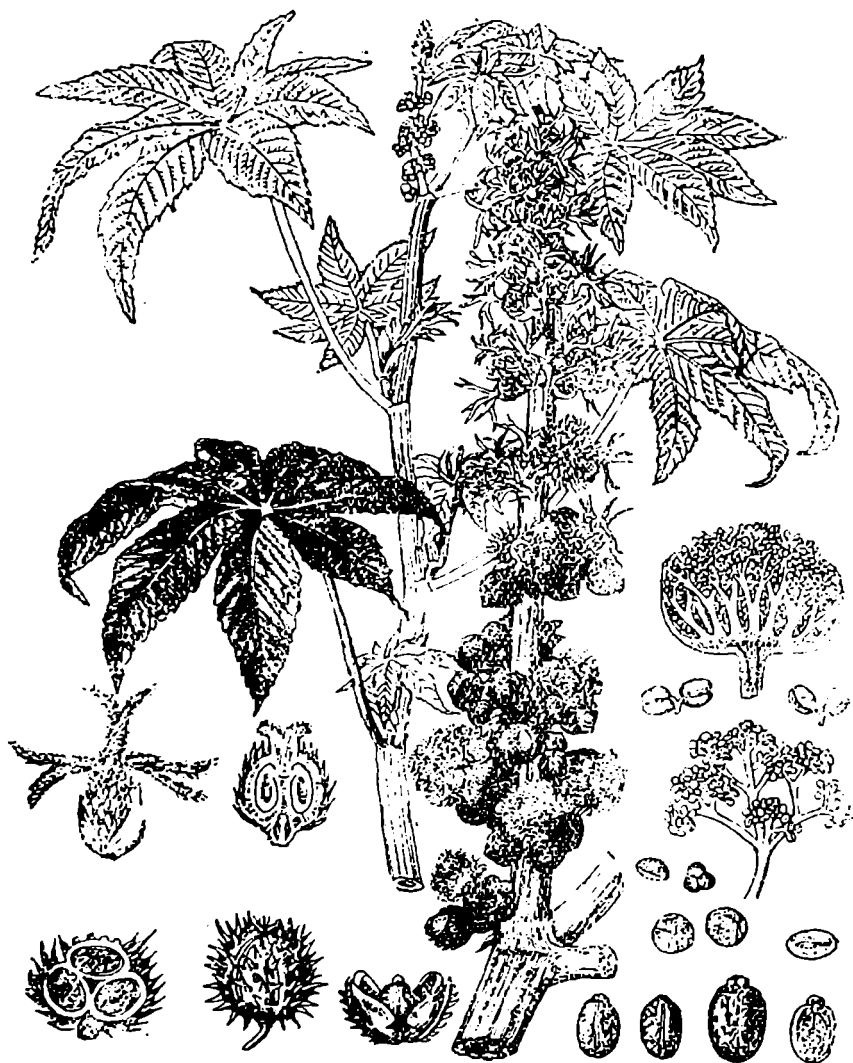
Rp.: Extr. Opii
Extr. Belladonnae àà 0,015
Butyri Cacao q. s.
ut. f. suppositorium
D. t. d. № 6
S. ექიმის დანიშნულებისამებრ.

ლობიო (Phaseolus vulgaris L.)

ლობიო პარკოსანთა (Leguminosae-ს) ბოტანიკურ ოჯახს ეკუთვნის და წარმოადგენს ჩვენში საკმაოდ გავრცელებულ და ყველასათვის ცნობილ კულტურულ ლიანა მცენარეს რთული ან მარტივი ფოთლებითა და თეთრი ან სხვა ფერის ყვავილებით. ლობიოს პარკი (Fructus Phaseoli sine semine) საზღვარგარეთ შეტანილია ფარმაცოპეაში, ხოლო ჩვენში, თუმცა ის შეტანილი არ არის ფარმაცოპეაში, მაგრამ ხალხში ის ცნობილ საშუალებას წარმოადგენს. ლობიოს პარკი შეიცავს C ვიტამინს, ნაცრის რაოდენობა მასში 5% არ აღემატება. ფოთლებში შედის ალანტოინმეავა, კაროტინი, პენტოზანი (რომლის რაოდენობა მთელ მცენარეში 10%-მდეა), სახაროზი. მისი საფარველი (პარკი) შეიცავს ქოლინს, არგინინს, ალანტოინს, ტრიგონელინს, ტიროზინს, ლეუცინს, ლიზინს, ფაზოლს, ფაზეოლინს, ასპარაგინს, პარაფიტოსტერინს, შაქარს, ინოზიტს, ფლავონს, კეიმეავას და სხვ. გერმანიაში ბერლინ-ბრიტცაში დაამზადეს პრეპარატი ფაზოდიალი (Phasodial), რომელიც წარმოადგენს ლობიოს გამშრალი საფარველის ან პარკის კონცენტრირებულ ალკაჰოლს. მას იყენებენ Adjuvans-Diabetes mellitus-ის დროს, ხმარობენ როგორც Diureticum-საც თირკმლებისა და შარდის ბუშტის გაბერილობის დროს. ღებულობენ დღეში 3—5-ჯერ როგორც ინსულინის შემცველს. საქართველოს მოსახლეობა ხმარობს ამ მცენარის თესლის ნახარშს, როგორც საუკეთესო შემკერელს კუჭ-ნაწლავის აშლილობის დროს. ის წარმოადგენს საუკეთესო ყუათიან და ცილებით მდიდარ საკვებს, რის გამოც ის ჩვენში დიდი რაოდენობით ითესება და მისი კულტურის კიდევ უფრო გაფართოების შესაძლებლობა ჩვენში დიდია.

ეს კულტურული ბალახოვანი მცენარე ეკუთვნის რძიანასებრთა (*Euphorbiaceae*-ს) ბოტანიკურ ოჯახს და ჩვენში 2—3 მ სიმაღლეს აღწევს, ხოლო თავის სამშობლოში—აბისინიაში კი ხე-მცენარეს წარმოადგენს. მისი ღერო სწორმდგომია და მსხვილი; დიდი ზონის, ფარისებრი, ხერხებილა ფოთლები არათანაბარი მოგრძო ნაწილებით მორიგეობით სხედან გრძელ ყუნწებზე; მათ ქვედა მხარეზე აშკარად ჩანს დაძარღვა. ერთსქესიანი, ერთსახლიანი კენწრული ყვავილები მწვანე ყვავილსაფარით შეკრებილია ფოთლის ილიაში მტევან ყვავილედში. მტევანის ქვედა მხარეზე მოთავსებულია მამრობითი ყვავილები, რომლებიც ბოლოვდებიან დატოტიანებული მტვრიანებით, ხოლო ზედა მხარეზე სამსვეტიანი ბუტკოებით დედრობითი ყვავილებია. აბუსალათინის ნაყოფი სამუახნაგოვანი და სამთესლიანი კოლოფია, რომელიც იხსნება საძი საგდულით. მისი თესლი 20 მმ სიგრძისაა, ოვალური, მბრწყინავი, კრელი ხეზეში საფარით, რომელსაც ზედა მხარეზე თეთრი შხამიანი დანამატი (*Carnucula*) აქვს; ჩვენში აბუსალათინი კულტურაშია გაეცელებული, თუმცა ზოგჯერ მას გაველურებული სახითაც ვხვდებით რუდეგალურ ადგილებში. მისი სადეკორაციო მნიშვნელობა ჩვენში ძველ დროიდანვეა ცნობილი. გარდა ამისა, მას აშენებენ თესლის (*Semen Ricini*) გულისათვის, რომელიც შეიცავს 50—60% ცხიმზეთებს. მასში მოიპოვება აგრეთვე ცილისებური ნივთიერება, რომელიც იშლება ჰიდროლიზით სხვადასხვა ნივთიერებად; გლუტამინად, გლუტამინის მჟავად, — Π —ლეუცინად (—ამინო— Π —კაპრონმჟავად); ცილისებურ ნივთიერებაში აღინიშნება შარდმჟავას კვალიც (ერთ კილოგრამში 0,06 გრამი). აბუსალათინის თესლი შეიცავს აგრეთვე ფისს, ცვილს, 14% ნაცარს, ალკალოიდ რიცინს (*Ricinum*), და რიცინინს, უძლიერეს მცენარულ შხამს ფიტოტოქსინს, რომლის 0,003 გრ კანკვეშ ან შიგნით დამლუპველია ადამიანისათვის. ის იწვევს სისხლის შეწეებას და აგრეთვე ქსოვილების აგლუტინაციას. აბუსალათინის ზეთი შედგება უმთავრესად გლიცერიდებისაგან, რიცინოლისა და რიცინიზოლის მჟავასაგან; მცირე რაოდენობით ის შეიცავს გლიცერიდ სტეარინის მჟავასაც. აბუსალათინის ზეთი იწვევს ნაწლავების სუსტ გაღიზიანებას და მოქმედებს როგორც ნაზი საფაღარათო. მისი ასეთი მოქმედება განისაზღვრება რიცინოლის მჟავათი, რომელიც იშლება კუჭისკვეშა ჯირკვლის ფერმენტების მოქმედებით. აბუსალათინის ზეთს (*Oleum Ricini*) წინათ უფრო ფარ-

თოდ იყენებდნენ, ღრეს კი მას ხმარობენ უპირატესად როგორც ტექნიკურ ზეთს საავიაციო საქმეში, აგრეთვე ტექსტილისა და საპნის წარმოებაში. სამკურნალო საშუალებად უმჯობესია მისი თეს-

სურ. 55. აბუსალათინი (*Ricinus communis* L.).

ლიდან ცივად გამოხდილი ზეთის ხმარება, რადგან ასეთი ზეთი შხამიან თვისებებს მოკლებულია და საუკეთესო ნაზ-საფალარათოს წარმოადგენს. მისი საექიმო ფორმებიდან, გარდა *Oleum Ricini*-სა, ცნობილია: *Oleum Ricini pro sapone*, *Emulsio Olei Ricini*, *Oleum Ricini aromaticum*, *Potio ricinosa* (რომელშიც შედის: *Oleum Ricini* 40,0, *Mucilago Tylose Stada* 100,0, *Sirupus simplex* 200,0, *Aqua destillata ad* 200,0), *Semina Ricini seu Semina Cataputiae majoris*, *Oleum Ricini seu, Oleum Castoris seu, Oleum Palmae Christi*.

რეცეპტები:

Rp.: *Oleum Ricini* 50,0

DS. ექიმის დანიშნულებისამებრ.

ჩაი—*Thea sinensis* L.

ეს ველური მარადმწვანე ბუჩქი ჩვენში წარმოდგენილია კულტურული მცენარის სახით, იგი ეკუთვნის ჩაისებრთა (*Theaceae*) ბოტანიკურ ოჯახს და ხასიათდება სქელი ტყავისებური ყუნწიანი და ხერხებილა ნაპირებიანი ფოთლით. ის ივითარებს თეთრ ლანაზ ყვავილებს. საქართველოში ჩაის კულტურა საკმაოდ განვითარებულია და ხარობს ჩაის რამდენიმე სახეობა. სამედიცინო მიზნებისათვის გამოყენებულია *Camelia Thea*—ჩაის ფოთლის ალკალიოიდის, კერძოდ კოფეინის (ტრიმეტილ-ქსანთინი), თეობრომინის (დიმეტილ-ქსანთინის) და მათი იზომერის თეოფილინის მისაღებად. ჩაის ფოთოლი (*Folia Theae*) შეიცავს 2—3,5% კოფეინს. ზოლო ჩაის გადამუშავების ნარჩენებში და ჩაის მტვერში კოფეინი 1-დან 5%-მდეა. კოფეინი კი, როგორც ვიცით, გამოყენებულია ნეკნიერულ მედიცინაში როგორც გულის კუნთის ამგზნები საშუალება მისი სუსტი მოქმედების შემთხვევებში, აგრეთვე როგორც შარდსადენი და ცენტრალური ნერვული სისტემის ამგზნები საშუალება. ჩვენი ფარმაკოპეას მე-7 გამოცემის მიხედვით კოფეინის შემდეგი პრეპარატებია აღსანიშნავი: *Coffeinum* (უმაღლესი დოზა ერთ მიღებაზე 0,3 გრ., სადღელამისოდ 1 გრ.), *Coffeinum natrio benzoicum* (ერთ მიღებაზე 0,5, დღე-ღამეში 2,0), *Coffeinum natrio-salicylicum* (ერთ მიღებაზე 0,5 დღე-ღამეში 2,0), *Tabulettae Coffeini natrio-benzoici* 0,25, კოფეინ-ბენზონატრიუმის მარილით, *Solutio Coffeini natrio-benzoici* 10% (1 კუბ. ანტ. რაოდენობით ამჟღავნებში), *Diuretini* (ერთ მიღებაზე 1 გრა-

ში, ღლე-ღამეში 6 გრ). დანიაში ჩაის ფოთლებიდან ამზადებენ
აბს *Pilulae Theophyllini*, რომელშიც შედის *Theophyllini* 100,0,
Amylii Tritici—10,0, *Gummi arabici* 10,0, *Tragacantha* 2,0,
Glycerini, *Sirupus simplex* $\frac{1}{2}$ ჟ. ს. (1.000 აბის გასაკეთებლად).
ფრანკფურტ-მაინცში მიიღეს პრეპარატი დერიფილინი (*Deriphy-*
llin), რომელიც წარმოადგენს თეოფილინისა და ღიათანოლ ამი-
ნის ნაერთს, იხმარება წვეთების სახით, რომელიც 10—30 გრ რა-
ოდენობით ჩასხმულია პატარა ბოთლებში და იყიდება აფთიაქებ-
ში. ამ პრეპარატს იყენებენ კორონარული სისხლის ძარღვების
ინსუფიციენციის დროს, *Angina pectoris*—შემთხვევებში, გულის
დეკომპენსაციებისას, *Vitium cordis* და *Myodegeneratio Cordis*—
დროს, პირველადი და მეორადი ჰიპერტონიის შემთხვევაში; მას
უნიშნავენ *Asthma cardiale*-ს დროსაც. მასვე ეკუთვნის პრეპარა-
ტი *Rhodan—Calcium—Diureticum*-ი, რომელიც იყიდება ტაბლე-
ტების სახით (თითო ტაბლეტში შედის 0,5 *Calcium—Diuretin*—
და 0,1 კალიუმ როდანიდი). მას უნიშნავენ როგორც *Cardiacum*-ს,
Antiscleroticum-ს და ჰიპერტონიების დროს. ჩვენში ჩაის ნარჩე-
ნების გამოყენებისა და ჩაის კულტურის მოშენების შესაძლებლო-
ბა მეტად დიდია.

მცენარეების ლათინურ სახელწოდებათა საძიებელი

გელური სამკურნალო მცენარეები

<i>Abies Nordmanniana</i> Spach.	22
<i>Aconitum anthora</i> L.	23
<i>Adiantum copillus veneris</i> L.	26
<i>Achillea millefolium</i> L.	27
<i>Agrimonia eupatoria</i> L.	29
<i>Agropyron repens</i> (L.) P. B.	30
<i>Alnus glutinosa</i> (L.) Gaertn.	32
<i>Althaea officinalis</i> L.	33
<i>Allium ursinum</i> L.	36
<i>Arctostaphylos uva ursi</i> Spreng.	37
<i>Artemisia absinthium</i> L.	40
<i>Astragalus microcephalus</i> Will.	44
<i>Atropa caucasica</i> Krejer	45
<i>Berberis vulgaris</i> L.	48
<i>Betula pendula</i> Roth.- <i>Betula verrucosa</i> Ehrh	50
<i>Brassica nigra</i> Koch.	51
<i>Cannabis sativa</i> L.	53
<i>Capsella bursa pastoris</i> (L) Medik.	55
<i>Carum carvi</i> L.	56
<i>Cetraria islandica</i> (L.) Acharius	59
<i>Chelidonium majus</i> L.	60
<i>Chenopodium ambrosioides</i> (L.) Aellen	62
<i>Cichorium intybus</i> L.	63
<i>Claviceps purpurea</i> (Tries) Tulasne	64
<i>Colchicum laetum</i> Stev.	67
<i>Conium maculatum</i> L.	70
<i>Convallaria transcaucasica</i> Utkin	72

<i>Cornus mas</i> L.	76
<i>Crataegus oxyacantha</i> L.	77
<i>Crocus speciosus</i> M. B.	79
<i>Cuscuta europaea</i> L.	82
<i>Datura stramonium</i> L.	82
<i>Digitalis ferruginea</i> L.	86
<i>Drosera rotundifolia</i>	89
<i>Dryopteris filix mas</i> (L.) schott.	90
<i>Ephedra procera</i> E. et M.	93
<i>Equisetum arvense</i> L.	98
<i>Erythraea centaurium</i> Pers.	100
<i>Erigeron canadensis</i> L.	103
<i>Erodium cicutarium</i> L. Herit.	103
<i>Eupatorium cannabinum</i> L.	104
<i>Euphorbia amygdaloides</i> L.	106
<i>Evonymus europaeus</i> L.	107
<i>Fagus orientalis</i> Lipsky	108
<i>Fragaria vesca</i> L.	110
<i>Fraxinus excelsior</i> L.	112
<i>Fumaria officinalis</i> L.	114
Gallae	115
<i>Glechoma hederacea</i> L.	116
<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	117
<i>Helichrysum arenarium</i> D. C.	121
<i>Humulus Lupulus</i> L.	122
<i>Hyoscyamus niger</i> L.	124
<i>Hypericum perforatum</i> L.	128
<i>Inula Helenium</i> L.	130
<i>Juniperus communis</i> L.	133
<i>Lactuca georgica</i> Grossh.	136
<i>Laurus nobilis</i> L.	138
<i>Linum usitatissimum</i> L.	139
<i>Lycopodium clavatum</i> L.	441
<i>Malus communis</i> Desf.	144
<i>Malva silvestris</i> L.	145
<i>Matricaria Chamomilla</i> L.	148
<i>Melilotus officinalis</i> (L.) Desr.	153
<i>Mentha aquatica</i> L.	155
<i>Menyanthes trifoliata</i> L.	159

<i>Orchis latifolius</i> L.	162
<i>Origanum vulgare</i> L.	166
<i>Pimpinella major</i> (L.) Huds.	167
<i>Pinus hamata</i> D. Sosn.	170
<i>Polygonum Carneum</i> C. Koch.	175
<i>Polygonum Hydropiper</i> L.	177
<i>Periploca graeca</i> L.	180
<i>Primula macrocalyx</i> Bge.	181
<i>Pyrethrum roseum</i> M. B.	183
<i>Punica granatum</i> L.	186
<i>Pulsatilla Georgica</i> Rupr.	188
<i>Quercus iberica</i> Stev.	189
<i>Rhamnus cathartica</i> L.	191
<i>Rhamnus frangula</i> L. (გზლა <i>Frangula alnus</i>)	195
<i>Rosa canina</i> L. :	196
<i>Rubus idaeus</i> L.	198
<i>Salix alba</i> L.	200
<i>Sambucus nigra</i> L.	201
<i>Senecio platyphyllos</i> (M. B.) D. C.	205
<i>Taraxacum officinale</i> Vigg.	208
<i>Thymus serpyllum</i> L.	210
<i>Tilia caucasica</i> Rupr.	214
<i>Tussilago farfara</i> L.	217
<i>Urtica dioica</i> L.	220
<i>Vaccinium Myrtillus</i> L.	222
<i>Valeriana nitida</i> Kr.	224
<i>Veratrum Lobelianum</i> Bernh.	229
<i>Verbascum nigrum</i> L.	232
<i>Viburnum opulus</i> L.	235
<i>Viola tricolor</i> var. <i>arvensis</i> Murr.	237
<i>Viscum album</i> L.	240

გაველურებული მცენარეები

<i>Acorus calamus</i> L.	242
<i>Ailanthus altissima</i> (Mill.) Swingle	245
<i>Amygdalus communis</i> L.	245
<i>Anethum graveolens</i> L.	247
<i>Armoracia lapathifolia</i> Gilib.	249
<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	250

Juglans regia L.	253
Olea europaea L.	255

კულტურული მცენარეები

Allium sativum L.	257
Allium cepa L.	259
Avena sativa L.*	260
Armeniaca vulgaris L.	261
Capsicum annuum L.	262
Cerasus vulgaris Mill.	263
Cinchona succirubra Pavon.	264
Cinnamomum camphora Nees et Eberm.	267
Citrus limonum Risso	270
Coriandrum sativum L.	271
Cucurbita Pepo L.	273
Cydonia oblonga Mill.	276
Eucalyptus globulus Labill.	278
Gossypium sp. div.	280
Helyanthus annuus L.	281
Iris Germanica L.	282
Nerium oleander L.	283
Papaver somniferum L.	284
Phaseolus vulgaris L.	290
Ricinus communis L.	291
Thea sinensis L.	293

ს ა რ ა მ ბ ი

წინასიტყვაობა	3
ზოგიერთი ცნობა საქართველოში სამეურნალო მცენარეთა გამოყენებისა და წამლების მომზადების შესახებ	5
სამეურნალო მცენარეთა ზრდის ძირითადი ფაქტორები	9
სამეურნალო მცენარეთა შეგროვების, გაშრობის, ტრანსპორტირების და შენა- ხვის ტექნიკური წესები	16
სამეურნალო მცენარეთა ცალკე ნაწილების შეგროვების წესები	19
საქართველოს ოფიცინალური ველური სამეურნალო მცენარეები	22
აბზინდა	40
აბრეშუმა	82
ანისული	167
არყი	50
ასისთავა	100
ასკილი	196
ბაბუაწვერა	208
ბეგკონდარა	210
ბირკავა	29
ბროწეული	186
გალები	115
გველის ხავსი	141
გვირილა	148, 183
გიჟანა	45
გლერძი	44
დათვის მოცვი	37
დაფნა	138
დვალურა	175
დიდგულა	201
დიდჯამა	181
დროზერა	89
ევროპული კანკატი	107
ვროდიუმი	103
ჟუპატორიუმი	104
იფედრა	93
ვარდკაპკა	63
ვარიკანაფა	104

ვირისტერფა	217
ზაფრანა	79
ზისვარი	136
თაგშავა	166
თხმელა	32
ისლანდიური მლიერი	59
იფანი	112
კანადური ერიგერონი	103
კანფი	53
კატაბალახა	224
კელიავი	56
კლდის ქოჩორა	26
კონიო	70
კოწახური	48
კრაზანა	128
კულმუხო	130
კუნელი	77
ლემა	82
ლენცოფა	124
მაქალო	144
მარწყვი	110
მდოგვი	51
მედგარი	188
მთის მოცვი	222
მინდვრის ია	237
მკედრის ყვავილი	121
მოლოქა	145
მურყანი	32
მუხა	189
ნაცარქათამა	62
ოშოშა	116
პიტნა	155
ქოლო	198
რძინა	106
სააფთიაქო გვირილა	148
საგუგა	205
სავარცხელა	103
სათოვლია	67
სული	139
სვია	122
სოჭი	22
ტილკირი	23
ტირიფი	200
ტუხტი	33
ტყის მარწყვი	110
ფარსმანდუკი	27
ფითრი	240

ფიჭვი	170
ფურისული	181
ფუტარა	86
ქართული მუხა	189
ქერიფქლა	232
ქრისტესისხლა	60
ლანძილი	36
ლევდამი	180
ლეია	133
შაებოლოკა	51
შავთარა	114
შვიტა	92
შინჭი	76
შმაგა	45
შროშანა	72
შხამა	229
ჩადუნა	90
ცაცხვი	214
ძახველი	235
ძირტკბილა	117
ძიძო	153
წითელი გვირილა	183
წიფელი	108
წიწმატურა	55
წყლის მართიელა	177
წყლის პიტნა	155
წყლის სამყურა	159
კანგა	30
კეაგის რქა	64
კინკარი	220
ხაკიკორა	55
ხეშავი	191
ხეკრელი	195
ჯადვარი	162
ჯორისძუა	93
გ ა ვ ე ლ უ რ ე ბ უ ლ ი მ ც ე ნ ა რ ე ბ ი	242
ხეთისხილი	255
კაკალი	253
კამა	247
კოთხოჯი	242
ლყრალა	245
ნუში	245
პირშუშა	249
ყარეცო	250
კ უ ლ ტ უ რ უ ლ ი მ ც ე ნ ა რ ე ბ ი	257
აბუსალათინი	291
ალუბალი	263
ბამბა	280
გოგრა	273

მკალბტი	278
კომში	276
ლიმონი	270
ლობიო	290
ლურჯი ზამბახი	282
მზისუმბირა	281
ნიორი	257
ოლენდრე	283
ქაფურის ხე	267
ქინაქინის ხე	264
ქინძი	271
შვრია	260
ჩაი	293
წიწკა	262
კერამი	261
ხაშხაში	284
ხახვი	259

რედაქტორი პროფ. ვ. ჯაჩაია
ტექნორედაქტორი ვ. ხუციშვილი
კორექტორი შ. ჩარკვიანი
გამომშვები ნ. გალუხტიშვილი

გადაეცა წარმოებას ასაწყობად 10/VII-52 წ. ხელმოწერილია დასაბეჭდად
6/XII 52 წ. ანაწყობის ზომა 6×10 . ქალაქის ზომა 60×92 . ნაბეჭდ ფორმათა რაოდენობა 18,75. სააღრიცხვო ფორმათა რაოდენობა 17,16. შკ. 1954. უე 16059
ტირაჟი 2000. ფასი 10 მან. 40 კაპ.

საქმედგამის სტამბა. თბილისი მედქალაქი